

ΕΚΠ

2645

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΣΑΓΡΗ
ΠΡΩΙΝΗ ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ

Φάκελος
128

1136

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΘΕΜΕΛΙΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ
ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΗΣ Α' ΤΑΞΕΩΣ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ἐπὶ τὸ τελειότερον ἐπεξεργασμένη
κατὰ τὸ τελευταῖον πρόγραμμα τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΡΙΤΗ

ΠΑΙΔΕΥΣΙΣ
26
ΕΚΠ
2645

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ "ΝΟΜΙΚΗΣ", Α. Χ. ΒΕΡΓΙΑΝΙΤΟΥ
Ὄδος Ὀφθαλμιατρῶν 5.

1905

2645

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΣΑΓΡΗ
ΠΡΩΙΗΝ ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ

Φάκελος

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΘΕΜΕΛΙΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ
ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

128 π 36

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΗΣ Α' ΤΑΞΕΩΣ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ἐπὶ τὸ τελειότερον ἐπεξεργασμένη
κατὰ τὸ τελευταῖον πρόγραμμα τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

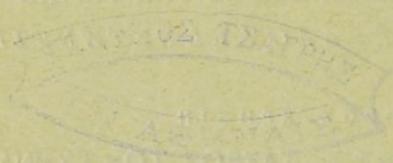

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ "ΝΟΜΙΚΗΣ", Α. Χ. ΒΕΡΓΙΑΝΙΤΟΥ
Ὀδὸς Ὀφθαλματρῶν 5.

1905

Πᾶν γνήσιον ἀντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφήν καὶ τὴν σφραγίδα
τοῦ συγγραφέως.

Handwritten signature

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 1. Σύντομος Γεωγραφία τῆς ἀρχαίας Ἰταλίας

Ἡ Ἰταλικὴ Χερσόνησος, κειμένη μεταξύ τοῦ Τυρρηνικοῦ καὶ Ἀδριατικοῦ πελάγους, σχηματίζει ἐπιμήκη χερσόνησον, ἥτις πρὸς νότον μὲν διχάζεται εἰς δύο γλώσσας, ὧν ἡ μὲν πρὸς Δ καταλήγει εἰς τὸ ἀκρωτήριο τοῦ Ἡρακλέους, ἡ δὲ πρὸς Α εἰς τὸ τῆς Ἰαπυγίας, πρὸς βορρᾶν δ' ἐκτείνεται ἐν εἴδει ἡμικυκλίου, τοῦ ὁποίου τὴν περιφέρειαν ἀποτελεῖ ἡ σειρά τῶν ἄνω Ἀλπεων. Διηρεῖτο δ' ὑπὸ τῶν ἀρχαίων εἰς τρία μέρη Α') εἰς τὴν βόρειον ἢ ἄνω Ἰταλίαν, Β') εἰς τὴν μέσην ἢ κυρίως Ἰταλίαν καὶ Γ') εἰς τὴν κάτω ἢ νότιον Ἰταλίαν.

Α') Καὶ ἡ μὲν βόρειος ἢ ἄνω Ἰταλία, ἥτις καὶ ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατία ἐκαλεῖτο (Gallia Cisalpina), ἐκτεινομένη ἀπὸ τῶν Ἀλπεων μέχρι τῶν ποταμῶν Μάκρας καὶ Ῥουβίκωνος καὶ διαρροομένη ὑπὸ τοῦ Πάδου ποταμοῦ, περιελάμβανε τὰς ἐξῆς χώρας :

α') Τὴν πέραν τοῦ Πάδου χώραν (Gallia Traspadana), ἥτις καὶ ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατία ἐκαλεῖτο, ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ εἰσβαλόντων Γαλατῶν (περὶ τὸ 600 π. Χ.). Ταύτης ἐπισημότεραι πόλεις ἦσαν ἡ Ἀόστη (Δύγούστα Πραιτωρία), ἡ Δύγούστα Ταυρίνα (νῦν Τουρίνον), τὸ Μεδιόλανον, τὸ Κῶμον, ἡ Βριξία, ἡ Κρεμόνη, τὸ Τικῖνον (ἡ νῦν Παῦτα), αἱ Οὐερέλλαι, ἡ Μάντουα καὶ ἄλλαι.

β') Τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Πάδου χώραν (Cispadana), ἧς ἐπισημότεραι πόλεις ἦσαν ἡ Πλακεντία παρὰ τὸν Πάδον ποταμόν, ἡ Ῥάβεννα, ἡ Βονωνία, ἡ Μουτίνη, ἡ Πάρμα καὶ ἄλλαι.

γ') Τὴν Λυγιστικὴν, ἧς ἐπισημότεραι πόλεις ἦσαν ἡ Γένοα, ἡ Νίκαια, ἡ Πολλεντία καὶ ἄλλαι,

δ') Τὴν Ἐνετίαν, ἧς ἐπισημότεραι πόλεις ἦσαν τὸ Ποστάϊον, ἡ Ἀκυληΐα, ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατεστράφη ἐκ θεμελιῶν ὑπὸ τοῦ Ἀττίλα (452 μ. Χ.), οἱ δὲ φυγάδες ἀνίδρυσαν τὴν μετέπειτα περιώνυμον Βενετίαν ἐπὶ τριῶν μεγάλων νήσων καὶ 114 μικρῶν, αἱ ὁποῖαι συνεχινῶνουν διὰ 578 λιθίνων γεφυρῶν καὶ 147 διωρύγων θαλασσίων, ἡ Οὐηρῶν (νῦν Βερῶνα) καὶ ἄλλαι. καὶ

ε') Τὴν Ἰστρίαν, ἧς ἐπισημότεραι πόλεις ἦσαν ἡ Πόλλα καὶ ἡ Τεργέστη.
Β') Ἡ δὲ μέση ἢ κυρίως Ἰταλία, ἐκτεινομένη πρὸς βορρᾶν μὲν μέχρι

τοῦ Ῥουβίκωνος καὶ Μάκτρα ποταμοῦ, πρὸς μεσημβρίαν δὲ μέχρι τοῦ Φρέντου καὶ Σιλλάρου, περιελάμβανε τὰς ἐξῆς χώρας :

α') *Τὴν Τυρρηνίαν* ἢ *Ἐτρούριαν*, ἧς ἐπισημότεραι πόλεις ἦσαν οἱ Οὐήιοι, ἡ πρωτεύουσα αὐτῆς καὶ ἡ τῆς Ῥώμης ἀντιζήλος, ἡ Καίρη, τὸ Κλούσιον, τὸ Φαλέριον, οἱ Οὐολσίνιοι, ἡ Πίσα, τὸ Ἀρρήτιον, αἱ Οὐελλατέραι, ἡ Περούσια, αἱ Φαισοῦλαι, οἱ Ταρκύνιοι, ἡ Φλωρεντία καὶ ἄλλαι.

β') *Τὴν Ὀμβρικήν*, ἧς ἐπισημότεραι πόλεις ἦσαν τὸ Ἀρίμινον, τὸ Σεντῖνον, ἡ Ἰντεράμνα, ἡ Ναρνία καὶ ἄλλαι.

γ') *Τὴν Πικεντίνην*, ἧς ἐπισημότεραι πόλεις ἦσαν τὸ Ἀσκουλον, πρωτεύουσα αὐτῆς, ἡ Ἀγκών, ἡ Ἀδρία, τὸ Σπολήτιον καὶ ἄλλαι.

δ') *Τὴν Σαυντίδα*, ἧς ἐπισημότεραι πόλεις ἦσαν ἡ Κύρις, πατρίς τοῦ Νομᾶ, ἐξ ἧς οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τὴν ἔνωσιν προσηγορεύοντο Κυρίται, τὸ Ῥέατον, αἱ Φιδῆναι, τὸ Σούλμον, τὸ Βενέβεντον, τὸ Κορφίνιον, τὸ Καῦδιον, τὸ Ἀμίτερον καὶ ἄλλαι.

ε') *Τὴν Καμπανίαν*, ἧς ἐπισημότεραι πόλεις ἦσαν ἡ Καπύη, ὀνομαστὴ διὰ τὸν πλοῦτόν της καὶ διὰ τὸν τριφυλὸν καὶ ἐκδεδιγητὴν βίον τῶν κατοίκων της, ἡ Κύμη, ἴδρυμα τῶν ἐκ τῆς Κύμης τῆς Εὐβοίας ἀποικισάντων, ἡ Παρθενόπη ἢ Παλαίπολις (νῦν Νεάπολις), ἡ Νῶλα, τὸ Σάλερνον, τὸ Ἡράκλειον, ἡ Πομπηία καὶ αἱ Σταβίαι. Αἱ τρεῖς τελευταῖα πόλεις κατεστράφησαν καλυφθεῖσαι ὑπὸ τῆς λάβας καὶ τῆς διαπύρου τέφρας τοῦ Βεζουβίου.

ς') *Τὸ Δάτιον*, οὗτινος ἐπισημότεραι πόλεις ἦσαν ἡ Ῥώμη, ἴδρυθεῖσα ὑπὸ Ῥωμόλου ἐν ἔτει 754 π. Χ. ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Τιβέρεως ποταμοῦ. Σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέβη ἡ πρωτεύουσα τοῦ ὅλου Ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ καθυποτάξασα πάντας τοὺς περὶξ λαοὺς τῆς χερσονήσου ἐκυριάρχησε τῆς οἰκουμένης. Ἐκαλεῖτο δ' Ἐπτάλοφος ὡς κτισθεῖσα ἐπὶ τῶν ἐξῆς ἐπτὰ λόφων, τοῦ Καπιτωλίου, Κυριναλίου, Οὐμίναλιου, Ἡσκυλίνου, Παλατίνου, Καίλιου καὶ Ἀβεντίνου. Ἡ Ἄλθα Λόγγα, τὸ Λαθίνιον, ἡ Ὠστία, ἐπίνειον τῆς Ῥώμης παρὰ τὰς ἀνατολικὰς ἐκβολὰς τοῦ Τιβέρεως, ἡ Πραίνεστος, ἡ Κολλατία, ἡ Κοριόλα, τὸ Ἄντιον, ἡ Ἀρδέα, ἡ Ἄρπινα, αἱ Μιντωῦραι καὶ ἄλλαι.

Γ') Ἡ δὲ κάτω Ἰταλία, ἥτις καὶ μεγάλη Ἑλλάς ἐπωνομάσθη διὰ τὰς πολυαριθμοὺς ἐν αὐτῇ ἐλληνικὰς ἀποικίας, ἐκτεινομένη ἀπὸ τοῦ Φρέντου καὶ Σιλλάρου ποταμοῦ μέχρι τοῦ Σικελικοῦ πορθοῦ, περιελάμβανε τὰς ἐξῆς χώρας :

α') *Τὴν Ἀπουλίαν*, ἧς ἐπισημότεραι πόλεις ἦσαν ὁ Σιποῦς, οἱ Ἀργιπποι, ἡ Λουκερία, αἱ Κάνναι, τὸ Ἀσκλον καὶ ἄλλαι.

β') *Τὴν Καλαβρίαν*, (ἥτις μετὰ τῆς Μεσσαπίας καὶ Ἀπουλίας ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Ἰαπυγία), ἧς ἐπισημότεραι πόλεις ἦσαν τὸ Βρενδῆσιον, ὁ Τάρας, ὁ Ὑδροῦς τὸ Ἀσκλον καὶ ἄλλαι.

γ') *Τὴν Λευκαρίαν*, ἧς ἐπισημότεραι πόλεις ἦσαν ἡ Ἡράκλεια, τὸ Μεταπόντιον, ἡ Ποσειδωνία, ὁ Πυξοῦς, ἡ Ἐλέα, πατρίς τῶν φιλοσόφων, Παρμενίδου καὶ Ζήνωνος, καὶ ἔδρα τῆς ἐλεατικῆς σχολῆς, ἡ Σύβαρις, περιδῆτος διὰ τὴν τριφυλότητά τῶν κατοίκων της, καταστραφεῖσα ἐν ἔτει 510 ὑπὸ

τῶν Κροτωνιατῶν, ἐπὶ δὲ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς ἀνδρῶθησαν οἱ Θούριοι ὑπὸ Ἀθηναίων ἀποίκων (416) καὶ ἄλλαι.

δ') *τὴν Βρεττανίαν* (τὴν νῦν Καλαβρίαν), ἧς ἐπισημότεραι πόλεις ἦσαν ἡ Κρότων, ἡ Καυλωνία, τὸ Ῥήγιον, ἡ Πετιλία, οἱ Ἐπιζεφύριοι Λοκροὶ καὶ ἄλλαι.

Δ') Εἰς τὴν *Σικελίαν* ὑπήγοντο καὶ αἱ τρεῖς μεγάλαι νῆσοι, Σικελία, Σαρδῶ καὶ Κορσική, καὶ τινες μικραὶ νησίδες, Αἰθαλία (νῦν Ἐλβα), αἱ Καπρέαι, αἱ Διπάραι ἢ νῆσοι τοῦ Αἰόλου, ἡ Ποντία, ἡ Πανδατορία καὶ ἄλλαι.

Καὶ τῆς μὲν *Σικελίας* ἢ *Τρινακρίας* ἐπισημότεραι πόλεις ἦσαν αἱ Συρακοῦσαι, τῶν Κορινθίων ἄποικος, ἡ Ἰμέρα, ἡ Γέλα, ὁ Ἀκράγας, ἡ Καμάρινα, ἡ Κατάνη, αἱ Μυλαί, τὰ Δρέπανα, ἡ Ἐγεστα, ὁ Πάνομος, τὸ Διλύβαιον, ἡ Ἐρουξ, ἡ Ζάγκλη, μετονομασθεῖσα Μεσσήνη ὑπὸ Μεσσηνίων φυγάδων, οἱ Λεοντίνοι καὶ ἄλλαι.

Τῆς δὲ *Σαρδοῦς* ἡ Κάλαις καὶ ἡ Ὀλβία, τῆς δὲ *Κορσικῆς* ἡ Ἀλπερία (νῦν Ἀλαλία).

Ὅρη τῆς Ἰταλίας.

Ἡ Ἰταλικὴ χερσόνησος ἔχει δύο μεγάλας σειρὰς ὄρεων, τὰς Ἀλπεῖς καὶ τὰ Ἀπέννινα. Καὶ αἱ μὲν Ἀλπεῖς, ἐκτεινόμεναι πρὸς τὴν βόρειον αὐτῆς πλευράν, διαιροῦνται εἰς *Δυτικὰς*, εἰς *Κεντρικὰς* καὶ εἰς *Ἀνατολικὰς* Ἀλπεῖς, αἵτινες καὶ *Νωρικαί*, *Καρρικαί*, *Κοτικαί* καὶ *Ἰουλιάναι* καλοῦνται. Τὰ δὲ Ἀπέννινα, διατέμνοντα κατὰ μῆκος τὴν χερσόνησον, διαιροῦνται εἰς *Βόρεια*, τὰ καὶ *Δυγιστικὰ* καὶ *Ἐτρουσκικὰ*, εἰς *Κεντρικὰ*, τὰ καὶ *Ῥωμαϊκὰ* καὶ *Νεαπολιτικὰ*, καὶ εἰς *Νότια*, τὰ ὁποῖα καὶ *Καλαβρικὰ* καλοῦνται.

Ποταμοὶ τῆς Ἰταλίας.

Ἐπισημότεροι ποταμοὶ τῆς Ἰταλίας εἶνε ἐν μὲν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ ὁ Πάδος ἢ Ἡριδανός, ὁ μέγιστος ποταμὸς τῆς Ἰταλίας, πηγάζων ἀπὸ τῶν *Δυτικῶν Ἀλπεων* καὶ διαρρέων τὴν Γαλατίαν ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, δέχεται κατὰ τὴν μακρὰν αὐτοῦ πορείαν περὶ τοὺς τριάκοντα παραποτάμους, οἷον τὸν Τάναρον, τὸν Δουρίαν, τὸν Τικίνον, τὸν Ἀδδούαν, τὸν Τρεβίαν κλπ., καὶ ἐκβάλλει διὰ πολλῶν στομίων εἰς τὸ βόρειον τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους. Ὁ Ἀθεσις (νῦν Ἀδίγης), πηγάζων ἐκ τῶν *Ραιτικῶν Ἀλπεων*, ἐκβάλλει εἰς τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος. Ὁ *Μεδόακος*, ὁ μείζων καὶ ὁ ἥττων, ὁ Πλαῦις καὶ ἄλλοι ἐκβάλλοντες εἰς τὸν ΒΑ κόλπον τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους.

Ἐν δὲ τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ ὁ *Τίβερις*, ὁ μέγιστος ποταμὸς τῆς μέσης Ἰταλίας, ὁ *Μάκρας*, ὁ *Ἄργος*, ὁ *Ὀμβρος*, ὁ *Λεῖρις* καὶ ὁ *Βολτιούργος*, πηγάζοντες ἀπὸ τῶν Ἀπεννίνων καὶ ἐκβάλλοντες εἰς τὸ Τυρρηρικὸν πέλαγος. Ὁ *Ρουβίκων*, ὁ *Ἀτεργος*, ὁ *Μέταργος*, ὁ *Σάργος* καὶ ἄλλοι ἐκβάλλοντες εἰς τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος.

Ἐν δὲ τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ὁ *Τάναργος*, ὁ *Κραῖθις*, ὁ *Βράδανος*, ὁ *Αὔφιδος*, ὁ *Σίλλαρος*, ὁ *Σίρις* καὶ ἄλλοι.

Κόλποι ἐπισημότεροι τῆς Ἰταλίας εἶνε ὁ *Δυγιστικὸς* (νῦν κόλπος τῆς Γενούης), ὁ *Κυρμαῖος* (νῦν κόλπος τῆς Νεαπόλεως), ὁ *Ταραντίνος* (νῦν κόλπος τῆς Τεργέστης) καὶ ἄλλοι ἥττονος λόγου ἄξιοι.

§ 2. Οἱ πρόωτοι λαοὶ τῆς Ἰταλίας

Ἰταλία¹ τὸ κατ' ἀρχὰς ἔκαλεῖτο ἡ χώρα τῶν *Βρετιῶν*, ἀντιστοχοῦσα πρὸς τὴν σημερινὴν Καλαβρίαν. Ἐντεῦθεν βραδύτερον ἡ ὀνομασία αὕτη ἐπέξε-
τάθη κατὰ τὸ πλείστον μέρος τῆς χερσονήσου, ἤτοι πρὸς ἀνατολὰς μὲν
μέχρι τοῦ Ῥουβίκωνος ποταμοῦ, πρὸς δυσμὰς δὲ μέχρι τοῦ Μάκρα ποταμοῦ.

Οἱ πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης κάτοικοι τῆς Ἰταλίας δύνανται νὰ ὑπα-
χθῶσιν εἰς δύο μεγάλας τάξεις : α') εἰς τοὺς *ἰθαγενεῖς* ἢ *αὐτόχθονας* τοὺς
καλουμένους Ἀβορίγινας (*Aborigines*) καὶ β') εἰς τοὺς ἐποίκους ἐξ ἄλλων
μερῶν. Καὶ ὡς ἐκ τῆς θέσεως καὶ ὡς ἐκ τῆς φυσικῆς διαμορφώσεως τῆς
χώρας καὶ ὡς τοῦ πολιτισμοῦ τῶν πρώτων ἐνοίκων τῆς Ἰταλίας εἰκάζομεν,
ὅτι αὕτη πιθανῶς κατωκλήθη τελευταία τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης ὑπὸ τῶν
Ἀρίων, τῶν ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην μετοικησάντων. Αἱ δὲ τελευ-
ταῖαι γλωσσολογικαὶ ἔρευναι, αἱ πηγάζουσαι ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἐπιγραφῶν,
ἀποδεικνύουσιν ὅτι οἱ κάτοικοι οὗτοι διεκρίνοντο κυρίως εἰς τρεῖς φυλὰς ἢ γένη,
α') εἰς τὸ Ἰαπυγικόν, β') εἰς τὸ Ἰταλικόν καὶ γ') εἰς τὸ Τυρρηγικόν.

α') Καὶ οἱ μὲν Ἰάπυγες κατέφικον τὴν χώραν, τὴν ἀπ' αὐτῶν ὀνομα-
σθεῖσαν Ἰαπυγίαν, ἣτις ἐκτεινομένη κατὰ μῆκος τῆς περαλίας τοῦ Ἀδρια-
τικοῦ πελάγους ἀπὸ τῶν *Λευκῶν ὀρέων* (τῆς τῶν Σαλλεντινῶν ἄκρας) μέχρι
τοῦ ἀκρωτηρίου *Γαργάνου* περιελάμβανε τὰς σήμερον ἐπαρχίας τοῦ *Τάραντος*,
τοῦ *Βαρίου* καὶ τῆς Ἀπουλίας, καὶ διηρεῖτο εἰς πέντε κυρίως τμήματα. Τού-
των ἡ Μεσσαπία, τὴν ὅποιαν ἔπειτα οἱ Λατίνοι ἐπωνόμασαν Καλαβρίαν,
καὶ μάλιστα ἡ Ἀπουλία διετήρησαν μέχρι τοῦ δ' π. Χ. αἰῶνος τὰ ἦθη
καὶ τὰ ἰδιώματα τῆς ἑαυτῶν γλώσσης, ἀλλὰ τὴν ἐπομένην ἐκ]ρίδα ἐξέλληνι-
σθησαν ὑπὸ τῶν ἐκεῖ ἐγκατασταθέντων Ἑλλήνων, ἃν καὶ δὲν ἐπῆλθεν ἄμεσος
ἐξ Ἑλλάδος ἀποικισμός.

β') Ἡ δὲ Ἰταλικὴ φυλὴ κατέφικε τὸ κεντρικόν μέρος τῆς Ἰταλίας.
Διηρεῖτο δὲ αὕτη εἰς δύο μεγάλας οἰκογενεῖας λαῶν, τοὺς *Λατίους* καὶ τοὺς
Ὀμβροὺς. Καὶ πρότερον μὲν φαίνεται ὅτι κατῆλθον εἰς τὴν χερσονήσον οἱ
Λατίνοι, καταλαβόντες κατὰ μῆκος τὴν χώραν, τὰς πρὸς τὰ δυτικὰ παράλια
τοῦ Τυρρηγικοῦ πελάγους, *Λάτιον*, *Καμπανίαν*, *Λευκανίαν* καὶ *Βρετιάν*. Ἐκεῖ

(1) Ἡ Ἰταλικὴ χερσονήσος ἔκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἑσπερία
(ἢ μικρά), ἐπειδὴ ἔκειτο πρὸς δυσμὰς τῆς Ἑλλάδος, προσέτι δ' ἔκαλεῖτο καὶ
Οἰνωτρία καὶ *Αὐσούνα* ἐκ τῶν αὐτόθι οἰκούντων Οἰνώτρων καὶ Αὐσόνων, καὶ
Σατορνία ἀπὸ τοῦ ἐξωσθέντος καὶ ἐκεῖ καταφυγόντος τεκνοφάγου Θεοῦ Σα-
τόρνου (= Κρόνου). Ἐπεκλήθη δ' Ἰταλία ἀπὸ τινος μυθολογομένου Ἰταλοῦ,
βασιλέως τῶν Οἰνώτρων. Καὶ τὸ μὲν ὄνομα τοῦ Ἰταλοῦ βασιλέως ὡς μυθικόν
δὲν ἔχει ἱστορικὴν ὑπαρξιν, ἔχει ὅμως ἱστορικὴν σημασίαν, καθότι ἐλληνι-
στὶ Ἰταλὸς (*vitulus*) σημαίνει τὸν ταῦρον καὶ *Οἰνωτρία* τὴν οἰνοφόρον γῆν,
ὥστε δι' αὐτοῦ δηλοῦται ὅτι ὁ λαός, ὅστις ἔφερε πρῶτος τὸ ὄνομα αὐτό, ἀπε-
τελεῖτο ὑπὸ γεωπόρων.

δὲ διεχωρίσθησαν εἰς διαφόρους κλάδους, διακρινομένους δι' ἰδίων ὀνομάτων, τῶν *Λατινῶν*, τῶν *Ὀπικῶν* ἢ *Ὀσκῶν*, τῶν *Αὔσονων* ἢ *Αὔρουγκων*, τῶν *Οἰνώτρων* ἢ *Ἰταλῶν* καὶ τῶν *Σικελῶν*. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἐξωσθέντες μετὰ τινα χρόνον ὑπὸ ἐτέρων λαῶν, τοὺς ὁποίους ἡ παράδοσις καλεῖ *Ἀβριγγίνας* (ἦτοι ἰθαγενεῖς ἢ αὐτόχθονας), μετενάστευσαν εἰς τὴν ἀπ' αὐτῶν κληθεῖσαν νῆσον *Σικελίαν*. Πάντες οἱ λαοὶ οὗτοι, πλὴν τῶν ἐν *Λατίῳ* οἰκούντων, ταχέως παρήχμασαν ἕνεκα τῆς ὑπερέτερας δυνάμεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν καὶ ὑπέκυψαν εἰς τοὺς ἀνδρειοτέρους *Σαβίνους*.

Ἡ δ' ἑτέρα Ἰταλικὴ ὁμάς, οἱ *Ὀμβροὶ* ἢ *Ὀμβρικοί*, κατῆλθον εἰς τὴν χερσόνησον μετὰ τοὺς Λατίνους καὶ κατέλαβον πᾶσαν τὴν χώραν, τὴν ἀπὸ τῶν Ἄλπεων μέχρι τοῦ Τιβέρεως. Ἀλλὰ κατόπιν ἠττηθέντες παρὰ τὸν Πάδον μὲν παρὰ τῶν Γαλατῶν, παρὰ δὲ τὸν Ἄρνον ὑπὸ τῶν Τυρρηνῶν, προεχώρησαν κατ' ὀλίγον εἰς τὰ νότια τῆς χώρας καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν μετὰξὺ τῶν δύο κλάδων τῶν Ἀπεννίνων στενὴν καὶ ὄρεινὴν χώραν, τὴν ἔκτοτε ἀπ' αὐτῶν κληθεῖσαν *Ὀμβρικήν*.

Ἄλλ' ὁ κυριώτερος κλάδος τῶν Ὀμβρων, οἱ Σαβίνοι, σχεδασθέντες μετὰξὺ τῶν Ἀβρουζίων ὀρέων, κατέλαβον κατὰ πρῶτον μὲν τὴν κοιλάδα τοῦ Ἄμιτέρνου, ἣτις θεωρεῖται ἡ κοιτὶς τῶν *Σαβελλικῶν ἐθνῶν*, καὶ ἐκεῖθεν ἔπειτα ἐπέξετάθησαν οἱ μὲν δυσμικῶς πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Τιβέρεως, οἱ δὲ νοτίως πρὸς τὴν Καμπανίαν καὶ Ἀπουλίαν. Οἱ δὲ μεσημβρινοὶ Σαβίνοι, οἱ καλούμενοι *Σαυνίται*, κατέλαβον πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης τὴν ἀπ' αὐτῶν κληθεῖσαν χώραν *Σαυνίτιν*, καθιδρύσαντες κύκλον δημοσπόνδων πολιτειῶν ἢ κοινοτήτων κατὰ τὸ ἔθος τῆς ὁμάδος των, εἰς ἣν ἀνήκον. Ἄλλ' αἱ δημοσπονδίαὶ αὗται τῶν Σαβελλικῶν ἐθνῶν, ὁποῖα ἦσαν αἱ μὲν ἀρχαιότεραι τῶν Μαρσῶν καὶ τῶν Πελιγνῶν, αἱ δὲ νεώτεραι τῶν Σαυνιτῶν, στερούμεναι ἀστικοῦ κέντρου, ταχέως κατεβλήθησαν ὑπ' ἄλλων ἰσχυροτέρων λαῶν. Ἡ δ' εὐρεία διάδοσις τῆς Σαβελλικῆς φυλῆς ἀνὰ τὴν χώραν τῶν Ἀπεννίνων προῆλθεν ἐκ τοῦ ἐθίμου τοῦ νὰ καθιερώσωσιν ἐν χρόνοις ἐξολοθρευτικῶν πολέμων ἢ λοιμῶν εἰς τοὺς καταχθονίους θεούς, καὶ ἰδίως εἰς τὸν Ἄρην, πάσας τὰς γονὰς τοῦ προερχοῦς ἔαρος, μὴδ' αὐτῶν τῶν τέχνων ἐξαιρουμένων. Ἡ ἐαρινὴ αὕτη θυσία ἐκαλεῖτο *ιερόν ἔαρ* (ver sacrum). Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου ἐτροποποιήθη τὸ συτηγερὸν ἔθιμον καὶ ἀντὶ νὰ θυσιάζωνται τὰ τέκνα ὑπεχρεοῦντο αὐτά, μόλις φθάνοντα εἰς τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν, νὰ ἀναζητῶσιν ἀλλαχοῦ νέας οἰκήσεις. Ἐντεῦθεν προῆλθον αἱ πολυάριθμοι σαβινικαὶ ἀποικίαι καὶ αὕτη ἡ κατὰ τὸν Κυρίνιον λόφον ἐπισημοτάτη πασῶν ἐγεννήθη ἔσως καθ' ὅμοιον τρόπον.

γ') Οἱ δὲ *Τυρρηνοὶ*, κατελθόντες ἐκ τῶν ὀρέων τῶν Ραιτικῶν Ἄλπεων, ἐγκατεστάθησαν πρῶτον εἰς τὰς κοιλάδας τοῦ Πάδου καὶ Ἄρνου, ἐκβαλόντες τοὺς Λίγυας καὶ Ἐνετούς, καὶ ἐκαλοῦντο *Ρασένναι*. Βραδύτερον, ὑπερβάντες τὰ Ἀπέννινα, ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς εἰς τὴν χώραν, τὴν ἔκτοτε ἀπ' αὐτῶν ὀνομασθεῖσαν *Ἐτρουρίαν* καὶ προσέλαβον τὴν προσωμλίαν *Ἐτρουσκοὶ*, παρὰ δὲ τοῖς Ἐλλησιν ἐκαλοῦντο *Τυρρηνοὶ* ἀπὸ τῶν τύρρων (turris = πύργος) ἦτοι

ἀπὸ τῶν πύργων αὐτῶν. Ἐκ δὲ τῶν πρώην κατοίκων ἄλλους μὲν καθυπέταξαν, ἄλλους δ' ἐξεδίωξαν.

Λίαν δὲ πρώϊμως προήχθησαν παρὰ τοῖς Ἑτρούσκοις ἡ γεωργία, ἡ ναυτιλία, τὸ ἐμπόριον, ἡ μουσικὴ καὶ μάλιστα ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ γλυπτικὴ. Ἐπίσης προήχθη καὶ ἡ πλαστικὴ καὶ ἡ γραφικὴ καὶ ἡ τορευτικὴ τέχνη. Διέφερον δὲ οἱ Τυρρηνοὶ τῶν ἄλλων Ἱταλῶν καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν, τὰ ἥθη, τὴν θρησκείαν καὶ τὸν πολιτισμόν. Οἱ Τυρρηνοὶ ὑπῆρξαν ὁ ἰσχυρότατος πάντων τῶν ἐν Ἱταλίᾳ λαῶν, αἱ δὲ τυρρηνικαὶ πόλεις συνεδέοντο πρὸς ἀλλήλας διὰ συμμαχικοῦ δεσμοῦ. Κατὰ δὲ τὴν περίοδον τῆς μεγίστης αὐτῶν ἀκμῆς ὑπῆρχον *τρεῖς συμμαχικαὶ ὁμάδες*: α') ἡ περὶ τὸν Πάδογ, β') ἡ Τουσκικὴ καὶ γ') ἡ Καμπανικὴ, ἐκάστην δ' αὐτῶν ἀπετέλουν δώδεκα πόλεις. Ἐκάστη δὲ τῶν ὁμάδων τούτων εἶχεν ἰδίαν μητρόπολιν καὶ ἴδιον ἀρχηγὸν τῆς συμμαχίας, τὸν καλούμενον *Λουκούμωνα* (Lucumo). Ἀλλὰ κατ' ὄνομα μόνον διεκρίνετο ἡ μητρόπολις καὶ ὑφίστατο ὁ ἡγεμὼν τῆς συμμαχίας, πράγματι δὲ οὐδεμία ὑφίστατο κεντρικὴ κυβέρνησις, οὐδὲ καὶ ἡγεμονία, διότι ἐκάστη πολις ἐφρόντιζε μᾶλλον περὶ τῆς ἰδίας ἡγεμονίας ἢ περὶ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος. Ἄλλ' ἂν καὶ οἱ Τυρρηνοὶ ὑπῆρξαν ἐπὶ τινὰς αἰῶνας ὁ ἰσχυρότατος τῶν ἐν Ἱταλίᾳ λαῶν καὶ τοσοῦτον ταχέως προήχθησαν εἰς τὰς τέχνας, τὸ ἐμπόριον καὶ τὸν πολιτισμόν, ὥστε συνεκρότησαν κράτος ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῶν Ἀλπεων μέχρι τοῦ Τιβέρεως, κατέχοντες καὶ τὴν πέραν τοῦ Λατίου εὐδαίμονα χώραν τῆς Καμπανίας, ταχέως ὅμως παρήχμασαν καὶ ἐν διαστήματι ἐνὸς περιόπου αἰῶνος τὸ ἀκμαῖον καὶ ἰσχυρὸν αὐτῶν κράτος ἐξηφανίσθη (ἀπὸ τοῦ 416—310 π. X.). Αἴτιον δὲ τῆς βιαίας ταύτης παρακμῆς ὑπῆρξεν, ἔνθεν μὲν αὐτοὶ οἱ πολιτικοὶ αὐτῶν θεσμοί, ἐτέρωθεν δὲ ἡ κοινωνικὴ τῶν πόλεων σύστασις. Αἱ δὲ κατὰ τὴν χώραν αὐταὶ διαίρεσεις συνετέλεσαν εἰς τὴν διάσπασιν τῆς πολιτικῆς τοῦ κράτους ἐνότητος. Οὐδ' αὐτὸς ὁ κίνδυνος ἴσχυσε νὰ συσφίγξῃ τοὺς συμμαχικοὺς ἐκείνους δεσμοὺς ὑπὲρ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος· διότι ἀπὸ τοῦ Τυρρηνικοῦ λαοῦ ἔλειπε τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα. Τὴν ἔλλειψιν δὲ ταύτην μαρτυρεῖ καὶ αὐτὴ ἡ φυσικὴ διοργανώσις τῆς Τυρρηνικῆς κοινωνίας, ἀποτελουμένης ἐκ δύο καὶ μόνον ἀτάσεων, τῆς τῶν *εὐπατριδῶν* καὶ τῆς τῶν *δούλων*. Ἐστρεῖτο δ' αὕτη καὶ τοῦ ἐλευθέρου δήμου καὶ τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, δι' ὧν καὶ σώζονται καὶ μεγαλοῦργοι τὰ ἔθνη.

§ 3. Διαίρεσις τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας

Ἡ ῥωμαϊκὴ ἱστορία ἄρχεται ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης καὶ φθάνει μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἧτοι ἀπὸ τοῦ 754 π. X. μέχρι τοῦ 476 μ. X. Διαίρεται δὲ εἰς τὰς ἐξῆς τρεῖς περιόδους :

α') Εἰς τὴν περίοδον τῆς βασιλείας (754—510 π. X.).

β') Εἰς τὴν περίοδον τῆς ἐλευθέρου πολιτείας (510—30 π. X.) καὶ

γ') Εἰς τὴν περίοδον τῆς αὐτοκρατορίας (30 π. X.—476 μ. X.).

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ
 Ἡ τῆς βασιλείας (754—810).

§ 4. Κτίσις τῆς Ῥώμης (754 π. χ.).

Ἡ ἀρχαιοτάτη ἱστορία τῶν Ῥωμαίων εἶνε μυθώδης καὶ ἐν πολλοῖς ἀσφαλής. Οἱ Ῥωμαῖοι, ἀπομιμούμενοι τοὺς Ἕλληνας, περιέβαλλον τὰ περὶ τῆς ἑαυτῶν καταγωγῆς διὰ θαυμαστῶν μυθικῶν παραδόσεων. Κατὰ τὰς μυθικὰς λοιπὸν ταύτας παραδόσεις πρῶτος ἐπὶ τῶν αὐτοχθόνων κατοίκων τοῦ Λατίου ἐβασίλευσε ξένος τις ἔποικος, καλούμενος Ἴανός, υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος. Οὗτος φιλοξενήσας τὸν τεκνοφάγον Κρόνον μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Διὸς καθίρεσίν του παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν τὸν Καπιτώλιον λόφον, ὃ δὲ φυγὰς θεὸς ἀμείβων τὴν φιλοξενίαν αὐτὴν ἐδίδαξε τοὺς κατοίκους τὴν καλλιέργειαν τοῦ σίτου καὶ τῆς ἀμπέλου. Τὸν Ἴανὸν διεδέχθησαν ἄλλοι βασιλεῖς. Ὅτε δ' ἐπὶ τοῦ Λατίου ἐβασίλευεν ὁ Λατίνος, ἦλθεν εἰς Λάτιον ὁ Αἰνεΐας, υἱὸς τοῦ Ἀγχίσου καὶ τῆς θεᾶς Ἀφροδίτης, μετὰ τοῦ υἱοῦ του Ἀσκάνιου καὶ μετὰ πολλῶν ἄλλων φυγᾶδων, διασωθεὶς ἐκ τῆς Τροίας μετὰ τὴν ἐκπόρθησιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Ἀνεΐας βοηθήσας τὸν Λατίνον, πολεμοῦντα πρὸς τὸν Τοῦρνον, βασιλέα τῶν Ρουτούλων, καὶ φονεύσας αὐτὸν ἔλαβε πρὸς ἀμοιβὴν τῆς ὑπηρεσίας του ταύτης ὡς σύζυγον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Λαβινίαν καὶ μέρος τῆς χώρας τοῦ Λατίου, ὅπου ἔκτισεν ἰδίαν πόλιν, τὴν ὁποίαν πρὸς τιμὴν τῆς νεαρᾶς συζύγου του ἐπωνόμασε *Λαβίνιον*. Τὸν Λατίνον διεδέχθη εἰς τὴν βασιλείαν ὁ Ἀνεΐας, καὶ τοῦτον ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀσκάνιος, ὅστις ἕνεκα τοῦ νοσηροῦ τοῦ κλίματος μετόπισσε τοὺς κατοίκους εἰς τὴν παρὰ τὰς ὑπαιεΐας τοῦ Ἀλβανοῦ ὄρους κτισθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ πόλιν, τὴν *Ἄλβαν Λόγγαν*, ἣτις διὰ τὸ εὐάερον, τὸ τερπνὸν καὶ τὸ ὀχυρὸν αὐτῆς, κατέστη ἡ πρωτεύουσα τοῦ Λατίου. Ἐπὶ τέσσαρας περίπου αἰῶνας ἐβασίλευον ἀλληλοδιαδόχος οἱ ἀπόγονοι τοῦ Αἰνεΐου, ὃ δὲ τελευταῖος βασιλεὺς Πρόκας ἀποθανὼν ἀφῆκε δύο υἱούς, τὸν Νουμίτορα καὶ τὸν Ἀμούλιον, ὅστις ἐκθρονίσας τὸν πρεσβύτερον ἀδελφόν του κατέλαβεν αὐτὸς τὴν βασιλείαν, καὶ διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ αὐτὴν καὶ εἰς τοὺς ἑαυτοῦ ἀπογόνους, τὸν μὲν υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ του ἐφόνευσε, τὴν δὲ θυγατέρα αὐτοῦ, Ρέαμ Σιλβίαν, κατέστησεν ἱερίαν εἰς τὸν ναὸν τῆς θεᾶς Ἑστίας, ἣτις κατὰ τὸν περὶ Ἐτιάδων νόμον ὤφειλε νὰ διαμείνῃ διὰ βίου ἄγαμος παρθένος. Ἄλλ' ἡ Σιλ-

βία μ' ὄλην τὴν ἔνορκον ὑπόσχεσιν κατὰ τὴν μυθικὴν παράδοσιν ἔτεκεν ἀπὸ τοῦ θεοῦ Ἄρεως δίδυμα τέκνα. Ὅθεν ὁ Ἀμούλιος διέταξε τὴν μὲν Σιλβίαν νὰ θάψωσι ζῶσαν κατὰ τὸν αὐτηρότατον περὶ Ἐστιᾶδων νόμον, τὰ δὲ νήπια νὰ ρίψωσιν εἰς τὸν Τιβέριν. Οἱ ὑπὲρταί θέσαντες αὐτὰ ἐντὸς κοιτίδος τὰ ἔροιψαν εἰς τὸν ποταμόν, τὰ ὁποῖα παραδόξως διεσώθησαν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης αὐτοῦ, ὅστις κατὰ σύμπτωσιν εἶχε τότε πλημμυρήσει, λύκκινα δ' ἐθήλαζεν αὐτά. Ποιμὴν δὲ τις τοῦ βασιλέως εὐρών αὐτὰ μετεκόμισεν εἰς τὸν οἶκόν του καὶ παρέδωκεν εἰς τὴν σύζυγόν του, ἵνα τὰ ἀναθρέψῃ, ὣν τὸ μὲν ἐπωνόμασε *Ρωμύλον* τὸ δὲ *Ρῶμον*. Οἱ δύο οὗτοι ἀδελφοί, ἀνατρφεθέντες μεταξὺ τῶν ποιμένων, ὑπερεῖχον πάντων κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὸ φρόνημα. Ἐκ τυχαίας δὲ τινος συμπτώσεως μαθόντες καὶ τὴν ἐκυτῶν καταγωγὴν, τὸν μὲν Ἀμούλιον ἐφόνευσαν, τὴν δὲ βασιλείην ἀπέδωσαν πάλιν εἰς τὸν πάππον των Νουμίτορα, παρὰ τοῦ ὁποίου πρὸς ἀμοιβὴν ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ κτίσωσιν ἰδίαν πόλιν καὶ ἔκτισαν αὐτὴν παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Παλατινοῦ λόφου ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Τιβέρεως, ὅπου εἶχον διασωθῆ. Ἐπελθούσης φιλονεικίας μεταξὺ αὐτῶν περὶ τῆς ἐπωνυμίας τῆς πόλεως, οἱ οἰωνοὶ ἠνύνησαν μᾶλλον τὸν Ρωμύλον καὶ οὗτος ἐπωνόμασεν αὐτὴν *Ρώμην*. Ὁ Ρωμύλος ζεύξας ταῦρον καὶ ἀκηλίδωτον δάμαλιν περιεχάραξε διὰ χαλκίνου ὕνιου αὐλακκα, ὀρίζοντα τὴν περιφέρειαν τῆς πόλεως, ἣν περιέβαλε διὰ περιτειχίσματος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ρῶμος πρὸς περιφρόνησιν ὑπερεπήδησεν αὐτὸ δι' ἄλματος, ὁ Ρωμύλος ἐφόνευσεν αὐτὸν εἰπὼν «Οὔτω θὰ φονευθῆ καὶ πᾶς ἄλλος, ὅστις θὰ τολμήσῃ νὰ ὑπερπηδήσῃ τὰ ἰδικά μου τείχη» (1).

(1) Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ τὴν παράδοσιν. Κατὰ δὲ τὰς νεωτέρας ἱστορικὰς ἐρεῦνας, ἐφ' ὅσον μὲν οἱ Λατίνοι διέμενον ἐν τῷ πρώτῳ σταδίῳ τοῦ πολιτικοῦ των βίου ὡς πρωτοῦσαν καὶ μητρόπολιν ἐαυτῶν εἶχον τὴν Ἄλθαν Δόγγαν, ἣτις κατέστη ἡ μητρόπολις καὶ τῶν 30 πόλεων τῆς λατινικῆς συμμαχίας, ἀφ' οὗ δὲ ἀνεπτύχθησαν ἐν τῇ γεωργίᾳ καὶ ἡσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην τοῦ ἐμπορίου, μετέθεσαν τὴν πρωτεύουσαν ἐντεῦθεν εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τιβέρεως καὶ ἔκτισαν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης αὐτοῦ νέαν πόλιν, εἰς ἣν ἔδωσαν τὸ ὄνομα *Ρώμην*, ὅπερ σημαίνει πόλιν *παραποταμίαν*. Ἡ Ῥώμη διὰ τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεώς της ἀπέβη σὺν τῷ χρόνῳ τὸ προπύργιον τοῦ Λατίου κατὰ τῆς γειτονος Τυρρηνίας, ἅμα δὲ καὶ τὸ ἐμπορεῖον αὐτοῦ. Ὅθεν κατὰ ταῦτα ἡ κτίσις τῆς Ῥώμης ἐπὶ τοῦ ἐμπορικοῦ τούτου σημείου ἐμφαίνει νέαν φάσιν ἐν τῷ ἀστικῷ βίῳ τοῦ λατινικοῦ λαοῦ, ὅστις

§ 5. Ῥωμύλος. Οἰκισμὸς τῆς Ῥώμης (754 — 716).

Ἐπειδὴ ἡ ἀρτισύστατος πόλις ἐστερεῖτο κατοίκων, ὁ Ῥωμύλος θέλων νὰ αὐξήσῃ τὸν πληθυσμὸν αὐτῆς, ἐκήρυξε ὡς ἄσυλον ἄλλοσι τι, παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Παλατίνου λόφου κείμενον, εἰς ὃ κατέφευγον πάντες οἱ πανταχόθεν ἐκ τῶν γειτονικῶν ἔθνων καταδιωκόμενοι ἐπὶ οἰαδῆποτε ἀφορμῇ. Οὕτω δὲ προσῆλθον πολυάριθμοι καὶ ταχέως ἠϋξήσεν ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὗτοι εἶχον ἀνάγκην καὶ συζύγων, οἱ δὲ πῆριξ γείτονες λαοὶ ἤρνοῦντο νὰ δώσωσιν εἰς γάμον τὰς θυγατέρας των εἰς ἀνθρώπους ἀποζῶντας ἐκ τῆς ληστείας καὶ τῆς ἀρπαγῆς, ὁ Ῥωμύλος ἐμηχανεύθη τὸ ἐξῆς δόλιον μέσον. Προεκήρυξε πανηγυρικούς ἀγῶνας πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ προσεκάλεσεν εἰς θέαν αὐτῶν τοὺς Σαβίνους, τοὺς Λατίνους καὶ τοὺς ἄλλους ὁμόρους λαοὺς, οἵτινες προσέδραμον πολυάριθμοι μετὰ γυναικῶν καὶ θυγατέρων. Ἄλλ' ἐν ᾧ οὗτοι ἀνυπόπτως ἐθεῶντο τοὺς τελομένους ἀγῶνας, ἐφώρμησαν αἴφνης οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἀφῆρασαν τὰς θυγατέρας αὐτῶν. Ἡ ἀρπαγὴ ὁμοῦς αὕτη ἐξῆγειρεν εἰς πόλεμον αὐτοὺς κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Οἱ Ῥωμαῖοι, καίπερ εὐκριθμότεροι, ἀλλ' ὁμοῦς πολεμοῦντες μετὰ μεγαλειτέρας στρατιωτικῆς πειθαρχίας καὶ τάξεως, ἐνίκησαν αὐτοὺς καίπερ πολυαριθμοτέρους, ἀλλ' ἀτάκτως καὶ μεμονωμένως ἐπελθόντας, τοὺς δὲ ἠττηθέντας ἐξηνάγκασαν νὰ μετοικήσωσιν εἰς Ῥώμην. Ἀλλὰ τελευταῖοι ἐπελθόντες οἱ γενναῖοι Σαβίνοι, στρατηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Τίτου Τάτιου, τοῦ βασιλέως τῆς πόλεως Κύρως, προήλασαν νικηφόροι μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης καὶ διὰ προδοσίας τῆς Ταρπηίας, θυγατρὸς τοῦ φρουράρχου, ἐκυρίευσαν τὸ Καπιτώλιον. Μετὰ ταῦτα ἐπικολούθησεν αἱματηρὰ μάχη ἐν τῇ μεταξὺ τοῦ Καπιτωλίνου καὶ Παλατίνου λόφου κοιλάδι, ἀλλ' ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς μάχης αἱ ἀρπαγεῖσαι θυγατέρες τῶν Σαβίνων εἰσώρμησαν αἴφνης ἐν τῷ μέσῳ τῶν διαμαχομένων λυσίμοι καὶ διὰ δακρῶν καὶ παρακλήσεων ἐπεισαν αὐτοὺς νὰ καταθέσωσι τὰ ὄπλα καὶ νὰ συμφιλιωθῶσιν. Οὕτω δ' ὁ μὲν Τίτος Τάτιος προσελήφθη συμβασιλεὺς.

τόσον εὐκόλως εἴλκυσε ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἡγεμονίαν τὰς λατινικὰς πόλεις καὶ ἀπέτέλεσε τὸν πυρῆνα τοῦ ἰταλικοῦ κράτους, ὅπερ ἦτο προσωρισμένον νὰ ἀποβῇ κράτος παγκόσμιον. Ἡ δὲ βραδεία κτίσις τῆς Ῥώμης ἐξηγεῖται ἔνεκα τοῦ ἐλώδους ἐδάφους καὶ τοῦ νοσηροῦ κλίματος. Βραδύτερον ἐκ τῆς μεγαλαυχίας τῶν Ῥωμαίων προήλθε κατ' ἀπομίμησιν τῶν ἐλληνικῶν μύθων καὶ ὁ περὶ Ῥωμύλου μῦθος ὡς θεμελιωτοῦ καὶ οἰκιστοῦ τῆς Ῥώμης.

ὑπὸ τοῦ Ῥωμύλου, οἱ δὲ Σαθῖνοι καταλιπόντες τὴν πόλιν των Κυρίν μετώκησαν εἰς Ῥώμην ἐπὶ ἴσοις δικαίοις καὶ παρὰ τὸν Καπιτωλίον λόφον ἔκτισαν ἰδίαν πόλιν ἐπὶ ἰδίου λόφου, ὅστις ἐξ αὐτῶν ἐπωνομάσθη Κυρινάλιος. Μετὰ πενταετίαν, ἀποθανόντος τοῦ Τατίου, ἀνεγνώρισαν καὶ οἱ Σαθῖνοι ὡς βασιλέα ἑαυτῶν τὸν Ῥωμύλον. Ὁ Ῥωμύλος, ἀφοῦ δι' εὐτυχῶν πολέμων πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν Φιδηνῶν, καὶ τῶν Οὐήϊων ἐπεξέτεινε τὰ ὅρια τοῦ ἀρτισυστάτου κράτους του, ἐδολοφονήθη ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Ἄρεως ὑπὸ τῶν συγκλητικῶν, οἵτινες διὰ τὴν συγκαλύψωσιν τὸ κακούργημά των διέδοσαν ὅτι ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Ὁ δὲ συγκλητικὸς Πρόκλος διςθεβκίωσεν ἐνόρκως μάλιστα τὸν λαόν, ὅτι εἶδε τὸν Ῥωμύλον ἀναρπαζόμενον ὑπὸ τοῦ Ἄρεως ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀστραπῶν καὶ τῶν βροντῶν ἐπὶ πυρίνου ἄρματος εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Ὁ δὲ ἀμαθὴς καὶ δεισιδαίμων λαὸς ἐπίστευσεν εἰς τὸν πλασθέντα μῦθον καὶ συγκαταλέξας τὸν Ῥωμύλον μετὰ τῶν Θεῶν ἐλάτρευεν ἕκτοτε αὐτὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίνου. Μετὰ ἐνιαύσιον μεσοβασιλείαν (interregum) τῆς συγκλήτου, ὁ λαὸς ἀπήτησε καὶ ἡ σύγκλητος ἐξέλεξε νέον βασιλέα, τὸν Νουμᾶν Πομπίλιον.

§ 6. Νουμᾶς Πομπίλιος (715 — 672 π. Χ.)

Ὁ Νουμᾶς Πομπίλιος κατήγετο ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Σαθῖνων, ἦτο γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Τίτου Τατίου καὶ διεκρίνετο διὰ τὴν ἄκραν αὐτοῦ δικαιοσύνην καὶ θεοσέβειαν. Διὰ τῆς θρησκευτικῆς καὶ εἰρηνικῆς αὐτοῦ νομοθεσίας ἐφρόντισε νὰ μαλάξῃ τὸν ἄγριον καὶ φιλοπόλεμον χαρακτῆρα τῶν ὑπηκόων του. Ἵνα δώσῃ δὲ εἰς αὐτὴν καὶ μεγάλην σπουδαιότητα καὶ καταστήσῃ μᾶλλον σεβαστὴν, διέδωκεν ὅτι συνέταξεν αὐτὴν κατ' ἔμπνευσιν τῆς νύμφης Ἡγερίας. Ἐν πρώτοις ὁ Νουμᾶς διέταξε τὰ κατὰ τὴν θεῖαν λατρείαν καὶ ἀπηγόρευσε τὰς ἀνθρωποθυσίας, τοὺς δὲ ἱερεῖς διήρесеσεν εἰς ὀκτὼ τάξεις καὶ ὥρισεν τὰ καθήκοντα ἐκάστης αὐτῶν¹. Ἀνήγειρε δὲ προσέτι καὶ ναὸν δίπυλον

(1) Πρώτη καὶ ἀνωτάτη τάξις ἦτο ἡ τῶν ἀρχιερέων, ὧν καθήκον ἦτο νὰ ἐπιτηρῶσι τὰς τῆς λατρείας. Προϊστάμενος αὐτῶν ἦτο ὁ μέγας ἀρχιερεὺς (pontifex maximus), ὅστις ἐκάνονιζε τὸ ἡμερολόγιον, ἀνήγγελλε τὰς ἐορτὰς καὶ ἔγραφε τὰ χρονικά (annales). Δευτέρα ἡ τῶν φλαμίνων (flamines), οἵτινες διεῖπον τὰ κατὰ τὴν λατρείαν τῶν μεγάλων θεῶν, Διός, Ἄρεως καὶ Κυρίνου. Τρίτη ἡ τῶν 4 οἰωνοσκόπων (augures), οἵτινες ἦσαν οἱ διερμηνεῖς τῶν θεῶν βουλήσεων ἐκ τῶν διαφόρων φαινομένων ἢ ἐκ τῶν θυμάτων. Τετάρτη ἡ τῶν 4 Ἐστιάδων, αἵτινες ἐξελέγοντο ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων οἰκογενειῶν τῶν

πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ Ἰανοῦ, ὅσους εἰκονίζετο μὲ δύο πρόσωπα διὰ τὴν παρασταθῆ, ὅτι ἐγνώριζε καὶ τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον. Ὁ ναὸς οὗτος ἐν καιρῷ μὲν εἰρήνης διέμενε κλειστός, ἐν καιρῷ δὲ πολέμου ἀνοικτός, ὅπως προσερχόμενοι οἱ Ῥωμαῖοι ἐπικαλοῦνται τὴν θεῖαν βοήθειαν ὑπὲρ τῶν Ῥωμαϊκῶν ὄπλων. Καθ' ὅλον τὸ μακρὸν διάστημα τῆς αὐτοῦ βασιλείας ὁ ναὸς διετέλεσε κεκλεισμένος¹. Ἐπειτα ἐμετρήθησαν ὑπὲρ τῆς γεωργίας, καὶ τοὺς μὲν δημοσίους ἀγροὺς διένειμεν εἰς τοὺς πένητας, τὴν δὲ ὅλην ἐπικράτειαν διήρπασεν εἰς τμήματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων διώρισεν ἔφορον, ἵνα ἐπαγρυπνῆ καὶ βραβεύῃ τὴν φιλεργίαν ἐκάστου. Τὰς δὲ ἰδιοκτησίας ἐξησφάλισε διὰ συνόρων, τὰ ὁποῖα ἔθηκεν ὑπὸ τὴν προστασίαν ἰδίου θεοῦ, ὀνομαζομένου *Τέρομνος* ἢ *Ὀρίου*. Χάριν δὲ τῆς συναλλαγῆς ἀνίδρυσε καὶ ναὸν *Πίστεως*. Μετερρῦθμισε δὲ ὁ Νουμάς καὶ τὸ ἡμερολόγιον προσθέσας ἀκόμη δύο μῆνας εἰς τὸ ἔτος, τὸ ὁποῖον ἕως τότε ἀπετελεῖτο ἐκ δέκα μηνῶν, μεταβαλὼν οὕτω τὸ ἡμερολόγιον ἐκ σεληνιακοῦ εἰς ἡλιακόν. Αὐστηρότατοι δ' ἦσαν καὶ οἱ νόμοι αὐτοῦ περὶ ἠθῶν καὶ περὶ ἀγνότητος τῶν γυναικῶν καὶ παρθένων, διὸ καὶ ὡς μοναδικὸν παράδειγμα ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν, ὅτι μετὰ 500 ἔτη ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης ἐγένετο τὸ πρῶτον διαζύγιον. Ὁ Νουμάς παραβάλλεται πρὸς τὸν Λυκοῦργον τὸν νομοθέτην τῆς Σπάρτης.

§ 7. Τύλλος Ὀστίλιος (672—640 π. X.).

Τὸν φιλειρηνικὸν Νουμᾶν διεδέχθη ὁ φιλοπόλεμος Τύλλος Ὀστίλιος. Τὸ σπουδαιότατον πολεμικὸν αὐτοῦ ἔργον εἶνε ἡ καταστροφή τῆς Ἄλβας Λόγγας καὶ ἡ μετοικησις τῶν κατοίκων αὐτῆς εἰς Ῥώμην. Ἡ Ῥώμη, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἔνεκ ἀντιζηλίας καὶ ἀμοιβαίων πατρικῶν καὶ ὤφειλον νὰ εἶνε παρθένοι, ἀγαθὰ τὴν ψυχὴν καὶ ἀλώθητοι τὸ σῶμα, καὶ νὰ ἐπιμελῶνται τοῦ ἱεροῦ πυρὸς ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἑστίας, ὅπως τοῦτο διατηρῆται διηνεκῶς ἄσβεστον. Πᾶσα Ἑστίας, εἴτε ἀφίνουσα νὰ σεβσθῆ τὸ ἱερὸν πῦρ, εἴτε παραβλίνουσα τὴν παρθενικὴν ἀγνότητα καὶ σωφροσύνην, ἐθάπτετο ζῶσα. Πέμπτη ἡ τῶν 12 Σαλίων ἱερέων (Salii), ὧν καθῆκον ἦτο νὰ φυλάττωσι τὴν ἐξ οὐρανοῦ πεσοῦσαν ἱερὰν ἀσπίδα τοῦ Ἄρεως. Ἐκτη ἡ τῶν 20 *φητιαλῶν* (fetiales), ἧτοι *εἰρηνοποιῶν*, οἵτινες διεῖπον τὰς διεθνεῖς πράξεις, ἐκήρυττον τὸν πόλεμον καὶ συνωμολόγουν τὴν εἰρήνην καὶ τὰς συνθήκας. Ἐβδόμη ἡ τῶν *κουριόγων* καὶ ὀγδόη ἡ τῶν *κελεριῶν*. Ἐκάστης δὲ ἐπισήμου πράξεως προηγεῖτο θρησκευτικὴ τις τελετὴ ἢ θυσία.

(1) Δις δὲ κατόπιν ἐκλείσθη ὁ ναὸς τοῦ Ἰανοῦ α') μετὰ τὸν δευτέρου Λιβυκὸν πόλεμον καὶ β') μετὰ τὴν ἐν Ἀκτίῳ νίκην τοῦ Αὐγούστου.

ἐπιδρομῶν περιῆλθεν εἰς πόλεμον πρὸς τὴν μητρόπολιν Ἄλβαν Λόγγαν. Ἐν ᾧ δὲ οἱ δύο στρατοὶ ἦσαν ἀντιπαρατεταγμένοι καὶ ἔτοιμοι πρὸς μάχην, ἵνα ἀποφύγῃσι τὸν ἐμφύλιον ἀλληλοσπαραγμὸν, συναπεφάσισαν νὰ κριθῇ ὁ ἀγὼν διὰ μονομαχίας τριῶν ἀνδρῶν ἐκατέρωθεν, τίς δὴλα δὴ τῶν δύο πόλεων θὰ ἐλάβεθαι εἰς τὸ ἐξῆς τὴν ἡγεμονίαν. Πρὸς τοῦτο δ' ἐξελέγησαν ἐκ μὲν τῶν Ἄλβανῶν οἱ τριδύμοι ἀδελφοὶ Κουριάτιοι, ἐκ δὲ τῶν Ῥωμαίων οἱ τριδύμοι ἀδελφοὶ Ὀράτιοι. Ἡ νίκη τὸ κατ' ἀρχὰς ἐφαίνετο ἀποκλίνουσα ὑπὲρ τῶν Ἄλβανῶν, διότι οὗτοι ἐφόνευσαν τοὺς δύο τῶν Ὀρατίων, ἐν ᾧ ἐξ αὐτῶν οὐδεὶς ἐφανεύθη. Ὁ ἐπιζῶν Ὀράτιος, ἐλαφρότερον αὐτῶν πληγωμένος, ὑποκριθεὶς φυγομαχίαν, κατῶρθεσε νὰ ἀποχωρήσῃ ἀπ' ἀλλήλων τοὺς τρεῖς Κουριατίους, οἵτινες κατεδίωκον αὐτόν, καὶ ἦσαν ἀνίστως καὶ βαρύτερον αὐτοῦ πληγωμένοι. Αἰφνης ὁ Ὀράτιος ἐπιστρέψας φονεῖσι τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον καὶ τοὺς τρεῖς Κουριατίους. Οὕτω δὲ οἱ Ἄλβανοὶ ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης. Μετέπειτα ὁ Τύλλος κατέσκαψε τὴν Ἄλβαν, διότι ὁ ἡγεμὼν αὐτῆς, Μέττιος Φουφέττιος, ἐφωράθη προδότης τῶν Ῥωμαίων ἐν τῷ πολέμῳ κατὰ τῶν Φιδηναίων καὶ Οὐίεντανῶν. Καὶ τὸν μὲν Φουφέττιον κατεσπάρραξε ζῶντα, προσδέσας αὐτόν ἀπὸ τῶν ποδῶν εἰς δύο ἀντιθέτως τρέχοντα ἄρματα, τοὺς δὲ ἀτοίκους τῆς Ἄλβας μετόπισεν εἰς Ῥώμην, δούς εἰς αὐτοὺς πρὸς οἰκισίαν τὸν Καίλιον λόφον.

Μετὰ νέους δ' εὐδοκίμους πολέμους πρὸς τοὺς Λατίνους καὶ Σαβίνους ὁ Τύλλος ἐτελεύτησε κεραινόπληκτος, διότι παρημέλησε τὰς ὑπὸ τοῦ Νουμᾶ καθιερωθείσας θρησκευτικὰς τελετάς¹.

§ 8. Ἄγκος Μάρκιος (640—616 π. Χ.).

Τὸν πολεμικώτατον Τύλλον Ὀστιλίον διεδέχθη ὁ φιλειρηνικός καὶ θεοσεβὴς Ἄγκος Μάρκιος, ὃν ἡ παράδοσις ἐπλασεν ὡς ἔγγονον ἐκ μητρὸς τοῦ Νουμᾶ Πομπιλίου. Οὗτος κατὰ πρῶτον ἠνώρθωσε τὴν ὑπὸ τοῦ προκατόχου του ἀμεληθεῖσαν λατρείαν τῶν θεῶν, ἐκθέσας ἐν τῇ ἀγορᾷ νόμους ἐπὶ πλακῶν, καθ' οὓς ἔπρεπε νὰ τελῶνται αἱ θρησκευτικαὶ τελεταί. Ἐπειτα ἐπροστάτευσε τὴν γεωργίαν καὶ τέλος ἐπεχείρησε σειρὰν ὄλην πολέμων, καίπερ φιλειρηνικός, πρὸς τοὺς γεί-

(1) Ὁ θάνατος τοῦ Ὀστιλίου ἦτο βίαιος καὶ φαίνεται ὡς φυσικὸν ἐπακολούθημα τῆς ἀντιδράσεως τῶν εἰς Ῥώμην μετοικισθέντων Ἄλβανῶν εὐπατριδῶν, συνταχθέντων εἰς νέαν φυλὴν ὑποδεστέραν.

τονας λαούς, Σαβίνους, Ούιεντανούς, Ουόλσκους και ιδίως πρὸς τοὺς Λατίνους, προκληθεὶς ὑπ' αὐτῶν, οἵτινες ἕνεκα τῶν φιλειρηνικῶν αὐτοῦ διαθέσεων διέρρηξαν τὰς πρὸς τὸν Τύλλον συνομολογηθείσας συνθήκας. Καταπολεμήσας δ' αὐτοὺς ἐπέξέτεινε τὰς κτήσεις τῆς Ῥώμης, καὶ τὰς μὲν κυριευθείσας πόλεις κατηδάφισε, τοὺς δὲ κατοίκους μετώκισεν ἐπὶ τοῦ Ἀβεντίου λόφου τῆς Μουρκίας κοιλάδος¹.

Ἀφαιρέσας δὲ ὁ Ἄγκος Μάρκιος καὶ παρὰ τῶν Ούιεντανῶν τὴν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τιβέρεως χώραν, ἴδρυσεν τὴν πόλιν Ὡστίαν, ἣτις ἀπέβη τὸ ἐπίνειον τῆς Ῥώμης. Καὶ πρὸς εὐκολίαν μὲν τῆς συγκοινωνίας κατεσκευάσεν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ ξυλίνην γέφυραν, πρὸς ἐξασφάλισιν δὲ καὶ τῆς πόλεως πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἐτρουρίας ὠχύρωσεν τὸν πέραν τοῦ Τιβέρεως Ἰκνίκολον λόφον. Ἐνεκα δὲ τῶν εἰρημένων πολέμων καὶ τῆς μετοικίσεως τοσούτων φυλῶν εἰς Ῥώμην ἐπηκολούθησαν διάφοροι συγκρούσεις καὶ ἀνταγωνισμοί, ἐξ ὧν προέκυψε νέα κοινωνικὴ τάξις, ἡ τῶν πληβείων, ἣτις τὸ κατ' ἀρχὰς ἀπήλασε ὑποδεστέρων τινῶν δικαιωμάτων, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέκτησε καὶ αὐτὴ πλῆρες τὸ πολιτικὸν δικαίωμα τῶν προνομοιοῦχων τάξεων.

§ 9 Λεύκιος Ταρκύνιος Πρίσκος (616—578 π. Χ.).

Τὸν Ἄγκον Μάρκιον διεδέχθη ὁ Λεύκιος Ταρκύνιος Πρίσκος ἢ Πρεσβύτερος, ὅστις κατὰ τὴν παράδοσιν ἦτο Κορίνθιος ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Βακχιαδῶν. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ Δημάρατος, φεύγων τὴν τυραννίαν τοῦ Κυψέλου, μετενάστευσεν εἰς Ταρκυνίους, πόλιν τῆς Τυρρηνίας, συγκομίζων καὶ τοὺς θησαυροὺς του. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Δημαράτου ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὁ ἐκ τῆς πόλεως ἐπικληθεὶς Ταρκύνιος, μετώκισεν εἰς Ῥώμην, ὅπου ἔμελε νὰ λάβῃ μεγάλας τιμὰς κατὰ τὴν πρόρρησιν τῆς συζύγου του, Τανακύλλας, ἣτις ἦτο εἰδήμων τῆς μαντικῆς. Καὶ ἀληθῶς ὁ Ταρκύνιος διὰ τῶν πολλῶν καὶ σπανίων αὐτοῦ ἀρετῶν τοσοῦτον ἠυδοκίμησεν, ὥστε προσείλκυσε τὴν ἀγάπην καὶ εὐνοίαν τοῦ Ἄγκου Μαρκίου, ὅστις ἐπὶ τέλους κατέστησεν αὐτὸν ἐπιτροπὸν τῶν δύο ἀνηλίκων υἱῶν του.

Τιμώμενος δὲ καὶ θαυμαζόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ ὑπὸ τῆς συγ-

(1) Οὕτως ἡ παράδοσις λέγει, τὸ δ' ἀληθές ἐστίν, ὅτι ὁ Ἀβεντίος λόφος κατοικήσθη ὑπὸ τῆς πληθύος μόλις ἓνα αἰῶνα μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Ταρκυνίων δυνάμει τοῦ Ἰκίλιου νόμου (456 π. Χ.). Ἀλλὰ καὶ τότε δὲν ἠδυνήθη νὰ συμπεριλάβῃ τὴν σύμπασαν πληθύν, ἀλλὰ μέρος αὐτῆς ἐξηκολούθει οἰκοῦν ἀνὰ τοὺς ἀγρούς.

κλήτου διὰ τὴν σύνεσίν του καὶ διὰ τὴν ἐν πολέμοις ἀνδρείαν του ἐξελέγη διάδοχος τοῦ Μαρκίου μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, προτιμηθεὶς τῶν ἀνηλίκων υἱῶν του, καὶ ἀνεδείχθη καθ' ὅλα ἄξιος τῆς ἐκλογῆς. Κατεπόλεμησε δὲ κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ τοὺς Λατίνους, Σαβίνους καὶ Ἐτρούσκους (1). Μετὰ δὲ τὴν τελείαν νίκην αὐτῶν ὁ Ταρκύνιος ἐτέλετε θρίαμβον μεγαλοπρεπῆ, εἰσελθὼν εἰς τὴν Ῥώμην ἐποχούμενος ἐφ' ἄρματος συρομένου ὑπὸ τεσσάρων λευκῶν ἵππων. Οὕτω δὲ ὄχι μόνον τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς πόλεως ἠύξησεν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἀπὸ τοῦ πολέμου λαφύρων διεκόσμησε τὴν πόλιν δι' ἔργων λαμπρῶν καὶ ὠφελίμων. Καὶ διὰ μὲν τῶν κατασκευασθέντων ὀχετῶν καὶ ὑπονόμων, τὰ μεταξὺ τοῦ Παλατίνου καὶ Καπιτωλίου λόφου ἔλη καὶ τὰ λιμνάζοντα ὕδατα διωχετεύοντο εἰς τὸν Τίβεριν, εἰς δὲ τοὺς ἀποξηρανθέντας χώρους ἀνηγέρθησαν διάφοροι οἰκοδομαὶ καὶ μνημεῖα καὶ μάλιστα μεταξὺ μὲν τοῦ Παλατίνου καὶ Ἀβεντίνου λόφου ὁ μέγιστος ἱππόδρομος (circus maximus), κατὰ δὲ τοὺς πρόποδας τοῦ Καπιτωλίου λόφου καὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Παλατίνου ἡ κατ' ἐξοχὴν ἀγορὰ (forum Romanum). Οἱ δὲ λόφοι καὶ τὰ ὁμαλὰ μέρη συνηνώθησαν εἰς μίαν πόλιν, ἣτις περιεζώσθη διὰ τειχῶν ἐντὸς εὐρυτάτου περιβόλου. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔργον ἤρχισε μὲν ἐπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπερατώθη ἐπὶ τοῦ Σερβίου Τυλλίου, διὸ καὶ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐκλήθη ὁ περιβόλος οὗτος (vallum Servianum). Ἐπὶ δὲ τοῦ Καπιτωλίνου λόφου ἔθηκε τὰ θεμέλια ναοῦ ὑπερμεγέθους πρὸς τιμὴν τοῦ Διός, τῆς Ἥρας καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ὅστις ἐπερατώθη ὑπὸ Ταρκυνίου τοῦ Ὑπερηφάνου. Καὶ τέλος εἰσαγαγὼν εἰς τὴν σύγκλητον 100 βουλευτὰς ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Δουκέρων, ἠύξησεν αὐτὴν ἐκ 200 εἰς 300 καὶ ἠύρυνεν οὕτω τὰς βάσεις τῆς ἀριστοκρατίας. Οἱ νεώτεροι οὗτοι συγκλητικοὶ ἐπεκλήθησαν πρὸς διαστολὴν τῶν προτέρων συγκλητικῶν πατέρες τῶν νεωτέρων γενῶν (patres minorum gentium). Ἐδιπλασίασε δὲ καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν εἰς τοὺς τρεῖς ἀρχαίους λόχους περιλαμβανομένων ἱππέων, ὥστε ἤδη ἕκαστος λόχος περιελάμβανε 200 πρῶτους καὶ 200

(1) Οἱ Ἐτροῦσκοι ὡς σημεῖον τῆς ὑποταγῆς αὐτῶν μετὰ τὴν συνομολογηθεῖσαν εἰρήνην ἐπεμψαν εἰς τὸν Ταρκύνιον εἰς ἔνδειξιν τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτοῦ ὡς ἡγεμόνος τῶν τῶ χρυσῶν στέμμα, τὸν ἐλεφάντινον θρόνον, τὸ βασιλικὸν σκήπτρον, ἔχον ἐπὶ κεφαλῆς χρυσῶν ἀστὸν, τὸν χρυσόσημον πορφυροῦν χιτῶνα, τὴν πεποικιλμένην πορφυρᾶν χλαμίδα καὶ τοὺς δώδεκα πελέκει. Τὰ σύμβολα ταῦτα, τὰ ὅποια ἔφερον οἱ ἡγεμόνες τῶν Τυρρηγῶν, ἔφερον κατόπι καὶ ὁ Ταρκύνιος καὶ οἱ μετ' αὐτὸν Ῥωμαῖοι βασιλεῖς.

δευτέρους ἰππεῖς. Τὸν δ' ἀριθμὸν τῶν Ἑστιάδων ἐκ 4 ἠύξησεν εἰς 6· ἵδδολοφονήθη δ' ὁ Ταρκύνιος ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ὑπὸ δύο ἀνδρῶν, πεμ-
φθέντων ὑπὸ τῶν υἱῶν τοῦ Ἄγκου Μαρκίου.

Οἱ δύο δολοφόνοι φιλονεικοῦντες σφοδρῶς ἔξωθεν τῶν ἀνακτόρων ἔνεκα σπουδαίας δῆθεν διαφορᾶς προσήχθησαν ἐνώπιον τοῦ Ταρκυνίου. Ἐν ᾧ δὲ ὁ εἰς τούτων ἐξέθετε τὰ αἰτία, τὰ προκαλέσαντα τὴν φιλο-
νειαίαν, ὁ ἕτερος εὐρῶν εὐκαιρίαν ἐφόνευσε τὸν βασιλέα.

§ 10. Σέρβιος Τύλλιος (578—534 π. Χ.)

Τὰ περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς νεανικῆς ἡλικίας τοῦ Σερβίου Τυλλίου ἐκτίθενται ἐπὶ τὸ μυθικώτερον. Οὗτος κατὰ τὴν παράδοσιν κατήγετο ἐξ ἐπισήμου γένους. Κυριευθείσης τῆς πατρίδος αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ὁ μὲν πατήρ του ἐφρονεῦθη, ἡ δὲ μήτηρ του ἤχθη δούλη εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ταρκυνίου Πρίσκου, ὅπου ἔτεκεν υἱόν, ὅστις ἐπωνομάσθη Σέρβιος, δηλαδὴ δούλιος, ἐπειδὴ ἐγεννήθη δούλος. Ἡμέ-
ραν δέ τινα, ἐν ᾧ ἐκοιμᾶτο τὸ παιδίον, ἀνέλαμψε λαμπρότατη φλόξ ἐκ τῆς κεφαλῆς του, ἡ δὲ σύζυγος τοῦ Ταρκυνίου, Τανακύλλα, ὡς εἰ-
δήμων τῆς μαντικῆς, ἰδοῦσα τὸ θαῦμα ἐξήγησεν αὐτὸ ὡς σημεῖον θεῖον τῆς μελλούσης δόξης καὶ λαμπρότητος τοῦ παιδίου καὶ διέταξε νὰ ἀνατραφῆ βασιλικῶς. Ταχέως δὲ διεκρίθη ὁ Τύλλιος μεταξὺ τῶν ὀμι-
λίκων, ὧν ὑπερεῖχε κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ εὐφυίαν. Ἐν ᾧ δὲ ἀκόμη ἦτο νέος, δις ἔλαβε τὰ ἀριστεία ἐν πολέμῳ, εἰκοσαέτης ἐγένετο στρατη-
γὸς καὶ διέπρεψεν ὡς τοιοῦτος εἰς τὸν κατὰ τῶν Τυρρηγῶν πόλεμον ἐξαναγκάσας αὐτοὺς νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ῥωμαίων. Ὁ δὲ Ταρκύνιος ἐκτιμῶν τὴν σύνεσιν καὶ τὴν στρατηγικὴν μεγαλο-
φυίαν αὐτοῦ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν σύζυγον τὴν θυγατέρα του Τανακύλλαν. Ἡ δὲ Τανακύλλα, ἡ μήτηρ αὐτῆς καὶ σύζυγος τοῦ Ταρκυνίου, ὅτε οὗτος ἐδολοφονήθη, διεκήρυξεν εἰς τὸ ἔξωθεν τῶν ἀνακτόρων συναθροί-
σθην πλῆθος, ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἀπέθανεν, ἀλλὰ κεῖται κλινῆρης ἐκ τῶν πληγῶν του, τὴν δὲ διοίκησιν τῆς χώρας μέχρι τῆς ἐντελοῦς θε-
ραπειᾶς αὐτοῦ ἀνέθηκεν εἰς τὸν γαμβρόν του Σέρβιον Τύλλιον. Ὅτε δὲ μετὰ τινα χρόνον ἐγνώσθη ὁ θάνατος τοῦ Ταρκυνίου, ὁ λαὸς ἀνεκήρυ-
ξεν ὡς διάδοχον αὐτοῦ τὸν Σέρβιον Τύλλιον, ἡ δὲ σύγκλητος ἐπεκύρωσε τὴν ἀνακήρυξιν ἄνευ ἀντιρρήσεως, καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ Ἄγκου Μαρκίου ἐ-
φυγον ἐκ τῆς Ῥώμης. Ὁ νέος βασιλεὺς μετὰ εἰκοσαετῆ πόλεμον πρὸς

τοὺς Ἐτρούσκους ἐξηνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης. Συνέδεσε δὲ καὶ πρὸς τὰς 30 λατινικὰς πόλεις συμμαχίαν, ἰδρύσας ἐπὶ τοῦ Ἀβεντίνου λόφου κοινὸν γὰρ τῆς Ἀρτέμιδος, ἵνα καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν συνεργόμεναι αἱ πόλεις ἄγῳσι κοινὰς πανηγύρεις καὶ συσκέπτωνται περὶ τῶν κοινῶν συμφερόντων, ἡ δὲ Ῥώμη ἀνεγνωρίσθη ὡς πρώτη πόλις μεταξὺ τῶν ἰσοτίμων τούτων συμμαχικῶν πόλεων. Ἐπεράτωσε δὲ καὶ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως, τῶν ὁποίων τὰ θεμέλια εἶχε θέσει ὁ Ταρκύνιος, καὶ εἰς τοὺς μέγχι τοῦδε κατφικημένους πέντε λόφους, ἦτοι τὸν Παλατίνον, τὸν Ἀβεντίνον, τὸν Καίλιον, τὸν Καπιτωλῖνον καὶ τὸν Κυρινάλιον, προσέθεσε καὶ δύο ἑτέρους, τὸν Ἡσκυλῖνον καὶ τὸν Οὐλμινάλιον, καὶ οὕτω κατέστησε τὴν Ῥώμην ἐπτάλορον. Τέλος ἐπεχείρησε τὴν μεταρρυθμίσειν τοῦ πολιτεύματος, δι' ἧς ὁ Σέρβιος ἀπέβη ὁ κατ' ἐξοχὴν ἰδρυτὴς τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας. Κατανοήσας ὁ Σέρβιος, ὅτι ἡ πολιτεία δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναπτυχθῆ, ἐφ' ὅσον οἱ πληθεῖοι, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν πολυαριθμοτέραν τάξιν τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν, ἐστεροῦντο πάντων σχεδὸν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἀπεράσισε νὰ μεριμνήσῃ σπουδαίως πρὸς θεραπείαν τοῦ κακοῦ. Πρὸς ἐπιτυχίαν δὲ τούτου ἐπέδιώξε διὰ τῶν μεταρρυθμίσεων τὴν συγχώνευσιν τῶν πατρικίαν καὶ πληθειῶν εἰς μίαν κοινὴν πολιτείαν. Δύο δὲ μέσα ἐχρησίμευσαν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του, αἱ φυλαὶ καὶ οἱ λόχοι. Ὄθεν τὸ μὲν ἄστυ διήρσατο εἰς τέσσας μοῖρας (regiones), αἵτινες ἐπωνομάσθησαν ἀστικαὶ φυλαὶ (tribus urbanae), τὴν δὲ περίξ τοῦ ἄστεως χώραν εἰς 26 μοῖρας, αἵτινες ἐπωνομάσθησαν ἀγροτικαὶ φυλαὶ (tribus urbanae). Κατὰ τὴν διαίρεσιν ταύτην οἱ ἐν ἐκάστη μοίρᾳ οἰκοῦντες πατρικιοὶ, πελάται καὶ πληθεῖοι, ἀπετέλουν μίαν κοινότητα, ἦτοι φυλήν. Μετὰ τοῦτο προσέβη εἰς τὴν γενικὴν ἀπογραφὴν (lustrum) τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν, καθ' ἣν πᾶς Ῥωμαῖος πολίτης ὄφειλε νὰ δηλώσῃ ἐνόρκως τὸ ὄνομά του, τὴν ἡλικίαν του, τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του, τὸν ἀριθμὸν τῶν δούλων του καὶ τὴν περιουσίαν του. Ἡ ψευδὴς δήλωσις συνεπήγετο τὴν ἀπώλειαν τῆς περιουσίας, τῆς ἐλευθερίας καὶ πολλῆς καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς. Ἐπὶ τῇ βᾶσει δὲ τῆς οὕτω γενομένης ἀπογραφῆς διήρσατο τοὺς πολίτας εἰς ἑξὺ συμμορίας ἢ κλάσεις (clasis), ἐκάστην δὲ συμμορίαν διήρσατο εἰς λόχους. Ἐπὶ τῇ βᾶσει δὲ τοῦ τιμήματος τῆς περιουσίας (census) ὁ ἀριθμὸς καὶ τῶν λόχων καὶ τῶν ἀνδρῶν, τῶν ἀποτελούντων ἕκαστον λόχον, ἦτο διάφορος. Ὁ δὲ ὅλος ἀριθμὸς τῶν λόχων ἀνῆρχετο εἰς 193, ἐξ ὧν 80

μὲν λόχοι ἀνῆκον εἰς τὴν πρώτην τάξιν, μεθ' ὧν συγκατατέλεγοντο καὶ 18 λόχοι ἰππέων, 20 ἀνῆκον εἰς τὴν δευτέραν, 20 εἰς τὴν τρίτην, 20 εἰς τὴν τετάρτην καὶ 30 εἰς τὴν πέμπτην, προσέτι ὑπῆρχον καὶ 4 λόχοι χειροτεχνῶν (ὄπλοποιῶν, τεκτόνων, σαλπικγκτῶν καὶ βουκανιστῶν) καὶ εἰς λόχος ἀπόρων. Καὶ ἡ μὲν πρώτη τάξις περιελάμβανε τοὺς ἔχοντας ἐτήσιον εἰσόδημα κατ' ἐλάχιστον ὄρον 100,000 ἀσσάριων (1), ἡ δευτέρα 75,000, ἡ τρίτη 50,000, ἡ τετάρτη 25,000, ἡ πέμπτη 12,500 καὶ ἡ ἕκτη τοὺς ἔχοντας ὀλιγώτερον εἰσόδημα ἢ μηδὲν καὶ οὔτινες ὠνομάζοντο proletarii, ἤτοι ἄποροι. Ἐκαστος δὲ λόχος συνεκροτεῖτο τὸ μὲν ἡμισυ ἐκ νέων (juniores) ἀπὸ τοῦ 17 μέχρι τοῦ 45 ἔτους τῆς ἡλικίας, κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἡμισυ ἐκ τῶν πρεσβυτέρων (seniores) ἀπὸ τοῦ 46 μέχρι τοῦ 60 ἔτους τῆς ἡλικίας. Καὶ ἐκείνοι μὲν παρετάσσοντο εἰς τὰς μάχας πρὸ τῆς φάλαγγος καὶ συνεκρότουσαν τὸν τακτικὸν στρατὸν, οὗτοι δ' ἔμενον ἐν τῇ πόλει πρὸς φρουρὰν τῶν τειχῶν ².

Οἱ 193 οὗτοι λόχοι, ὧν ἕκαστος ἐλογίζετο ὡς μία ψῆφος, συνεργόμενοι ἀπετέλουν τὰς *λοχιτίδας ἐκκλησίας* (comitia centuriata), αἵτινες ἐβουλεύοντο περὶ τῶν σπουδαιωτάτων ζητημάτων, ἤτοι περὶ πολέμου, περὶ εἰρήνης, περὶ ἐκλογῆς ἀρχόντων, περὶ ψηφίσεως νόμων κλπ., τὰ ὅποια προσέβαλλεν εἰς αὐτοὺς ἡ σύγκλητος. Οὕτω δ' ἐπειδὴ ἡ πρώτη τάξις ἀπετελεῖτο ἐν ὄλῳ ἐξ 98 λόχων, εἶχεν ἐν παντὶ ζήτηματι καὶ τὴν ἀπόλυτον πλειοψηφίαν. Ἀλλ' αὕτη εἶχε καὶ βαρύτερα καὶ ἐκπληρώσει καθήκοντα, οὕτω λ.χ. εἰς μὲν τὴν πληρωμὴν τῶν φόρων εἰσέφερε πλεον τοῦ ἡμίσεως, ἐν τῷ πολέμῳ δ' ἕνεκα τῆς ὀλιγαριθμίας τῶν πολιτῶν συνεκρότει τοὺς κυριωτέρους λεγεῶνας τοῦ στρατοῦ, οὔτινες παρετάσσοντο εἰς τὴν μάλλον ἐπικίνδυνον θέσιν.

(1) Ἐκαστον ἀσσάριον ἦτο τὸ δέκατον τῆς δραχμῆς, ἔχον ἀξίαν 8 1/2 λεπτῶν τῆς σημερινῆς δραχμῆς εἰς χρυσόν.

(2) Ἡ μὲν πρώτη τάξις ὡς ὀπλισμὸν ἔφερε κράνος, ἀσπίδα στρογγύλην χαλκῆν, κνημίδας, θώρακα, δόρυ καὶ ξίφος βραχύ· ἡ δευτέρα ἔστρεφεῖτο θώρακος καὶ ἀντὶ ἀσπίδος ἔφερεν ἐπιμήκεις θυρεούς, ἡ δὲ τρίτη ἔστρεφεῖτο θώρακος καὶ κνημίδων, ἡ δὲ τετάρτη ἔστρεφεῖτο καὶ κράνους, ἤτοι ἔφερε μόνον θυρεούς, ξίφη καὶ δόρατα, ἡ δὲ πέμπτη ἔφερεν ἀντὶ παντὸς ὄπλου σφενδόνας καὶ σαυνία (εἰδὸς ἀκοντίων), οἱ δὲ ἄποροι, οὔτινες ἀπετέλουν ἕνα καὶ μόνον λόχον, ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τῆς τακτικῆς στρατείας καὶ μόνον εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις παρηκολούθουν τὸν στρατὸν ὡς κῆραγοί, ἵνα ἀναπληρῶσι τοὺς φονευομένους ἢ ἐκτελῶσιν ἄλλας ὑπηρεσίας.

Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ περιουσία δὲν μένει πάντοτε σταθερά, ἀλλὰ μεταβάλλεται σὺν τῷ χρόνῳ αὐξανομένη ἢ ἐλαττουμένη, δι' αὐτὸ διέταξεν ὁ Σέρβιος νὰ γίνεται νέα ἀπογραφὴ κατὰ πᾶν πέμπτον ἔτος.

Αἱ ὑπὸ τοῦ Σερβίου ἐπενεχθεῖσαι αὐταὶ μεταρρυθμίσεις τοῦ πολιτεύματος ἐπέσυραν κατ' αὐτοῦ τὴν δυσμένειαν τῶν πατρικίων, οἵτινες συνώμοσαν τὸν ὄλεθρον αὐτοῦ. Ἀρχηγὸς τῆς συνωμοσίας ἔγεινεν αὐτὸς ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς τοῦ Τυλλίου, Ταρκύνιος ὁ Ὑπερήφανος. Ἡμέραν τινά, καθ' ἣν ὁ λαὸς εὕρισκετο εἰς τοὺς ἀγροὺς πρὸς θερισμὸν, ὁ Ταρκύνιος περιβληθεὶς τὰ βασιλικά σήματα προσῆλθεν εἰς τὴν σύγκλητον καὶ καταλαβὼν τὸν βασιλικὸν θρόνον ἐξεφώνησε λόγον κατὰ τοῦ Τυλλίου. Ὁ Τύλλιος πληροφορηθεὶς ταῦτα προσῆλθε μετὰ σπουδῆς εἰς τὸ βουλευτήριον καὶ ἀπεπειράθη νὰ καταβιάσῃ ἀπὸ τοῦ θρόνου τὸν ἀναίσχυντον. Ἄλλ' ὁ Ταρκύνιος κατεκρήμνισε τὸν πρεσβύτην κατὰ τῶν βαθμίδων τοῦ βουλευτηρίου. Ἐνῶ δ' αἰμόφυρτος ὁ Σέρβιος ἀπεπειράτο νὰ ἀποσυρθῇ εἰς τὰ βασίλεια, κατέφθασαν αὐτὸν οἱ δολοφόνοι τοῦ Ταρκυνίου καὶ ἐθανάτωσαν αὐτόν. Ἡ δὲ Τυλλία, ἡ θυγάτηρ τοῦ Ταρκυνίου, σπεύδουσα νὰ δεχθῇ μετὰ τοῦ συζύγου τὰ συγχαρητήρια, διῆλθεν ἐποχουμένη ἐπὶ τοῦ εἰσέτι ἀσπαίροντος νεκροῦ τοῦ πατρὸς της. Ἐκτοτε ὁ τόπος, ἐν ᾧ ἐξετελέσθη τὸ ἀνόσιον κακούργημα, ἐπεκλήθη ἀσεβῆς στενωπὸς (vicus sceleratus).

§ II. Ταρκύνιος ὁ Ὑπερήφανος (531—510 π. X.).

Ὁ Λεύκιος Ταρκύνιος, ὁ ἕνκα τῆς ὑπεροφίας αὐτοῦ ἐπονομασθεὶς Ὑπερήφανος (Suberbus), ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος τῆς Ῥώμης βασιλεύς, ἡ δὲ παράδοσις διὰ νὰ καταστήσῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἔτι μᾶλλον μισητόν, παρέστησεν αὐτὸν ὡς ὠμότατον τύραννον. Ὁ Ταρκύνιος, ὁ πόσον ἀνοσίως δολοφονήσας τὸν πενθερόν του, καταλαβὼν τὸν θρόνον κατετρόνησε καὶ τὸν δῆμον καὶ τοὺς πατρικίους καὶ τοὺς νόμους καὶ τὰ ἦθη τῆς πολιτείας, κατέστρεψε τοὺς ἀπογραφικοὺς πίνακας, κατήργησε τὸ σύστημα τῶν συμμοριῶν καὶ ἀπηγόρευσε τὰς θρησκευτικὰς συνελεύσεις τῶν πληθείων καὶ εἰς τυρρανίδα μετέβαλε τὴν βασιλικὴν ἀρχήν. Ἐξερχόμενος παρηκολουθεῖτο ὑπὸ δαρυφόρων καὶ οἰκομένων εἰς οὐδένα ἐπέτρεπε τὴν εἴσοδον. Ἐδρακίωθεις δ' ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ἐξετραχλίσθη εἰς φόνους καὶ εἰς ἐξορίας καὶ εἰς δημεύσεις τῶν περιουσιῶν τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τῆς Ῥώμης. Ἐταπείνωσε τὸ ἀξίωμα τῆς

συγκλήτου ἐλαττώσας τὸν ἀριθμὸν τῶν συγκλητικῶν, ἀπὸ δὲ τῶν πληθειῶν ἀφῆρσε τὰ δικαιώματα, τὰ ὅποια προσαπέκτησαν διὰ τοῦ πολιτεύματος τοῦ Σερβίου Τυλλίου. Καὶ τοὺς μὲν πλουσίους κατέθλιβε δι' ὑπερόγκων φόρων, τοὺς δὲ πένητας διὰ βραρυτάτων ἀγγαριῶν πρὸς ἀνέγερσιν μεγάλων οἰκοδομημάτων. Οὕτω δὲ συνεπλήρωσε τὰς ὑπογείους τάφρους, τὴν μεγίστην ὑπόνομον, τὸν περιτειχισμὸν τῆς Ῥώμης καὶ ἔφερεν εἰς πέρας τὴν ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου οἰκοδομήν τοῦ μεγάλου ναοῦ τοῦ Διός, τῆς Ἥρας καὶ Ἀθηναῶς. Ἴνα δ' ἔτι μάλλον στερεωθῇ ἐν τῇ ἀρχῇ, συνεμάχησε μετὰ ζένων καὶ ὑπάνδρευσε τὴν θυγατέρα του μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τούσκλου, Ὁκταβίου Μαρκελλίου. Ἐτέρωθεν δ' ἵνα ἀποτρέψῃ τὴν προσοχὴν τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῶν ἐσωτερικῶν, ἀπησχόλει αὐτὸν εἰς ἐξωτερικοὺς πολέμους, δι' ὧν καθυπέταξε τοὺς Λατίνους καὶ ἐκυρίευσε πολλὰς πόλεις τῶν Οὐόλσκων. Μετὰ μακροχρόνιον δὲ πολιορκίαν ἐκυρίευσε καὶ τὴν πόλιν τῶν Γαβίων διὰ παραβολωτάτου στρατηγήματος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Σέξτου. Οὗτος, περιυδρισθεὶς καὶ μαστιγωθείς δημοσίᾳ ὑπὸ τοῦ πατρός του, ἠυταμόλησε μετὰ πολλῶν ὀπαδῶν του εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων. Ἀφοῦ δὲ διὰ πολλῶν καὶ εὐδοκίμων ἐξόδων προσεῖλκυσε τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ τὴν εὐνοίαν τῶν Γαβίων, ἀπέστειλε μυστικὸν ἄγγελον εἰς τὸν πατέρα του, ἵνα ἐρωτήσῃ αὐτὸν ἤδη περὶ τοῦ πρακτέου. Ὁ δὲ Ταρκύνιος ἀντὶ πάσης ἀπαντήσεως ἤγαγε τὸν ἀπεσταλμένον ἄγγελον εἰς κῆπον καὶ ἤρχισε νὰ ἀποκόπῃ διὰ βράβδου τὰς κεφαλὰς τῶν ὑψηλοτέρων μηκίωνων. Ὁ Σέξτος κατενόησε τί ἐσήμαινε τὸ συμβολικὸν τοῦτο μῆνυμα καὶ ἀμέσως προσῆλθε εἰς τὸν θάνατον πάντων τῶν ἐν τῇ πόλει ὑπερόγκων ἀνδρῶν, μεθ' ὃ ἀνοιξας τὰς πύλας τῆς πόλεως εἰσήγαγε τὸν στρατὸν τοῦ πατρός του καὶ καταλαβὼν αὐτὴν ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς. (1)

(1) Ἐπὶ τῶν Ταρκυνίων ἡ Ῥώμη ἐξήσκει ἐκτεταμένον διὰ θαλάσσης ἐμπόριον καὶ διὰ μέσου τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, ἰδίως τῆς Κύμης καὶ Μασσαλίας, παρέλαβε πλείστους νεωτερισμοὺς. Οἱ θεοί, οἱ ὑπὸ τύπον συμβολικῶν τιμώμενοι, παρεστάθησαν ἤδη ἐν τοῖς ἀγάλμασιν ὑπὸ ἀνθρωπίνους μορφάς. Τότε εἰσήχθη ἐν Ῥώμῃ καὶ ἑλληνικὴ γραφὴ καὶ τὰ σταθμὰ καὶ μέτρα καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ κατασκευὴ τῶν ναῶν, τοὺς δὲ θεοὺς τῆς Ῥώμης ἀντικατέστησαν οἱ θεοὶ τῆς Ἑλλάδος. Παρέμειναν ὅμως ἡ Νεότης καὶ ὁ θεὸς Τέρμων, διότι ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς δὲν ἤλιπιζέ ποτε νὰ γησάσῃ μὴδ' ὅτι θὰ περιορισθῶσι τὰ ὄρια τοῦ κράτους του. Μετὰ τῶν ἑλληνικῶν θεῶν συνεισηῆθεν εἰς Ῥώμην καὶ ἡ γλυπτικὴ τέχνη. Τότε λέγεται, ὅτι ὁ Ταρκύνιος ἠγόρασε καὶ τὰς σιφυλλεῖους βίβλους, τὴν δ' ἀπόκτησιν αὐτῶν διηγεῖται ἡ παράδοσις ὡς ἐξῆς :

Ἐπὶ τέλους ὁμοως ἡ κοινὴ ἀγανάκτησις καὶ τὸ κατὰ τοῦ Ταρκύνιου μῖσος ἐκορυφώθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ λαὸς περιέμενε τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν, ἵνα ἀπαλλαγῇ τῆς τυραννίας αὐτοῦ, καὶ ἡ εὐκαιρία αὕτη δὲν ἐβράδυνε νὰ παρουσιασθῇ. Ὅτε ὁ Ταρκύνιος ἐπολιόρκει τὴν Ἀρδέαν, πρωτεύουσιν τῶν Ῥουτούλων, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Σέξτος, ὁ ἐξάδελφος αὐτοῦ Κολλατῖνος καὶ ἄλλοι τινὲς νεκροὶ πατρίκιοι, ἐπειδὴ ἡ πολιορκία παρετείνετο, ἐπέζητουν νὰ διατκεδάσωσι τὴν ἐκ τῆς ἀπραξίαις ἀνίαν των διὰ συμποσίων καὶ ἐορτῶν. Ἡμέραν δέ τινα συμποσιάζοντες περιῆλθον εἰς ὀλεθρίαν ἔριδα, ἐπειδὴ ἕκαστος ἀπέδιδε τὰ πρωτεῖα τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ὠραιότητος εἰς τὴν ἐκουτοῦ σύζυγον. Ἐπὶ τέλους δίδοντες πέραις εἰς τὴν ἀμφισβήτησιν ἀπεφάσισαν νὰ μεταβῶσιν ἐξ ἀπροόπτου εἰς τοὺς οἴκους των καὶ ὁποῖαν ἐκ τῶν γυναικῶν εὗρωσιν ἀσχολουμένην εἰς ἔργα προσήκοντα, αὕτη νὰ θεωρηθῇ ἡ ἀρίστη. Ἀμέσως δ' ἵππεύσαντες μετέβησαν διὰ νυκτὸς εἰς τοὺς οἴκους των, καὶ τὰς μὲν ἄλλας γυναῖκας εὔρον εἰς συναναστροφὰς καὶ διασκεδάσεις, μόνην δὲ τὴν Λουκρητίαν, τὴν σύζυγον τοῦ Κολλατῖνου, εὔρον μεταξὺ τῶν θεραπενίδων τῆς ἀσχολουμένην εἰς οἰκιακὰ ἐργόχειρα. Ἡ μετριοφροσύνη καὶ ἡ ὠραιότης, ἡ ἐπίχαιρις συμπεριφορὰ καὶ οἱ εὐγενεῖς τρόποι, μεθ' ὧν ὑπεδέχθη τὸν σύζυγον καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ, κατεγοήτευσαν πάντας καὶ πάντες ὁμοφώνως ἀπέδωκαν τὰ ἀριστεῖα εἰς τὴν Λουκρητίαν. Μετὰ δὲ τὴν ἐπιστροφήν των εἰς τὸ στρατόπεδον ὁ μοχθηρὸς Σέξτος

Ἡ Κυμαία Σιβύλλα, μεταβᾶσα εἰς Ῥώμην ὑπὸ τὴν μορφήν γραίας, προέτεινε εἰς τὸν Ταρκύνιον τὴν ἀγορὰν ἐννεὰ σιβυλλείων βιβλίων ἀντὶ ὀρισμένης τιμῆς. Ἀποκρουσθεῖσης δὲ τῆς αἰτήσεως, ἡ γραία ἀπῆλθε καὶ καύσασα τὰς τρεῖς ἐκ τῶν βιβλίων ἐπέστρεψε ζητοῦσα τὸ αὐτὸ τίμημα διὰ τὰς ἐξ ὑπολειφθείσας. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀπεκρούσθη ἡ αἰτήσις τῆς. Ἡ γραία ἀπῆλθε καὶ πάλιν καὶ καύσασα καὶ τὰς ἑτέρας τρεῖς βιβλούς ἐπανῆλθε ζητοῦσα τὸ αὐτὸ ἀντίτιμον διὰ τὰς ὑπολοίπους τρεῖς. Τότε ὁ Ταρκύνιος φοβηθεὶς ἠγόρασε τὰς τρεῖς ὑπολειπομένας βιβλούς καὶ κατέθεσεν αὐτὰς ἐντὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Καπιτωλίου Διός, τὴν δὲ φύλαξιν αὐτῶν ἀνέθηκεν εἰς δύο ἱερεῖς, οἵτινες ἐκαλοῦντο ἱεροὶ ἄνδρες (duo viri sacrorum) καὶ ἦσαν οἱ ἑρμηνεῖς τῶν σιβυλλείων ἐπῶν καὶ τῶν θεσφάτων τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων. Εἰς τὰ σιβύλλεια δὲ ἐκεῖνα βιβλία προσέφειγεν ἡ πολιτεία ἐν ἡμέραις συμφορῶν, ὅπως ἀρυσθῇ ἰδηγίας περὶ τῶν ληπτέων μέτρων πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος. Τῶν ἀνδρῶν τούτων ὁ ἀριθμὸς βραδύτερον ἠυξήθη εἰς 10, ὧν 5 μὲν ἦσαν πατρίκιοι, 5 δὲ πληθεῖοι. Τὰ σιβύλλεια ταῦτα βιβλία διετηροῦντο ἐντὸς λιθίνης λάρνακος ἐν τῷ ναῷ τοῦ Καπιτωλίου Διὸς μέχρι τοῦ συμμαχικοῦ ἢ Μαρκικοῦ κληθέντος πολέμου, ὅτε συνεπυρπολήθησαν μετὰ τοῦ ναοῦ (91 π. Χ.).

ἀναχωρήσας κρυφίως μεταβιβάζει εἰς τὴν πόλιν Κολλατίαν καὶ ξενίζεται ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ συγγενοῦς του ὑπὸ τῆς ἐναρέτου Λουκρητίας, καὶ διὰ καταχθονίου μέσου προσέβαλε τὴν τιμὴν αὐτῆς. Ἡ Λουκρητία, μὴ ἀνεχόμενη πλέον νὰ ἐπιζήσῃ, προσεκέλευσεν ἐκ τοῦ στρατοπέδου τὸν πατέρα ἑαυτῆς καὶ σύζυγον καί, ἀφ' οὗ ἐξέθεσεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἀνήκεστον ὕβριν, ἠυτοκτόνησεν ἐμπηξάσα τὸ ἐγχειρίδιον εἰς τὴν καρδίαν της. Μεταξὺ τῶν ἐν Ῥώμῃ ἐπιφανῶν ἀνδρῶν ὑπῆρχε καὶ ὁ Λεύκιος Ἰούλιος, ὁ ἐπικαλούμενος Βροῦτος (Brutus=Ἡλίθιος)· διότι ὅτε ὁ πατήρ του καὶ ὁ ἀδελφός του ἐφρονεύθησαν ὑπὸ τοῦ Ταρκυνίου, αὐτὸς διεσώθη ὑποκριθεὶς τὸν ἠλίθιον. Ἀλλὰ μετὰ τὴν αὐτοκτονίαν τῆς Λουκρητίας κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ Βροῦτος πρὸς ἐκπληξιν πάντων ἀναφαινεῖται ἄλλος ἀνὴρ ἢ ὅποιος ἐνομιζέτο, ἐξαγαγὼν δ' ἐκ τῶν στέρων τῆς Λουκρητίας τὸ αἰμόφυρτον ἐγχειρίδιον καὶ ὑψώσας αὐτὸ ὠρκίσθη καὶ προσέκλεσε καὶ τὸν δῆμον νὰ ὠρκισθῇ καὶ αὐτὸς πρὸ τοῦ νεκροῦ, ὅτι θὰ ἐκδικηθῶσι τὸν τύραννον. Ὁ δῆμος ὠρκίσθη καὶ ἐψήφισε παραχρῆμα τὴν καθάρσιν τῆς δυναστείας τῶν Ταρκυνίων. Συνελθούσα δὲ καὶ ἡ σύγκλητος ἐπέκύρωσε τὴν ἀπόφασιν τοῦ δήμου καὶ ἐκήρυξεν ἔκπτωτον ἐκ τοῦ θρόνου τὸν Ταρκύνιον καὶ τοὺς συγγενεῖς του. Ὁ Ταρκύνιος μαθὼν τὰ γενόμενα σπεύδει εἰς Ῥώμην, ἀλλ' εὕρισκει τὰς πύλας τῆς πόλεως κεκλεισμένας καὶ τὸν λαὸν ὀπλισμένον καὶ ἑτοιμον πρὸς ἄμυναν. Ἐκεῖθεν ἐπιστρέφει εἰς τὸ στρατόπεδον, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ εὕρισκει ἑαυτὸν καθηρημένον ὑπὸ τοῦ στρατοῦ. Οὕτω δ' ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ μετὰ τῶν υἱῶν του πρὸς τοὺς Οὐιεντανούς.

§ 12. Τὸ πολίτευμα τῆς Ῥώμης ἐπὶ τῆς βασιλείας.

Ἡ ἐν Ῥώμῃ κοινότης κατὰ τὴν παράδοσιν συνίστατο ἐκ τῆς ἐνώσεως τριῶν φυλῶν (tribus), τῆς Λατινικῆς, τῆς Σαβινικῆς καὶ τῆς Τυρρηρικῆς. Καὶ τοὺς μὲν ἀποτελοῦντας τὴν πρώτην φυλὴν, Λατίνους ὄντας, ἡ παράδοσις ἀποκαλεῖ Ῥάμνητας (Ramnenses), καὶ τούτους εὕρισκομεν οἰκοῦντας ἐπὶ τοῦ Παλατίνου λόφου. Τοὺς δὲ τὴν δευτέραν φυλὴν ἀποτελεῦντας, Σαβίνους ὄντας, ἀποκαλεῖ Τιτιεῖους ἢ Τατιεῖους (Titense ἢ Tatienses), καὶ τούτους εὕρισκομεν οἰκοῦντας ἐπὶ τοῦ Κυριναλίου καὶ τοῦ Καπιτωλίου λόφου. Τοὺς δὲ τὴν τρίτην φυλὴν ἀποτελοῦντας, Τυρρηνοὺς ὄντας, ἀποκαλεῖ Λούκερας (Luceres), καὶ τούτους εὕρισκομεν οἰκοῦντας ἐπὶ τοῦ Και-

λίου λόφου¹. Ἐκάστη δὲ τῶν τριῶν τούτων φυλῶν, αἵτινες ἀπετέ-
λουν τὴν ἀνωτέραν τοῦ λαοῦ τάξιν, ἦτοι τοὺς πατρικίους, διηρεῖτο
εἰς δέκα φράτρας (curiae), ἑκάστη δὲ φράτρα διηρεῖτο εἰς δέκα
γένη (gentes), αἵτινα συνεδέοντο διὰ κοινῶν θυσιῶν καὶ κοινῶν οἰκο-
γενειακῶν ὀνομάτων. Οὕτω δὲ οἱ Ῥωμαῖοι διηροῦντο εἰς τρεῖς φυλάς,
εἰς 30 φράτρας καὶ 300 γένη. Καὶ τὰ μὲν τῶν δύο πρώτων φυλῶν
γένη ἐκαλοῦντο maiores gentes, τὰ δὲ τῆς τρίτης gentes mi-
nores. Τὰ μέλη τῶν γενῶν τούτων ἐκαλοῦντο πατρίκιοι (patricii)
καὶ ἀπετέλουν κατ' ἀρχῆς τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων.

Ποῖν ἢ μορφωτῆ ἢ τάξις τῶν πληβείων ἐκ τῶν ἠττημένων λαῶν,
ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς διηρεῖτο εἰς δύο κυρίως τάξεις, εἰς πατρικίους ἢ πά-
τρωνας (patrones) καὶ εἰς πελάτας (clientes). Καὶ οἱ μὲν πατρί-
κιοι ἦσαν οἱ καθυπὸ Ῥωμαῖοι πολῖται, οἱ ἀπολαύοντες πάντων
τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, οἱ δὲ πελάται ἦσαν μὲν ἐλεύθεροι πολῖ-
ται, ἀλλ' ἔνεκα τῆς πείρας τῶν ἦσαν ὑποτελεῖς εἰς τοὺς πατρικίους.
Καὶ πᾶς μὲν πατρίκιος ὤφειλε νὰ προστατεύῃ τοὺς ὑπ' αὐτὸν πελά-
τας ἐν τοῖς δικαστηρίοις, πᾶς δὲ πελάτης ὤφειλε νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν
πάτρωνά του ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης καὶ νὰ ἀκολουθῇ αὐτὸν ἐν τῇ
πόλει χάριν τιμῆς καὶ νὰ βοηθῆ καὶ χρηματικῶς ἐν ἀνάγκῃ. Συνήθως
οἱ πελάται ἐκαλλιέργουν τοὺς ἀγροὺς τῶν πατρῶνων τῶν ἀντι ὠρισμέ-
νου μισθώματος. Βραδύτερον ἐπὶ Ἀγκου Μαρκίου ἐμορφώθη καὶ
ἑτέρα τις τάξις, ἡ τάξις τῆς πληθύος ἢ τῶν πληβείων (plebeji),
οἵτινες ἀπετελοῦντο ἐκ τῶν κατοίκων τῶν διαφόρων πόλεων, ἃς κα-
τέκτησαν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ οἵτινες μετέωκον εἰς τὴν Ῥώμην οἰκει-
οθελῶς ἢ καὶ διὰ τῆς βίας. (ἴδε σελ. 15). Οὗτοι ἦσαν μὲν ἐλεύθεροι
καὶ εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἔχωσιν ἰδιοκτησίαν, ἀλλ' ἀπεκλείοντο τοῦ
δικαιώματος τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι καὶ τοῦ συνάπτειν ἐπιγαμίαις
μετὰ τῶν πατρικίων. Ἐτέρωθεν ὁμοῦς ὕφισταντο πάντα τὰ πολι-
τικὰ βάρη καὶ ἐλάμβανον μέρος καὶ αὐτοὶ εἰς τὰς ἐστρατείας. Μετὰ
ταῦτα διὰ τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Σερβίου ἀπέκτησαν καὶ οὗτοι
πολιτικὰ δικαιώματα διὰ τῆς συστάσεως τῶν λοχιτίδων ἐκκλησιῶν.

Ὁ βασιλεὺς (rex), ἐκλεγόμενος ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις χρόνοις ἐκ
τῶν πατρικίων ἐν ταῖς φρατρικαῖς ἐκκλησίαις κατὰ πρότασιν τῆς

(1) Ἀλλὰ κατὰ τὰς νεωτέρας ἱστορικὰς ἐρεῦνας αὐτοὶ δὲν ἦσαν τυρρη-
νικῆς καταγωγῆς, ἀλλ' ἦσαν οἱ πατρίκιοι τῆς καταστραφεῖσης Ἀλβας, οἵτι-
νες ἀργότερον εἰσῆλθον εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν κοινότητα.

συγκλήτου, είχε τὴν ὑπεράτην τριπλὴν ἐξουσίαν, ἥτοι α') ἦτο ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, β') ἦτο ὁ ἀνώτατος ἀρχιερεὺς τῆς πολιτείας καὶ γ') ἦτο ὁ ἀνώτατος δικαστής, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐδίκαζε, συνεκάλει τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, τὴν σύγκλητον καὶ τὰς φρατρικὰς ἐκκλησίας, ἐφ' ὧν προήδρευεν, ἐτέλει τὰς θυσίας καὶ ἤγειτο ἐν τοῖς πολέμοις. Σύμβολα δὲ τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος ἦσαν τὸ χρυσοῦν διάδημα, τὸ σκῆπτρον, ἡ περιπόρφυρος τήβεννος, ὁ ἐλεφάντινος θρόνος καὶ οἱ δώδεκα βᾶβδουχοι, οἵτινες ἔφερον τὰς δέσμας τῶν βᾶβδων μετὰ πελέκων. Ἐν πολέμῳ ἡ ἐξουσία τοῦ βασιλέως ἦτο ἀπόλυτος καὶ ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Κατὰ δὲ τὴν ἀπουσίαν τοῦ βασιλέως διόφκει τὴν πόλιν εἰς συγκλητικὸς, ἐκλεγόμενος ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἐκαλεῖτο praefectus. Τὴν δὲ βασιλικὴν φρουρὰν ἀπετέλουν 300 ἵππεις (celerēs).

Ἡ σύγκλητος (senatus) κατ' ἀρχὰς ἀποτελεῖτο ἐξ ἑκατὸν μελῶν, μετὰ δὲ τὴν ἔνωσιν τῶν Σαβίνων μετὰ τῶν Ῥωμαίων ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν ἐδιπλασιάσθη, ἐπὶ δὲ τοῦ Ταρκυνίου τοῦ προσθυτέρου προσετέθησαν εἰς τὴν σύγκλητον καὶ ἕτερα ἑκατὸν μέλη καὶ οὕτως ὁ ἀριθμὸς τῆς συγκλήτου εἰς τὸ ἐξῆς ἀπετελεῖτο ἐκ τριακοσίων πατρικίων ἰσοβίων, ἐκλεγόμενων ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἑκατὸν ἐξ ἑκάστης φυλῆς. Ἡ σύγκλητος ἐβουλευέτο καὶ ἐγνωμοδοτεῖ περὶ ὄλων τῶν σπουδαίων ὑποθέσεων, δσας ὑπέβαλλεν εἰς αὐτὴν ὁ βασιλεὺς.

Αἱ φρατρικαὶ ἐκκλησίαι (comitia curiata), ὧν μετείχον μόνον οἱ πατρικιοὶ, οὐχὶ δὲ καὶ οἱ πελάται αὐτῶν, συνεκαλοῦντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἐνομοθέτου καὶ ἀπεφάσιζον διὰ πλειοψηφίας περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης, ἐξέλεγον τὸν βασιλέα καὶ τοὺς λοιποὺς θρησκευτικοὺς καὶ πολιτικοὺς λειτουργοὺς τῆς πολιτείας καὶ ἐδίκαζον ἀνεκκλητῶς. Μετὰ δὲ τὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ Σερβίου Τυλλίου ἔλαβον κατὰ πρῶτον καὶ οἱ πληθεῖοι δικαιώματά τινα πολιτικά.

Οἱ δὲ 193 λόχοι συγκαλούμενοι ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀπετέλουν τὰς λοχιτίδας ἐκκλησίας (comitia centuriata), καὶ ἀπεφάσιζον περὶ πάντων τῶν ὑπὸ τῆς συγκλήτου εἰσαγομένων προβουλευμάτων.

Βραδύτερον συνεστήθησαν καὶ αἱ φυλετικαὶ ἐκκλησίαι (comitia tributa), εἰς ἃς ἕνεκα τῆς κατ' ἄτομον ψηφοφορίας ἔλαβον τὴν ὑπεροχὴν οἱ πληθεῖοι. Ἄλλ' αὐταὶ ἀπέκτησαν πολιτικὴν σημασίαν μετὰ τὴν ἰδρυσιν τοῦ δημαρχικοῦ ἀξιώματος (494 π. Χ.).

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β΄.

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ἢ ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος
μέχρι τῆς καταλύσεως αὐτοῦ (810—30 π. Χ.).

ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΤΜΗΜΑ Α΄.

Ἀγῶνες μεταξὺ πατρικίων καὶ πληθείων μέχρι τῆς ἐξισώσεως
αὐτῶν (510—366 π. Χ.).

§ 13. Ἰδρυσις τῆς Δημοκρατίας. — Ὑπατεία. Ἀπό-
πειραι Ταρκυνίου πρὸς ἀνάκτισιν τῆς βασιλείας.

Κατὰ τὴν παράδοσιν μετὰ τὴν καθάρσειν τοῦ Ταρκυνίου καὶ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας ἰδρύθη ἡ ἀριστοκρατικὴ δημοκρατία, ἐν ἣ τὴν ἀνωτάτην πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐξουσίαν εἶχον δύο ἐνικύσιοι ἄρχοντες, οἵτινες ἐξελέγοντο ἐκ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων ὑπὸ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας κατὰ πρότασιν τῆς συγκλήτου καὶ ὦν ἐγγλογὴ ἐπεκυροῦτο ὑπὸ τῆς φρατρικῆς ἐκκλησίας. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οὗτοι ἐκαλοῦντο *πραιτωρες* (*praetores*), ἔπειτα δὲ ὕπατοι (*consules*). Ὡς ἀνώτατοι δὲ στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἄρχοντες συνεκάλουν τὴν σύγκλητον καὶ τὰς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, προήδρευον ἐν αὐτοῖς, ἐνήργων τὴν στρατολογίαν καὶ εἶχον τὴν ἀρχιστρατηγίαν ἐν πολέμῳ. Κατὰ δὲ τοὺς πρώτους χρόνους εἶχον καὶ τὴν ἀνωτάτην δικαστικὴν ἐξουσίαν καὶ διεχειρίζοντο τὰ οἰκονομικά. Ἐν τῇ πόλει ἦρχεν ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων ἐναλλάξ ἐπὶ ἓνα μῆνα. Ὡς σύμβολον τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας αὐτοῦ ἦσαν οἱ δώδεκα ῥαβδουχοὶ ἢ πελεκοφόροι (*lectores*), οἵτινες προσπορεύοντο αὐτῶν, φέροντες τὰς δέσμας τῶν ῥαβδῶν μετὰ τῶν πελέκειων, ἵνα ἀνοίγωσι τὴν δίοδον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πλήθους καὶ νὰ ἐκτελῶσι τὰ προσταττόμενα, ῥαβδίζοντες καὶ ἀποκεφαλίζοντες πάντα ἔνοχον, διότι οἱ ὕπατοι εἶχον τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου τῶν πολιτῶν. Μετὰ δὲ τὴν λήξιν τῆς ἐνικυσίου ἀρχῆς των ἔδιδον εὐθύναις ἐπὶ ταῖς πεπραγμένοις. Πρῶτοι ὕπατοι ἐξελέγησαν ὁ Ἰούνιος Βροῦτος καὶ ὁ Ταρκύνιος Κολλατίνος, ὁ σύζυγος τῆς Λουκρητίας, οἵτινες συγκαλέσαντες τὸν λαὸν ἐπεκύρωσαν διὰ νέου δημοψηφίσματος τὴν καθάρσειν τῆς δυναστείας τῶν Ταρκυνίων. Μόλις ὁμως καθιδρύθη τὸ νέον πολίτευμα καὶ

εὐθύς ἐξυφάνθη ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ταρκυνίου συνωμοσία, σκοποῦσα τὴν κατάρρησιν τῆς ὑπατείας καὶ τὴν ἀνθρώπῳ τῆς δυναστείας τῶν Ταρκυνίων. Ἡ συνωμοσία ὁμως ἀνεκαλύφθη καὶ οἱ συνωμόται κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον. Μεταξὺ δὲ τῶν συνωμοτῶν ἦσαν καὶ οἱ ἀνεψιοὶ καὶ ἄλλοι πλησιέστατοι συγγενεῖς τοῦ Κολλατίνου καὶ δύο υἱοὶ τοῦ Βρούτου, ὅστις καὶ παρεστάθη ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς θανατικῆς ποινῆς καταπνίξας ἐκ φιλοπατρίας πᾶν υἱὸν φίλτρον, τὸν δὲ ἀντιφρονοῦντα συνάρχοντα, συγγενῆ τοῦ Ταρκυνίου, ὡς ὑποπτον γενόμενον παρὰ τῷ λαῷ ὑπεχρέωσε νὰ ἀποθέσῃ τὸ ὑπατικὸν ἄξιωμα καὶ ν' ἀπέλθῃ τῆς Ῥώμης. Ἄντ' αὐτοῦ δ' ἐξελέγη ὕπατος ὁ Πόπλιος Βαλέριος, ὅστις διὰ τοὺς ἀρίστους νόμους, οὓς εἰσήγαγε χάριν τοῦ δήμου, ἐπωνομάσθη *Ποπλικόλας* ἦτοι *δημοκῆδής* (*publicola*)¹. Ὁ Ταρκύνιος καὶ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς συνωμοσίας δὲν ἀπήλπισεν ἐντελῶς, ἀλλὰ κατέφυγε πρὸς τοὺς Οὐίεντανούς καὶ λαβῶν τὴν συνδρομὴν αὐτῶν ἐπῆλθε κατὰ τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ἠττήθη. Λέγεται δ' ὅτι πρὸ τῆς μάχης οἱ δύο ἀρχηγοὶ τοῦ ἱππικοῦ, ὁ υἱὸς τοῦ Ταρκυνίου Ἀρούντας καὶ ὁ Ἰούνιος Βρούτος, ἀντεπεξελθόντες ἔφιπποι καὶ μονομαχήσαντες ἔπεσον ἀμρότεροι θανασίμως πληγέντες.

§ 14. Πόλεμος τοῦ Πορσῆνα κατὰ τῶν Ῥωμαίων

Ὁ Ταρκύνιος καὶ μετὰ τὴν προειρημένην ἦτταν αὐτοῦ δὲν ἀπήλπισε καὶ πάλιν, ἀλλὰ κατέφυγε πρὸς τὸν Πορσῆναν, βασιλέα τοῦ Κλουσίου, πόλεως τῆς Τυρρηνίας, καὶ κατέπεισεν αὐτὸν νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ῥωμαίων πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου του. Ὁ Πορσῆνας κατὰ τὴν παράδοσιν καταλαβῶν τὸν παρὰ τὴν δεξιάν ὄχθην τοῦ Τιβέρεως Ἰανίκολον λόφον καὶ κατατροπώσας τοὺς ἀντεπε-

(1) Ὁ Πόπλιος Βαλέριος εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου τοὺς ἐξῆς λίαν ἐπιφελεῖς νόμους, ἧτοι α') τὸν νόμον, δι' οὗ ἐπεβάλλετο θανατικὴ ποινὴ καθ' οἴσουδέποτε, ὅστις ἤθελεν ἐπιδιώξῃ τὴν βασιλικὴν ἀρχήν, β') τὸν νόμον τῆς ἐκκλήσεως ἢ ἐφέσεως, δι' οὗ οὐδεμία καταδίκη εἰς θάνατον ἢ μαστίγωσιν ἐξετελεῖτο ἄνευ τῆς προηγουμένης ἐπικυρώσεως τῆς ποινῆς ὑπὸ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας καὶ γ') τὸν νόμον, δι' οὗ ὑπηγορευέτο εἰς τοὺς βαβδούχους νὰ φέρωσι πελέκεις ἐν τῇ δέσμῃ τῶν ῥάβδων, ἐφ' ὅσον οἱ ὕπατοι διέμενον ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ εἰς ἀπόστασιν ἐνὸς μιλίου ἀπὸ τῶν τοιχῶν αὐτῆς. Μετὰ τοὺς νόμους αὐτοὺς κατέθηκε τὴν ἀπόλυτον ἀρχήν, ὁ δὲ δήμος εὐγνωμονῶν ἀνεκέρυξεν αὐτὸν *προστάτην* τοῦ δήμου ἦτοι *δημοκῆδῃ* (*publicola*).

ξελθόντας Ῥωμαίους ἐπελαύνει ἐπὶ τὴν πόλιν καταδιώκων τοὺς φυγάδας καὶ παρ' ὀλίγον κατελάμβανε καὶ τὴν Ῥώμην αὐτήν, εἰμὴ ἀνίστατο μετὰ ἥρωϊκῆς ἀνδρείας ὁ Ὀράτιος Κόκκλης Οὗτος καταλαβὼν τὴν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ ξυλίην γέφυραν ἀντιπαλαίει μετὰ πρωτοφρανοῦς ἡρώισμοῦ μόνος πρὸς τὴν ὄλην νικηφόρον στρατιάν, μέχρις ὅτου παρέσχε καιρὸν εἰς τοὺς Ῥωμαίους νὰ δικερρήξωσι τὴν γέφυραν καὶ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν διάβασιν εἰς τοὺς πολεμίους, αὐτὸς δὲ βίφθεις εἰς τὸν Τίβεριν καὶ ἔνοπλος κολυμβῶν διεπέρασεν ἀβλαβῆς ὑπὸ τὴν χάλαζαν τῶν βελῶν εἰς τὴν ἀντίπεραν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ. Ἐν τούτοις ὁ Πορσῆνας πολιορκεῖ στενωῶς τὴν πόλιν καὶ ἀπειλεῖ νὰ κυριεύσῃ αὐτήν διὰ τοῦ λιμοῦ. Ἄλλ' ἐν τῷ μεγίστῳ ἐκείνῳ κινδύνῳ ἕτερος Ῥωμαῖος ἀνὴρ, ὁ Μούκιος Σκαϊόλας, σώζει τὴν πόλιν διὰ παρατόλμου ἀποφάσεως. Μετεμφρισθεὶς ὡς Τυρρηνὸς καὶ κάλλιστα γνωρίζων τὴν τυρρηνικὴν γλῶσσαν εἰσέδυσεν εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, ἵνα φονεύσῃ τὸν Πορσῆναν, ἀλλ' ἐξάπατηθῆς ἐκ τῆς πορφυρᾶς περιβολῆς ἐφόνευσεν τὸν γραμματέα του, ὃν ἐξέλαθεν ἀντὶ τοῦ Πορσῆνα. Ὁ Μούκιος συλληφθεὶς ἀπάγεται πρὸς τὸν Πορσῆναν καὶ ἀπτοήτως ὁμολογεῖ τὸν ἀληθῆ σκοπὸν του καὶ λυπεῖται διότι ἀντ' αὐτοῦ ἐφόνευσεν τὸν γραμματέα του. Ὁ Πορσῆνας ἐξάλλος ἐκ τῆς ὀργῆς διέταξε νὰ θανατώσωσιν αὐτὸν διὰ τῶν μεγίστων βασάνων. Ἄλλ' ὁ Μούκιος θέλων νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι οὐδόλως πτοεῖται ἐκ τῶν ἀπειλῶν καὶ τῶν βασανιστηρίων, ἐξέτεινε τὴν δεξιὰν χεῖρα ἐπὶ τῆς πλησίον κειούσης ἐσχάρας τοῦ βωμοῦ καὶ ἔμεινεν ἀτάραχος, μέχρις ὅτου ἡ χεὶρ αὐτοῦ κατεκῆ. Ἐκτοτε ὁ Μούκιος ἐπωνομάσθη Σκαϊόλας (Scaevola), ἧτοι ἀριστερόχειρ, ὡς ἔχων μόνην τὴν ἀριστερὰν χεῖρα. Ὁ Πορσῆνας θαυμάσας τὸν ἡρωϊσμὸν καὶ τὴν φιλοπατρίαν τοῦ ἀνδρὸς ἀφῆκεν αὐτὸν ἐλεύθερον. Ὁ δὲ Μούκιος μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν του στραφεὶς πρὸς τὸν Πορσῆναν εἶπεν «ἐνίκησα μὲν τὸν φόβον τῶν βασανιστηρίων, ἀλλ' ἠττήθην ὑπὸ τῆς ἰδικῆς σου μεγαλοφροσύνης. Ὅθεν χάριν εὐγνωμοσύνης καταμανηνύω ὅσα δὲν εἶπον ἀναγκαζόμενος : «300 νέοι ἀνέλαβον ἐνόρκως νὰ ἐπιτελέσωσι τὸ ἔργον, ὅπερ ἐγὼ πρῶτος διὰ κλήρου ἀναλαβὼν ἀπέτυχον περὶ τὴν ἐκτέλεσιν. Ἐν τούτοις χαίρω, διότι δὲν ἐφόνευσα ἄνδρα ἀγαθόν, ὅστις πρέπει νὰ εἶνε μᾶλλον φίλος ἢ ἐχθρὸς τῶν Ῥωμαίων». Ταῦτα ἀκούσας ὁ Πορσῆνας καὶ θαυμάσας τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ φρόνημα τῶν Ῥωμαίων διετέθη εὐμενέστερον πρὸς τὴν συνδιαλλαγὴν. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πιεζόμενοι ὑπὸ τοῦ λιμοῦ συνωμολόγησαν εἰ-

ρήνην πρὸς τὸν Πορσῆναν ἐπὶ βαρυτάτοις ὄροις, ἤτοι παρεχώρησαν εἰς αὐτὸν πᾶσαν τὴν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Τιβέρεως χώραν, πκρέδοσαν τὰ ὄπλα καὶ εἰκοσὶν ὀμήρους, ἤτοι δέκα νέους καὶ δέκα νεάνιδας ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων οἰκογενειῶν. Ἄλλ' αὐταὶ κατὰ τὴν παράδοσιν θεωροῦνται τοῦτο ὡς ὄνειδος διέβησαν κολυμβῶσαι τὸν Τιβερὶν ὑπὸ τὴν χάλαζαν τῶν βελῶν καὶ κατέφυγον εἰς Ῥώμην, ἡγουμένης τῆς Κλοιλίας. Ἡ σύγκλητος δὲ μὲν οὐσα πιστὴ εἰς τὰς συνθήκας παρέδωκε πάλιν εἰς τὸν Πορσῆναν τὰς νεάνιδας. Ὁ δὲ Πορσῆνας ἀποθαυμάσας τὸν ἠρωϊσμόν αὐτῶν ἀρῆκεν αὐτὰς ἐλευθέρως, εἰς δὲ τὴν Κλοιλίαν ἐδώρησε καὶ πολεμιστήριον ἵππον λαμπρῶς κεκοσμημένον καὶ ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὴν νὰ συμπαραλάβῃ καὶ ὄσους θέλει ἐκ τῶν ἀιχμαλώτων. Ἐκείνη δ' ἐξέλεξε πάντας τοὺς νεωτέρους καὶ ἀγάμους. (1)

§ 15. Τελευταῖαι προσπάθειαι τοῦ Ταρκυνίου πρὸς ἀνάκτησιν τῆς βασιλείας. Ἰδρυσις τῆς δικτατορίας

Οἱ Ταρκύνιοι ἐπιδιώκοντες διὰ παντὸς μέσου τὴν ἀνάκτησιν τῆς βασιλείας, ἀφ' οὗ οὐδὲν ἠδυνήθησαν νὰ κατορθώσωσι διὰ τοῦ Πορσῆνα, προσέβησαν εἰς ἄλλα μέτρα καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἐπενήργησαν δύο συνωμοσίας ἐν Ῥώμῃ, τὴν τῶν δούλων καὶ τὴν τῶν πενήτων, ἀλλ' ἀμφοτέραι κατεβλήθησαν. Ἐπειτα ὑπεκίνησαν εἰς ἀποστασίαν τοὺς Σαβίνους καὶ ἐπὶ τέλους μετὰ τὴν καθυπόταξιν καὶ αὐτῶν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὑπεκίνησαν τὰς λατινικὰς συμμαχίδας πόλεις νὰ κηρύξωσι τὸν κατὰ τῆς Ῥώμης πόλεμον. Ἡ Ῥώμη ἠπειλήθη ἤδη τὸν μέγιστον τῶν κινδύνων, τοσοῦτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον οἱ πληθεῖοι ἠρνοῦντο νὰ ἀναλάβωσι τὰ ὄπλα, ἐὰν μὴ προηγεῖτο ἡ ἄφρασις τῶν χρεῶν.

Ἐν τῇ δεινῇ ἐκείνῃ περιστάσει συνελθοῦσα ἡ σύγκλητος ἐνομοθέτησε τὴν ἀρχὴν τῆς δικτατορίας. Ὁ δικτάτωρ (magister populi) εἶχε βασιλικὴν καὶ ἀπεριόριστον ἐξουσίαν, διαρκοῦσαν ἐπὶ ἕξ μῆνας, μετὰ δὲ τὴν παρέλευσιν αὐτῶν ἔπαυεν αὐτοδικαίως. Ἐξελέγετο δ' ὁ δικτά-

---

(1) Ἡ σύγκλητος προσέτι ἔπεμψεν εἰς τὸν Πορσῆναν θρόνον ἐλεφάντινον καὶ σκῆπτρον καὶ στέφανον χρυσοῦν καὶ θριαμβευτικὴν ἐσθῆτα. Εἰς δὲ τὸν Μούκιον ἐδώρησε τόσῃν χώραν, ὅσῃν ἠδύνατο νὰ περιάρσῃ ζεῦγος βοῶν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, ἴσην δὲ χώραν ἐδώρησε καὶ εἰς τὸν Κόκλην καὶ ἔστησεν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἔνοπλον χαλκῆν αὐτοῦ εἰκόνα· ἔφιππον χαλκῆν εἰκόνα ἔστησεν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς Κλοιλίας.

τωρ προτάσει τῆς συγκλήτου ὑπὸ τοῦ ἐτέρου τῶν ὑπάτων, ὁσάκις ἡ πολιτεία ἐκινδύνευεν ὑπὸ τῶν πολεμίων ἢ ὑπὸ ἐμφυλίων ἐρίδων. Μετὰ τοῦ δικτάτορος διορίζετο καὶ εἰς ἵππαρχος (magister equitum), ὑποκείμενος εἰς τὰς διαταγὰς αὐτοῦ. Εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ δικτάτορος ὑπετάσσοντο καὶ οἱ ὕπατοι καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἀρχαί. Εἰς ἐνδειξιν δὲ τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὁ δικτάτωρ ἐπὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου τῶν πολιτῶν, περιεστοιχίζετο καὶ ἐντὸς τῆς πόλεως ὑπὸ 24 ῥαβδούχων, οἵτινες ἔφερον τὰς ῥάβδους μετὰ πελέκειον. Πρῶτος δικτάκτωρ ἐξελέγη ὁ Τίτος Λάρκιος, ὅστις ἐξηνάγκασε τὰς λατινικὰς πόλεις νὰ συνομολογήσωσιν ἐνιαύσιον ἀνακωχὴν. Μετὰ δὲ τὴν παρέλευσιν τῆς ἀνακωχῆς δικτάτωρ ἐξελέγη ὁ Αὔλος Ποστόμιος, ὅστις κατετρόπωσε τὰς συνηνωμένας δυνάμεις τῶν συμμαχίδων πόλεων παρὰ τὴν Ῥηγίλλην λίμνην (496 π. X). Εἰς τὴν μάχην αὐτὴν ἔπεσαν καὶ οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Ταρκυνίου, Σέξτος καὶ Τίτος, καὶ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Μαμίλιος, ὁ δὲ Ταρκύνιος κατέστρεψε τὸν βίον καταφυγῶν εἰς Κύμην τῆς Καμπυλίας παρὰ τῷ τότε τυράννῳ Ἀριστοδήμῳ. Μετὰ ταῦτα οἱ Ῥωμαῖοι συνεφιλιώθησαν πρὸς τὰς λατινικὰς πόλεις καὶ συνέστησαν ὁμοσπονδίαν πρὸς ἀμοιβαίαν ὑπερέσπισιν.

§ 16. Ἀποχώρησις τῶν πληθειῶν ἐκ Ῥώμης εἰς τὸ ἱερὸν ὄρος. Σύστασις τῆς δημοκρατίας

Οἱ προσηρημένοι συνεχεῖς πόλεμοι μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ταρκυνίου εἶχον ἐξαντλήσει τοὺς μικροὺς πόρους τῆς τάξεως τῶν πληθειῶν, διότι οὗτοι ὄχι μόνον μισθὸν δὲν ἐλάμβανον στρατευόμενοι, ἀλλ' οὐδὲ μερίδιον κατὰ τὴν διανομὴν τῶν λαφύρων, καὶ αὐτοὶ δ' οἱ ἀγροὶ τῶν διέμενον ἀκαλλιέργητοι. Ὅθεν πρὸς συντήρησιν ἑαυτῶν καὶ τῶν πενομένων οἰκογενειῶν τῶν ἠναγκάζοντο νὰ δανειζῶνται μὲ τόκον βαρύντατον, ὑποθηκεύοντες τὰ κτήματά των καὶ ἐκυτοὺς πολλὰκις. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώσωσι τὰ χρέη των, ὁ δανειστὴς κατὰ τινὰ σκληρὸν νόμον καθίστανε τὸν ἀναξιόχρεων ὀφειλέτην του δούλον ἑαυτοῦ καὶ ἠδύνατο μάλιστα νὰ ὑποβάλῃ αὐτὸν καὶ εἰς πολυειδεῖς κακώσεις καὶ βλαβήνους καὶ νὰ βίβῃ εἰς τὰς φυλακὰς καὶ νὰ πωλήσῃ ἢ καὶ νὰ φονεύσῃ ἀκόμη αὐτόν. Ἐνεκα τούτου, ὅτε ἐξεργάγη ὁ κατὰ τῶν Οὐόλσκων καὶ τῶν Σαβίνων πόλεμος, οἱ πληθεῖοι ἤρουντο νὰ λάβωσι τὰ ὄπλα, ἀλλ' ὁ ὕπατος Γάιος Σεβίλιος καὶ ὁ κατόπιον ἐκλεγείς δικτά-

τωρ Μάνιος Βαλέριος ἔπεισαν αὐτοὺς νὰ λάβωσι τὰ ὄπλα, ὑποσχεθέντες ἄρσιν χρεῶν καὶ τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεώς των μετὰ τὸν πόλεμον. Οὕτω δ' οἱ πληβεῖοι ἔλαβον τὰ ὄπλα καὶ ἐνίκησαν τοὺς πολεμίους, ἀλλ' ἡ σύγκλητος δὲν συνήγει νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς δοθείσας ὑποσχέσεις. Ἔνεκα τούτου οἱ πληβεῖοι στασιάζοντες ἀπῆλθον τῆς Ῥώμης ἐνοπλοὶ καὶ ἐστρατοπέδευσαν ἐπὶ τῶν λόφων τῶν κατὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Ἀνίητος (494). Σκοπὸς των ἦτο νὰ προπαρασκευασθῶσιν εἰς ἔφοδον κατὰ τῆς Ῥώμης, δίδοντες καιρὸν πρὸς τοῦτο καὶ εἰς τοὺς ἐν τῇ πόλει ἐναπομείναντας πληβείους, οἵτινες κατέλαβον ἤδη τὸν Ἀβεντίνον λόφον. Ἔνεκα τούτου οἱ πατρίκιοι κατεταράχθησαν καὶ ἀπέστειλαν ἐπανειλημμένας πρεσβείας, παρακαλοῦντες τοὺς πληβείους νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν καὶ ὑποσχόμενοι βελτίωσιν τῆς τύχης των. Ἀλλὰ πικρὰ πείρα εἶχε διδάξει αὐτοὺς νὰ μὴ πιστεύωσι πλέον εἰς ὑποσχέσεις. Ἐπὶ τέλους ἀπεστάλη τρίτη πρεσβεία ἐκ δέκκ ὑπατικῶν ἀνδρῶν, μετὰξὺ τῶν ὁποίων συγκατελέγετο καὶ ὁ Μενήνιος Ἀγρίππας, ὅστις διηγήθει τὸν μῦθον (1) περὶ τῆς στάσεως τῶν μελῶν τοῦ σώματος πρὸς τὴν κοιλίαν καὶ ὑποσχεθεὶς πολλὰς παραχωρήσεις, προπαρασκευάσας τὰς ψυχὰς τῶν ἀποστατῶν εἰς ὁμόνοιαν, ὁ δὲ δημοφιλὴς δικτάτωρ Μάνιος Βαλέριος ὦρισε τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης. Καὶ ἡ μὲν συνθήκη ἐπεκλήθη ἱερὸς νόμος (lex sacrata), ὁ δὲ τόπος, ἐν ᾧ αὕτη συνωμολογήθη, ἱερὸν ὄρος (mons sacer). Αἱ πρὸς τοὺς πληβείους γινόμεναι παραχωρήσεις ἦσαν αἱ ἐξῆς: ἡ ἄρσις τῶν χρεῶν, ἡ ἐλάττωσις τῶν τόκων, ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν ἔνεκα χρεῶν περιελθόντων εἰς δουλείαν καὶ τὸ πάντων σπουδαιότατον ἡ κατ' ἔτος ἐκ τῆς τάξεως τῶν πληβείων χειροτονία δημάρχων (tribus plebis). Καὶ ἤδη μὲν ἐχειροτονήθησαν δύο, βραδύτερον δὲ ἠυξήθη ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν εἰς πέντε καὶ ἐν ἔτει 457 εἰς δέκκ. Διὰ νόμου δ' ἐκηρύχθησαν ἱεροὶ καὶ ἀπαραβίαστοι (sacrosancti). Διὰ νέου δὲ ψηφίσματος τοῦ δήμου ἐπεβάλλετο θάνατος καὶ δήμευσις τῆς περιουσίας εἰς πάντα, ὅστις ἤθελε διακόψῃ δῆμαρχον ἀγορεύοντα ἐν τῷ δήμῳ. Οἱ δῆμαρχοὶ εἶχον

(1) Τὰ μέλη τοῦ σώματος, εἶπε, συνώμοσάν ποτε κατὰ τῆς κοιλίας, διότι ἐν ᾧ ἐκεῖνα μὲν ἀδιαλείπτως ἐργάζονται, οὐδὲν ἀπολαμβάνουσιν, ἐκεῖνη δέ, ἂν καὶ μένη ἀργή, τὰ πάντα καταβιβρώσκει. Ὅθεν ἀπεφάσισαν νὰ μὴ ἐργάζωνται εἰς τὸ ἐξῆς, ἀλλ' ἐντεῦθεν προσέκυψεν ἡ τῶν μελῶν ἐξασθένησις καὶ ἐπηκολούθησεν ὁ μαρasmus τοῦ σώματος καὶ ἐπὶ τέλους ὁ θάνατος αὐτοῦ.

τὸ δικαίωμα νὰ εἰσέρχονται ἐν τῇ συγκλήτῃ καὶ νὰ ἐνίστανται κατὰ πάσης ἐπιβλαβοῦς ἀποφάσεως αὐτῆς εἰς τὰ συμφέροντα τῶν πληθείων διὰ τῆς ἀρνησικυρίας προφέροντες τὴν λέξιν *veto* καὶ νὰ ἐνάγωσι καὶ αὐτοὺς τοὺς πατριόους εἰς τὰς φυλετικὰς ἐκκλησίας (*comitia tributa*) Ἐκτύτοχρόνως καθιδρύθη καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν ἀγορανόμων (*aediles plebis*), οἵτινες ἐκλεγόμενοι κατ' ἔτος ὑπὸ τῶν δημάρχων ἦσαν ὑπερῆται αὐτῶν καὶ ἐκτελεστοὶ τῶν διαταγῶν των καὶ εἶχον καθήκοντα ἀστυνομικά, ἤτοι τὴν ἐπιτήρησιν τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως, τῶν ναῶν, τῶν ὑδραγωγείων καὶ τῶν ὠνίων τῆς ἀγορᾶς.

§ 17. Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τῶν Οὐόλσκων. Γάιος Μάρκιος Κοριολανός

Μετὰ τὴν μεταξὺ τῶν πληθείων καὶ πατρικίων ἐπελθοῦσαν συμφιλίωσιν οἱ Ῥωμαῖοι ἐστράτευσαν ἐπὶ τοὺς Οὐόλσκους καὶ ἐπολιόρησαν τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν Κορίολαν, ἣν καὶ ἐκυρίευσαν. Εἰς τὴν ἄλωσιν αὐτῆς διακριθεὶς νεκρὸς τις πατρικίος, Γάιος Μάρκιος, προσεπωνομάσθη Κοριολανός, ὅστις ἐπαρθεὶς ἐκ τοῦ κατορθώματος ἐπέζητήσῃ τὴν ὑπατείαν, καὶ ἀποτυχὼν ἐκ τῆς ἀντιπολιτεύσεως τῶν πληθείων συνέλαβεν ἀσπονδὸν μῖτος κατ' αὐτῶν καὶ ἐπέζητει εὐκαιρίαν νὰ ἐκδικηθῇ, καὶ ἡ εὐκαιρία αὐτὴ δὲν ἐβράδυνε νὰ παρουσιασθῇ Ἔνεκα τῶν πολέμων καὶ τῶν ἐσωτερικῶν στάσεων οἱ ἄγροὶ ἔμενον ἀκαλλιεργητοὶ καὶ ἐκ τούτου ἐπῆλθεν ἔλλειψις σίτου εἰς τὴν πόλιν Ἡ σύγκλητος, ἵνα προλάβῃ τὸν ἐκ τῆς σιτοδείας κίνδυνον, ὅστις ἠπέλει τὴν πόλιν, ἐκόμισεν ἐκ Σικελίας καὶ ἔλλοθεν σίτον καὶ ἀπεφάσισε νὰ διανείμῃ δωρεὰν αὐτὸν εἰς τοὺς πενεστέρους. Ἄλλ' ὁ Κοριολανός πνέων μένεα ἐκδικήσεως διὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ὑπατικῆς ἀρχῆς ἐπέμενε νὰ μὴ διανεμηθῇ ὁ σίτος εἰς τοὺς πληθείους, ἐὰν μὴ οὗτοι συγκατατεθῶσιν εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς δημαρχίας. Ἔνεκα τούτου οἱ δῆμαρχοὶ ἀγανακτήσαντες εἰσήγαγον αὐτὸν εἰς δίκην εἰς τὰς φυλετικὰς ἐκκλησίας. Ὁ Κοριολανός ἀπαξιώσας νὰ ἐμφανισθῇ εἰς ἀπολογία κατεδικάσθη ἐρήμην ὡς παραβάτης τοῦ ἱεροῦ νόμου διὰ ψήφων δώδεκα φυλῶν ἐναντίον ἐνέα. Ἐξέκλινε δὲ τὴν ποινήν διὰ τῆς φυγῆς καὶ μετὰ τὴν καταδίκην ἀποχιρετίσας τὴν μητέρα, τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα του, κατέφυγε πρὸς τοὺς Οὐόλσκους καὶ ἐξήγειρεν αὐτοὺς εἰς πόλεμον κατὰ τῆς ἰδίας πατρίδος, τὴν δ' ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ, μεθ' οὗ συνετάσσοντο

καὶ τὰ λείψανα τῶν παρὰ τὴν Ῥηγίλην λίμνην ἠττηθέντων Ῥωμαίων
 ρυγάδων, ἀνέλαβεν αὐτὸς ὁ Κοριολανός, ὅστις πορθῶν τὰς πόλεις καὶ
 λεηλατῶν τὴν χώραν προσέθη νικηφόρος μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης
 καὶ ἐπολιορκήσεν αὐτήν. Ἡ σύγκλητος εἰς τὴν δεινὴν ἐκείνην περί-
 στασιν ἀπέστειλε τρεῖς ἐπανειλημμένας πρεσβείας πρὸς συμβιβασμὸν,
 ἀλλ' ὁ Κοριολανός ἔμενον ἄκαμπτος καὶ ἀδυσώπητος. Τελευταῖον με-
 τέθη πρεσβεία ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων γυναικῶν τῆς Ῥώμης, ἧς ἠγεῖτο
 ἡ μήτηρ αὐτοῦ Βετουρία καὶ ἡ σύζυγός του Βολουμνία. Ἡ μήτηρ
 πεσοῦσα πρὸ τῶν γονάτων τοῦ υἱοῦ τῆς καθικέτευεν αὐτὸν μετὰ δα-
 κρύων νὰ σώσῃ τὴν πατρίδα. Ὁ Κοριολανός ἐπὶ τέλους καμφθεὶς καὶ
 δακρύων εἶπεν «ὦ μήτερ, ἔσωσας μὲν τὴν πατρίδα, ἀλλ' ἀπώλεσας
 τὸν υἱόν», καὶ ἀμέσως ἔλυσε τὴν πολιορκίαν καὶ ἀπῆλθε. Περί δὲ τῆς
 μετέπειτα τύχης τοῦ Κοριολανοῦ ὑπάρχουσι διάφοροι παραδόσεις. Καὶ
 κατὰ τινὰ μὲν παράδοσιν ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν δυσηρεστημένων Οὐόλ-
 σκων, καθ' ἑτέραν ἠτύχησεν καὶ κατ' ἄλλην ἐπέζησε μέχρι βαθυ-
 τάτου γήρως λέγων : «Ἡ ἐξορία εἶνε λίαν πικρὰ εἰς ἓνα γέροντα».

§ 18. Ἀγροτικὸς νόμος Σπορίου Κάσσιου

Πᾶσαι αἱ κατακτώμεναι γαῖαι τῶν ἠττωμένων λαῶν ἐπὶ μὲν τῆς
 περιόδου τῆς βασιλείας διενέμοντο εἰς τὸν λαόν, μετὰ δὲ τὴν κατά-
 λυσιν αὐτῆς ἐμισθοῦντο εἰς πλειοδοτοῦντας πατρικίους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖ-
 στον. Ἀλλ' οὗτοι ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὄχι μόνον τὸ μίσθωμα δὲν
 ἐπλήρωνον, ἀλλὰ καὶ τὰς γαῖας αὐτὰς κατέστησαν ἀποκλειστικῶς ἰδο-
 κτησίαν των. Ὄθεν ἐν ἔτει 486 ὁ Σπόριος Κάσσιος, ὁ τρις ὑπατεύσας
 καὶ δύο θριάμβους καταγαγών, κατὰ τὴν τρίτην αὐτοῦ ὑπατείαν εἰσή-
 γαγε τὸν πρῶτον ἀγροτικὸν νόμον, ἵνα μέρος μὲν τῶν δημοσίων γαιῶν
 διανεμηθῇ εἰς τοὺς πένητας, τοῦ δὲ ὑπολειπομένου μέρους νὰ κατα-
 βάλλεται τακτικῶς τὸ μίσθωμα. Μετὰ σφοδρὰν τῶν πατρικίων ἀντί-
 δρασιν ὁ περὶ διανομῆς τῆς δημοσίας χώρας νόμος οὗτος ἐψηφίσθη
 ὑπὸ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας. Μετὰ δὲ τὴν ἐπιψήφισιν αὐτοῦ ἡ σύγ-
 κλητος ἀπεράσισε νὰ διορισθῇ ἐπιτροπεία ἐκ δέκα ὑπατικῶν ἀνδρῶν,
 ἵνα διαγράψῃ τὰ ὅρια τῆς δημοσίας χώρας καὶ ὀρίσῃ ὀπόση ἐκ ταύτης
 νὰ ἐμισθωθῇ καὶ ὀπόση νὰ διανεμηθῇ εἰς τοὺς πληθεῖους. Ἀλλ' οἱ
 νέοι ἐκλεχθέντες ὕπατοι ὄχι μόνον δὲν ἐπεκύρωσαν τὴν ἀπόφασιν τῆς
 συγκλήτου, ἀλλὰ καὶ εἰτήγαγον τὸν Κάσσιον εἰς δίκην ὡς ἐχθρὸν τῆς

ἐλευθερίας καὶ ὡς δῆθεν ὀρεγόμενον τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος καὶ κατεδίκασαν αὐτὸν εἰς θάνατον ὡς ἔνοχον ἀσεβείας περὶ τὴν πολιτείαν. Εἰς τὴν καταδίκην τοῦ Κασσίου τὰ μάλιστα ἔδρασαν οἱ τρεῖς Φάβιοι ἀδελφοί, Μάρκος, Κόϊντος καὶ Καίσιων.

§ 19. Ὁ οἶκος τῶν Φαβίων καὶ ἡ ἐν Κρεμέρα πανώλεθρία τῆς γενεᾶς αὐτῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σπορίου Κασσίου διὰ τὰ ματαιωθῆ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ὑπ' αὐτοῦ προταθέντος νόμου καὶ ἀπομακρυνθῶσιν οἱ πληθεῖοι ἐκ τῆς ἀγορᾶς, ἣτις ἀπέβη πεδίον θορυβῶδων καὶ ἀπειλητικῶν ταραχῶν, ἐπενοῦντο κίνδυνοι κατὰ φαντασίαν ἐκ τῶν περίξ οἰκούντων λαῶν καὶ ἐνεκαινίσθη οὕτω τὸ σύστημα τῶν τεχνητῶν πολέμων. Οἱ λαοὶ οὗτοι παρίσταντο ὡς προκαλοῦντες τοὺς πολέμους, ἐν ᾧ πράγματι προεκάλουν αὐτοὺς οἱ Φάβιοι χάριν τῆς ἐσωτερικῆς ἡσυχίας. Τὸ δολερὸν τοῦτο παίγνιον τῆς πολιτείας τῶν Φαβίων ὑπάτων καταγγέλλεται ὑπὸ τῶν ἀγρόπυων δημάρχων καὶ κατὰ τὸ πέμπτον ἔτος ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Κασσίου, ἐν ᾧ τὸ ἵππικὸν εἶχε διαρρήξει τὴν στρατιὰν τῶν Οὐιεντανῶν, οἱ πληθεῖοι ἀρνοῦνται νὰ συμπληρώσι τὴν νίκην διὰ τῆς καταδιώξεως τῶν εἰς φυγὴν τραπέντων πολεμίων, ἵνα ματαιώσι τὸν θρίαμβον (1) εἰς τὸν μισητὸν στρατηγὸν Καίσιωνα Φάβιον. Οἱ Φάβιοι ἕνεκα τούτου ἠναγκάσθησαν νὰ ἀλλάξωσι σύστημα καὶ εἰθισμένοι νὰ ἡγῶνται πάντοτε τῆς στρατιᾶς μετέστησαν ἀπὸ τῶν πατρικίων εἰς τοὺς δημοτικούς. Ὁ δὲ Μάρκος Φάβιος, ὁ ἐν τῇ ὑπατείᾳ διαδεχθεὶς τὸν ἀδελφόν του Καίσιωνα, ὑποσχθεὶς εἰς τοὺς πληθεῖους τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου τοῦ Κασσίου περὶ διανομῆς τῶν δημοσίων ἀγρῶν, προσεῖλκυσε τὴν εὐνοίαν αὐτῶν. Οἱ πληθεῖοι ἐπολέμησαν γενναίως ἐν τῇ νέᾳ ἐκστρατείᾳ καὶ κατετρόπωσαν τοὺς Οὐιεντανούς, ἀλλ' ἔπεσεν ἐν τῇ μάχῃ ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων, Μάνλιος, καὶ ὁ Κόϊντος Φάβιος, ἀδελφὸς τοῦ Μάρκου Φαβίου. Οἱ πληθεῖοι ἐσεβάσθησαν τὴν θλιψὴν ἐκείνην καὶ κατὰ τὰς νέας ὑπατικᾶς ἀρχιερείας ἀνέδειξαν ὑπατον τὸν Καίσιωνα Φάβιον, ὅστις καὶ ἀπῆρτησε παρὰ τῆς συγκλήτου τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου περὶ διανομῆς τῶν δημοσίων

(1) Θρίαμβος τότε μόνον ἐπετρέπετο εἰς τὸν ὑπατον, ἐὰν ἐν τῇ μάχῃ ἐφονεύοντο πλείονες τῶν 5000 πολεμίων.

ἀγρῶν. Παράδοξος ἀληθῶς φορὰ τῶν πραγμάτων, ὁ Καίσιον, ὅστις πρὸ ἑπταετίας εἶχε προτείνει τὴν εἰς θάνατον καταδίκην τοῦ Σπορίου Κασσίου, ἕνεκ τοῦ νόμου, ὃν ὑπέβαλεν οὗτος περὶ διανομῆς τῶν δημοσίων ἀγρῶν, αὐτὸς οὗτος ἔγεινεν ἤδη ὑπέρμαχος τοῦ καταδικασθέντος ἔργου. Ἄλλ' ἡ τῶν Φαβίων μετὰστασις αὕτη πρὸς τοὺς δημοτικούς ἐξήγειρε καθ' ἑαυτῶν, θεωρηθέντων ὡς προδοτῶν καὶ ἀποστατῶν ἐκ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων, τὸ μῖσος καὶ τὴν περιφρόνησιν τούτων. Ἐντεῦθεν ἡ θέσις τῶν Φαβίων ἀπέβη δυσχερῆς καὶ ἔπρεπεν ἢ νὰ ἀναλάβωσι τὴν ἀρχηγίαν τῶν πληθείων καὶ βιάσωσι τοὺς πατρικίους εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου περὶ ἀναδασμοῦ τῆς χώρας ἢ νὰ ἀποχωρήσωσιν ὅλως ἐκ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς καὶ μεταναστεύσωσιν ἐκ τῆς Ῥώμης, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἔπραξαν. Ὅθεν πᾶσα ἡ γενεὰ τῶν Φαβίων, ἀριθμοῖσα ἐν ὄλῳ 306 μέλη μετὰ 4000 πελατῶν ἐξ ἀκραίφονοῦς φιλοπατρίας ὀρμωμένη μετενάστευσεν, ἡγουμένου τοῦ Καίσιονος, καὶ κατέλαβεν ἐν ἀποστάσει μιᾶς ὥρας ἀπὸ τῆς Ῥώμης τὸν βράχον τῆς Κρεμέρας παρὰ τὸν ὀμώνυμον ποταμόν. Ἐπειδὴ δὲ αὐτοὶ οὗτοι ὑπῆρξαν οἱ εἰσηγηταὶ τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Οὐιεντανῶν, ὅστις εἶχε προξενήσει εἰς τὴν Ῥώμην τόσῳ μεγάλῃ θυσίᾳ, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπανορθώσωσι τὰς ζημίας αὐτὰς τὸ καθ' ἑαυτοὺς ἀφοσιούμενοι εἰς τὴν πατρίδα. Ὅθεν καταλαβόντες τὴν ἄκραν ταύτην κατέστησαν αὐτὴν ὀρηκτήριον κατὰ τῶν Οὐιεντανῶν, ὅπως διὰ συνεχῶν ἐπιδρομῶν καὶ δηρώσεων καταστήσωσιν ἀδύνατον τὴν κατὰ τῶν ὄπλων τῆς Ῥώμης ἀντίστασιν αὐτῶν. Ἄλλὰ μετὰ διετῆ περίπου ἐν Κρεμέρα εὐδόκιμον διακονὴν περιπεσόντες εἰς ἐνέδραν τῶν πολεμίων ἐφρονεύθησαν ἅπαντες, πλὴν τοῦ Κοῖντου Φαβίου, ὅστις μεираκιον ὧν εἶχε παραμείνει ἐν Ῥώμῃ, καὶ οὕτω διετώθη, ὅπως συνεχίσῃ τὸ ἐνδοξον γένος τῶν Φαβίων (477). Ὁ δὲ ὑπάτος Μενήγιος Λανᾶτος ἕνεκα μίσους μὴ κινήσας, ὡς ὄφειλε, τὴν στρατιάν πρὸς βοήθειαν καὶ σωτηρίαν αὐτῶν, ἤχθη εἰς δίκην ὑπὸ τῶν δημάρχων καὶ ἐξέφυγε μὲν τὴν εἰς θάνατον καταδίκην, ἀλλὰ κατεδικάσθη εἰς χρηματικὴν ζημίαν εἴκοσι βοῶν, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς διακοσίας ἀρχαίας δραχμίας, καὶ μὴ ἀνεχθεὶς τὴν ὕβριν νύτοκτόνησεν.

§ 20. Δολοφονία τοῦ δημάρχου Γναίου Γενουκίου. Νόμος Ποπλιλίου Βολέρωνος.

Μετὰ τριετίαν ἀπὸ τῆς καταδίκης τοῦ Μενηγίου Λανᾶτου ὁ δήμαρχος Γενούκιος εἰσήγαγε καταγγελίαν ἐπὶ ἀσεβείᾳ ἐναντίον τῶν

υπάτων τοῦ προηγουμένου ἐνιαυτοῦ, διότι οὗτοι ἀντετάχθησαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου τοῦ Κασσίου περὶ διανομῆς τῶν δημοσίων ἀγρῶν. Ἄλλὰ πρὸ τῆς δίκης ὁ Γενούκιος εὗρέθη νεκρὸς ἐπὶ τῆς κλίτης αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πληθεῖοι, εἴτε ἐκ μικροψυχίας, εἴτε ἐκ πολιτικῆς συνέσεως, οὐδὲν διενήργησαν περὶ τοῦ δολοφονηθέντος δημάρχου, οἱ πατρίκιοι ἀπέβησαν ἔτι μᾶλλον βίαιοι καὶ ἀυθαίρετοι καὶ κατὰ τὴν νέαν ἐπιστράτευσιν παρεβίασαν ἐν πολλοῖς τὰ πρόητιν κεκτημένα δικαιώματα τῶν πληθεῖων. Οὕτω δὲ ὁ λοχαγὸς Ποπλίλιος Βολέρων, ἀνὴρ δημοτικὸς καὶ ἐν πολλοῖς διαπρέψας πολέμοις, καταγραφόμενος ἀντὶ λοχαγοῦ ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης, διεμαρτυρήθη, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἔτυχε τῆς ἐπικουρίας τῶν δημάρχων, κατέφυγεν εἰς αὐτοδικίαν καὶ διὰ τῆς συνδρομῆς τοῦ λαοῦ κατάρθρωσε τὰ ἀποκρούσει τοὺς πρὸς σύλληψιν τοῦ ἀποσταλέντος ραβδούχους. Τὸ δ' ἐπιὸν ἔτος δήμαρχος ἐκλεχθεὶς, ἀντὶ τῆς τραπῆ εἰς τὸ ἄγονον ἔργον τῆς προσωπικῆς ἐκδικήσεως, ἐπροτίμησε τὸ ἔργον τῶν ἀστικῶν μεταρρυθμίσεων καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὴν συνέλευσιν τῆς πληθούς πρότασιν νόμου, δι' οὗ ἐρρυθμίζετο ἡ φυλετικὴ ἐκκλησία καὶ καθορίζοντο τὰ ἔργα αὐτῆς. Ἡ σύγκλητος ἂν καὶ ἀντέταξεν ἰσχυρὰν ἀντίστασιν πρὸς ἐπιψήφισιν τοῦ νόμου, ὁ νόμος ἐπὶ τέλους ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς συνόδου τῶν πληθεῖων καὶ οἱ δήμαρχοι ἀνέβησαν μετὰ πάσης τῆς συνόδου εἰς τὸν Καπιτώλιον λόφον ἀπειλοῦντες ἐκεῖθεν νέαν ἀποχώρησιν, ἂν ἡ σύγκλητος δὲν ἤθελεν ἐπικυρώσῃ τὸν νόμον. Ὅθεν ἡ σύγκλητος, ἀναγκασθεῖσα ἐκ τῆς ἀπειλῆς ἐκείνης καὶ ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Οὐόλων καὶ Αἰκούων εἰς τὴν γῆν τῶν Ῥωμαίων, ἀπεδέχθη ἐν σιγῇ τὸν νόμον, καίπερ ἀντικείμενον εἰς τὰ συμφέροντα τῶν πατρικίων. Οὕτω δὲ καὶ ἡ τάξις τῶν πληθεῖων ἀπέκτησεν ἰδίαν ἐκκλησίαν, ἣτις ἦδη ἔχουσα τὸν χαρακτηριστὴν σώματος πολιτικοῦ ἠδύνατο νὰ συζητῇ μετὰ νομίμου ἰσχύος τὰς ἰδίας αὐτῆς ὑποθέσεις καὶ νὰ ἐκδίδῃ ψηφίσματα.

§ 21. Νόμος Τερεντίλιου. Κιγκιννάτος

Ἐπειδὴ μέχρι τοῦδε οἱ ὕπατοι καὶ οἱ ἐκ πατρικίων δικασταὶ ἐδικάζον οὐχὶ κατὰ γραπτοὺς νόμους, ἀλλὰ κατ' ἀρχαῖα καὶ σκοτεινὰ ἔθιμα, ἐρμηνεύοντες αὐτὰ λίαν ἀυθαίρετως καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς τάξεώς των, ὁ δήμαρχος Γάιος Τερεντίλιος Ἄρσας εἰσήγαγε νόμον εἰς τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν, ἵνα ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν πέντε ἀνδρῶν συν-

ταχθῆ ἔγγραφος νομοθεσία ἀφορῶσα εἰς τὴν ὑπατικὴν ἐξουσίαν, ὅπως οὕτω διὰ τῆς συντάξεως κώδικος νόμων τεθῆ φραγμὸς εἰς τὰς αὐθαιρεσίας αὐτὰς τῶν δικαστῶν περὶ τὸ ἐπιβάλλειν ποινάς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Τερρεντίλιος εὔρε μεγάλην ἀντίστασιν ἐκ τῶν πατρικίων, ἀπέσυρε τὴν πρότασιν του, ἀλλ' υἱοθέτησαν αὐτὴν οἱ διάδοχοί του, οἵτινες ἐκλεγόμενοι ἐπὶ δεκαετίαν εἰσήγον διαρκῶς τὴν πρότασιν εἰς τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν. Ἄλλ' οἱ νεώτεροι τῶν πατρικίων κατὰ παλαιὸν ἔθος διετάραττον τὰς συνεδριάσεις τῆς ἐκκλησίας τῶν πληθείων καὶ μάλιστα ὁ Καίσιων Κοίντιος Κιγκινιάτος, ὅστις διακρινόμενος διὰ τὴν θρασύτητα αὐτοῦ καὶ διὰ τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν ἐταίρων παρηνώχλει ἀπαύστως τὰς συζητήσεις καὶ ἐτόλμησε μάλιστα νὰ ἐπιβάλῃ χεῖρα καὶ εἰς ἓνα ἐκ τῶν δημάρχων, οἵτινες κατὰ τὸν ἱερὸν νόμον ἐθεωροῦντο ἱεροὶ καὶ ἀπαραβίαστοι. Ὅθεν εἰς τῶν δημάρχων, ὁ Βιργίνιος, εἰσήγαγεν αὐτὸν εἰς δίκην περὶ θανάτου ὡς παραβάτην τοῦ ἱεροῦ νόμου.

Ἄλλ' ἐπειδὴ οὗτος ἐτρέπη ἐκουσίως εἰς ἐξορίαν πρὸ τῆς δίκης, αἱ φυλετικαὶ ἐκκλησίαι ἠρέσθησαν νὰ καταδικάσωσιν αὐτὸν εἰς ζήμιαν τρισχιλίων ἀρχαίων δραχμῶν. Καὶ τὸ μὲν πρόστιμον ἐπλήρωσεν ὁ πατήρ του, Δεύκιος Κοίντιος Κιγκινιάτος, ὅστις ἀπέζη ἔκτοτε ἐκ μικροῦ τινος ἀγροῦ του, ἀλλ' ὁ υἱὸς του ἀπεφάσισε νὰ καταλύσῃ τὴν δημαρχίαν καὶ τὸν ἱερὸν νόμον, καὶ πρὸς τοῦτο ἐπεζήτησε καὶ ἔλαβε τὴν σύμπραξιν καὶ τοῦ Σαβίνου Ἀππίου Ἐρδωνίου, ὅστις ἐπελθὼν μετὰ στίφους 4000 ἐνόπλων ἀνδρῶν κατέλαβε περὶ μέσας νύκτας τὸ Καπιτώλιον (460 π. Χ.). Ὁ ὕπατος Βαλέριος Ποπλικόλας ὑποσχεθεὶς εἰς τοὺς πληθείους τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ Τερρεντιλίου νόμου ἔπεισεν αὐτοὺς νὰ ἀναλάβωσι τὰ ὄπλα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως. Οὕτω δὲ οἱ πληθεῖοι ἔλαβον τὰ ὄπλα καὶ τὸ Καπιτώλιον ταχέως ἠλευθερώθη, ἀλλ' ὁ μὲν ὕπατος Βαλέριος ἐφονεύθη, ἡ δὲ σύγκλητος μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ κινδύνου τούτου ἀπαλλαγὴν ὄχι μόνον δὲν ἐξετέλεσε τὴν δοθείσαν ὑπόσχεσιν, ἀλλὰ καὶ ἀντὶ τοῦ φονευθέντος Βαλερίου ἀνέδειξεν ὕπατον τὸν πατέρα τοῦ Καίσιωνος. Κατὰ δὲ τὰ δύο προσεχῆ ἔτη τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν ὑπεκινήθη ἕνεκα τοῦ μεγάλου πολέμου, τὸν ὁποῖον ἡ Ῥώμη ἀνέλαβε κατὰ τῶν Οὐόλσκων καὶ τῶν Αἰκούων, οἵτινες τοσοῦτον ἠῦδοκίμησαν, ὥστε τὸν ὑπὸ τὸν ὕπατον Μινούκιον στρατὸν περικυκλώσαντες παρὰ τὸ ὄρος τοῦ Λατίου Ἀλγιδὸν περιήγαγον αὐτὸν εἰς τὴν ἀνάγκην ἢ νὰ αἰχμαλωτισθῆ ἢ νὰ κα-

ταστραφῆ. Ἐν τῇ κρίσει δ' ἐκείνη περιστάσει ἡ σύγκλητος κατὰ τὴν παράδοσιν ἐξέλεξε δικτάτωρα τὸν συνετὸν Κιγκιννάτον, ὃν οἱ ἀπεσταλμένοι εὗρον ἀσχολούμενον περὶ τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἀγροῦ του. Ὁ Κιγκιννάτος ἐλθὼν εἰς Ῥώμην, ὡς λέγεται, καὶ συνδιαλάξας τοὺς ἐρίζοντας ἐπῆλθε μετὰ στρατοῦ κατὰ τῶν πολεμίων καὶ νίκησας αὐτοὺς ἐξηνάγκασε νὰ καταθέσωσι τὰ ὄπλα καὶ νὰ διέλθωσιν ὑπὸ τὸν ζυγόν. Τὴν δεκάτην δ' ἕκτην ἡμέραν ἀποθέσας τὴν ἀρχὴν ἐπανῆλθεν εἰς τὸν ἀγρόν του (458).

§ 22. Νέα προσκταθέντα δικαιώματα ὑπὸ τῶν πληθείων. Σύστασις τῆς δεκαρχίας.

Ἦδη οἱ πατρίκιοι συνετισθέντες ἐκ τῶν εἰρημένων κινδύνων ἤρχισαν νὰ φαίνωνται μετριώτεροι καὶ ἐτρόπησαν τὴν ὁδὸν τῶν ὑποχωρήσεων. Καὶ ἐν ἔτει μὲν 457 συνήνεσαν νὰ αὐξηθῆ ὁ ἀριθμὸς τῶν δημάρχων ἐκ πέντε εἰς δέκα. Τὸ δ' ἐπιὸν ἔτος προτάσει τοῦ δημάρχου Ἰκιλίου συνήνεσαν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν πληθείων κατάληψιν τοῦ Ἀβεντίνου λόφου πρὸς οἰκησιν, ὃ δὲ νόμος οὗτος ἐκηρύχθη διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ σπουδαιότητα ἱερὸς νόμος (lex sacra). Ἄλλ' οἱ πληθεῖοι δὲν ἠρέεσθησαν εἰς τὰς παρχωρήσεις αὐτάς, ἀλλ' ἀπήτουν πρὸ παντὸς ἄλλου δύο τινά, α') τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου περὶ ἀναδαμοῦ τῆς χώρας καὶ β') τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ Τερεντίλιου νόμου.

Ἔνεκα τούτου ἐπανελήφθησαν αἱ παλαιαὶ θεορυθμίαι σκηναὶ καὶ τὰ πράγματα τῆς πολιτείας περιῆλθον εἰς σημεῖον ὀξύτατον. Ὅθεν ἐπεβάλλετο ἤδη εἰς ἀμφοτέρας τὰς φατρίας ἐξ ἀνάγκης πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον ἡ ὑποχρέωσις τῆς συνδιαλλαγῆς δι' ἀμοιβαίων ὑποχωρήσεων.

Οὕτω δ' ἐν ἔτει 454 ἐκ συνεννοήσεως οἱ ὕπατοι Ταρπήσιος καὶ Ἀτέρνιος εἰσήγαγον εἰς τὴν λαχίτιν ἐκκλησίαν νόμον, ὅστις περιώριζεν τὴν ἐξουσίαν τῶν ὑπάτων περὶ τὸ ἐπιβάλλειν ζημίαις. Μετὰ δὲ τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ νόμου τούτου συμφωνήθη νὰ τροποποιηθῆ ὁ Τερεντίλιος νόμος τοιοιουτρόπως, ὥστε νὰ ἐπιδιωχθῆ ἢ εἰς ἓνα κώδικα σύνταξις τοῦ πατρῶου δικαίου, καὶ νὰ γείνη τοῦτο κοινὸν εἰς τε τοὺς πατρίκίους καὶ τοὺς πληθείους. Ὅθεν ἀπεστάλησαν τρεῖς ἄνδρες συγκλητικοὶ εἰς τὴν Μεγάλην Ἑλλάδα καὶ ἰδίως εἰς τὰς Ἀθήνας, ἵνα μελετήσωσι καὶ συλλέξωσι τοὺς καταλληλοτέρους τῶν νόμων. Ἀρ' οὐ δ' ἐπέστρεψαν οὗτοι, ἐξελέγησαν ὑπὸ τῆς λαχίτιδος ἐκκλησίας δέκα ἄνδρες ἐκ τῶν

πατρικίων (decem viri), εις τούς οποίους ἐπετρέπη νά ἄρχωσιν ἐπὶ ἐνιαυτὸν μὲ ἀπόλυτον ἐξουσίαν καὶ νά γράψωσι τούς νόμους τῆς πολιτείας. Ἴνα δὲ μὴ παρεμβληθῆ δυσχέρειά τις εἰς τὸ ἔργον αὐτῶν, καθηργήθησαν προσωρινῶς ἡ ὑπατεία καὶ ἡ δημαρχία καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἀρχαί. Οὕτω συνέστη ἡ δεκαρχία ὑπὸ τούς δέκα τούτους ἄνδρας κληθέντας δεκάρχους (451). Οὗτοι κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος ἐπολιτεύθησαν ἄριστα καὶ τούς συνταχθέντας νόμους ἐνεχάραξαν ἐπὶ δέκα χαλκῶν πινάκων. Ἐπειδὴ ὅμως ἐθεωρήθησαν ἀναγκαίαι καὶ ἄλλαι τινὲς διατάξεις πρὸς συμπλήρωσιν τῶν νόμων, ἐξελέγησαν πάλιν δέκα ἄνδρες, ἐξ ὧν οἱ τρεῖς μὲν ἦσαν πληθεῖοι, οἱ δ' ἕτεροι ἑπτὰ πατρικιοὶ, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος διατελέσας δεκάρχος, Ἄππιος Κλαύδιος. Προσέγραψαν δὲ καὶ οὗτοι δύο προσέτι πίνακας καὶ οὕτως ἀπετελέσθη ἡ καλουμένη δωδεκάδελτος νομοθεσία, ἣτοι οἱ νόμοι τῶν δώδεκα πινάκων (leges duodecim tabularum). Ἐν τούτοις οἱ δεκάρχοι καὶ μετὰ τὴν λήξιν τοῦ δευτέρου ἔτους διέτηρησαν αὐθαιρέτως τὴν ἐξουσίαν. Εὐθύς δ' ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Ἄππιου Κλαυδίου παρεξετρέπησαν ἀσυστόλως εἰς πᾶσαν βιαιοπραγίαν κατὰ τῶν πολιτῶν. Ἐνεφανίζοντο δημοσίᾳ περιστοιχιζόμενοι ὑπὸ ἑκατὸν εἰκοσι ῥαβδούχων, φερόντων εἰς τὰς ῥάβδους καὶ τούς πελέκεις, ἵνα ἐμπνέωσι τὸν φόβον, ὅτι ἡ ζωὴ παντὸς πολίτου ἦτο εἰς τὴν διάκρισιν αὐτῶν. Ἄλλ' ἕνεκα τῶν πολλῶν αὐτῶν βιαιοπραγιῶν ἐξήγειραν καθ' ἑαυτῶν τὴν γενικὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὸ μῖσος, τὰ ὅποια ἐπήνεγκον τὴν πτώσιν αὐτῶν. Ἰδίως δὲ ἡ δολοφονία τοῦ Λευκίου Σικιννίου Δεντάτου καὶ ὁ θάνατος τῆς Βιργινίας ἐκορύφωσαν τὴν γενικὴν ἀγανάκτησιν καὶ ἐπέσπευσαν τὴν κατάλυσιν τῆς δεκαρχίας. Ἐγένοντο δὲ αὐτὰ κατὰ τὴν παράδοσιν ὡς ἐξῆς. Οἱ Σαθῖνοι καὶ οἱ Αἰκουοὶ ἐνθαρρυνθέντες ἐκ τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐπικρατούσης ἀνωμυλίας, ἕνεκα τῆς κακῆς διοικήσεως τῶν δεκάρχων, εἰσέβαλον εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν μετὰ πολυαριθμοῦ στρατοῦ. Δύο δὲ στρατιαὶ ἐξεληθοῦσαι ἐκ τῆς Ῥώμης καὶ κακῶς διοικούμεναι ἢ μᾶλλον κακῶς διατεθειμέναι πρὸς τούς ἀρχηγούς αὐτῶν ἠττήθησαν. Εἰς μίαν δὲ τῶν στρατιῶν αὐτῶν ὑπῆρτε καὶ ὁ Σικίννιος Δεντάτος. Ὁ παλαμάχος οὗτος ἀνὴρ εἶχεν ἀγωνισθῆ καὶ ἀριστεύσει εἰς 120 μάχας, διετέλει δὲ ἤδη ἐν ἀπομαχίᾳ. Ἀλλὰ χάριν τῆς πατρίδος περιεβλήθη καὶ πάλιν τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ καὶ κατῆλθεν εἰς τὸν ἀγῶνα ὡς ἐθελοντῆς μετ' 800 ἄλλων ἐθελοντῶν. Δὲν ἠδύνατο ὅμως νά ἀποκρούσῃ

καὶ τὸ κατὰ τῶν δεκάρχων μῖσός του, ἀλλὰ καὶ οἱ δέκαρχοι ἐμίσουν ἐπίσης αὐτὸν καί, ὅπως ἀπαλλαγῶσιν αὐτοῦ, προσέβησαν εἰς τὴν δολοφονίαν του κατὰ τὸν ἐξῆς καταχθόνιον τρόπον. Ὁ Δεντάτος κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀππίου ἀποστέλλεται διὰ νυκτὸς ἀπὸ τοῦ ἐνὸς στρατοπέδου εἰς τὸ ἕτερον συνοδευόμενος ὑπὸ ἑκατὸν ἀνδρῶν, ὅπως ἐκλέξῃ τὸν κατάλληλον τόπον πρὸς μεταστρατοπέδευσιν δῆθεν. Ἀλλ' ἄμα ἔφθασεν εἰς τόπον στενὸν καὶ δύσβατον, οἱ συνοδεύοντες αὐτὸν στρατιῶται ἔδωσαν τὸ σύνθημα τῆς ἐπιθέσεως. Ὁ Δεντάτος ἀμυνόμενος ἔπεσεν, ὡς ἦρως, 15 μὲν φονεύσας διπλασίους δὲ πληγώσας ἐξ αὐτῶν.

Ἡ δὲ Βιργινία ἦτο θυγάτηρ τοῦ ἑκατοντάρχου Λευκίου Βιργινίου, κόρη ἐπίγαμος καὶ ἐξαισίας καλλονῆς, μεμνηστευμένη μετὰ τοῦ πρόην δημάρχου Ἰκιλίου. Ἀλλ' ὁ Ἀππίος Κλαύδιος ἐρασθεὶς αὐτῆς καὶ μὴ δυνηθεὶς νὰ δελεάσῃ αὐτὴν μήτε δι' ὑποσχίσεων μήτε διὰ χρημάτων κατέφυγεν εἰς τὸ ἐξῆς αἰσχρὸν καὶ καταχθόνιον μέσον. Ἐπεμψε τὸν πελάτην του Κλώδιον καὶ ἀπήγαγεν αὐτὴν ὡς δῆθεν ἐκυτοῦ θυγατέρα. Μάτην διεμαρτύρετο ὅ,τε μνηστήρ καὶ ὁ πατὴρ αὐτῆς, ὅστις μαθὼν τὴν συμφορὰν του ταύτην εἶχεν ἔλθει εἰς τὸ δικαστήριον ἐκ τοῦ πλησίον τῆς πόλεως στρατοπέδου. Μάτην καὶ ἄλλοι μάρτυρες ἐβεβαίουν ἐνόρκως ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ὅτι ἡ Βιργινία εἶνε θυγάτηρ τοῦ Βιργινίου. Ὁ Ἀππίος Κλαύδιος δικάσας αὐτὸς καὶ κρίνας αὐθαϊρέτως ἀνεγνώρισεν ὡς πατέρα τῆς νεάνιδος τὸν πελάτην αὐτοῦ Κλώδιον. Ὁ πατὴρ ὀλοφυρόμενος καθικέτευσε τοὺς ἀπαγωγεῖς νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς αὐτὸν νὰ συνδιαλεχθῇ μόνος πρὸς μόνην τὴν θυγατέρα του. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ διέπραξεν ἔργον ἀποτρόπαιον μὲν, ἀλλ' ἐμπρέπον εἰς μεγαλόφροναν καὶ ἐλευθερον Ῥωμαῖον πολίτην. Ἀρπάσας μάχαιραν ἐκ τινος παρακειμένης τραπέζης ἐμπήγει αὐτὴν εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς θυγατρὸς του, προτιμήσας νὰ ἴδῃ αὐτὴν νεκρὰν ἢ ἀτιμαζομένην, καθημαγμένην δ' ἔχων τὴν μάχαιραν τρέχει διὰ μέσου τῆς πόλεως καλῶν τὸν λαὸν ἐπὶ τὴν ἐλευθερίαν. Ἐπειτὰ ἰππεύσας μεταβαίνει ἐκεῖθεν εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ ἀρηγηθεὶς τὰ κατ' αὐτὸν διεγείρει τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ στρατοῦ, ὅστις παραχρῆμα ἐκλέξας δέκα χιλιάρχους ὤρμησεν ἐπὶ τὴν πόλιν καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἐπὶ τοῦ Ἀθεντίνου λόφου. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ σύγκλητος ἐδίσταξε ν' ἀποφασίσῃ, ὁ στρατὸς παρακολουθούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἀπεχώρησεν εἰς τὸ ἱερὸν ὄρος. Τὸ Διάθημα τοῦτο ἐξηνάγκασε τοὺς μὲν δεκάρχους νὰ παραιτηθῶσι, τὴν δὲ σύγκλητον νὰ ἀποστείλῃ δύο δημοφιλεῖς συγ-

κλητικούς, τὸν Λεύκιον Βαλέριον καὶ τὸν Μάρκον Ὀράτιον, πρὸς συνδιαλλαγὴν. Ὅροι τῆς συνδιαλλαγῆς ὑπῆρξαν ἡ ἐπανίδρυσις τῆς δημαρχίας καὶ ὑπατείας. Οὕτω δ' ἐπῆλθεν ἡ κατάλυσις τῆς δεκαρχίας καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῶν προτέρων ἀρχῶν (449 π. Χ.). Ἐκ δὲ τῶν δεκάρχων ὁ μὲν Ἄππιος ἠτύκτοτόνησεν ἐν τῇ φυλακῇ πρὸ τῆς δίκης, ἐπίσης καὶ ὁ Ὀππιος, οἱ δὲ λοιποὶ κατεδικάσθησαν εἰς ἐξορίαν καὶ ἡ περιουσία αὐτῶν ἐδημεύθη.

§ 23. Ἀναδύστασις τῆς δημαρχίας καὶ ὑπατείας.— Δημοτικοὶ νόμοι Βαλερίου καὶ Ὀρατίου.

Μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς δεκαρχίας ὁ μέγας ποντίφηξ συνεκάλεσεν ἐπὶ τοῦ Ἀθεντίνου λόφου τὰς φυλετικὰς ἐκκλησίας καὶ ὑπὸ τὴν προεδρείαν αὐτοῦ ἐγένετο ἡ ἐκλογὴ τῶν νέων δημάρχων. Οὗτοι δὲ συνεκάλεσαν εἰς ἐκκλησίαν τὰς φυλάς καὶ διὰ ψήφισματος τοῦ δήμου, κυρωθέντος ὑπὸ τῆς συγκλήτου, ἐδόθη ἀμνηστία εἰς πάντας τοὺς μετασχόντας τῆς στάσεως, μεθ' ἧς ἐπρόβησαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν νέων ὑπάτων, καὶ ὡς τοιοῦτοι ἐξελέγησαν ὁ Βαλέριος καὶ Ὀράτιος. Ἐπειδὴ δὲ νόμοι τινὲς κατηργήθησαν ἢ περιέπεσον εἰς ἀχρησίαν κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς δεκαρχίας, οἱ νέοι ἐκλεχθέντες ὑπατοὶ διὰ νέων νόμων ἐξησφάλισαν τὴν ἐπανορθωθεῖσαν ἐλευθερίαν. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος τῶν νόμων τούτων ἀπηγόρευεν ἐπὶ ποινῇ θανάτου τὴν ἐγκαθίδρυσιν εἰς τὸ μέλλον οἰασθῆποτε ἀρχῆς, ἥτις νὰ ἔχη ἀνέκκλητον ἐξουσίαν. Ὁ δὲ δεῦτερος νόμος καθιέρωνε τὸ ἀπαραβίαστον τῶν δημάρχων καὶ ἐπέξέτεινε τὸ προνόμιον τοῦτο καὶ εἰς τοὺς δημοτικοὺς ἀγορανόμους καὶ εἰς τοὺς δέκα κριτάς. Ὁ δὲ τρίτος νόμος ἐξίσωνε τὰ ψήφισματα τῶν φυλετικῶν ἐκκλησιῶν πρὸς τὰ ψήφισματα τῶν λογιτίδων ἐκκλησιῶν καὶ καθίστανεν ὑποχρεωτικὴν τὴν ἰσχὺν αὐτῶν εἰς τε τοὺς πληθίους καὶ εἰς τοὺς πατρικίους¹.

§ 24. Ἡ ἐπιγαμία καὶ ἡ μεθ' ὑπατικῆς ἐξουσίας χιλιαρχία. Τιμητεία καὶ ταμεία.

Διὰ τῆς δωδεκαδέλτου εἶχε καθιερωθῆ ἡ ἰσότης τῶν πολιτῶν

(1) Κατ' ἀρχὰς τὰ ψήφισματα τῶν φυλετικῶν ἐκκλησιῶν εἶχον τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπικυρώσεως τῆς συγκλήτου, ἀλλὰ βραδύτερον διὰ τοῦ νόμου τοῦ Ποπλιλίου Φίλωνος ἀπῆλλάγησαν τῆς ὑποχρέωσης ταύτης. Οἱ νέοι οὗτοι νόμοι ψηφισθέντες φέρουσι τὸ ὄνομα τῶν εἰσηγητῶν αὐτῶν καὶ δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ὁ νέος καταστατικὸς χάρις τῆς πολιτείας.

ἀμφοτέρων τῶν τάξεων ἀπέναντι τοῦ νόμου, ἀλλ' ἀπηγορεύετο ἐν αὐτῇ πρῶτον μὲν ἢ μετὰ πατρικίων καὶ πληθείων ἐπιγαμία (conubium) καὶ δεῦτερον ἢ ἐκλογὴ ὑπάτων ἐκ τῆς τάξεως τῶν πληθείων. Ὅθεν ὁ μὲν δήμαρχος Κανουλίος εἰσήγαγε νόμον, δι' οὗ ἐπετρέπετο καὶ ἡ μετὰ πατρικίων καὶ πληθείων ἐπιγαμία, οἱ δὲ συνδήμαρχοι αὐτοῦ ἀπήτησαν δι' ἑτέρου νόμου νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὴν λοχίτιν ἐκκλησίαν νὰ ἐκλέγη ὑπάτους εἴτε ἐκ πατρικίων εἴτε ἐκ πληθείων κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῇ (445) Μετὰ ἰσχυρὰν δὲ τῶν πατρικίων ἀντίστησιν ὁ μὲν πρῶτος εἰσαχθεὶς νόμος ὑπὸ τοῦ δημάρχου Κανουλίου ἐπεψηφίσθη, ἀλλ' εἰς τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ δευτέρου νόμου οἱ πατρίκιοι ἀντέταξαν ἄκαμπτον ἐπιμονήν. Ἐπὶ τέλους ὅμως πεισθέντες ὑπὸ τῆς εὐσταθείας τῶν δημάρχων, οἵτινες προέβησαν μέχρι τῆς ἀπαγορεύσεως τῶν συνεδριῶν τῆς συγκλήτου, παρεδέχθησαν συνδιαλλακτικόν τινα συμβιβασμόν, ἵνα ἀντὶ τῶν ὑπάτων ἐκλέγωνται ἐξ ἀμφοτέρων τῶν τάξεων χιλίαρχοι περιβεβλημένοι ὑπατικὴν ἐξουσίαν. Πρὸς δὲ τούτοις οἱ πατρίκιοι κατῴρωσαν πρὸς ἐπικράτησιν ἐκυτῶν νὰ ὀρισθῇ νὰ εἶνε τρεῖς ἀντὶ δύο οἱ χιλίαρχοι, οἱ ἔχοντες ὑπατικὴν ἐξουσίαν¹. Ἀλλὰ πρὸς περιορισμὸν τοῦ δικαιώματος τούτου, τοῦ παραχωρηθέντος εἰς τὴν πληθύν, ἀπεχώρισαν οἱ πατρίκιοι ἀπὸ τοῦς ἔχοντας τὴν ὑπατικὴν ἐξουσίαν χιλίαρχους τὴν ἐξουσίαν τῆς τιμῆσεως καὶ ἀνέθεσαν τὸ ἔργον τοῦτο εἰς δύο ἰδίους ἄρχοντας, ἐκλεγομένους ἐκ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων καὶ καλουμένους τιμητὰς (censores). Τὰ ἐξ ἀρχῆς καθήκοντα τῶν τιμητῶν ἦσαν α') ἢ κατὰ πᾶν πέμπτον ἔτος ἀπογραφή τῶν πολιτῶν κατὰ τὸ τίμημα αὐτῶν, ἦτοι συμφώνως πρὸς τὴν ἐκτίμησιν τῆς περιουσίας των. Διὰ τοῦ δικαιώματος τούτου οἱ τιμηταὶ ἠδύναντο νὰ διαγράφωσι τοὺς πολίτας ἐκ τῶν συμμοριῶν καὶ ἐκ τῶν φυλῶν, ἐπιβάλλοντες ἀτι-

(1) Καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ ἔτους 444 μέχρι τοῦ 432 π. Χ. ἦσαν συνήθως τέσσαρες, ἀπὸ δὲ τοῦ 405 ἠϋξήθησαν εἰς ἕξ καὶ τέλος εἰς ὀκτώ. Εἰς τοὺς ὀκτώ τούτους συμπεριλαμβάνονται πιθανῶς καὶ οἱ δύο ἐν λειτουργίᾳ τιμηταί. Ἡ δ' αὖξησης τοῦ ἀριθμοῦ τῶν χιλίαρχων εἰς ἕξ ἐπῆλθεν ἕνεκα τῆς δεκαετοῦς πολιορκίας τῶν Οὐρήτων, ἧτις ἠνάγκασε τοὺς ἡγεμόνας τῆς στρατιᾶς νὰ διαμείνωσιν ἐπὶ ἔτη ἕκτος τῆς Ῥώμης. Καὶ ἐπὶ 77 μὲν ἔτη (444—367) διόκησαν τὴν Ῥώμην ἐναλλὰξ ὕπατοι καὶ χιλίαρχοι ὑπατικὴν ἔχοντες ἐξουσίαν. Καὶ κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς περιόδου ταύτης ἐξελέγησαν περισσότεροι ὕπατοι, κατὰ δὲ τὸ δεῦτερον περισσότεροι χιλίαρχοι καὶ ἕνεκα τῆς ὁσημέραι μεγαλειτέρας ἐπιδράσεως τῶν δημάρχων καὶ ἕνεκα τῶν πολεμικῶν περιστάσεων.

μίαν, καὶ νὰ μεταγράψωσιν αὐτοὺς εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν πολιτῶν τῆς ἐσχάτης τάξεως, τῶν παρὰ τὸ τμήμα αὐτῶν θεωρουμένων ἀτίμων (aerarii) καὶ ἀποκλειομένων μὲν τῆς στρατείας στερουμένων δὲ τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων. β') Ἡ σύνταξις καὶ ἐπιθεώρησις τοῦ καταλόγου τῶν συγκλητικῶν. Διὰ τοῦ δικαιώματος δὲ τούτου οἱ τιμηταὶ ἠδύναντο νὰ διαγράψωσιν ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν συγκλητικῶν οὓτους ἤθελον κρίνῃ ἀναξίους. γ') Ἡ ἐξέτασις (ἐπιθεώρησις) τῶν ἰππέων, ἣτις ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ τὴν διατήρησιν αὐτῶν ἢ τὴν διαγραφὴν ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ἰππέων καὶ δ') ὁ πενταετηρικός καθαρισμός, ἥτοι ἡ ἐπίσημος τελείωσις τῆς τιμῆσεως, καθ' ἣν ἐγένετο ὁ γενικός ἐξαγνισμός τοῦ νεωστὶ εἰς τοὺς καταλόγους τῶν τιμητῶν καταγραφέντος δήμου διὰ καθαρτηρίου θυσίας. Βραδύτερον δὲ ἀνετέθη εἰς αὐτοὺς καὶ ἡ ἐποποιεῖα τῶν ἡθῶν καὶ τῆς ἀγορανομίας καὶ ἡ φρονιτις περὶ τῶν δημοσίων ἔργων. Ἐξελέγοντο δὲ οἱ τιμηταὶ ὑπὸ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας καὶ ἡ διάρκεια τῆς ἀρχῆς αὐτῶν τὸ κατ' ἀρχὰς μὲν ἦτο πενταετής, ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 433 περιορίσθη εἰς δεκάοκτώ μῆνας. διότι ἡ μακρὰ διάρκεια τῶν τιμητῶν ἠπέλλει τὴν ἐλευθερίαν. Ἐτερον ἀξίωμα, εἰς τὸ ὅποσον οἱ πληθεῖσι ἐκηρύχθησαν ἐκλεξίμοι ἀπὸ τοῦ ἔτους 421 π. Χ., ἦτο τὸ τῆς ταμείας (quaestura), τὸ ὅποσον ἦτο ἡ πρώτη βαθμὶς τῶν τιμῶν, ἣν ὁ Ῥωμαῖος πολίτης ἐλάμβανε μετὰ δεκάστῃ εἰστρατείᾳ καὶ ἐκ ταύτης προήγετο εἰς τὰ ἀνώτατα τῆς πολιτείας ἀξιώματα. Ἔργον τῶν ταμιῶν ἦτο νὰ εἰσπράττωσι τὰς δημοσίους προσόδους καὶ τοὺς φόρους, νὰ ἐκποιῶσι τὰ κτήματα τῶν καταδικαζομένων, νὰ ὑπολογίζωσιν ἐνώπιον τῆς συγκλήτου τὰς ἀπαιτουμένας διὰ τὸ κράτος δαπάνας καὶ ἐν γένει νὰ ἐπιμελῶνται τῶν οἰκονομικῶν καὶ τῶν δημοσίων χρημάτων¹.

§ 25. Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Τυρρηνοὺς. Ἄλωσις τῶν Οὐνῶν. Κατάληψις Φαλαερίου.

Αἱ μεταξὺ Ῥώμης καὶ Τυρρηνίας σχέσεις οὐδέποτε ὑπῆρξαν φιλικαί. Ὅριον τῶν δύο κρατῶν ἀπετέλει ὁ Τίβερις, καὶ τὴν μὲν ἀρι-

(1) Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐξελέγησαν δύο ταμίαι, ἐν ἔτει δὲ 421 ἐξελέγησαν τέσσαρες, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο ἦσαν πληθεῖσι, καὶ ἐν ἔτει 267 ἐξελέγησαν ὀκτώ, ἐπὶ Σύλλα ἠύξηθησαν εἰς εἴκοσι καὶ ἐπὶ Ἰουλίου Καίσαρος εἰς τεσσαράκοντα. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 406 ἤρχισαν νὰ χειροτονῶνται ταχτικῶς ταμίαι καὶ ἐκ τῶν πληθειῶν. Διηροῦντο δὲ εἰς ἀστικούς ἢ κατὰ πόλιν

στεράν ὄχθην αὐτοῦ κατεῖχεν ἡ Ῥώμη, τὴν δὲ δεξιὰν οἱ Οὐήιοι, ἡ πλουσιωτάτη καὶ ὀχυρωτάτη τῶν πόλεων τῆς Τυρρηνίας. Καὶ ἡ μὲν Ῥώμη ὡς προτείχισμα ἑαυτῆς εἶχε τὸν Ἰανικόλον λόφον, οἱ δὲ Οὐήιοι εἶχον τὰς Φιδήνας.

Ὁ πρῶτος πόλεμος μεταξύ τῶν δύο πόλεων ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 483 π. Χ, καὶ ἐξηκολούθησεν ἐπὶ μακρόν, ὁ δεύτερος τῷ 437 καὶ ἐπερατώθη διὰ τῆς καταστροφῆς τῶν Φιδηνῶν ἐν ἔτει 426, ὁ δὲ τρίτος καὶ τελευταῖος ἤρχισεν ἐν ἔτει 405 π. Χ. καὶ ἐπερατώθη διὰ τῆς ἀλώσεως τῶν Οὐήϊων μετὰ δεκαετῆ πολιορκίαν. Ἡρώς ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ πολέμῳ κατὰ τὴν παράδοσιν ὑπῆρξεν ὁ Κάμιλλος¹, ὅστις ὡς χιλιάρχος μὲν ἐνίκησεν τοὺς συμμάχους τῶν δύο πόλεων, Καπίννης καὶ Φαλερίου, ὡς δικτάτωρ δὲ μετὰ πενταετίαν μεταβιβάσας τὸν στρατὸν δι' ὑπογείου στοᾶς, διηκούσης ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου εἰς τὸν ἐν τῇ πόλει ναὸν τῆς Ἡρας, ἐκυρίευσεν τὴν πόλιν καὶ ἐπήνεγκε τὸ τέλος τῆς μακρᾶς πολιορκίας (395). Κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον πόλεμον ἡ σύγκλητος ἐψήφισεν καὶ τοὺς στρατιωτικούς μισθοὺς καὶ ἤδη τὸ πρῶτον οἱ Ῥωμαῖοι ἐπεξέτειναν τὴν ἐκστρατείαν καὶ πέσαν τοῦ χειμῶνος. Κατόπιν ὁ Κάμιλλος ἐκυρίευσεν καὶ τὰς πόλεις Καπίννην καὶ Φαλέριον².

ταμίας (urbani) καὶ κατ' ἐπαρχίας ἢ παρὰ τῷ στρατῷ ταμίας (provinciales ἢ militares).

(1) Ὁ Κάμιλλος ἀναφαίνεται ἐν τῇ ἱστορικῇ σκηνῇ κατὰ πρῶτον μὲν ἐν ἔτει 404 ὡς ὑπατιχὸς χιλιάρχος, ὅτε οἱ τοῦ προηγουμένου ἔτους χιλιάρχοι εἶχον ἀφήσει τὸ στρατόπεδον νὰ ἐκπολιορκηθῇ ὑπὸ τῶν Οὐήεντανῶν. Καὶ αὐτοὶ μὲν εἰσῆχθησαν εἰς δίκην, ὁ δὲ Κάμιλλος νικήσας τοὺς πολεμίους ἀνέκτησε τὸ κυριεσθὲν στρατόπεδον καὶ ἐτιμώρησε τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων, Καπίννης καὶ Φαλερίου διὰ τὴν παραχωρηθεῖσαν εἰς τοὺς Οὐήεντανοὺς βοήθειαν δηώσας τὴν χώραν αὐτῶν.

(2) Ὅτε οὗτος ἐπολιόρχει τὴν πόλιν, διδάσκαλός τις μοχθηρὸν ἔχων τὸ ἦθος καὶ ταπεινὸν τὸ φρόνημα ἐξήγαγε τοῦ τείχους τοὺς μαθητάς του καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς τὸν Κάμιλλον, ἵνα ἐξαναγκάσῃ οὕτω τοὺς πολίτας εἰς παράδοσιν τῆς πόλεως. Ἄλλ' ὁ μεγαλόφρων Κάμιλλος μετ' ἀποστροφῆς ἀπέριψε τὴν πρότασιν εἰπὼν: «Μοχθηρὲ ἄνθρωπε, ἂν εἴμεθα πολέμιοι τῆς πόλεως, ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ ἐν πολέμῳ καὶ ἐν εἰρήνῃ δίκαια, τὰ ὅποια ἡμεῖς σεβόμεθα καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ παραβῇ αὐτὰ ἀσυστόλως καὶ ἀτιμωρητῆ». Δεσμεύσας δὲ τὸν ἀχρεῖον διδάσκαλον παρέδωκεν αὐτὸν εἰς τοὺς μαθητάς του, οἵτινες τύπτοντες αὐτὸν ὠδήγησαν εἰς τὴν πόλιν. Οἱ κάτοικοι τοῦ Φαλερίου διὰ τὴν γενναίωφροναν ταύτην πράξιν τοῦ Καμίλλου παρέδωσαν ἑαυτοὺς καὶ τὴν πόλιν τῶν ἐκουσίως εἰς αὐτόν.

Οι νικηταί μετὰ τὴν πτώσιν τῶν Οὐνηίων ἐπέστρεψαν εἰς Ῥώμην μετὰ πολλῶν λαφύρων, ὁ δὲ Κάμιλλος ἐποχοῦμενος ἐπὶ ἄρματός, συρομένου ὑπὸ τσσσαίων λευκῶν ἵππων, ἐτέλεσε λίαν ἐπιδεικτικὸν θρίαμβον, ἀλλ' ὁ τοιοῦτος θρίαμβος προσέκρουσεν εἰς τὴν ἀλαζονείαν τῶν Ῥωμαίων, διότι ἦτο καθιερωμένος μόνον εἰς τὸν Δία καὶ εἰς τὸν Ἥλιον. Ἔνεκα δὲ τούτου καὶ διὰ τὴν ἄνισον διανομὴν τῶν λαφύρων εἰσῆχθη εἰς δίκην ὑπὸ τοῦ δημάρχου Ἀπουληίου, ἵνα δώσῃ εὐθύνας περὶ τῆς διανομῆς τῶν ἀπὸ τῶν Οὐνηίων λαφύρων. Ἄλλ' ἀπαξιώσας νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας καὶ ἀπολογηθῇ ἐπρωτίμην ἐπέβη τῆς πόλεως. Ὅθεν ἀποχαιρετήσας τὴν γυναῖκά του καὶ τὸν υἱόν του ἀπῆλθε σιωπηλῶς μέχρι τῆς πύλης τῆς πόλεως, ὅτε στραφεῖς καὶ ἀνυψώσας τὰς χεῖρας εἰς τὸ Καπιτώλιον ἠύχθη εἰς τοὺς θεοὺς, ἵνα τιμωρήσῃ τὴν ἀχαριστίαν καὶ τὰχιστα ἢ πατρὶς λάβῃ τὴν ἀνάγκην αὐτοῦ καὶ ποθήσῃ τὸν Κάμιλλον (391). Ὅπως ἀντίθετος καὶ συγκινητικὴ εἶνε ἡ εὐχὴ τοῦ Ἀθηναίου Ἀριστείδου, ἀπερχομένου εἰς τὴν ἔξορίαν! Καταφυγὼν δὲ εἰς Ἀρδέαν, ἔμαθεν ὅτι ἡ σύγκλητος κατεδίκασεν αὐτὸν εἰς βαρείαν χρηματικὴν ζημίαν.

§ 26. Εἰσβολὴ τῶν Γαλατῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Πυρόλυσις τῆς Ῥώμης. Κάμιλλος.

Οἱ Γαλάται, ἔθνος Κελτικὸν καὶ βάρβαρον, ὑπερβάντες τὰς Ἄλπεις καὶ ἐκδιώξαντες τοὺς πρότερον κατέχοντας τὰς χώρας αὐτάς, Τυρρηνοὺς, Ὀμβροὺς καὶ Πικεντίους, κατέλαβον τὴν παρὰ τὸν Πάδον κοιλάδα, τὴν ἔκτοτε ἀπ' αὐτῶν κληθεῖσαν Γαλατίαν (600 π. Χ.). Ἐκ τῶν Γαλατῶν τούτων οἱ μὲν Σένονες, εἴτε στενοχωρούμενοι ἐν τῇ ὑπ' αὐτῶν κατεχομένη χώρᾳ, εἴτε μὴ δυνάμενοι νὰ σπέρξωσι βίον ἡσυχον, ὑπερβάντες τὰ Ἀπέννινα, εἰσέβηλον εἰς τὴν Τυρρηνίαν καὶ ἐπολιόρησαν τὸ Κλουσίον (390). Οἱ Κλουσίνοι, καίπερ μηδεμίαν σχέσιν ἔχοντες φιλίας ἢ συμμαχίας μετὰ τῆς Ῥώμης, ἐπεκαλέσθησαν ὁμῶς τὴν βοήθειαν αὐτῆς, ἡ δὲ σύγκλητος ἀπέστειλε πρέσβεις τρεῖς Φαβίους ἀδελφοὺς πρὸς συμβιβασμόν. Οὗτοι, κατὰ τὴν παράδοσιν, προσκαλέσαντες τοὺς Γαλάτας νὰ ἀπέλθωσι καὶ μὴ εἰσακουσθέντες, ἐνοῦνται μετὰ τῶν Κλουσίων καὶ ἐν τῇ γενομένῃ μάχῃ εἰς τῶν πρέσβων φονεύει ἰδιοχείρως Γαλάτην ἀξιωματικόν. Ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν Βρέννος ἀπήτησε τὴν τιμωρίαν τοῦ φονέως πρέσβως παρὰ τῆς συγ-

κλήτου, ἀλλ' αὐτὴ ἀντὶ τούτου ἐξέλεξε καὶ τοὺς τρεῖς ἀδελφοὺς ὑπατικούς χιλιάρχους διὰ τὸ ἐπιόν ἔτος. Ὁ Βρέννος τότε ἐξοργισθεὶς ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τοῦ Κλουσίου καὶ ἐξώρμησεν ἐπὶ τὴν Ῥώμην. Διαβάς δὲ τὸν Τίβεριν πρὸς τὸ βορειότερον μέρος αὐτοῦ προέβη πρὸς τὰ πρόσω καὶ κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην αὐτοῦ συναντήσας τὸν Ῥωμαϊκὸν στρατὸν παρὰ τὸν ποταμὸν Ἀλλίκην κατετρόπωσεν αὐτὸν (16 Ἰουλίου 388 π. Χ). Ἡ ἡμέρα αὕτη ἔκτοτε ἑθωρεῖτο ὡς ἡμέρα ἀποφράς καὶ ἐκαλεῖτο ἡμέρα Ἀλλιάς.

Οἱ νικηταὶ τὴν τρίτην ἡμέραν μετὰ τὴν μάχην εἰσελθόντες εἰς τὴν Ῥώμην εὗρον αὐτὴν ἔρημον, διότι οἱ πλείστοι τῶν διασωθέντων Ῥωμαίων κατέφυγον εἰς Οὐήλους, ἄλλοι δ' εἰς ἄλλας πόλεις, εὐάριθμοι δ' ἀνήλθον εἰς τὸ Καπιτώλιον καὶ μόνον ὀγδοήκοντα γηραιοὶ πατρίκιοι παρεκάλισαν ἐπὶ ἐλεφαντίνων δίφρων ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὅπως καθοσιώσωσιν ἐκυτοὺς εἰς τοὺς καταχθονίους θεοὺς πρὸς ἐξίλασμον τῶν ἀμαρτιῶν τῆς Ῥώμης. Οἱ Γαλάται ἴστανται ἐπὶ πολλὴν ὥραν θαυμάζοντες τὴν σεμνοπρεπῆ αὐτῶν στάσιν καὶ διαποροῦντες ἂν οὗτοι εἴνε ἀνθρώποι ἢ ἀγάλματα. Ὅτε δ' εἰς ἐξ αὐτῶν, ἀψάμενος τοῦ λευκοῦ γενείου τοῦ Παπιρίου, ἐπλήγη ὑπ' αὐτοῦ διὰ τῆς ἐλεφαντίνης του βάρβου, τότε ἐξοργισθέντες οἱ βάρβαροι κατέσφαξαν ἅπαντας, τὴν δὲ πόλιν λεηλατήσαντες παρέδωκαν εἰς τὰς φλόγας. Τὸ Καπιτώλιον ὁμως, καίπερ στενῶς πολιορκούμενον, ἀντέσχεν ἔρωμένως ἐπὶ ἑπτὰ μῆνας εἰς πάσας τὰς ἐφόδους τῶν πολεμίων. Ἐν τῷ μεταξῷ δ' οἱ Ῥωμαῖοι φυγάδες, συνελθόντες ἐν Ἀρδέα, ἀνηγόρευσαν δικτάτωρα τὸν Κάμιλλον, ἀλλ' οὗτος δὲν ἐδέχετο τὸ ἀξίωμα ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως τῆς συγκλήτου καὶ τῆς ἀνακτήσεως τῶν πολιτικῶν του δικαιωμάτων. Ὅθεν τολμηρὸς τις νεανίας ἐκ τῶν πληθείων, ὁ Πόντιος Κομίνιος, διαλαθὼν τὰς ἐχθρικὰς φρουράς, ἀνήλθεν εἰς τὸ Καπιτώλιον καὶ λαθῶν τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ ψηφίσματος ὑπὸ τῆς συγκλήτου, ἐπέστρεψεν εἰς Ἀρδέαν. Τὴν ἐπιούσαν οἱ Γαλάται, παρατηρήσαντες τὰ ἔχγη αὐτοῦ, ἀπεφάσιον νὰ ἀνέλθωσι καὶ αὐτοὶ διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ. Ὅθεν ἐν νυκτὶ θυελλώδει καὶ ζοφερᾷ ἀνερρηχθήσαν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν μέχρι τῶν τειχῶν, ἐνῶ οἱ φύλακες ἐκάθευδον καὶ οἱ κύνες ἠτύχαζον, ἀλλ' οἱ ἐν τῷ νυκτὶ τῆς Ἠρας τρεφόμενοι ἱεροὶ χῆνες ἐξήγειραν διὰ τῶν κραυγῶν των τοὺς φύλακας, οἵτινες ἐφορμήσαντες, ἡγουμένου τοῦ Μάρκου Μανλίου, κατεκρήμνισαν τοὺς ἀναβάντας. Οὕτω δὲ διεσώθη τὸ Καπιτώλιον, ὁ δὲ Μάνλιος ἕνεκα τῆς διασώσεως ταύτης τοῦ Καπιτωλίου ἐπωνομά-

σθη Καπιτωλίνος. Καὶ ἐσώθη μὲν τὸ Καπιτώλιον ἐκ τῆς γυκτερινῆς ἐκείνης ἐφοδου, ἀλλ' αἱ τροφαὶ ἐξέλιπον καὶ ὁ Κάμιλλος δὲν ἐφαίνετο νὰ ἔλθῃ πρὸς σωτηρίαν. Ὅθεν οἱ πολιορκούμενοι ὑπέβαλον προτάσεις περὶ εἰρήνης, οἱ δὲ Γαλάται πιεζόμενοι ὑπὸ λοιμοῦ καὶ λιμοῦ καὶ μαθόντες ὅτι οἱ Ἐνετοὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν χώραν των, ἐδέχθησαν νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν καὶ νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὰς ἐστίαις των, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ πληρώσωσιν οἱ πολιορκούμενοι χιλιάς λίτρας χρυσοῦ. Κατὰ τὴν ζύγισιν ὁμως αὐτοῦ, ἐπειδὴ οἱ Ῥωμαῖοι παρεπονοῦντο ὅτι ὁ Βρέν- νος μετεχειρίζετο βαρύτερα σταθμὰ, προσεπιθέσας οὗτος ἐπὶ τῆς πλά- στιγγος καὶ τὸ βαρὺ ξίφος καὶ τὸν ζωστήρα του, ἀνέκρξεν «οὐαί τοῖς ἠττημένοις (vae victis!)». Ἄλλ' αἰφνης ἐπιφανεῖς ὁ Κάμιλλος μετὰ τοῦ στρατοῦ τῶν φυγάδων, εἶπε τὸ περιλάλητον ἐκεῖνο : «ὡς σιδήρω πάτριόν ἐστι Ῥωμαίοις καὶ οὐχὶ χρυσίω τὴν πατρίδα σφάζειν» καὶ ἀκω- ρώσας τὰς συνθήκας ἐξεδίωξε τοὺς Γαλάτας.

Ἡ λυπηρὰ θέα τῶν ἐρείπιων τῆς πυρποληθείσης Ῥώμης ἐνέβα- λεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐγκαταλίπωσιν αὐτὴν καὶ νὰ ἀποικίωσιν εἰς τοὺς Οὐηίους. Ἄλλ' ὁ Κάμιλλος διὰ θερμοῦ λόγου, φιλοπατρίας μεστοῦ, μετέπεισεν αὐτοὺς νὰ μεταβάλωσι τὴν ἀπόφασιν των καὶ νὰ ἀνοικοδομήσωσι τὴν πόλιν των. Διὰ τὴν σπουδαίαν δὲ ταύτην ὑπηρεσίαν καὶ διὰ τὰς ἄλλας μεγάλας αὐτοῦ εὐεργεσίας πρὸς τὴν πατρίδα ὁ Κάμιλλος ἐπεκλήθη πατὴρ τῆς πατρίδος καὶ δευτεροῦ θεμελιωτῆς τῆς Ῥώμης (pater patriae et alter conditor urbis).

§ 27. Μεταρρύθμισις τῆς πολεμικῆς τέχνης ὑπὸ Καμίλλου.—Νέα εἰσβολὴ τῶν Γαλατῶν.

Τὰ παθήματα, ἅτινα ὑπέστησαν οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τὴν παρὰ τὸν Ἄλ- λειαν μάχην, ἐγένοντο μαθήματα εἰς αὐτοὺς καὶ τοὺς ἐξηνάγκασαν νὰ με- ταρρυθμίωσι τὴν πολεμικὴν αὐτῶν τέχνην, ἣτις συνετελέσθη ὑπὸ τοῦ Κα- μίλλου. Συνίστατο δ' αὕτη εἰς τὴν λεγομένην τριπλὴν παρατάξιν (acies triplex), ἀποτελουμένην ἐκ τριῶν στοίχων, τῶν ἀστάτων, ἤτοι τῶν δορυφό- ρων (hastati), τῶν πριγκίπων (principes) καὶ τῶν τριαρίων (triarii). Κατετάσσοντο δ' οὕτως, ὥστε δσάκις ἤθελον ἠττηθῆ οἱ ἀστάται, ὑπεχώρουν καὶ κατελάμβανον τὸ μεταξὺ διάστημα τῆς παρατάξεως τοῦ στοίχου τῶν πριγκίπων καὶ ἐπέστρεφον εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης μετ' αὐτῶν. Ἄν δὲ ἀστάται καὶ πριγκίπες ἠττῶντο ἐν τῇ δευτέρᾳ συγκρούσει, ὑπεχώρουν καὶ ἤνουντο μετὰ τῶν τριαρίων, ὅπως σύμπαντες ἡμοῦ ἀποδυσθῶσιν εἰς τὴν μά- χην. Μεταρρύθμισε δὲ προτέτι καὶ τὸν ὅπλισμὸν τοῦ στρατοῦ, ὅπλισας αὐ-

τὸν μὲ μακρὰ δόρατα καὶ χάλκινα κράνη καὶ μὲ ἀσπίδας, περιβαλλομένας δι' ἐλάσματος σιδηροῦ. Διὰ τοῦ συστήματος τούτου ἡ Ῥώμη καθυπέταξε τοὺς λαοὺς τῆς Ἰταλίας καὶ παρεσκεύασε τὴν παγκόσμιον αὐτῆς κυριαρχίαν.

Πρῶτοι, οἵτινες ἔλαβον πείραν τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς νέας πολεμικῆς τακτικῆς τῶν Ῥωμαίων, ἦσαν αὐτοὶ οἱ Γαλάται, οἵτινες δις κατόπιν μετὰ τὴν πυρπόλησιν τῆς Ῥώμης εἰσέβαλον εἰς τὸ Λάτιον (ἦτοι ἐν ἔτει 361 καὶ 351 π. Χ.). Ἡ παράδοσις ἀνέμιξεν εἰς τὴν διήγησιν περὶ τῶν πολέμων αὐτῶν καὶ διαφόρους ποιητικοὺς θρύλους, συνισταμένους εἰς μονομαχίας μεταξὺ Ῥωμαίων πατρικίων καὶ βαρβάρων στρατηλατῶν. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην εἰσβολὴν, λέγεται, ὅτι ἐνῶ οἱ δύο στρατοὶ ἦσαν ἀντιπαρατεταγμένοι παρὰ τὸν ποταμὸν Ἀνίητι, προελθὼν Γαλάτης ἔχων πελώριον τὸ ἀνάστημα προεκάλει ὕβριστικῶς εἰς μονομαχίαν τὸν ἀνδρείότερον τῶν Ῥωμαίων. Ὁ δὲ Τίτος Μάνλιος ἀντεπεξεληθὼν ἐφόνευσεν αὐτὸν καὶ σκυλεύσας τὸν ὄπλισμὸν αὐτοῦ καὶ τὸ χρυσοῦν περιδέριον (torquens) περιέθετεν αὐτὸ περὶ τὸν ἑαυτοῦ τράχηλον καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐπεκλήθη *Torquenatus*. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν εἰσβολὴν ὁ χιλιάρχος Μάρκος Βιλέριος ἐφόνευσεν ἐν μονομαχίᾳ ἕτερον γίγαντα Γαλάτην καὶ ἐπωνομάσθη *Κόρβος*, διότι κατὰ τὴν μονομαχίαν ἐπικαθίσας ἐπὶ τοῦ κράνου αὐτοῦ κόραξ (corvus) συνετέλεσε διὰ τοῦ ῥάμφους καὶ τῶν περὺγων του, ὥστε ὁ Βιλέριος νὰ καταβάλῃ τὸν ἀντίπαλον. Οὕτω δ' οἱ Γαλάται ἠττηθέντες ἐξεβλήθησαν ἀπὸ τοῦ Λατίου.

§ 28. Καταδίκη Μανλίου Καπιτωλίνου

Αἱ μεγάλαι δαπάναι, αἵτινες ἀπητήθησαν πρὸς ἀνοικοδόμησιν τῶν οἰκιῶν καὶ πρὸς ἀγορὰν γεωργικῶν ἐργαλείων μετὰ τὴν πυρπόλησιν τῆς Ῥώμης καὶ τὰς δηλώσεις τῆς χώρας ὑπὸ τῶν Γαλατῶν, ἐθύθισαν ἐκ νέου εἰς χρέη ὑπέρογκα τοὺς πληθεῖους, οἵτινες μὴ δυνάμενοι νὰ πληρώσωσι τοὺς βαρεῖς τόκους καὶ τὰς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἐπιβληθείσας ἐκτάκτους εἰσφορὰς ὑπεβάλλοντο εἰς νέας καταπίσεις ὑπὸ τῶν πατρικίων δανειστῶν. Ἡ ἀθλιότης αὐτῶν συνεκίνησε τὴν εὐαίσθητον ψυχὴν τοῦ Μανλίου καὶ ἐπῆλθε πρὸς βοήθειαν τῶν ἀπόρων καὶ ἐνδεῶν. Κατὰ δὲ τὴν κοινὴν παράδοσιν ὁ Μάνλιος παρεσύρθη εἰς τὰ φιλόθρονα ταῦτα αἰσθήματα ἐκ τῆς θέας ἑκατοντάρχου τινός, συρομένου εἰς φυλακὴν ὑπὸ τοῦ δανειστοῦ αὐτοῦ. Ὁ Μάνλιος πληρώνει τὰ χρέη αὐτοῦ καὶ ἀποδίδει εἰς αὐτὸν τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀμέσως καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ πυρετοῦ τῆς μεγαλοψυχίας προβαίνει εἰς τὴν πώλησιν τῶν κτημάτων του καὶ διὰ τῶν ἐντεῦθεν εἰσπραχθέντων χρημάτων ἀπαλλάσσει τῆς δουλείας καὶ τῶν δεσμῶν καὶ 400 ἄλλους ἀπόρους. Προσέτι προτείνει τὴν ἐκποίησιν τῶν δημοσίων ἀγρῶν πρὸς ἀπόσβεσιν τῶν χρεῶν,

τῶν εἰς τοὺς δανειστάς ὀρειλομένων. Ἔνεκα τούτων οἱ πατρίκιοι κατήγγειλαν αὐτὸν ὡς δημαγωγοῦντα τὰ πλήθη καὶ θηρούοντα τὴν τυραννίδα καὶ ἐπέτυχον τὴν φυλάκισίν του διὰ τοῦ δικτάτωρος Κορνηλίου Κόσσου, ἀλλ' ἡ ἐξέγερσις τῆς πληθύος ἐπήγαγε τάχιστα τὴν ἀποφυλάκισίν του. Κατόπιν αἱ γινόμεναι συνελύσεις ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ τῶν ἀρχηγῶν καὶ τῶν ῥητόρων τῆς πληθύος ἀπέβησαν συνηθέστεραι καὶ θορυβωδέστεραι, δύο δὲ δήμαρχοι κατ' εἰσήγησιν τῆς συγκλήτου κατήγγειλαν αὐτὸν εἰς τὴν λοχίειν ἐκκλησίαν ἐπ' ἀσθεσία πρὸς τὴν πολιτείαν. Ὁ Μάνλιος λαμπρῶς ἀπολογηθεὶς καὶ ὑπομνήσας εἰς αὐτοὺς τὰ σκυλευθέντα ὄπλα 30 πολεμίων ὑπ' αὐτοῦ φονευθέντων, τὰ 8 ἀστικά στέμματα, τὰς 32 στρατιωτικὰς ἀμοιβάς, τὰς ἐπὶ τοῦ σώματος 23 πληγὰς καὶ τὰς ἄλλας πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίας καὶ πρὸ πάντων τὸ Καπιτώλιον, ἠθώθη παμφησεῖ. Ἄλλὰ καταγγεληθεὶς καὶ τὸ τρίτον ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν περὶ ἀσθεήματος πρὸς τὴν πολιτείαν ἐνώπιον τοῦ συνεδρίου τοῦ δήμου (concilium populi), συνελθόντος ἔξω τῆς πόλεως, ὀπόθεν δὲν ἐφαίνετο τὸ Καπιτώλιον, κατεδικάσθη εἰς θάνατον καὶ ἐκρημνίσθη ἀπὸ τῆς Ταρπηίας πέτρας, ἀφ' ἧς πρότερον αὐτὸς κατακρημνίσας τοὺς Γαλάτας εἶχε σώσει τὴν πατρίδα (384 π. Χ.).

§ 29. Νόμος Στόλωνος καὶ Σεξτίου

Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Μανλίου ἡ σύγκλητος διὰ νέων παραχωρήσεων πρὸς τὸ πλῆθος ἀπειπειράθη νὰ κατευνάσῃ τὸν ἐρεθισμόν αὐτοῦ. Τότε ἠνωρθώθη καὶ πάλιν ἡ ὑπατικὴ χιλιαρχία, διενεμήθησαν οἱ κατὰ τὸ Πωμεντέιον πεδίου ἀγροὶ καὶ ἰδρύθησαν τρεῖς νέα λατινικὰ ἀποικίαι ἐν Σουτρίῳ καὶ ἐν Νεπέτῳ τῆς Τυρρηνίας καὶ ἐν Σητίᾳ τῆς Λατίνης (383). Ἄλλ' οἱ πληθεῖοι εἶχον πολὺ μεγαλειτέρας ἀξιώξεις, ἅς διετύπωσαν οἱ δήμαρχοι, Δικίνος Στόλων καὶ Λεύκιος Σεξτίος διὰ τοῦ νόμου, τὸν ὁποῖον εἰσήγαγον εἰς τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν ἐν ἔτει 376 καὶ ὅστις περιεῖχε τὰ ἐξῆς τρία ἄρθρα, α') οἱ ἤδη πληρωθέντες τόκοι νὰ ἀφαιρεθῶσιν ἀπὸ τοῦ δανεισθέντος κεφαλαίου, τὸ δὲ ὑπόλοιπον χρέος νὰ πληρωθῇ εἰς τρεῖς ἴσας ἐτησίας δόσεις. β') Πᾶς Ῥωμαῖος πολίτης νὰ μὴ δύναται νὰ κατέχῃ πλείονα τῶν 500 πλέθρων δημοσίων ἀγρῶν, τὰ δὲ ὑπολειπόμενα νὰ υποδιαιρεθῶσιν εἰς ἑπταπλήθρους κλήρους καὶ νὰ διανεμηθῶσιν οὗτοι εἰς τοὺς πτωχοτέρους δημότας ὡς ἰδιοκτησία καὶ γ') εἰς τὸ ἐξῆς νὰ ἐκλέγωνται ἀντι

ὕπατικῶν χιλιάρχων δύο ὕπατοι, ὧν ὁ ἕτερος γὰ εἶνε πάντοτε ἐκ τῆς τάξεως τῶν πληθείων. Οἱ πατρίκιοι λυσσῶδῶς ἐπολέμησαν τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ νόμου τούτου, ἀλλὰ καὶ ὁ Λικίνιος καὶ ὁ Σεξτίος διαρκῶς ἐκλεγόμενοι δῆμαρχοι ἐπὶ δεκαετίαν ἐπιμόνως ἀντέστησαν καὶ ἐπὶ τέλους κατέσχευαν, ὥστε ὁ νόμος ἐπεψηφίσθη (366 π. Χ.). Πρὸς ἀντιστάθμισιν δὲ τοῦ ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐπικυρωθέντος Λικινίου-Σεξτίου νόμου ὁ Κάμιλλος⁽¹⁾ τὸ πέμπτον ἤδη δικτάτωρ ἀναγορευθεὶς προσέτινε πρὸς συνδιαλλαγὴν, ἵνα ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῆς ὑπατείας ἡ ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης δικαστικὴ ἐξουσία καὶ γὰ ἀνατεθῇ αὕτη εἰς νέον ἄρχοντα, ἐκλεκτόν μεταξὺ μόνων τῶν πατρικίων. Οἱ πατρίκιοι ἀπεδέχθησαν τὴν πρότασιν καὶ ἱδρυσαν νέον ἀξίωμα, τὸ τοῦ πραιτωροῦ. Οὕτως ἔλαβε τὴν σύστασιν ἡ νέα δικαστικὴ ἐξουσία, ἡ κατόπιν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κληθεῖσα στρατηγία (praetura), ὁ δὲ νέος ἄρχων ἐκλήθη ἀστυδίης. (praetor urbanus, qui jus in urbe diceret).

§ 30 Ἔτεροι ἐπιψηφισθέντες νόμοι. Πολιτικὴ ἰσότης μεταξὺ τῶν δύο τάξεων

Μετὰ τὴν ἐπελθούσαν συνδιαλλαγὴν καὶ τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ νέου νόμου ἡ λοχίτις ἐκκλησία προέβη εἰς τὰς ὑπατικὰς ἀρχαιρεσίας καὶ πρῶτος ἐκ πληθείων ὕπατος ἐξελέγη ὁ Λ. Σεξτίος Λατερίας, ἡ δὲ φρατρικὴ ἐκκλησία ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ. Μετὰ τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ Λικινίου-Σεξτίου νόμου οἱ πληθεῖοι σὺν τῷ χρόνῳ ἀνυψώθησαν εἰς τὰ ὕψιστα ἀξιώματα. Οὕτω π. χ. ἐν ἔτει 356 δικτάτωρ ἐξελέγη ὁ περιφανὴς πληθεῖος Μάρκιος Ῥούτι-

(1) Ὁ Κάμιλλος, πρὶν ἢ καταθέσῃ τὴν πέμπτην αὐτοῦ δικτατωρίαν, ἀνέδρυσεν ναὸν εἰς τὴν Ὁμόνοϊαν (Concordia) παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Καπιτωλίου λόφου εἰς ἀνάμνησιν τῆς μεταξὺ τῶν δύο τάξεων ἐπελθούσης ὁμοιοῦς. Ἡ δὲ σύγκλητος ἐψήφισε τὸν αἰώνιον πανηγυρισμὸν αὐτῆς κατὰ τοὺς ἀγῶνας, τοὺς καλουμένους Μεγαλήσια (Ludi Romani maximi), τελουμένους πρὸς τιμὴν τοῦ Διὸς, τῆς Ἥρας καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ διαρκοῦντας ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, ἧδη δὲ προσετέθη καὶ τετάρτη ἡμέρα. Τὴν δ' ἐπιμέλειαν τῶν ἀγῶνων αὐτῶν εἶχον οἱ δημοτικοὶ ἀγορανόμοι, καλούμενοι aediles (ἐκ τοῦ aedes, ναοῦ τῆς Δήμητρος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου διέμενον). Οὗτοι τὸ κατ' ἀρχὰς ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν δημάρχων καὶ ἦσαν ὑπηρεταὶ καὶ ἐκτελεσταὶ τῶν διαταγῶν αὐτῶν, καὶ εἶχον τὴν φροντίδα νὰ φυλάττωσι τὰ ἀρχεῖα ἐν τῷ ναῷ τῆς Δήμητρος, ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 471 ἤρχισαν νὰ ἐκλέγονται ὑπὸ τῆς πληθῦος (concilium plebis) καὶ ἔκτοτε, ἀφοῦ ἠῤῥξῆσεν ἡ ἐξουσία τῶν δημάρχων, ἠῤῥξῆσεν ὡς ἦτο ἐπόμενον καὶ ἡ ἐξουσία τῶν ἀγορανόμων, οἵτινες ἀπὸ ὑπηρετῶν τῶν τῶν δημάρχων μετεβλήθησαν εἰς ἐλάσσονας συνάρχοντας αὐτῶν (mino-

λος, ὁ αὐτὸς ἐν ἔτει 352 ἐξελέγη ὕπατος, τὸ δ' ἐπὶ ἐτος τιμητής. Τὸ δ' ἔτος 350 ὕπατος ἐξελέγη ὁ πληθεῖος Ποπλίλιος Λαΐνας. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 342 ὄχι μόνον τὸ πολιτικὸν μέρος τοῦ Λικινίου-Σεξτίου νόμου ἔλαβε πλήρη ἰσχύν, ἀλλὰ καὶ ἠδύρνηθη διὰ νέων προσθηκῶν, αἵτινες συμπεριελήφθησαν εἰς ἕτερον ἐπιψηφισθέντα διὰ δόγματος τοῦ δήμου (plebiscitum) πολυμυγῆ νόμον (lex satuta), ὅστις ὥριζε τρία τινά α') νὰ μὴ δύναται νὰ ἐκλεχθῆ ὕπατος ὁ αὐτὸς ἀνὴρ ἐκ δευτέρου πρὶν ἢ παρέλθῃ δεκαετία, β') νὰ μὴ δύναται νὰ κατέχῃ συγχρόνως δύο ἀρχὰς καὶ γ') νὰ ἐπιτρέπεται νὰ ἐκλέγωνται ἀμφότεροι οἱ ὕπατοι ἐκ πληθείων. Ὁ δὲ κατὰ τὸ ἔτος 339 ἐκλεγείσ πληθεῖος δικτάτωρ, Ποπλίλιος Φίλων, διενήργησε τὴν παρὰ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας ψήφισιν τριῶν νόμων, καθ' οὓς α') τὰ ψηφίσματα τοῦ δήμου καθίσταντο ὑποχρεωτικὰ εἰς πάντας, β') πᾶς νόμος ὑποβαλλόμενος εἰς τὴν ψῆφον τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας ἔπρεπε νὰ ἐγκρίνεται ἐκ τῶν προτέρων ὑπὸ τῆς φρατρικῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς συγκλήτου. Ἡ ἐκ τῶν προτέρων ἀπαιτουμένη αὕτη ἐγκρισὶς παντὸς νόμου, ὑποβαλλομένου πρὸς ἐπιψήφισιν εἰς τὴν λοχίτιδα ἐκκλησίαν, κατασταθεῖσα τυπικῆ, ἀνέδειξε τὸν δῆμον ἀνεξάρτητον νομοθετικὸν σῶμα καὶ τὰ ψηφίσματα αὐτοῦ ἐλάμβανον ἀμέσως ἰσχὺν νόμου. Καὶ γ') ὁ ἕτερος τῶν τιμητῶν ἔπρεπε νὰ εἶνε πληθεῖος. Οἱ νόμοι οὗτοι ἔδωκαν πέρας εἰς τὴν πολιτικὴν διαμάχην καὶ εἰς τὸ ἐξ ἧς καὶ οἱ πληθεῖοι θὰ δύναται νὰ ἀνέρχωνται εἰς ὅλας τὰς ἀρχὰς, ἀφ' ὧν μέχρι τοῦδε ἀπεκλείοντο. Οὕτω π. χ. ἐν ἔτει 337 ἔλαβον τὴν πραιτωρίαν καὶ πρῶτος ἐκ πληθείων πραιτῶρ ἐξελέγη ὁ Ποπλίλιος Φίλων. Τῷ 328 ἔλαβον τὴν ἀνθυπατεῖαν, τῷ 302 τὴν αἰωνοσκοπίαν καὶ τὴν ποντιφικίαν. Ἐν ἔτει 300 π. Χ. ἐγένετο ἀποδεκτὸν τὸ ὑπὸ τῶν δημάρχων Κοίντου καὶ Ὁγουλίου εἰσαχθὲν δόγμα τοῦ δήμου, ὅπερ ἠϋξανε τὸ συνέδριον τῶν μὲν αἰωνοσκόπων (augures) εἰς ἑννέα ἀνδρας, τὸ δὲ τῶν ἱεροφαντῶν (pontifices) εἰς ὀκτώ, ἐξ ὧν αἱ μὲν πέντε θέσεις ἐκείνων καὶ αἱ τέσσαρες τούτων ἀνήκον εἰς τοὺς πληθεῖους. Προσέτι ἡ ἀριστοκρατία τῶν πληθείων κατεπολέμησε δι' αὐστηρῶν μέτρων τὴν τοκογλυφίαν καὶ καθήργησε τὴν ἕνεκα

res collegae). Διὰ διαφορῶν δὲ νόμων προσapéκτησαν οὗτοι διάφορα δικαιώματα, ὅσον τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπιβάλλειν χρηματικὰς ζημίας (jus multae dictionis), τὸ προνόμιον τοῦ νὰ εἶνε ἀπαραβίαστοι, τὴν φροντίδα τῆς διαφυλάξεως τῶν δογμάτων τῆς συγκλήτου ἐν τοῖς ἀρχείοις αὐτῶν. Βραδύτερον δὲ ἀνετέθη εἰς αὐτοὺς καὶ ἡ ἐπιμέλεια τοῦ σίτου (cura annonae) καὶ ἡ διεύθυνσις τῶν Μεγαλησίων. Ἀλλ' ἕνεκα τῶν ἀπαιτουμένων μεγάλων δαπανῶν, εἰς ἃς ἐξέτιθεντο ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην, ἐλάχιστα σχετικῶς λαμβάνοντες παρὰ τοῦ δημοσίου ταμείου, παρητήθησαν οὗτοι καὶ ἡ σύγκλητος προέβη εἰς τὴν ἐγκατάστασιν τῆς μείζονος ἀγορανομίας (aedilitas curulis). Εἰς τοὺς νέους τούτους ἀγορανόμους ἀνετέθη ἡ ἀστικὴ ἀστυνομία, ἣν κατελάμβανον τὸ κατ' ἀρχὰς ἀγορανόμοι ἐκ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων. Ἐξελέγοντο δὲ οὗτοι ὑπὸ τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας, προδρουμένης ὑπὸ δικτάτωρος ἢ ὑπάτου καὶ ὡς τοιοῦτοι ἦσαν ἄρχοντες σύμπαντος τοῦ δήμου.

χρεῶν δουλείαν τῶν σωμάτων, διὰ δὲ τῶν δημάρχων Ποιτίλιου Λίβωνος καὶ Παπιρίου Κούρτωρος ὑπέβαλε κατὰ τὸ ἔτος 326 εἰς τὴν λοχίτιν ἐκκλησίαν νόμον (lex poetilia-papiria), ὅστις ὄριζεν ὅτι ὁ ὀφειλέτης ἦτο ὑπέγγυος διὰ τῶν κτημάτων αὐτοῦ, οὐχὶ δὲ καὶ διὰ τοῦ σώματος ἐπὶ τῷ γρήματι, ὅπερ εἶχε δανεισθῆ. Διὰ τοῦ νόμου τούτου ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία ἀπέβη κτῆσις ἀναπαλλοτρίωτος. Ἔτερον δὲ μέσον, δι' οὗ ἐβελτιώθη ἡ τύχη τῶν ἀπορωτέρων τάξεων, ἦτο καὶ ἡ ἰδρυσις τῶν ἀποικιῶν. Καθόσον δὲ τὸ κράτος εὐρύνεται διὰ τῶν ὀπλων, ἐπὶ τοσοῦτον αὐξάνει καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀποικιῶν αὐτοῦ. Δι' αὐτῶν διπλοῦς ἐπεδιώκετο σκοπός, ἔνθεν μὲν ἡ ἐσωτερικὴ ἐξασφάλισις τῆς ἰσχύος τῆς ἀριστοκρατίας διὰ τῆς ἀραιώσεως τοῦ ἀγοραίου ὄχλου, ἐτέρωθεν δὲ ἡ ἐνίσχυσις τῶν κατακτήσεων διὰ τῶν ἀπωκισμένων ἐκείνων προσκόπων, οἵτινες παρεῖχον ἀπόδειξιν, ὅτι ἡ μητρόπολις ἐμερίμνα πάντοτε ὑπὲρ τῶν ἑαυτῆς ὑπηκόων.

ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΤΜΗΜΑ Β'.

Ἀπὸ τῆς ἐξίσωσως τῶν δύο τάξεων μέχρι τῆς ἐκρήξεως τοῦ πρώτου Καρχηδονικοῦ πολέμου (366—264 π. Χ.)

Ἡ Ῥώμη καθυποτάττουσα τὴν Ἰταλίαν.

§ 31. Χαρακτηρισμὸς τῆς ἐλευθέρας Ῥωμαϊκῆς πολιτείας.

Ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας μέχρι τοῦ 406 π. Χ. τὸ σπουδαιότερον μέρος τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας, πλὴν τοῦ γαλατικοῦ πολέμου, εἶνε ἡ μεταξὺ πατρικίων καὶ πληθείων πάλη, δι' ἧς ἐπετεύχθη ἡ ἐξίσωσις τῶν δύο τάξεων, ἀπὸ δὲ τοῦ 406 ἐπικρατέστεροί εἰσιν οἱ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι, οἱ ἐπενεγκόντες τὴν κατάκτησιν τῆς μέσης καὶ κάτω Ἰταλίας. Ἄλλ' ἡ κατακτητικὴ τῆς Ῥώμης ὁρμή, ἡ βαθμηδὸν προαχθεῖσα μέχρι τῆς κυριαρχίας τοῦ κόσμου, ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐκείνην διαπάλην μεταξὺ πατρικίων καὶ πληθείων, δι' ἧς ἀνεπτύχθη τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους τὸ πολίτευμα, καὶ δι' οὗ τὰ μάλιστα ὁ δῆμος τῶν Ῥωμαίων ἐφρονηματίσθη. Ἡ ἐκ τῆς συγκρούσεως τῶν δύο τάξεων ἐξαπτομένη ὁσημέραι φιλοτιμία καὶ δραστηριότης χαρακτηρίζει τὰ μάλιστα καὶ ἐπικαλλῶναι ἰδιαζόντως τὴν ἀπὸ τοῦ ἔτους 406 π. Χ. καὶ ἐντεῦθεν ἱστορίαν. Διότι, ὡσάκις ἡ πολιτεία ἠπειλεῖτο ἐξωθεν, κατεστέλλοντο καὶ τὰ ἐσωτερικὰ πάθη καὶ αἱ τῶν δύο ἀντίπαλων τάξεων ἐνούμεναι διὰ τοῦ ἐλκτικοῦ δεσμοῦ τῆς φιλοπατρίας ἡμιλλῶντο τίς τούτων νὰ ὑπερτερῆσῃ περὶ τὰ πολεμικὰ κατορθώματα, ὥστε ἀπέβαινον οὕτω φοβεραὶ καὶ εἰς τοὺς ἑαυτῶν πολεμίους. Καὶ ἔνθεν μὲν κατενόησαν ἡδὴ οἱ πατρικιοὶ, ὅτι διὰ νὰ διατηρήσῃσι τὰ ἐκ τοῦ γένους κεκτημένα προνόμια ὀφείλον νὰ διαπρέπωσι τοῦ λοιποῦ ἐπ' ἀνδρείᾳ καὶ καρτερίᾳ, ἐπὶ σωφροσύνη,

καὶ συνέσει, ἐπὶ δικαιοσύνη καὶ ἀρετῇ, ἐτέρωθεν δὲ καὶ ἡ ἐγκριτωτέρα τῶν πληθείων μερίς συνησθάνετο, ὅτι διὰ τὴν ἀποκτίσιν τὰ αὐτὰ πρὸς τοὺς πατρικίους προνόμια, ἔχει ἀνάγκη νὰ διαπρέψῃ καὶ αὕτη ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς προτερήμασιν. Ὅθεν ἔκτοτε ὁ πόλεμος ἀποβαίνει ἡ κυριωτέρα παντὸς πολίτου ἐνασχόλησις. Διότι, ἂν καὶ ἡ ἐπελθοῦσα ἐξίσωσις τῶν δύο τάξεων παρέσχεν εἰς πάντας τοὺς πολίτας τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι εἰς πάντα σχεδὸν τὰ ἀξιώματα, ἀλλὰ πράγματι παρέσχε τὸ δικαίωμα τοῦτο εἰς ἐκείνους, οἵτινες ὑπερεῖχον τῶν ἄλλων κατὰ τὸ γένος καὶ τὸν πλοῦτον καὶ μάλιστα κατὰ τὴν *πολεμικὴν ἀρετὴν*. Ἰνα προαχθῇ λοιπὸν τις εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα, ἔπρεπε μάλιστα νὰ διαπρέπῃ καὶ ἐν πολέμῳ, διότι ἡ ἐμπορία καὶ ἡ βιομηχανία, τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι, ἐνηπίαζον ἤδη. Ὅθεν ἔκτοτε πατρικιοὶ καὶ πληθεῖοι ἐρρίφθησαν εἰς τὸν πόλεμον μετὰ ἡρώτισμοῦ ἀκαθέκτου, οἱ μὲν ὅπως διατηρήσωσι τὴν ὑπεροχὴν, ἣν κατεῖχον ὡς ἐκ τοῦ γένους ἑαυτῶν καὶ τοῦ πλοῦτου, οἱ δὲ ὅπως ἀνυψωθῶσιν εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα διὰ τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς ἀρετῆς. Ἐκτοτε ὁ πόλεμος ἀπέβη στοιχεῖον ἀναγκαῖον τῆς πολιτικῆς τῆς κρατοῦσης νέας ἀριστοκρατίας. Ἡ πολιτικὴ αὕτη εἰς δύο τιὰς κυρίως ἀπέβλεπεν, εἰς τὸ *κατακτᾶν* καὶ εἰς τὸ *συντηρεῖν* τὰς συντελουμένας κατακτήσεις. Ἡ φρόνησις καὶ ἡ ἐπιτηδεϊότης τῶν Ῥωμαίων, μεθ' ἧς ἤξευρον νὰ ἐξαγαράζωνται καταλλήλως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὰς περιστάσεις, καταφαίνεται καὶ εἰς τὴν βηθμιαίαν ἀνάπτυξιν τοῦ στρατιωτικοῦ αὐτῶν ὀργανισμοῦ.

§ 32. Στρατιωτικὸς ὀργανισμὸς τῆς Ῥώμης.

Διὰ τῶν ἀρετῶν των οἱ Ῥωμαῖοι κατέστησαν ἄξιοι τῆς κυριαρχίας τοῦ κόσμου, ὅπερ κατώρθωσαν διὰ τῆς στρατιωτικῆς των μορφώσεως, διὰ τῆς αὐστηρᾶς πειθαρχίας πρὸς τοὺς νόμους καὶ διὰ τῆς πολιτικῆς ἰσότητος, ἧτις δὲν ἀνεγνώριζε πλέον οὔτε τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ αἵματος οὔτε τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πλοῦτου, ἀλλὰ τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ πνεύματος καὶ τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἀρετῆς. Τὸ Ῥωμαϊκὸν πολιτεῦμα παρουσιάζει τὸν σοφὸν συνδυασμὸν τῆς ὑπατείας, τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τῆς δημοκρατίας, καὶ διὰ μὲν τῆς ὑπατείας κατωρθοῦτο ἡ ἐνόησις ἐν τῇ διοικήσει, διὰ δὲ τῆς συγκλήτου ἡ πείρα ἐν τοῖς βουλευμασὶ καὶ διὰ τοῦ δήμου ἡ δύναμις ἐν τῇ πράξει. Αἱ τρεῖς αὗται δυνάμεις συγκρατούμεναι ἀμοιβαίως ἐντὸς εὐλόγων ὁρίων συνετέλεσαν εἰς τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς Ῥώμης.

Βίσις τοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς Ῥώμης ὑπῆρξεν ὁ παρὰ τοῦ Ῥωμύλου συσταθεὶς λεγεὼν (legio), ὅστις κατ' ἀρχὰς συνίστατο ἐκ 3000 πεζῶν καὶ 300 ἰππέων, λαμβανομένων ἀναλόγως ἐκ τῶν τριῶν φυλῶν. Ἐκάστου λεγεῶνος προϊστάτο καὶ εἰς χιλιάρχος. Ἡ σύγκλητος ὥριζε τὸ σχέδιον τοῦ πολέμου καὶ ἐψηφίζε κατ' ἔτος ποῦ ὄφειλον νὰ ἐκστρατεύωσιν οἱ νέοι ὑπατοὶ καὶ πραιτωρεῖς. Τὸ ἀξίωμα αὐτῶν ἦτο ἐνιαύσιον, ἀλλ' ὁσάκις ἐθεωρεῖτο ἀναγκαῖα ἡ διατήρησις τοῦ αὐτοῦ στρατηγοῦ, παρετείνετο τὸ στρατιωτικὸν αὐτοῦ κράτος (imperium) ὡς ἀνθυπάτου (proconsul) ἢ ἀντιστρατήγου (propaetor) καὶ πέραν τοῦ ἔτους προτάσει τῆς συγκλήτου διὰ ψηφίσματος τῶν φυλετικῶν ἐκκλησιῶν

(plebiscitum). Ἡ εἰς τοὺς ὑπάτους παρεχομένη στρατιωτικὴ δύναμις συνέκειτο συνήθως ἐκ τεσσάρων λεγεῶνων, ὧν δύο ἐδίδοντο εἰς ἑκάτερον ὑπάτον, ἐνίοτε ὅμως ἐστρατολογοῦντο καὶ πλείονες κατ' ἀπόφασιν τῆς συγκλήτου. Ἐκαστος λεγεὼν συνήθως περιελάμβανε 4200 πεζοὺς, ἐνίοτε δὲ καὶ 5000—6000 ἢ καὶ ἔτι πλείονας διὰ τῆς προσλήψεως τῶν συμμαχῶν καὶ 300 ἵππεις. Τούτων 600 ἦσαν οἱ καλούμενοι *τριάριοι* (triarii), οἱ ἀποτελοῦντες τὸ κράτιστον τοῦ λεγεῶνος ἐκ παλαιμάχων ἀνδρῶν, ὧν ὁ ἀριθμὸς οὐδέποτε παρήλασσε, καὶ ἀνὰ 1200 κατὰ κατιοῦσαν ἡλικίαν οἱ *ἀσπᾶτοι* (hastati), οἱ *πρίγκιπες* (principes) καὶ οἱ *ψιλοὶ* (velites). Ἐκαστος λεγεὼν διηγεῖτο εἰς δέκα λόχους (cohortes), ὧν ἕκαστος περιελάμβανε τρεῖς σπεῖρας (manipulus). Παρ' ἐκάστη δὲ τῶν δέκα σπειρῶν τῶν τριῶν τμημάτων ὑπῆρχε προσέτι καὶ εἰς πρῶτος καὶ εἰς δεύτερος *λοχαγὸς* ἢ *ἐκατόνταρχος* (centurio), ἧτοι ἐν ὅλῳ ἦσαν ἐξήκοντα *λοχαγοί*. Ὁ πρῶτος τούτων ἐκαλεῖτο *primipilus* καὶ ἦτο ὁ πάντων ἐπισημότατος, ὅστις συμμετεῖχε καὶ τοῦ πολεμικοῦ συμβουλίου. Ἄπαντες οὗτοι διωρίζοντο ὑπὸ τῶν χιλιάρχων, οὗτοι δὲ προσεξέλεγον ἴσους βοηθούς (optiones), ὑπολοχαγούς, οὐραγούς, ἔτι δὲ καὶ δύο σηματοφόρους (vexillarii) δι' ἐκάστην σπεῖραν. Τὸ δὲ ἵππικὸν ἀπετελεῖτο ἐκ 300 ἀνδρῶν καὶ διηγεῖτο εἰς δέκα ἴλας (turmae), ἐκ τριάκοντα ἀνδρῶν ἐκάστη. Τοῦ ἵππικοῦ προϊστάτο εἰς ἴλαρχος (praefectus alae), διορίζων εἰς ἐκάστην ἴλην τοὺς δεκαδάρχους (decuriones), ὧν ὁ πρῶτος ἐκαλεῖτο ἴλαρχος (praefectus armae). Παρ' ἐκάστη λεγεῶνι ὑπῆρχον κατ' ἀρχὰς μὲν τρεῖς *χιλιάρχοι* (tribuni militum ἢ militares), κατόπιν ἠὺξήθησαν εἰς τέσσαρας, ἔπειτα εἰς ἕξ καὶ τέλος εἰς ὀκτώ, οἵτινες ἀπετέλουν τὸ πολεμικὸν συμβούλιον καὶ ἦρχον ἐναλλὰξ ἀνὰ δύο κατὰ δύο μῆνας. Κατ' ἀρχὰς μὲν οὗτοι διωρίζοντο ὑπὸ τῶν ὑπάτων, βραδύτερον ὅμως ἐξελέγοντο ὑπὸ τοῦ δήμου. Τοῦ δὲ βραδύτερον συστηθέντος ναυτικοῦ προϊστάτο δύο *ναύαρχοι* (duo viri navales). Οἱ κατ' ἔτος ἀναγκαῖοι θεωρούμενοι λεγεῶνες ἐστρατολογοῦντο ἀπὸ τῶν ἐκ γενετῆς ἐλευθέρων πολιτῶν, ὧν τὸ τίμημα ἦτο ὑπέρτερον τῶν τετρακισχιλίων ἀσπαρίων, ἧτοι 400 ἀρχαίων δραχμῶν, καὶ ἐχόντων τὴν νόμιμον ἡλικίαν. Πᾶς δὲ Ῥωμαῖος πόλτης ὤφειλεν ἐντὸς τῆς ἡλικίας ταύτης τῶν 17—46 ἐτῶν νὰ τελέσῃ ὑπηρεσίαν δεκαεξὲς μὲν τοῦλάχιστον ἔτη ὡς πεζὸς καὶ ἐν ἀνάγκῃ εἴκοσιν, δέκα δ' ἔτη ὡς ἵππεύς. Ἐκεῖνοι δέ, ὧν τὸ τίμημα ἦτο κατώτερον τῶν 400 δραχμῶν, ὑπῆρέτουν εἰς τὸ ναυτικόν. Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ λάβῃ ἀρχὴν τινα ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἂν δὲν ὑπῆρέτει ἐπὶ δεκαετίαν τοῦλάχιστον ἐν τῷ στρατῷ. Ὅσακις δὲ διετάσσετο νέα στρατολογία, ὤφειλον πάντες οἱ στρατεύσιμοι νὰ παρευρεθῶσιν εἰς τὸ *Καπιτώλιον* καθ' ὀρισμένην ἡμέραν, ὁ δὲ μὴ ἐμφανιζόμενος ἐτιμωρεῖτο αὐστηρότατα ἢ ὑποτιμώμενος ἢ πωλούμενος ὡς δούλος. Οἱ ἐπιλελεγμένοι ὤμνουσιν κατὰ πρῶτον ἐνώπιον τῶν ἑαυτῶν χιλιάρχων τὸν ὄρκον τῆς στρατιωτικῆς πειθαρχίας, ἔπειτα ὠρίζετο ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος τῆς συναθροίσεως καὶ ὁ ὄπλισμός ἐκάστου λόχου, ὅστις διέφερον ἀπ' ἀλλήλων, ὡς καὶ ἡ ἡλικία, καὶ τότε ἐδίδον καὶ δεῦτερον ὄρκον, στρατευόμενοι δ' ἐδίδον καὶ τρίτον ὄρκον ἐν τῷ στρατοπέδῳ.

Καὶ μέχρι μὲν τοῦ 406 π. Χ. οἱ πολῖται ἐστράτευον ἰδίᾳ δαπάνῃ, ἀλλ' ἔκ-
 τοτε, — ἐπειδὴ οἱ πόλεμοι παρετείνοντο καὶ κατὰ τὸν χειμῶνα, οἱ δ' ἄγροί
 διέμενον ἀκαλλιέργητοι καὶ τὰ εἰσοδήματα ἦσαν ἐλάχιστα ἢ ἑλλειπῆ, οἱ δὲ
 στρατεύσιμοι ἐξέπιπτον εἰς χρέη καὶ δυστυχίαν καὶ κατ' ἀκολουθίαν μὴ δυ-
 νάμενοι νὰ ἀποτίνωσι τοὺς βαρεῖς τόκους ἐξετρέποντο εἰς στάσεις, — ἐπέψη-
 φίσθη ὑπὸ τῆς συγκλήτου μισθός, δύο μὲν ὄβολοι καθ' ἑκάστην διὰ τὸν πε-
 ζὸν στρατιώτην, τέσσαρες διὰ τὸν λοχαγὸν καὶ ἕξ διὰ τὸν ἱππέα. Ἐπὶ Ἰου-
 λίου Καίσαρος οἱ μισθοὶ οὗτοι ἐδιπλασιάσθησαν, βραδύτερον ἐτριπλασιάσθησαν
 καὶ ἐπὶ Δομιτιανοῦ ἐτετραπλασιάσθησαν. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ μισθοῦ τούτου ἀφῆ-
 ρεῖτο ἡ τροφή, ὁ ἱματισμὸς καὶ ὁ ὄπλισμὸς τοῦ στρατιώτου. Ἐπὶ τῆς ἐπο-
 χῆς τῶν Γράκχων ὁ ἱματισμὸς ἐχορηγεῖτο δωρεάν διὰ νόμου. Μετὰ εὐτυχῆ
 δ' ἐκστρατείαν ἐδίδοντο καὶ χρηματικαὶ ἀμοιβαὶ καὶ βραβεῖα χρυσᾶ, οἷον
 στρεπτοὶ (torques), ψέλλια (armillae), ὄρμοι καὶ πόρπαι (catellae et fi-
 bulae) καὶ πολυειδεῖς στέφανοι (coronae). Ὑπεράτῃ ὁμῶς τιμῆ διὰ στρα-
 τὸν νικητὴν ἦτο ὁ θρίαμβος (triumfus), ἐπιτρεπόμενος εἰς τὸν στρατηγὸν
 μετὰ ἐκστρατείαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἤθελον φονευθῆ πεντακισχίλιοι τοῦλά-
 χιστον ἐκ τῶν πολεμίων. Ἄλλὰ πρὸς τοῦτο προσαπηθεῖτο καὶ ἡ συναίνεσις
 τῆς συγκλήτου καὶ ψήφισμα τοῦ δήμου. Ἡ δ' ἀπὸ τοῦ πολέμου λεία ἀνῆκεν
 εἰς τὸ κράτος, πολλάκις δὲ διενέμετο καὶ εἰς τοὺς στρατιώτας, οἱ δ' αἰχμά-
 λωτοι ἐπωλοῦντο πρὸς ὄφελος τοῦ δημοσίου ταμείου.

§ 33. Πρῶτος Σαυνιτικὸς πόλεμος (343—341).

Οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τὴν ἐκ τῆς χώρας αὐτῶν ἐξωσιν τῶν Γαλα-
 τῶν ἐπανέλαβον τοὺς κατακτητικὸς αὐτῶν πολέμους. Ἄλλ' ἀντι-
 τῆς Τυρρηνίας θέατρον ἦδη τοῦ πολέμου γίνονται ἡ Καμπανία καὶ ἡ
 Σαυνίτις. Οἱ Σαυνῖται, λαὸς ὀρεσίβιος καὶ φύσει ἀνδρείος, κατοικοῦν-
 τες εἰς τὰς ὑψηλὰς καὶ ἀποκρήμους φάραγγας τῶν Ἀπεννίνων, ἦσαν
 πολεμικώτατοι καὶ ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς χώρας τῶν ἐδείχθησαν ἐφά-
 μιλλοι πρὸς τοὺς ἐαυτῶν ἀνταγωνιστὰς καὶ ἀκατάβλητοι εἰς τὰς ἀγ-
 χιστρόφους περιπετείας τοῦ πολέμου. Καὶ κατὰ μὲν τὸν πληθυσμὸν
 καὶ τὴν ἔκτασιν τῆς κυριαρχίας τῶν ὑπερεῖχον κατὰ πολὺ τῶν Ῥω-
 μαίων, ἀλλὰ ζῶντες κατὰ κοινότητος ἀνεξαρτήτους ἀπ' ἀλλήλων καὶ
 σφερούμενοι ἐνότῃτος ἐμειονέκτουσαν τῶν ἀντιπάλων τῶν. Μεταξὺ δ' αὐ-
 τῶν διεξήχθησαν τρεῖς αἰματηρότατοι πόλεμοι ἀπὸ τοῦ 343—290.

Ἀφορμὴν εἰς τὸν πρῶτον ἐπικληθέντα Σαυνιτικὸν πόλεμον ἔδο-
 σαν οἱ δημοκρατικοὶ Σαυνῖται, οἵτινες εἰσβαλόντες εἰς τὴν πλουσίαν καὶ
 εὐφορον Καμπανίαν ἐπολιόρχησαν τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς Καπύην.
 Οἱ ἀριστοκρατικοὶ τῆς Καπύης δις ἠττηθέντες ἐκάλεσαν εἰς βοή-
 θειαν τοὺς Ῥωμαίους, κηρύξαντες τὴν ἑαυτῶν πόλιν ὑπήκοον τῆς

Ῥώμης. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀναλαβόντες τὴν Καπύην ὑπὸ τὴν ἐκυτῶν προστασίαν προσεκάλεσαν τοὺς Σαυνίτας νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως καί, ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούσθησαν, ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατ' αὐτῶν. Δύο δὲ ὑπατικοὶ αὐτῶν στρατιαί, ἡ μὲν ὑπὸ τὸν Βαλέριον Κόρβον, ἡ δὲ ὑπὸ τὸν Κορνῆλιον Κόσσον, εἰσβλῶντες εἰς τὴν Καμπανίαν, ἐν ᾧ συγχρόνως καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν Λατίνοι διέβησαν τὰ Ἀπέννινα, ἵνα προσβάλωσιν ἐκ τῶν νῶτων τοὺς Σαυνίτας. Καὶ ὁ μὲν Κόρβος κατετρόπωσε τοὺς Σαυνίτας παρὰ τὸ Γαῦρον ὄρος μεταξὺ Κύμης καὶ Νεαπόλεως, ὁ δὲ Κόσσος εἰσελάσας εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας περιεκλείσθη ἐν τῷ μέσῳ χαράδρας τινὸς καὶ διέτρεξε τὸν μέγιστον κίνδυνον καὶ μόλις διεσώθη ἐξ αὐτοῦ διὰ τῆς θαρραλέας ἐνεργείας τοῦ χιλιάρχου Δεκίου Μυός, καταλαβόντος θέτιν τινά, ὑπερκειμένην τῶν πολεμίων. Ὁ Κόρβος ἐνίκησε καὶ δευτέραν νίκην τοὺς πολεμίους περὶ τὴν Σουέσουλλαν τῆς Σαυνιτίδος. Ἄλλ' οἱ Ῥωμαῖοι ἀπροδοκῆτως καὶ μετὰ τὰς νίκας αὐτάς συνωμολόγησαν ἀνακωχὴν πρὸς τοὺς πολεμίους. Εἰς τοῦτο ἐξηνάγκασαν αὐτοὺς δύο τινά, πρῶτον μὲν οἱ σύμμαχοι αὐτῶν Λατίνοι, οἵτινες ἐγκαταλιπόντες τοὺς Ῥωμαίους πολεμοῦσι πρὸς ἴδιον ὄφελος καὶ εἰσβλόντες εἰς τὴν χώραν τῶν Πελιγῶν ἐπιζητοῦσιν ἀφορμὴν νὰ διαρρήξωσι τὰς πρὸς αὐτοὺς φιλικὰς σχέσεις, ἔπειτα δὲ ἡ στρατιωτικὴ στάσις τῶν ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Καμπανίας Ῥωμαϊκῶν φρουρῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι στρατιῶται γοητευθέντες ἐκ τῶν καλλονῶν τῶν τόπων αὐτῶν συνέλαβον τὴν ἰδέαν νὰ γείνωσι κύριοι τῆς Καπύης καὶ νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐν αὐτῇ, ἅφ' οὗ εἶχεν ἀπαγορευθῆ εἰς αὐτοὺς ἡ λαφυραγωγία τῆς Καμπανίας. Πρὸς ματαίωσιν τοῦ σχεδίου τούτου ἀπεστρατεύθησαν οὗτοι κατὰ τάγματα, ἀλλ' οἱ ἀποστρατευθέντες ἠνώθησαν εἰς τὰ στενὰ τῶν Λαυτόλων καὶ προσκαλέσαντες καὶ τοὺς ἐκ τῶν χρεῶν δούλους ἐπῆλθον ἐπὶ τὴν Ῥώμην. Συνενωθέντες δὲ μετ' αὐτῶν καὶ οἱ ἀπορώτεροι τῶν πληθειῶν ἀπήτησαν καὶ ἐπέτυχον δι' ἀμοιβαίων ὑποχωρήσεων νέας πολιτικὰς μεταρρυθμίσεις (1). Οὕτω δὲ κατεστάλη μὲν ἡ στάσις, ἀλλ' αὕτη παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς μὲν τοὺς ὁμόρους λαοὺς νὰ ἐπαναλάβωσι τὰς ἐναντίον τῆς Ῥώμης ἐπιθέσεις των, εἰς δὲ τοὺς Λατίνους νὰ ἐγείρωσιν

(1) Κατ' αὐτάς ὁ ὑπὸ τὰς σημαίας λεγεῶνός τιςος διατελῶν στρατιώτης δὲν ἠδύνατο νὰ διαγραφῆ ἐκ τοῦ μητρώου ἄνευ τῆς συγκαταθέσεώς του. Ὁ ὑπηρετήσας ὡς χιλιάρχος δὲν ἠδύνατο νὰ στρατολογηθῆ ὡς λοχαγός. Ὁ μισθὸς τῶν ἱππέων ἡλαττοῦτο, τὸ δ' ἔντοκον δάνειον καὶ τὰ χρέη κατηγοῦντο.

ἀξιώσεις ἰσοπολιτείας. Ὅθεν ἕνεκα τούτων οἱ Ῥωμαῖοι ἠναγκάστησαν νὰ συνωμολογήσωσιν ἀνακωχὴν πρὸς τοὺς Σαυῖτας ἐπὶ τῷ ὄρει νὰ ἀρήσωσιν εἰς αὐτοὺς τὸ Τέκνον καὶ τὴν Καπύην.

§ 34. Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Λατίνους.

Ἐνεκα τῆς προειρημένης στρατιωτικῆς στάσεως καὶ τοῦ πρὸς τοὺς Σαυῖτας πολέμου τῶν Ῥωμαίων αἱ λατινικαὶ πόλεις ἐθεώρησαν κατὰλληλον τὴν περίστασιν αὐτὴν νὰ ἀποσεύσωσιν ἀφ' ἐκυτῶν τὴν ὀχληρὰν τῆς Ῥώμης ὑπεροχὴν Ὅθεν συμμαχήσασαι μετὰ τῶν Οὐόλσκων καὶ τῶν Καμπανῶν ἔπεμψαν πρέσβεις εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἀπήτησαν α') μὲν κοινωικὴν καὶ πολιτικὴν ἐξίσωσιν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους καὶ β') ἵνα ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συγκλητικῶν ἐκλέγωνται ἐκ πολιτῶν τοῦ Λατίου. Ἐπειδὴ δ' αἱ προτάσεις αὗται ἀπερίφθηται, ἐξεργάγη ὁ μεταξὺ τῶν δύο πολιτειῶν πόλεμος (340—337). Ἀμφότεροι αἱ ἀντίπαλοι κτενούσιν τὴν σοβαρότητα τοῦ πολέμου καὶ τὰ σπουδακὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐκβάσεως αὐτοῦ. Ὅθεν αἱ μὲν λατινικαὶ πόλεις συνεκέντρωσαν πάραυτα τὰς μεγίστας αὐτῶν δυνάμεις, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἀνέθεσαν τὴν ὑπατείαν εἰς δύο ἐξόχους αὐτῶν στρατηγούς, εἰς τὸν Μάνλιον Ἰορκουᾶτον καὶ εἰς τὸν Δέκιον Μύν. Οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὴν κρίσιμον ταύτην περίστασιν ὑπῆρξαν λίαν εὐτυχεῖς, ἐξ ἑνὸς μὲν, διότι δὲν συμμετέσχον τοῦ πολέμου οὔτε οἱ Οὐόλσκοι οὔτε οἱ Αἴκουοι, ἐξ ἑτέρου δέ, διότι εἰς τὴν κρίσιν τοῦ πολέμου ἤρκετε μία καὶ μόνη ἐκστρατεία. Οἱ σύμμαχοι εἶχον στρατοπεδεύσει περὶ τὸ Βεσοῦθιον ὄρος, ὅποθεν ἤλπιζον ὅτι θὰ διέλθωσιν οἱ πολέμοι, ἀλλ' ἠπατήθησαν, διότι ἀμφότεροι αἱ Ῥωμαϊκαὶ στρατιαὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Καμπανίαν δι' ἑτέρας ὁδοῦ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ὑπατοὶ ἐφοβοῦντο, μήπως ἡ ἀρχαία φιλικὴ ἐπικοινωνία τῶν δύο λαῶν προκαλέσῃ σχέσεις συμπαθείας μεταξὺ τῶν δύο ἐμπολέμων στρατιῶν, εἶχον ἐκδώσει αὐστηροτάτας διαταγὰς καὶ συγχρόνως εἶχον ἀπαγορεύσει ἐπὶ ποινῇ θανάτου πᾶσαν ἀποδοχὴν μονομαχικῶν ἀγῶνων. Ἄλλ' ὁ υἱὸς τοῦ ὑπάτου Μανλίου ἀποσταλεὶς μετὰ σώματος ἰππέων, ὅπως κατοπτέυσῃ τὰς κινήσεις τοῦ ἐχθροῦ, παρέβη τὴν ἀπαγόρευσιν καὶ παρασυρθεὶς ὑπὸ τῆς προκλήσεως ἀντιπάλου ἰππέως ἐφορμαῖ κατ' αὐτοῦ καὶ πληγώσας αὐτὸν καιρίως ῥίπτει ἄπνον κατὰ γῆς, σκυλεύσας δὲ τὸν νεκρὸν ἐπιστρέφει νικητὴς εἰς τὰς τάξεις αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ ἄνοικτιρ-

μων πατήρ ἔστυφε μὲν αὐτὸν ὡς νικητὴν, ἀλλὰ διέταξε παραχρῆμα τὸν ἀποκεφαλισμὸν αὐτοῦ διὰ τὴν παράβασιν τῆς δικταγῆς του, πνίξας οὕτω πᾶν υἱκὸν φίλτρον ἀπέναντι τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντος. Πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς μάχης οἱ δύο ὑπατοὶ εἶχον τάξει εἰς τοὺς θεοὺς, ὅτι ἐκεῖνος ἐξ αὐτῶν, τοῦ ὁποίου ἡ στρατιὰ ἤθελεν ὀπισθοχωρήσει, ὤρειλε νὰ καθοσιώσῃ ἑαυτὸν καὶ τὴν ἐχθρικήν στρατιάν εἰς τοὺς χθονίους δαίμονας καὶ εἰς τὴν μητέρα γαίαν, ὅπως ἀραιρεθῇ ἡ νίκη ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Εἰς τὴν πρώτην τῆς μάχης ὁρμὴν τὸ ὑπὸ τὸν Δέκιον ἀριστερὸν κέρασ ἤρχισε νὰ ὑποχωρῇ εἰς τὴν ἀκατάσχετον ἀνδρείαν τῶν πολεμίων. Κατὰ τὴν κρίσιμον δ' ἐκείνην ὥραν ὁ ὑπατος Δέκιος κελύσας πρὸς ἑαυτὸν τὸν ποντίφικα Βαλέριον καὶ καλύψας τὴν κερκλήν διὰ τῆς τηβέννου ἀπήγγειλε τὴν ἱεράν εὐχὴν καὶ ἰπεύσας ἐφώρμησεν, ὡς δαίμων ὀλέθρου, εἰς τὸ μέσον τῶν πολεμίων. Ἡ μεγάλη αὐτῆς πράξις τοῦ Δεκίου ἐξελήφθη βέβαιος οἰωνός τῆς νίκης καὶ ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ἐμπλησθεὶς ἐνθουσιασμοῦ ἐπανελάβε τὴν μάχην καὶ διὰ στρατηγήματος τοῦ ὑπάτου Μανλίου κατετρόπωσε τοὺς πολεμίους. Δευτέρα δὲ νίκη τοῦ Μανλίου Τορκουάτου περὶ τὸ Τρίφανον, ἀριστερόθεν τοῦ Λίριος ποταμοῦ, ἐπήνεγκε τὴν καθυπόταξιν τῶν Λατίνων καὶ τὴν ὀλοσχερῇ διάλυσιν τῆς ὀμοσπονδίας τῶν λατινικῶν πόλεων. Καὶ εἰς ἄλλας μὲν τῶν πόλεων ἕνεκα τῆς προθύμου αὐτῶν ὑποταγῆς παρεχώρησε πολιτικὰ δικαιώματα μετὰ ψήφου, εἰς ἄλλας δὲ ἄνευ ψήφου, καὶ παρ' ἄλλων ἕνεκα τῆς ἐπιμόνου αὐτῶν ἀντιστάσεως ἀπηγόρευσε α') νὰ συνέρχωνται τοῦ λοιποῦ εἰς γενικὰς συνελύσεις, β') νὰ συνάπτωσι γάμους ἐκτὸς τῆς ἑαυτῶν χώρας, γ') νὰ συνάπτωσι συμμαχίας ἢ νὰ κηρύττωσι πόλεμον, δ') νὰ ἔχωσιν ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν καὶ ε') τέλος ἀσῆρεσε τὸ τρίτον τῆς χώρας των, τὸ ὁποῖον ἔδωκεν εἰς Ῥωμαίους κληρούχους, συστήσασα νέας πολλαχοῦ ἀποικίας. Τὰ δ' ἐξ Ἀγρίου, πόλεως τῶν Οὐόλσκων, μστενεχθέντα εἰς Ῥώμην ἔμβολα τῶν πλοίων (rostra) ἐκόσμησαν τὸ ῥητορικὸν βῆμα τῆς ἀγορᾶς, πρὸς τὸ ὁποῖον ἔκτοτε κατέστησαν συνώνυμα.

§ 37. Δεύτερος Σαυνιτικὸς πόλεμος (326 -- 304).

Εἰς τὴν καθυπόταξιν τῶν ἰταλικῶν πόλεων ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων συνετέλεσταν καὶ οἱ Σαυνῖται διὰ τῆς συμμετοχῆς των. Ἄλλ' ἔμα δμως κατεβλήθη ὁ μίστητός ἐκεῖνος λαός, οἱ Σαυνῖται ἤρχισαν νὰ ὑποβλέπωσι

μετὰ φθόνου καὶ δέους τὴν ἐπέκτασιν τῆς κυριαρχίας τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ τῆς Ἰταλίας καὶ ἐπέζητουν ἀφορμὴν νὰ ἀναλάβωσι τὰ ὄπλα. Ἡ ἀφορμὴ ἐδόθη πρῶτον μὲν ἐκ τῆς ἐν Φρεγγέλλαις ἰδρύσεως ῥωμαϊκῆς ἀποικίας καὶ δευτέρον ἐκ τῆς ἀποστασίας τῆς δημοκρατικῆς Παλαιοπόλεως. Ἡ Ῥώμη ἐπεμψε τάχιστα εἰς Καμπανίαν δύο ὑπατικῆς στρατιάς, ἐξ ὧν ἡ μὲν ὑπὸ τὸν ὕπατον Λέντουλον διετάχθη νὰ φυλάττῃ τὴν Καμπανίαν εἰς ὑποταγὴν, ἡ δ' ἑτέρα ὑπὸ τὸν ὕπατον Ποπλίλιον Φίλωνα διετάχθη νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Παλαιοπόλεως, ἣτις ἐγκαίρως λαβοῦσα βοήθειαν ἐκ τε τῶν Σαυνιτῶν καὶ τῆς Νώλας ἀντέσχευεν ἐπὶ διετίαν περίπου, ὅτε ὑπετάγη διὰ προδοσίας δύο δημοκρατικῶν.⁽¹⁾ Ἐνεκα δὲ τῆς βοήθειας τῶν Σαυνιτῶν πρὸς τοὺς Παλαιοπολίτας, οἱ Ῥωμαῖοι ἐκήρυξαν ἐπίσημως τὸν πόλεμον κατ' αὐτῶν ἀναγορεύσαντες δικτάτωρα τὸν Λεύκιον Παπίριον. Οἱ Σαυνῖται δις ἡττηθέντες ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον ἐνιαύσιον ἀνακωχὴν. Μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἀνακωχῆς ἐπανελήφθη ὁ πόλεμος, διότι οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς κατάπαυσιν αὐτοῦ ἀπήτουν παρὰ τῶν Σαυνιτῶν τελείαν ὑποταγὴν. Ἀλλὰ τότε ἐξηγέρθη παρ' αὐτοῖς τὸ ἐθνικὸν φρόνημα καὶ ἀναγορεύσαντες ἡγεμόνα ἑαυτῶν τὸν Πόντιον Τελεσίονα ἀνεδείχθησαν νικηταὶ διὰ τῆς στρατηγικῆς μεγαλοφυΐας τοῦ στρατηγοῦ των. Ὁ Τελεσίνοσ καταλαβὼν τὰ Καυδιανὰ στενά διέδωκε ψευδῶς, ὅτι ἐπολιόρκει τὴν Λουκερίαν, πόλιν τῆς Ἀπουλίας. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐξαπατηθέντες ὑπὸ τῆς ψευδοῦς διαδόσεως σπύδουσι νὰ διέλθωσι διὰ τῶν στενῶν, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς κυκλωθέντες ἠναγκάσθησαν νὰ καταθέσωσι τὰ ὄπλα ἐπὶ τῇ συνθήκῃ νὰ κενώσωσι τὰς ἐν τῇ Σαυνίτιδι καὶ Ἀπουλίᾳ ὑπ' αὐτῶν κατεχομένους θέσεις καὶ νὰ ἀνακλέσωσι τοὺς ἐν Φρεγγέλλαις ἀποίκους. Καὶ 600 μὲν ἵππεῖς ἐκρατήθησαν ὡς ὄμηροι, ἡ δὲ λοιπὴ στρατιὰ ἀφῆθη ἐλευθέρα, ἀλλ' ὑπεχρεώθη νὰ διέλθῃ ὑπὸ τὸν ζυγόν.⁽²⁾ Ἀλλ' ἡ σύγκλητος ἠκύρωσε τὰς συνθήκας, τοὺς δὲ δύο ὑπάτους, τοὺς συνο-

(1) Ἐπειδὴ ἡ Παλαιόπολις ἀντέσχευεν εἰς τὰς ἐφόδους τοῦ ὑπάτου Ποπλίλιου, ἡ σύγκλητος παρέτεινε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ὡς ἀνθυπάτου, δημιουργήσασα ἤδη κατὰ πρῶτον τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνθυπατείας (proconsulatus). Ἡ δὲ Παλαιόπολις κυριευθεῖσα μετὰ διετῆ περίπου πολιορκίαν παρεδόθη εἰς τοὺς Νεαπολίτας καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου ἐξέλιπεν ἐντελῶς τὸ ὄνομα αὐτῆς.

(2) Ὁ ζυγὸς ἦτο σύμβολον ὑποταγῆς, συνίστατο δ' ἐκ δύο καθέτων δορῶν καὶ ἐνὸς ὀριζοντίου ἄνωθεν ἐν σχήματι Π. Ὑπὸ τοιοῦτον ζυγὸν ἠνάγκαζον οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς αἰχμαλωτιζομένους νὰ διέρχωνται πρὸς ἐξευτελισμόν. Ἀλλὰ τὸ αἶσχος τοῦτο ὑπέστησαν ἤδη αὐτοὶ οἱ Ῥωμαῖοι.

μολογήσαντας αὐτάς, Καλβίνον καὶ Ποστούμιον, ἐξέδωκεν εἰς τὸν Πόντιον Τελεσίνον, ὅστις ὁμοίως γενικιοπρόνως φερόμενος ἀπεπειρήθη τὴν ἄδικον ἐκείνην θυσίαν (322). Οὕτω δ' ἐπανελήφθη ὁ πόλεμος, οἱ δὲ δύο νέοι αἰρεθέντες ὑπατοὶ, Παπίριος καὶ Ποπλίλιος Φίλων, ἀνέκτησαν τὴν Λουκερίαν, ἀπηλευθέρωσαν τοὺς 600 ἰππεῖς καὶ ὑπεχρέωσαν τὴν σαυνιτικὴν φρουρὰν ἐξ 7000 ἀνδρῶν νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν αὐτὴν ἀτίμωσιν, ἥτοι νὰ διέλθῃ ὑπὸ τὸν ζυγὸν (319). Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐκλεχθεὶς καὶ πάλιν ὁ Παπίριος ὑπάτος ἐκυρίευσεν καὶ κατηδάρισε τὸ Σάτριον, οἱ δὲ Σαυνῖται ταχέως ἀποβαλόντες τὸ θέρρος αὐτῶν ἐζήτησαν τὴν εἰρήνην, ἀλλ' ἔτυχον μόνον διεισοῦς ἀνακωχῆς, ἐξ ἧς ὁμοίως ἀπεκλείσθησαν οἱ σύμμαχοι (318). Μετὰ τὴν παρέλευσιν δὲ τῆς ἀνακωχῆς ἐπανελήφθη ὁ πόλεμος, ὃν οἱ Σαυνῖται μετέφερον εἰς τὸν Λίριν ποταμόν. Ἐκίνησαν εἰς ἀποστασίαν τὴν Σώραν, ἐνίκησαν τοὺς Ῥωμαίους ἐν Λαυτόλαις καὶ κατέλαβον τὰς Φρεγγέλλας. Ἐκ τῶν ἐπιτυχῶν τούτων ἐνθαρρυνθέντες ἔλαβον ἀλληλοδιαδόχως τὰ ὄπλα καὶ οἱ κάτοικοι τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας καὶ οἱ τῆς Ὀμβρικῆς, προσέτι δὲ οἱ Ἐτροῦσκοι, οἱ Ἐρνικες, οἱ Αἴκουοι, οἱ Μαρσοὶ καὶ οἱ Πελιγνοί. Ἐπραξάν ὁμοίως τοῦτο πολὺ βραδείως καὶ μεμονωμένως. Οὕτω δ' ἠδυνήθησαν οἱ Ῥωμαῖοι νὰ νικήσωσι τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον πάντας αὐτοὺς καὶ νὰ ἀναδειχθῶσι πανταχοῦ νικηταί. Μετὰ νέας δὲ νίκας, τὰς ὁποίας κατήγαγον κατὰ τῶν Σαυνιτῶν, ἐξηγάγασαν αὐτοὺς νὰ συνμολογήσωσιν εἰρήνην, δι' ἧς καὶ οὗτοι ἀνεγνώρισαν τὴν ὑψηλὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης (304).

§ 36. Τρίτος Σαυνιτικὸς πόλεμος (290 - 293).

Μετὰ ἐξαετῆ εἰρήνην οἱ Ῥωμαῖοι, εὐρόντες νέαν ἀρρομίην ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Σαυνιτῶν εἰς τὴν Λευκανίαν, ἐκήρυξαν κατ' αὐτῶν τὸν τρίτον κληθέντα Σαυνιτικὸν πόλεμον. Καὶ κατὰ μὲν τὸ α' ἔτος τοῦ πολέμου ὁ ὑπάτος Κορνήλιος Σκιπίων ἐνίκησε τοὺς Τυρρηνοὺς παρὰ τὰς Οὐολατέρρας, ὁ δὲ Γάιος Φούλβιος κατέλαβε τὸ Βοιανὸν καὶ τὴν Αὐφιδῆναν. Κατὰ δὲ τὸ β' ἔτος δύο Ῥωμαϊκαὶ στρατιαὶ ὑπὸ τοὺς ὑπάτους, Φάβιον Μάξιμον καὶ Δέκιον Μῦν τὸν νεώτερον, εἰσέβαλον εἰς τὴν Σαυνιτίδα καὶ ἐνίκησαν, ἡ μὲν τοὺς Σαυνίτας ἐν Τιφέρνῳ, ἡ δὲ τοὺς Ἀπούλους, συμμάχους αὐτῶν, ἐν τῇ Μιλοεντῷ. Μετὰ τὰς νίκας αὐτάς οἱ Ῥωμαῖοι προσέβησαν εἰς φοβερὰν δῆλωσιν καὶ λεηλασίαν τῆς

Σαυνίτιδος. Ἄλλ' αἱ φρικταὶ αὐταὶ δηώσεις ἐξώθησαν τοὺς Σαυνίτας εἰς ἀπόφασιν ἀπελπιστικὴν. Ἐγκαταλιπόντες τὴν χώραν εἰς τὴν διακρίσιν τοῦ ἔχθρου καὶ συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Ὀμβρων, Γαλατῶν καὶ Τυρρηνῶν, ἐστρατοπέδευσαν εἰς τὰς πεδιάδας τοῦ Σεντίου τῆς Ὀμβρικής. Τὸ κίνημα τοῦτο τῶν Σαυνιτῶν ἐνέβαλεν εἰς τρόμον τὴν σύγκλητον τῶν Ῥωμαίων καὶ ἀμέσως αὕτη διέταξε γενικὴν στρατολογίαν πάντων τῶν δυναμένων νὰ φέρωσιν ὄπλα. Ἄλλ' ὁ Φάβιος, διατάξας δύο ἔφεδρα σώματα νὰ προχωρήσωσι πρὸς τὸ Κλούσιον δρῶντα τὰς γαίας τῆς Τυρρηνίας, κατώρθωσε διὰ τοῦ στρατηγήματος τούτου νὰ ἀρξιώσῃ τὰς τάξεις τῶν πολεμίων πρὸ τῆς μάχης, ἐξαναγκάσας οὕτω τοὺς Τυρρηνοὺς νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸ στρατόπεδον καὶ νὰ σπεύσωσι πρὸς σωτηρίαν τῶν δρουμένων ἀγρῶν των. Ἄλλὰ καὶ οἱ ὑπομείναντες σύμμαχοι μετὰ τοσαύτης ὀργῆς ἐπῆλθον κατὰ τῶν Ῥωμαϊκῶν λεγεῶνων εἰς τὴν παρὰ τὸ Σεντιῶν συγκροτηθεῖσαν φονικωτάτην μάχην, ὥστε οὗτοι ἐτρέπησαν εἰς φυγὴν. Τὸ ἥρωικὸν ὁμῶς φρόνημα τοῦ Δεκίου Μυός, ὅστις μιμηθεὶς τὸ παράδειγμα τοῦ πατρὸς του καθώσῳσεν ἑαυτὸν εἰς τοὺς χθονίους θεοὺς χάριν τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος, ἐνέπνευσε τὸν ἐνθουσιασμὸν εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν στρατὸν, ὅστις διὰ τῆς στρατηγικῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Φαβίου κατετρόπωσε τοὺς πολεμίους. Μετὰ τὴν ἐν Σεντίῳ μάχην οἱ μὲν Τυρρηνοὶ συνωμολόγησαν εἰρήνην τεσσαρχονταετῆ, ἀλλ' οἱ γενναῖοι Σαυνίται ἐξηκολούθησαν τὸν πόλεμον μετὰ φρονήματος ἀδαμάστου. Ἄλλὰ καὶ οὗτοι μετ' ἐπαυειλημένας ἤττας ἠναγκάσθησαν μετὰ τετραετίαν νὰ ζητήσωσι τὴν εἰρήνην. Κατὰ τὴν τελευταίαν μάχην ἠχμαλωτίσθη καὶ ὁ Πόντιος Τελεσίνοσ, ὅστις δέσμιος ἀπαχθεὶς εἰς Ῥώμην ἀπεκεφαλίσθη μετὰ τὸν θρίαμβον τοῦ νικητοῦ. Οὕτω προσηέχθη ἡ ἀγέρωχος Ῥώμη πρὸς ἄνδρα, ὅστις πρὸ 27 ἐτῶν ἔδειξε τὴν μεγίστην ἐκείνην γενναίφροσύνην πρὸς τε τὸν ἠττηθέντα στρατὸν καὶ πρὸς τοὺς ὑπάτους μετὰ τὴν ἀχύρωσιν τῶν συνθηκῶν. Διὰ τῆς ὑποταγῆς τῆς Σαυνίτιδος οἱ Ῥωμαῖοι ἐγένοντο κύριοι τῆς μέσης Ἰταλίας καὶ ἀπέστειλαν εἰς τὴν Βεουσιάν (τὸ μετέπειτα Βενέβεντον) 20000 κληροῦχος (291).

§ 37. Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων πρὸς Ταραντίνους καὶ Πύρρον τὸν βασιλέα τῆς Ἡπείρου.

Μετὰ τὴν καταπολέμησιν τῶν Σαυνιτῶν οἱ Ῥωμαῖοι ἐστρεψαν τὰ νικηφόρα ἑαυτῶν ὄπλα πρὸς τὴν κάτω Ἰταλίαν, ἐν ἣ ἠκμαζον

πολυάριθμοι ἑλληνικαὶ πόλεις, ὧν ἐπισημοτέρα ἦτο ὁ Τάρας. Ἡ πρωτεύουσα αὕτη τῶν ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλλάδι ἑλληνίδων πόλεων ἦτο ἡ κυριωτάτη ἀντιπρόσωπος τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος καὶ ἡ φυσικὴ τῆς ἀριστοκρατικῆς Ῥώμης ἀντίπαλος. Ὁ Τάρας, ἀφ' οὗ κατέβηκε τοὺς ἐν Λευκανίᾳ ἀριστοκρατικούς, προσέβαλε καὶ τοὺς ἐν Θουρίοις διὰ τῶν ἰσχυσάντων δημοκρατικῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι προσκληθέντες ἀνέλαβον τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ἐν Θουρίοις ἀριστοκρατικῶν καὶ κατισχύσαντες ἐνέβαλον φρουρὰν ἐν τῇ πόλει καὶ κατόπιν πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτῆς ἔπεμψαν καὶ δέκα πλοῖα. Τὰ πλοῖα ταῦτα εἰσπλεύσαντα εἰς τὸν κόλπον τοῦ Τάραντος παρὰ τὰς μεταξὺ Ῥώμης καὶ Τάραντος προηγουμένης συνθήκας προσέβαλον οἱ Ταραντῖνοι καὶ τέσσαρα μὲν τούτων κατέδυσαν, ἐν δὲ συνέλθον, ἐκ δὲ τῶν πληρωμάτων τοὺς μὲν ἐφόνευσαν, τοὺς δὲ ἐξηνδραπόδισαν. Ἐνθαρρυνθέντες δ' ἐκ τοῦ κατορθώματος τούτου ἐπῆλθον κατὰ τῶν Θουρίων καὶ ἐκδιώξαντες τὴν Ῥωμαϊκὴν φρουρὰν κατέλαβον τὴν πόλιν (281). Οἱ Ῥωμαῖοι, ὅπως κερδήσωσι χρόνον καὶ ἄρωσιν ἀφ' ἐαυτῶν τὴν εὐθύνην τοῦ πολέμου, ἔπεμψαν πρέσβεις αἰτοῦντες ἱκανοποίησιν, ἀλλ' ὁ ὄχλος τοῦ Τάραντος σκαιῶς καὶ βαναύσως περιῦβρισε τοὺς πρέσβεις. Οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐκήρυξαν μὲν ἀμέσως τὸν πόλεμον, ἀλλὰ διέταζαν τὸν ἐν τῇ Σαυνίτιδι ἐστρατοπεδευμένον ὑπατον, Βαρβούλαν, νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν γῆν τῶν Ταραντῖνων. Οἱ Ταραντῖνοι εἰς ἀμηχανίαν περιελθόντες, ἐπειδὴ ἦσαν ἔμποροι μᾶλλον ἢ μαχηταί, ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Πύρρου, βασιλέως τῆς Ἡπείρου, ὑποσχόμενοι εἰς αὐτόν, ὅτι ἄμα τῇ ἐμπρασίσει αὐτοῦ ἔμελλε νὰ ἐξεγερθῇ τὸ ἡμισυ τοῦλάχιστον τῶν Ἰταλῶν καὶ ὅτι ἤθελε ταχθῆναι ὑπὸ τὰς σημαίας αὐτοῦ στρατιὰ ἐκ 350000 πεζῶν καὶ 20000 ἵππεων. Ὁ ἄνδρσις καὶ λίαν φιλοδόξος Πύρρος προθύμως ἀπεδέχθη τὴν πρόσκλησιν, ἂν καὶ εἰς μάτην ἀπεπειράθη νὰ ἀποτρέψῃ αὐτόν ἀπὸ τῆς παραβόλου ταύτης ἐπιχειρήσεως ὁ εὐγλωττος καὶ συνετὸς αὐτοῦ σύμβουλος Κινέας. Ὁ Πύρρος, προαποστείλας 3000 Ἡπειρώτας, μετ' ὀλίγον ἀπέπλευσε καὶ αὐτὸς ἄγων 20000 φελαγγίτας, 3000 Θεσσαλοὺς ἵππεις, 2000 τοξότας καὶ 20 ἐλέφαντας, ἀγόμενος ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας νὰ συνεχίσῃ τοὺς θαυμαστοὺς ἀγῶνας τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐν τῇ Δύτει. Μετὰ πολυζύμαντον πλοῦν, καθ' ὃν ἀπέβαλε μέρος τοῦ στρατοῦ του καὶ διεκινδύνευσε καὶ αὐτὸς τὴν ζωὴν, ἀπεβίβασθη εἰς Ἰταλίαν. Ἀρπικόμενος εἰς Τάραντα καὶ ἰδὼν ψευδομένης τὰς ὑποσχέσεις τῶν πρέσβειων, ἠναγκάσθη νὰ ὑποβάλῃ εἰς αὐστηρὰν πελοκρα-

χίαν καὶ ἄσκησιν τοὺς ἀπολέμους καὶ τρυφηλοὺς Ταρραντίους. Οἱ Ῥωμαῖοι, ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τοῦ διαρρέουστος χρόνου πρὸς παρασκευὴν τοῦ Πύρρου, ἠδυνήθησαν καὶ αὐτοὶ νὰ συντάξωσι τὰς ἐκυτῶν δυνάμεις. Καὶ ἐν μὲν σῶμα ἀπέστειλαν πρὸς φύλαξιν τῆς Τυρρηνίας, ἕτερον ἐκρατήθη ἐν Ῥώμῃ καὶ τὸ κύριον σῶμα ἐκ 50000 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν ὕπατον Βαλέριον Λαιβίον διατάχθη νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τοῦ Πύρρου. Οἱ δύο στρατοὶ συνῆψαν μάχην φονικωτάτην ἐν Ἡρακλείᾳ τῆς Λευκανίας παρὰ τὸν ποταμὸν Σίριν. Μάτην οἱ Ῥωμαῖκοὶ λεγεῶνες ἐπτάκις ἀνενέωσαν τὴν μάχην ἀποκρουόμενοι ὑπὸ τῆς ἀκαταδλήτου φάλαγγος τῶν Ἑλλήνων. Ἐπὶ τέλους ὁμως ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, ἀφοῦ ἐτράπη ἤδη καὶ τὸ ἵππικὸν τῶν Ῥωμαίων διασπασθὲν ὑπὸ τῶν ἐλεφάντων καὶ μὴ δυναθὲν νὰ ὑπομείνῃ τὴν ἔφοδον τῶν Θεσσαλῶν ἵππέων. (1)

Μετὰ τὴν νίκην αὐτὴν ὁ Πύρρος ἀπέστειλε τὸν Κινέαν εἰς Ῥώμην, ἵνα προτείνῃ τὴν εἰρήνην. Ἡ σύγκλητος διατελοῦσα ὑπὸ τὸ κράτος τῆς παρὰ τὴν Ἡράκλειαν ἥτις ἐφαίνετο ἀποκλίνουσα ὑπὲρ τῆς εἰρήνης. Ἄλλ' αἴφνης ὀδηγηθεὶς εἰς αὐτὴν ὁ τυφλὸς γέρον συγκλητικὸς Ἄππιος Κλαύδιος καὶ εἰπὼν : «ἕως ὥρας ἐλυπούμην, διότι ἤμην τυφλός, τῶρα ὁμως λυπούμαι διατί νὰ μὴ εἶμαι καὶ κωφός, ἵνα μὴ ἀκούω τὰς αἰσχυρὰς ἀποφάσεις τῆς δειλίας ὑμῶν», μετέπεισε τὴν σύγκλητον, ἥτις ἀπέρριψε πᾶσαν περὶ εἰρήνης πρότασιν, ἐφ' ὅσον ὁ Πύρρος διαμένει ἐν Ἰταλίᾳ. Τοιαύτην δ' ἐντύπωσιν ἐπροξένησεν εἰς τὸν Κινέαν ἡ μεγαλοπρεπὴς σεμνότης τῆς Ῥωμαϊκῆς συγκλήτου, ὥστε ἐπανελθὼν εἶπεν : «ὅτι ἡ μὲν σύγκλητος ἐκείνη ἐφάνη εἰς αὐτὸν συνέδριον πολλῶν βασιλέων μᾶλλον ἢ ἀνθρώπων, ὁ δὲ πόλεμος θὰ εἶνε πόλεμος κατὰ τῆς μυθολογουμένης Ὑδρας, διότι ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ θάρρος αὐτῶν εἶνε ἀτελεύτητα». Μετὰ ταῦτα ὁ Πύρρος ἐτράπη ἐπὶ τὴν Ῥώμην καὶ προσῆθῃ μέχρις ἀποστάσεως μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας ἀπ' αὐτῆς, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εὐρεθεὶς ἐν τῷ μέσῳ δύο ἐχθρικῶν στρατιῶν, ἐν ᾧ ἡ λοιπὴ Ἰταλία καὶ πάντες οἱ περίξ λαοὶ διετέλουν ἀμέτοχοι τοῦ ἀγῶνος. Κατὰ δὲ τὸν χειμῶνα τοῦ ἐπομένου ἔτους ἡ Ῥώμη ἐξήτησε τὴν ἀπολύτρωσιν τῶν αἰχμαλώτων, ἀλλ' ὁ

(1) Ἡ περιφανὴς αὕτη νίκη ὀφείλεται ἔνθεν μὲν εἰς τὴν καταπληκτικὴν τῶν ἐλεφάντων θέαν, ἐτέρωθεν δὲ εἰς τὸ ἄριστον θεσσαλικὸν ἵππικὸν καὶ τὰ μάλιστα εἰς τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν στρατηγικὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Πύρρου. Καὶ οἱ μὲν Ῥωμαῖοι ἀπώλεσαν 7000 ἄνδρας εἰς φονευθέντας καὶ πληγωθέντας καὶ 2000 αἰχμαλώτους, ὁ δὲ Πύρρος ἀπώλεσεν ἐν ὅλῳ περὶ τοὺς 4000.

Πύρρος ἠρνήθη νὰ ἀποδώσῃ αὐτούς, ἐφ' ὅσον καὶ ἡ Ῥώμη δὲν συνή-
νει εἰς τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης. Ἐπέτρεψεν ὅμως εἰς αὐτούς νὰ
ἀπέλθωσι καὶ συνορτάσωσι τὰ Κρόνια ἐπὶ τῷ ὄρει, ἐὰν ἡ σύγκλητος
δὲν συνομολογήσῃ τὴν εἰρήνην, νὰ ἐπιστρέψωσι. Καὶ ὄντως μετὰ τὴν
ἐορτὴν ἡ σύγκλητος ἀπέστειλε πάλιν τοὺς αἰχμαλώτους ἀναγγεῖλασα
πρὸς τὸν Πύρρον, ὅτι οὐδαμῶς δέχεται τὴν εἰρήνην, πρὶν ἢ οὗτος ἀπο-
πλευσῇ ἐκ τῆς Ἰταλίας. Ὅθεν ὁ Πύρρος προελάσας ἐκ Τάραντος
καθυπέταξε τὸ πλεῖστον τῆς Ἀπουλίας καὶ συνάψας δευτέραν φονι-
κὴν μάχην παρὰ τὸ Ἄσκλον ἐνίκησε καὶ πάλιν τοὺς Ῥωμαίους, ἀλλὰ
τοσαύτας καὶ αὐτὸς ὑπέστη ζημίας, ὥστε μετὰ θλίψεως εἶπεν εἰς τοὺς
συγχάιροντας αὐτόν, «ἐὰν μίαν ἔτι τοιαύτην νίκην νικήσωμεν τοὺς
Ῥωμαίους, ἀπολούμεθα παντελῶς».

Γενομένης δὲ ἀνακωχῆς, ὁ Πύρρος ἀπέλυσεν ἅνευ λύτρων πάντας
τοὺς αἰχμαλώτους. Βλέπων ὅμως τὰς δυνάμεις ἑαυτοῦ καθ' ἑκάστην
ἐλαττωμένας, μηδεμίαν δ' ἐλπίζων ἐπικουρίαν, μῆτε ἐκ τῆς Ἑλλά-
δος, μῆτε ἐκ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ συμμάχων, οἵτινες ὁσημέραι καθίσταντο
ἀπροθυμότεροι, ἐν ᾧ ἐτέρωθεν οἱ Ῥωμαῖοι εὐκόλως ἀνεπλήρουν τὰς
ἀπωλείας ἑαυτῶν, ἐπέθυμει νὰ εὕρῃ εὖλογον διέξοδον, ἵνα ἐγκαταλίπῃ
τὴν Ἰταλίαν. Καὶ τοιαύτην διέξοδον παρέσχον εἰς αὐτόν οἱ Συρακού-
σιοι, οἵτινες πολεμούμενοι ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων ἔπεμψαν πρέσβεις
ζητοῦντες βοήθειαν. Ὅθεν ὁ Πύρρος μετὰ 28 μηνῶν ἐν Ἰταλίᾳ δια-
τριβὴν ἀφήσας φρουρὰς εἰς τὸν Τάραντα καὶ τοὺς Λοκροὺς ἀπέπλευ-
σεν εἰς Σικελίαν (278).

Ὁ Πύρρος ἐν βραχεῖ ἠλευθέρωσε μὲν τὰς Συρακούσας καὶ τὸν
Ἀκράγαντα, ἐκυρίευσεν δὲ τὸν Ἔρυκα καὶ τὸ Πάνορμον καὶ ἀπήλ-
λαξεν ἀπὸ τῶν Καρχηδονίων σύμπασαν τὴν νῆσον, πλὴν τοῦ ὄχρου
Λιλυθαίου, τὸ ὁποῖον δὲν ἠδυνήθη νὰ κυριεύσῃ. Τότε συνέλαβε τὸ
σχέδιον νὰ διαβῇ εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ὅπως ἐξανγκιάσῃ τοὺς Καρχη-
δονίους νὰ υπογράψωσι τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης ἐν αὐτῇ τῇ Καρχηδόνι.
Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ ἐν Σικελίᾳ δὲν παρέσχον εἰς αὐτόν οὔτε ναῦς οὔτε χρή-
ματα, ὁ Πύρρος ἀγκυκινήσας ἐγκατέλιπε τὴν νῆσον (1) καὶ ἐπέστρε-
ψεν εἰς Τάραντα ἄγων 23000 νεοσυλλέκτους, ἀπολέσας πάντας σχεδὸν
τοὺς πηλκιμάχους (276). Κατὰ δὲ τὸ τριετές διάστημα τῆς ἀπουσίας

(1) Κατὰ τὸν ἐκ τῆς Σικελίας ἀπόπλου ὁ Πύρρος ἀποβλέψας πρὸς τὴν
νῆσον, ὡσανεὶ προβλέπων τὰ μέλλοντα γενέσθαι, εἶπεν : «ὅποιον παλαῖστραν,
ᾧ φίλοι, ἀφίνομεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ Καρχηδονίους !»

τοῦ Πύρρου οἱ Ῥωμαῖοι κατέβαλον ἀλληλοδιαδόχως τοὺς Σαυνίτας, τοὺς Λευκανοὺς καὶ τοὺς Βρεττίους, καὶ ἀνέκτησαν τοὺς Λοκρούς, τὴν Ἡράκλειαν καὶ τὸν Κρότωνα. Συνάψας δὲ τελευταίαν μάχην ἐκ παρατάξεως πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ὁ Πύρρος παρὰ τὸ Βενίβεντον ἠττήθη κατὰ κράτος (275). Ὅθεν ἀπέπλευσεν ἐκείθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀφήσας μικρὰν φρουρὰν ἐν Τάραντι ὑπὸ τὸν Μίλωνα, ὅστις μετὰ τὸν ἐν Ἄργει θάνατον τοῦ Πύρρου (1) παρέδωκε τὴν πόλιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους (272). Μετὰ ἐξαετίαν ὑπετάγη καὶ τὸ Βρενθήσιον, ἡ πρωτεύουσα τῶν Σαλεντίνων. Οὕτω δὲ συνεπληρώθη ἡ κατὰκτησις τῆς Ἰταλίας, ἡ δὲ Μεγάλη Ἑλλάς ἐπληρώθη Ῥωμαϊκῶν ἀποικιῶν. (2)

ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΤΜΗΜΑ Γ'.

*Ἀπὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ πρώτου Καρχηδονικοῦ πολέμου
μέχρι τῆς ἐπὶ τῶν Γαλακῶν στάσεως (264—133)*

Κομοκρατορία τῆς Ῥώμης.—Ἀκμὴ τοῦ πολιτεύματος

§ 38. Συνοπτικὴ ἱστορία τῆς Καρχηδόνος.

Πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν τοῦ σημερινοῦ κόλπου τοῦ Τύνητος περὶ τὸ 800 π. Χ. περίπου ἐκτίσθη ἡ Καρχηδὼν ὑπὸ Φοινίκων ἀποίκων ἐπὶ τῆς αὐτῆς παραλίας. Καὶ κατὰ μὲν τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν καὶ εἰς ἀπόστασιν εἴκοσι

(1) Ὁ Πύρρος ἐπανελθὼν εἰς Ἡπειρον συνέλαβε νέας ὄνειροπολήσεις καὶ ἀπατηλὰς ἐλπίδας. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἐτράπη κατὰ τῆς Μακεδονίας καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἠύδοκίμησεν, ἀλλ' ἔπειτα ἀπεκρούσθη. Ἐπειτα ἐτράπη κατὰ τῆς Σπάρτης, ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν, ἐτράπη τελευταῖον κατὰ τοῦ Ἄργους, ὅπου εὗρισκει συνδραμόντας πρὸς βοήθειαν αὐτοῦ καὶ τὸν βασιλεῆ τῆς Μακεδονίας Ἀντίγονον καὶ τὸν βασιλεῆ τῆς Σπάρτης Ἀτρέα. Συγκροτηθείσης δὲ μάχης ἐντὸς τῆς πόλεως, ἐφρονεύθη βληθεὶς τὴν κεφαλὴν ὑπὸ κεραμίδος, ῥιφθείσης ἐκ στέγης ὑπὸ γυναικὸς δεινοπαθούσης ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ υἱοῦ τῆς.

(2) Ἴνα διατηρῇ ἢ σύγκλητος τοὺς ἠττημένους λαοὺς εἰς ὑποταγὴν, ἐπένοησε τὸ σύστημα τῶν ἀποικιῶν, αἵτινες ἀπετελοῦντο ἐκ πενήτων πληθειῶν καὶ ἀρχαίων στρατιωτῶν καὶ ἦσαν αἱ ἀληθεῖς μόνιμοι στρατιωτικαὶ φρουραὶ ἐν τῷ μέσῳ χώρᾳ ἐγβριχῆς. Πρὸς ταχυτέραν δὲ καὶ εὐκολωτέραν μεταφορὰν τῶν λεγεῶνων εἰς πᾶν μέρος ἀπειλούμενον ἐχαράχθησαν διάφοροι ὁδοί, διήκουσαι μέχρι τῶν ἄκρων τῆς χερσονήσου.

χιλιομέτρων ἔκειτο ὁ Τύννης, πρὸς δυσμὰς δὲ εἰς διπλάσιαν ἀπόστασιν ἔκειτο ἡ Ἰτύχη. Ἡ θέσις τῆς Καρχηδόνος ἦτο καταλληλοτάτη πρὸς τὴν ναυτιλίαν καὶ τὴν ἐμπορίαν ἐν εἰρήνῃ, ἐν καιρῷ δὲ πολέμου ἦτο λίαν ἀσφαλῆς, ἔχουσα ἐκ φύσεως καὶ τέχνης ὀχυρώτατα φρούρια. Καὶ κατὰ μὲν τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας ἐπεξέτεινε τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἀπὸ τῆς Νουμιδίας μέχρι τῆς Μικρᾶς Σύρτεως, μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν τῆς Τύρου ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορος δεχθεῖσα τοὺς μετανάστας φυγάδας, ἐμπόρους καὶ βιομηχάνους, κατέθηκε τὰς πρώτας βάσεις τῆς θαλασσοκρατορίας αὐτῆς (573). Ἐπωφεληθεῖσα δ' ἐκ τοῦ μεταξὺ Τυρρητῶν καὶ Ἑλλήνων ἀνταγωνισμοῦ περὶ τῆς ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Μεσογείῳ θαλασσοκρατορίας, συνεμάχησε πρὸς τοὺς Τυρρηνοὺς καὶ διὰ τῆς παρὰ τὴν Ἀλαλίαν τῆς Κύρου ναυμαχίας κατέλυσε τὸ ἐν αὐτῇ ἐμπόριον τῶν Μασσαλιωτῶν. Ἡ δὲ κατάκτησις τῆς Ἀλαλίας συνεπέφερε καὶ τὴν μετάπτωσιν τοῦ ἐμπορίου τῆς ὅλης νήσου εἰς τοὺς Καρχηδονίους, οἵτινες κατόπιν κατέκτησαν καὶ τὴν Σαρδῶ καὶ τὰς Βαλεαρίδας καὶ ἀπειράθησαν νὰ καταλάβωσι καὶ τὴν ὅλην Σικελίαν, ἀλλ' ἀπέτυχον κατατροπωθέντες ὑπὸ τοῦ Γέλωνος εἰς τὴν παρὰ τὴν Ἰμέραν συγκροτηθεῖσαν μάχην (480 π. Χ.). Ἐκτοτε ἐπὶ 70 περίπου ἔτη δὲν ἐσχέθησαν πλέον περὶ κατακτήσεως τῆς Σικελίας. Ἐπὶ τέλους ὅμως προσκληθέντες ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἐγεσταιῶν κατὰ τῶν Σελιουντίων ἐπῆλθον κατὰ τῆς Σικελίας, ἐξεπόρθησαν τὸν Σελιουντῆα καὶ κατηδάφισαν τὰ τεῖχη αὐτοῦ καὶ τῆς ἡμέρας, ἐπὶ δὲ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν ἀνήγειραν τὴν καρχηδονικὴν Σικελίαν μετὰ τοῦ Ἀκράγαντος (409 π. Χ.). Βραδύτερον δὲ κατέλαβον καὶ πᾶσαν τὴν Σικελίαν, πλην τῶν Συρακουσῶν καὶ τῆς Μεσσήνης, καὶ πρὶν ἢ καθυποτάξωσι καὶ αὐτὰς εὐρέθησαν ἀντιμέτωποι τῆς Ῥώμης.

§ 39. Πρῶτος Καρχηδονικὸς πόλεμος (264 - 241).

Τὴν πρώτην ἀφορμὴν εἰς τὴν ἔκρηξιν τοῦ πολέμου μεταξὺ Ῥώμης καὶ Καρχηδόνος ἔδωκαν οἱ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν Ἀγαθοκλέους μισθοφόροι αὐτοῦ Ἰταλιῶται, οἱ αὐτοκαλούμενοι *Μαμερῖνοι*, ἦτοι ὄπαδοι τοῦ θεοῦ Ἀρεως (*Mamers*). Οὗτοι ἐκδιωχθέντες ὑπὸ τοῦ διαδεξαμένου τὸν Ἀγαθοκλέα Ἰέρωνος τοῦ Β', ἐπειδὴ ἔμενον ἄνευ μισθοῦ, κατέλαβον τὴν Μεσσήνην, ἐξ ἧς ὀρμώμενοι ἐλεηλάτουν τὰς πέριξ παραλίους χώρας. Ἡττηθέντες δ' ἐν τινι μάχῃ ὑπὸ τοῦ Ἰέρωνος, οἱ μὲν πλείστοι αὐτῶν ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων, οἱ δὲ λοιποὶ τὴν τῶν Καρχηδονίων καὶ κατώρθωσαν νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῆς Μεσσήνης καὶ σῶμα καρχηδονικῆς φρουρᾶς. Ἡ Ῥωμαϊκὴ σύγκλητος, καίπερ διστάζουσα τὸ κατ' ἀρχὰς νὰ βοηθήσῃ ληστὰς, δι' ἀποφάσεως ὅμως τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἀπεδέχθη τὴν πρόσκλησιν, ὁ δὲ ὑπάτος Ἀππίος Κλυδῖδιος

Κώδηξ διαπλεύσας σκοτεινήν τινα νύκτα τὸν Σικελικὸν πορθμὸν μετὰ 20000 ἀνδρῶν διὰ πλείων χρηρηθέντων ἐκ τῶν πόλεων τῆς κάτω Ἰταλίας, Νεαπόλεως, Τάραντος καὶ Λοκρῶν, ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφοδῶν τὴν ἀκρόπολιν τῆς Μεσσήνης, κατέλαβε τὴν πόλιν καὶ ἐπολιόρκησε τὰς Συρακούσας (264). Τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος οἱ δύο νέοι ἀποσταλέντες ὕπατοι, Κράσσος καὶ Βαλέριος Μάξιμος, κατέλαβον ἀμαχητὶ 77 πόλεις καὶ κωμοπόλεις τῆς νήσου καὶ ἐξηνάγκασαν τὸν Ἰέρωνα νὰ ἀποδεχθῆ τὴν συμμαχίαν καὶ προστασίαν τῆς Ῥώμης καὶ νὰ παρέχῃ ἐνιαυσίως ἐπὶ δεκαπενταετίαν 100 τάλαντα. Κατὰ δὲ τὸ τρίτον ἔτος τοῦ πολέμου οἱ Ῥωμαῖοι κατέλαβον μετὰ ἐπτάμηνον πολιορκίαν καὶ τὸν Ἀκράγαντα (262). Ὅπως δὲ καταλάβωσι καὶ τὴν ὅλην νῆσον καὶ ἐκδιώξωσι τοὺς Καρχηδονίους ἐκ τῶν ὑπ' αὐτῶν κατεχομένων παραλίων πόλεων, ταχέως ἐναυπήγησαν 120 ναῦς καὶ ἐνίκησαν τοὺς Καρχηδονίους τὴν πρώτην νίκην κατὰ θάλασσαν παρὰ τὰς Μυλάς διὰ τῶν ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Γαίου Δουιλίου ἐπινοηθέντων μηχανημάτων, τῶν ἐπικληθέντων κοράκων (260 π.Χ.). Ἦσαν δὲ τὰ μηχανήματα ταῦτα κινητὰ γέφυραι, φέρουσαι ἀρπάγας σιδηρᾶς, αἵτινες ἐκαλοῦντο κόρακες, οἵτινες ἐκτινασσόμενοι κατὰ τοῦ προσεγγίζοντος ἐχθρικοῦ πλοίου συναλλάμβανον αὐτὸ καὶ καθίστανον ἀκίνητον καὶ διὰ τῶν γεφυρῶν οἱ ὀπλιταὶ εἰσεπήδων εἰς αὐτὸ καὶ οὕτως ἡ ναυμαχία μετεβάλλετο τρόπον τινὰ εἰς πεζομαχίαν. Ἡ ἐν Μυλαῖς ναυμαχία ἐξήγειρε τὸ φρόνημα τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες κατενόησαν ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος αὐτῆς, ὅτι ἠδύναντο νὰ διαμφισβητήσωσι πρὸς τοὺς Καρχηδονίους καὶ τὴν ἐν τῇ Μεσογείῳ ἡγεμονίαν. Ὅθεν ταχέως παρασκευάσαντες στόλον ἐκ 330 νεῶν, ἀπεφάσισαν νὰ μεταφέρωσι τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Ἦγοῦντο δὲ τοῦ στόλου αὐτοῦ οἱ δύο ὕπατοι, Οὐόλων καὶ Ῥήγουλος, οἵτινες συναντήσαντες τὸν στόλον τῶν πολεμίων ἐκ 350 νεῶν ὑπὸ τοὺς στρατηγούς Ἄνωνα καὶ Ἀμίλικαν παρὰ τὸ Ἐκνομον ἀκρωτήριον τῆς Σικελίας κατεναυμάχησαν αὐτὸν (256 π.Χ.). Μετὰ τὴν νίκην οἱ Ῥωμαῖοι πλεύσαντες ἀκωλύτως ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὰ ΒΑ τῆς Καρχηδόνας, ὀλίγον κατωτέρω τῆς Ἑρμαίας ἄκρας, καὶ κατέλαβον τὴν πόλιν Ἀσπίδα, ἣν κατέστησαν ὀρμητήριον τῶν πολεμικῶν αὐτῶν ἐπιχειρήσεων. Μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτὴν ὁ μὲν Οὐόλων ἐπανάπλευσεν οἴκαδε, ὁ δὲ ὑπολειφθεὶς Ῥήγουλος μετὰ μοίρας τοῦ στόλου 40 νεῶν, 15000 πεζῶν καὶ 500 ἰππέων, ἐνίκησε τοὺς Καρχηδονίους καὶ κατέλαβεν 80 χωρία, ἐν οἷς ἦσαν καὶ αἱ ἐπίσημοι πόλεις Ἰτύκη καὶ Τύνης. Ἄλλ' εἰς

τὴν δεινὴν ἐκείνην περίστασιν, καθ' ἣν ὁ Ῥήγουλος παρεχώρει τὴν εἰρήνην ὑπὸ βχυτάτους ὄρους, ἐξηγέρθη τὸ ἔθνικόν φρόνημα τῶν Καρχηδονίων, ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν κομμάτων ἔπαυσε καὶ ἡ προσοχὴ πάντων ἐστράφη εἰς τὴν συγκρότησιν πεζικῆς δυνάμεως, δυναμένης νὰ ἀντιμετωπίσῃ τοὺς Ῥωμαίους λεγεῶνας. Ὁ δ' ἐκ Σπάρτης προσελθὼν κατὰ πρόσκλησιν τῶν Καρχηδονίων μετὰ μισθοφόρων Ἑλλήνων στρατηγὸς Ξάνθιππος ὁ Λακεδαιμόνιος, ἀνὴρ λίαν ἐμπειροπόλεμος, ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ ἐγκυμνάσῃ τὸν στρατὸν τῶν Καρχηδονίων κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι πολεμικὴν τέχνην. Ὁ Ξάνθιππος κατετρόπωσε τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἐζώγησε καὶ αὐτὸν τὸν Ῥήγουλον, ἐκ δὲ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ῥηγούλου μόλις δισχίλιοι διεσώθησαν καταφυγόντες εἰς τὴν Ἀσπίδα (265). Μετὰ τὴν ἤτταν αὐτὴν οἱ Ῥωμαῖοι ἔπεμψαν στόλον εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἐκ 350 νεῶν, ὅστις καταναυμαχήσας τὸν στόλον τῶν Καρχηδονίων παρὰ τὴν Ἑρμαίαν ἄκραν παρέλαβε τὰ λείψανα τῆς στρατιᾶς τοῦ Ῥηγούλου καὶ ἐπανάπλευσεν εἰς τὴν Σικελίαν, ἀλλὰ καταληφθεὶς ὑπὸ τρικυμίας παρὰ τὴν ἐν Σικελίαν Πάχυνον ἄκραν ἐναυάγησε σχεδὸν ἅπας, πλὴν 80 νεῶν. Μετὰ τὰ παθήματα ταῦτα οἱ Ῥωμαῖοι ἀπεφάσισαν νὰ περιορίσωσι τὰς πολεμικὰς αὐτῶν ἐνεργείας εἰς μόναν τὴν Σικελίαν. Ταχέως δὲ ναυπηγήσαντες νέον στόλον ἐκ 220 νεῶν κατέλαβον τὸ Πάνορμον καὶ τὰς λοιπὰς κτήσεις τῶν Καρχηδονίων ἐν Σικελίᾳ, πλὴν τοῦ Διλυθαίου καὶ τῶν Δρεπάνων (254). Ἀλλὰ καὶ ὁ στόλος οὗτος ἐπαναπλέων ἐναυάγησε παρὰ τὴν Παλίνουρον ἄκραν. Εἰς τὰς νίκας αὐτὰς τῶν Ῥωμαίων συντέλεσεν ἤδη καὶ ἡ ἐκ νέου ἐκραγεῖσα ἐν Καρχηδόνι διχόνοια τῶν φατριῶν, ἧς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἐκδίωξις τοῦ στρατηγοῦ Ξανθίππου.

Λίαν δὲ βραδέως ἐκινήθη ὁ στόλος τῶν Καρχηδονίων, ὅστις συνεπιφέρων καὶ πολλοὺς ἐλέφαντας ἐπεφάνη πρὸ τοῦ λιμένος τοῦ Πανόρμου. Ἀλλ' ὁ ναύαρχος αὐτοῦ Ἀσδρουβας ἐξ ἀπρονοησίας ὑπεισεχώρησεν ὑπ' αὐτὰ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως, ἣν ὑπερήσπιζεν ὁ ὕπατος Μέτελλος, καὶ οἱ ἐλέφαντες ἀκοντιζόμενοι ἐπέπεσον μανιώδεις ἐπ' αὐτοὺς τοὺς Καρχηδονίους καὶ ἐπήνεγκον τὴν σύγχυσιν καὶ τὴν καταστροφὴν αὐτῶν (251 π. Χ.). Ἐκ τῆς ἤττης αὐτῆς ἀποθαρρυνθέντες οἱ Καρχηδόνιοι ἔπεμψαν πρέσβεις ζητοῦντες τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν αἰχμαλώτων. Τῆς πρεσβείας ταύτης, κατὰ τὴν παράδοσιν, συμμετέσχε καὶ ὁ Ῥήγουλος, ἐπεὶ δὴ οἱ Καρχηδόνιοι ἤλπιζον ὅτι ὁ αἰχμάλωτος ἦθελε συνηγορήσῃ εὐγλώττως ὑπὲρ τῆς εἰρήνης, ἥτις ἔμελλε νὰ

θρῦση τὰς ἀλύσεις του, καὶ ὅστις ἔδωκεν ἔνορκον ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ ἐπιστρέψῃ καὶ ἂν μὴ λάθωσιν αἷτιον πέρασ αἱ διαπραγματεύσεις. Ὁ Ῥήγουλος ὅμως παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν συνηγόρησεν ὑπὲρ τοῦ πολέμου καὶ πιστὸς εἰς τὸν ὄρκον του ἐπέστρεψεν εἰς Καρχηδόνα, ἔνθα, ὡς λέγεται, ὑπέστη μαρτυρικώτατον θάνατον. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν διαπραγματεύσεων ἐπανελήθη ὁ πόλεμος καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐπεχείρησαν νὰ κυριεύσωσι τὰ Δρέπανα καὶ τὸ Λιλυθαῖον, τὰς δύο μόνας εἰσέτι ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων κατεχομένας ὀχυρὰς πόλεις τῆς Σικελίας. Ἄλλ' ἀπὸ μὲν τοῦ Λιλυθαίου ἀπεκρούσθησαν, ἐντὸς δὲ τοῦ λιμένου τῶν Δρεπάνων ὁ στόλος αὐτῶν ὑπέστη παντελεῖ σχεδὸν πανωλεθρίαν (249). Ἄλλ' οἱ Καρχηδόνιοι καὶ πάλιν δὲν ἐπωφελήθησαν ἐκ τῆς νίκης καὶ τῆς ἀποθαρρύνσεως τῶν πολεμίων, ἀλλ' ἤρκεσθησαν νὰ ἀποστείλωσι μέγα στίφος μισθοφόρων ὑπὸ τὸν Ἀμίλικαν Βάρκαν πρὸς δῆωσιν τῶν παραλίων μᾶλλον, παρὰ πρὸς ἔξωσιν τῶν Ῥωμαίων ἐκ τῆς Σικελίας. Ὁ δὲ Ἀμίλικας, καταλαβὼν κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπὶ τριετίαν τὸ ὄρος Εἰρκτήν, ἔπειτα δ' ἐπὶ διετίαν τὴν πόλιν Ἐρυκα, ἐδήου τὴν περὶ τὸ Πάνορμον χώραν καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἰταλίας (247—242). Ἐπὶ τέλους ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι κταρτίσαντες διὰ δαπάνης τῶν πολιτῶν στόλον ἐκ 200 νεῶν κατετρόπωσαν παρὰ τὰς Αἰγούσας νήσους τὸν στόλον τῶν πολεμίων.

Μετὰ τὴν ἤτταν αὐτὴν οἱ Καρχηδόνιοι συνωμολόγησαν διὰ τοῦ Ἀμίλικα πρὸς τοὺς Ῥωμαίους εἰρήνην, καθ' ἣν ὑπεχρεῶντο νὰ ἀποχωρήσωσιν ἐξ ἀπάσης τῆς Σικελίας, νὰ ἀπολύσωσι τοὺς αἰχμαλώτους ἄνευ λύτρων καὶ νὰ πληρώσωσιν ὡς πολεμικὴν ἀποζημίωσιν ἀμέσως μὲν 1000 τάλαντα, ἕτερα δὲ 2200 ἐντὸς δεκαετίας (241 π. X.).

Μετὰ τὸ πέρασ τοῦ πολέμου τούτου ἡ Ῥώμη βραβεύουσα τοὺς συμμάχους ἑαυτῆς Ἰταλοὺς ἐχορήγησε τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου καὶ εἰς πολλὰς πόλεις μὴ κερτημένας αὐτὸ καὶ ἀνέγραψε τοὺς νέους πολίτας εἰς δύο νέας φυλάς. Οὕτω δ' ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν Ῥώμῃ φυλῶν ἀνῆλθεν εἰς 35 καὶ ἔκτοτε διέμεινε ἀναλλοίωτος.

§ 42. Κατάκτησις τῶν νήσων Σαρδοῦς καὶ Κύρνου, Ἰλλυρίας καὶ τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας

Οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Σικελίας ἐπέμφαν στρατὸν πρὸς κατάκτησιν τῆς Σαρδοῦς, καὶ ἐπειδὴ οἱ Καρχηδόνιοι διεμαρτυ-

ρήθησαν, ἡ σύγκλητος ἐκήρυξε τὸν πόλεμον καὶ ἐξηνάγκασεν αὐτοὺς νὰ παραιτηθῶσι πάσης ἐπὶ τῆς νήσου ἀξιώσεως καὶ νὰ πληρώσωσι 1200 τάλαντα. Μετὰ μακρὸν δὲ πόλεμον καθυπέταξαν τὴν νῆσον καὶ μετ' ὀλίγον καὶ τὴν Κύρνον (238). (1)

Ἐπειδὴ δὲ Ἰλλυριοὶ πειραταὶ ἐδῆουν τὰ παράλια τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῆς Ἠπείρου, ἦλθον πρέσβεις ἐκεῖθεν εἰς Ῥώμην ζητοῦντες τὴν προστασίαν αὐτῆς (229). Οἱ Ῥωμαῖοι ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἰλλυριῶν καὶ διὰ τῆς βοήθειας τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἰλλυριῶν Δημητρίου τοῦ Φαρίου καθυπέταξαν πολλὰς πόλεις αὐτῆς καὶ διὰ συνθηκῶν γενομένοι κύριοι τοῦ πλείστου τῆς Ἰλλυρίας καθυπέβαλον τοὺς κατοικοὺς εἰς τὴν πληρωμὴν ἐτησίου φόρου.

Μετὰ ταῦτα οἱ Ῥωμαῖοι ἀνέλαβον νέον κατὰ τῶν Γαλατῶν πόλεμον καὶ διαιρέσαντες τὸν στρατὸν αὐτῶν εἰς τρεῖς μοίρας ἔταξαν αὐτὸν ὑπὸ τοὺς δύο ὑπάτους καὶ ὑπὸ ἓνα πραίτωρα. Οἱ Γαλάται καταρτίσαντες στρατιὰν ἐκ 50000 πεζῶν καὶ 2000 ἵππέων εἰσέβαλον εἰς τὴν Τυρρηνίαν καὶ προσέβησαν πρὸς τὸ Κλούσιον, συναντήσαντες δὲ τὴν πραιτωρικὴν στρατιὰν πλησίον τῶν λόφων, τῶν περικλειόντων τὴν κοιλάδα τοῦ Γλάνιδος ποταμοῦ ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς Σήνης, κατετρόπωσαν αὐτήν, πρὶν ἢ ἐνωθῆ αὕτη μετὰ τῆς ἐτέρας ὑπατικῆς στρατιᾶς. Ἀλλὰ κατὰ τὴν οἴκαδε ἐπιστροφὴν αὐτῶν περικυκλωθέντες ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν ὑπατικῶν στρατιῶν ἠττήθησαν κατὰ κράτος παρὰ τὴν ἄκραν τῆς Τυρρηνίας, Τελχμῶνα, καὶ 40000 μὲν τούτων ἔπεσον ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης, 10000 δ' ἐζωγρήθησαν (225). Μετὰ ταῦτα οἱ Ῥωμαῖοι καθυπέταξαν τοὺς Βοίους καὶ διαβάντες τὸν Πάδον κτήγαγον νέας νίκας καὶ καθυπέταξαν καὶ τοὺς Ἰνσούβρους (222). Κυριεύσαντες δὲ καὶ τὰ Μεδιόλανα συνεπλήρωσαν τὴν κατάκτησιν καὶ τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίας καὶ μετέβαλον αὐτήν εἰς ἐπαρχίαν Ῥωμαϊκὴν ἰδρύσαντες ἐν αὐτῇ δύο λατινικὰς ἀποικίας, τὴν Πλακεντίαν καὶ τὴν Κρεμῶνα (218).

(1) Ἀμφοτεροὶ δ' αἱ νῆσοι ἐγένοντο Ῥωμαϊκαὶ ἐπαρχίαι, διοικούμεναι ὑπὸ πραίτωρος. Μέχρι τοῦδε ἡ Ῥώμη εἶχεν ἓνα μόνον πραίτωρα, διοικοῦντα τὴν στρατιάν, ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 24 προσετέθη καὶ δεῦτερος, λεγόμενος *ξενόδικης* (praetor peregrinus) πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ ἀστυδίκου (praetor urbanus). Τῷ δὲ 227 ὁ ἀριθμὸς τῶν πραιτῶρων ἠξήθη εἰς τέσσαρας, ἐξ ὧν οἱ μὲν δύο παρέμενον ἐν Ῥώμῃ, ὁ τρίτος διώκει τὴν Σικελίαν καὶ ὁ τέταρτος τὴν Σαρδῶ καὶ τὴν Κύρνον, αἵτινες ἠνώθησαν εἰς μίαν ἐπαρχίαν.

§ 41. Κατακτήσεις τῶν Καρχηδονίων ἐν Ἰβηρία.

Ἡ Καρχηδών, πλὴν τῶν δεινῶν τοῦ πρώτου καρχηδονικοῦ πολέμου, μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ὑπέστη καὶ ἄλλα ἔτι δεινότερα ἔνεκα τῆς στάσεως τῶν μισθοφόρων αὐτῆς, οἵτινες ὄχι μόνον κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου ἔδειξαν οἰκτρὰν διαγωγὴν, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτὸν 20000 τούτων ἐπανελθόντες ἐκ Σικελίας εἰς Ἀφρικὴν ἐστασίασαν ἔνεκα τῆς καθυστερήσεως τῶν μισθῶν των. Μετὰ τούτων συναπεστάτησαν καὶ οἱ ὑπὸ τοὺς Καρχηδόνιους ὑποταξαμένοι λαοί, καὶ μόλις μετὰ τριετείς ἀγῶνας κατέστειλε τὴν ἐπανάστασιν ὁ στρατηγὸς αὐτῶν Ἀμίλκας Βάρκας. Μετὰ δὲ τὴν κατάπαυσιν τῆς ἐπαναστάσεως ὁ Ἀμίλκας ἀπεράσισε νὰ καταλάβῃ τὴν Ἰσπανίαν πρὸς ἀντιστάθμισιν τῶν ἀπολεσθεισῶν νήσων καὶ νὰ πορίσῃ ἐντεῦθεν εἰς τὴν πατρίδα του τὰ μέσα πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ δευτέρου πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πολέμου, ὃν θεώρει ἀναπόφευκτον. Ὅθεν, καθ' ὃν χρόνον οἱ Ῥωμαῖοι ἐπολέμουν πρὸς τοὺς Ἰλλυρίους καὶ τοὺς Γαλάτας, εἰσέβαλεν οὗτος εἰς τὴν Ἰβηρίαν καὶ ἐπεχείρησε τὴν κατάκτησιν αὐτῆς. Μετὰ ἔννεατείς δ' εὐδοκίμους ἀγῶνας ἔπεσεν, ὡς ἦρας, ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν νίκην (228). Ὁ δ' ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς αὐτοῦ Ἀσδρούβας διαδεχθεὶς αὐτὸν εἰς τὴν ἀρχὴν ἐπεξέτεινε τὸ ἔργον τῆς κατακτήσεως καὶ ἐπὶ ὀχυρωτάτης θέσεως ἱδρυσεν τὴν πρωτεύουσαν τῆς νέας Ἰβηρίας, ἣν ἐπωνόμασε Καρθαγένην (Nova Garthago, ἤτοι Νέα Καρχηδόνα). Ἐνκυπήγησε δὲ καὶ στόλον καὶ ἐπὶ τοσοῦτον πύξῃσε τὴν δύναμιν τῆς πατρίδος του, ὥστε οἱ Ῥωμαῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην ἀποδεχόμενοι ὡς ὄριον τῶν ἐν Ἰβηρία κατακτήσεων τῆς Καρχηδόνας τὸν Ἰβηρα ποταμόν, πέραν τοῦ ὁποίου ἡ Καρχηδὼν ὑπερεουτο νὰ μὴ προχωρήσῃ καὶ νὰ ἀφήσῃ ἀνενοχλήτους τὰς ἐν τῇ χερσονήσῳ ἑλληνικὰς πόλεις, ὡς καὶ τὴν Ζάκανθον (Saguntum), ἣτις ἐκηρύχθη πόλις οὐδετέρα ὑπὸ τῶν συνθηκῶν (226). Τὸν Ἀσδρούβαν δολοφονηθέντα διεδέχθη ὁ Ἀννίβας, υἱὸς τοῦ Ἀμίλκα, ἄγων τὸ εἰκοστὸν ἔκτον ἔτος τῆς ἡλικίας (221).

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΚΟΣ ΜΟΛΕΜΟΣ

§ 42. Εἰσβολὴ τοῦ Ἀννίβα εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Παιδίον ἔτι ὁ Ἀννίβας εἶχε μεταβῆ μετὰ τοῦ πατρὸς του, Ἀμίλκα Βάρκα, εἰς τὴν Ἰβηρίαν καί, πνέοντος αὐτοῦ τὰ λείσθια, ὤμο-

σεν άίδιον κατά τών 'Ρωμαίων μίσος. Είχεν εξαίρετα σωματικά και πνευματικά προτερήματα, και ή μὲν σωματική αὐτοῦ βώμη καθίστα αὐτὸν ἀκατάβλητον ἐν τοῖς κόποις, τὸ δὲ ψυχικὸν σθένος ἀπτόητον ἐν τοῖς κινδύνοις. Ὑπέρτερος ὢν τῶν σωματικῶν ἀπολαύσεων, ὀλιγαρκῆς πρὸς πάντα και συμμετέχων ὄλων τῶν κινδύνων και τῶν κόπων τοῦ στρατιώτου, κεκτημένος δὲ προσέτι τὴν φιλοδοξίαν και τόλμην τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου και τὴν στρατηγικὴν μεγαλοφυΐαν και σύνεσιν τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ἀνεδείχθη εἰς τῶν μεγίστων στρατηγῶν τῆς ἀρχαιότητος. Ἀρ' οὐ δὲ ὁ Ἀννίβας κατέκτησε τὰς πρὸς βορρᾶν τῆς Καρθαγένης χώρας τῶν Ὀλκαδῶν, μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν ἐξηνάγκασε και τὴν ὄχυρωτάτην Ζάκκανθαν νὰ παραδοθῆ. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀπέστειλαν πρέσβεις εἰς Καρχηδόνα, ἀπαιτοῦντες τὴν παράδοσιν τοῦ Ἀννίβα διὰ τὴν παράβασιν τῶν συνθηκῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπερρίφθη ἡ ἀπαίτησις αὕτη, οἱ Ῥωμαῖοι ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον και ἐξοπλίσαντες 220 πενητήρεις ναῦς ἐξάπέστειλαν μετὰ 4 λεγεῶνων τὰς μὲν εἰς τὴν Σικελίαν τὰς δὲ εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Ἄλλ' ὁ Ἀννίβας ἀντὶ νὰ ἀναμένῃ τοὺς Ῥωμαίους εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἢ εἰς τὴν Ἀφρικὴν συνέλαβε νέον μεγαλεπήβολον πολεμικὸν σχέδιον, νὰ μεταφέρῃ τὸν πόλεμον εἰς τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν, και ἐπεχείρησε τὴν διὰ τῶν Ἀλπεων πολυθρήλητον αὐτοῦ κατάβασιν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὅθεν ἐν ἔαρι τοῦ 218 συναθροίσας στρατιάν ἐξ 90000 μὲν πεζῶν, 12000 δ' ἰππέων μετὰ 37 ἐλεφάντων, διαβαίνει τὸν Ἰβηρα ποταμὸν και καθυποτάσσει τὰ περὶ τὰ Πυρρηναῖα οἰκοῦντα ἔθνη, ἐχθρικῶς πρὸς τοὺς Καρχηδονίους διακείμενα. Ἀφήσας δὲ τὸν ἀδελφόν του Ἀσδρούβαν μετὰ 15000 ἀνδρῶν πρὸς φύλαξιν τῶν μεταξύ τοῦ Ἰβηρος και τῶν Πυρρηναίων στενῶν, αὐτὸς προήλασεν ἐκεῖθεν μετὰ τῆς ὑπολοίπου δυνάμεως, ἀλλ' ὅτε εἰσῆλθεν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ῥοδανοῦ, ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἤρθη μὲν μόνον 50000 πεζοὺς και 9000 ἰππεῖς. Διαβάς δὲ τὸν Ῥοδανὸν ποταμὸν και ὀδεύσας ἐκεῖθεν διὰ τῶν Κοττίων Ἀλπεων μετὰ δεκαπενθήμερον καταπληκτικὴν πορείαν, ἐξ ἧς ἐννέα μὲν ἡμέραι ἐχρειάσθησαν διὰ τὴν ἀνάβασιν και ἐξ διὰ τὴν κατάβασιν (κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 218), εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀριθμῶν ἤδη μόνον 20000 πεζοῦς, 6000 ἰππεῖς και 7 ἐλεφάντας. Ὁ ὕπατος Πόπλιος Κορνήλιος Σκιπίων εἶχε φθάσει ἤδη μετὰ τῆς ἑαυτοῦ στρατιᾶς εἰς τὴν Μασσαλίαν, ὅτε ἔμαθεν ὅτι ὁ Ἀννίβας διέβη τὸν Ῥοδανὸν ποταμὸν. Ὅθεν πέμψας τὸν ἀδελφόν του Γναῖον μετὰ τῆς μείζονος μοίρας εἰς τὴν Ἰσπα-

νίαν, αὐτὸς ὑπέστρεψε μετὰ τῆς ὑπολοίπου δυνάμεως εἰς Πίσαν, σκοπῶν νὰ ἀναλάβῃ καὶ τὴν πραιτωρικὴν στρατιάν καὶ συγκρουσθῆ πρὸς τὸν Ἀννίβαν παρὰ τὸν Πάδον, πρὶν ἢ δυνηθῆ ἡ στρατιὰ αὐτοῦ νὰ ἀναπαυθῆ ἐκ τῆς κοπώσεως τῆς διαβάσεως τῶν Ἄλπεων. Ἄλλ' ὁ Ἀννίβας εἶχεν ἤδη καταλάβει τὴν πρωτεύουσαν τῶν Ταυρίνων καὶ ἐξασφαλίσας τὰ νῶτα ἔλαβε καιρὸν νὰ διαναπαύσῃ τὴν στρατιάν του.

§ 43. Νίκαί τοῦ Ἀννίβα ἐν Ἰταλίᾳ.

Οἱ δύο στρατοὶ συνηγήθησαν παρὰ τὸν Τικίνον ποταμόν, ὧν αἱ δυνάμεις ἦσαν σχεδὸν ἰσόπαλοι, ἀλλ' ὁ τοῦ Ἀννίβα ὑπερῆχε κατὰ τὸ ἱππικόν, ὅπερ ἐπήνεγκε καὶ τὴν νίκην. Οὐχ ἤτταν ὁ Ἀννίβας κατανόων ὅποιαν ἀξίαν θὰ εἶχεν ἡ ἔκβασις τῆς πρώτης μάχης, διὰ φλογεροῦ λόγου ἐνεθουσίασε τοὺς πολεμιστάς του καὶ διέταξε τὴν ἐπιθεσιν. Ὁ Σκιπίων τραυματισθεὶς ἐν τῇ μάχῃ διέφυγε τὴν αἰχμαλωσίαν διὰ τῆς βοήθειας τοῦ συστρατεύοντος ἐκκλιδικαετοῦς ὁμωνύμου υἱοῦ του καὶ ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Πλακεντίαν μετὰ τῶν λειψάνων τῆς ἑαυτοῦ στρατιᾶς, ὁ δὲ Ἀννίβας δὲν διεκόλυσε τὴν δίοδον αὐτοῦ, ἵνα μὴ διακινδυνεύσῃ τὴν νίκην. Μετὰ τὴν νίκην αὐτὴν ἠνώθησαν μετὰ τοῦ Ἀννίβα καὶ οἱ Γαλάται καὶ ταχέως ἡ στρατιὰ αὐτοῦ ἀνήλθεν εἰς 40000 περίπου ἀνδρῶν. Ὁ δὲ Σκιπίων ἀποσυρθείς μετὰ τὴν ἤτταν πέραν τοῦ Πάδου ἐστρατοπέδευσεν ἐπὶ ὄχυρᾶς θέσεως παρὰ τὸν Τρεβίαν ποτάμον, μετὰ τοῦ ὁποίου ἠνώθη καὶ ἡ ἑτέρα ὑπατική στρατιὰ ὑπὸ τὸν Σεμπρώνιον νικηφόρος ἐπιστρέψασα ἐκ τῆς Σικελίας. Ἄλλ' οἱ Ῥωμαῖοι ἠττήθησαν καὶ πάλιν ἐνταῦθα καὶ ἐκ 40000 ἀνδρῶν μόνον 10000 διεσώθησαν εἰς τὴν Πλακεντίαν. Ὁ δὲ Ἀννίβας διαβάς ἤδη τὰ Ἀπέννινα ἀπὸ τῆς Λυγιστικῆς καὶ διελαύνων διὰ τῆς ἐλώδους κοιλάδος τοῦ Αἴσαρος ποταμοῦ ὑπέστη μεγάλης ζημίας καὶ αὐτὸς παθὼν ἐξ ὀφθαλμίας ἀπέβαλε τὸν ἕτερον τῶν ὀφθαλμῶν. Συνάψας δὲ τρίτην μάχην παρὰ τὴν Ταρσιμένην λίμνην τῆς Τυρρηνίας κατετρόπως πάλιν τοὺς Ῥωμαίους, ἐξ ὧν ἔπεσον ἐν τῇ μάχῃ 15000, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁ ὕπατος Φλαμίνιος (217 π. Χ.). Μετὰ τὴν νίκην ὁ Ἀννίβας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀπουλίαν, μὴ κρίνας ἤδη ἑαυτὸν τοσοῦτον ἰσχυρόν, ὥστε νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ῥώμης.

Ἡ σύγκλητος συνελθοῦσα ἐκ τῆς καταπλήξεως κατέφυγεν εἰς ἔκτακτα μέτρα καὶ ἀντὶ τοῦ φονευθέντος ὑπάτου ἐξέλεξε δικτάτωρα τὸν Φάβιον Μάξιμον, τὸν διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ περίσκεψιν ἐπονο-

μασθέντα Μελλητην (cunctator). Ὁ Φάβιος προκρίνας νέον πολεμικὸν σχέδιον προέτρεπε τοὺς Ῥωμαίους νὰ δειχθῶσι καρτερικοὶ καὶ νὰ μὴ θελήσωσι νὰ διακινδυνεύσωσι πρὸς ἐμπειροπολέμους ἀντιπάλους, ἀλλὰ νὰ ἀρήσωσι τὴν ἀκμὴν τοῦ Ἀννίβαν νὰ μακραίνεται ἐκ τῆς ἐλλείψεως χρημάτων καὶ τροφῶν, ὡς ἀναλάμπουσα φλόξ, ἣτις ταχέως ἀπομαραίνεται καὶ σβύνει διὰ τροφῆς ἔλλειψιν. Ὅθεν στρατεύων εἰς θέσεις ὑψηλὰς καὶ ὄρεινὰς καὶ συστηματικῶς ἀποφεύγων πᾶσαν ἐκ τοῦ συστάδην μάχην κατεπόνει τὸν Ἀννίβαν δι' ἐνεδρῶν καὶ αἰφνιδίων ἐπιθέσεων. Ὅτε δ' ὁ Ἀννίβας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Καμπανίαν, ὁ Φάβιος ἐγκλείσας αὐτὸν παρὰ τὸν Βουλτοῦρνον ποταμόν, ὅπου ἡ χώρα περικλείεται πανταχόθεν ὑπὸ σειρᾶς ὄρεων καὶ μίαν μόνην ἔχει διέξοδον πρὸς τὴν θάλασσαν, περιήγαγεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμυχανίαν καὶ μόλις οὗτος διέφυγε τὸν κίνδυνον ἐπινοήσας διὰ τῆς μεγαλοφυΐας αὐτοῦ τὸ ἐξῆς στρατηγικὸν σχέδιον: Προσδέσας εἰς τὰ κέρατα δισχιλίων βοῶν δᾶδας ἀνημμένους ἀπέλυσεν αὐτοὺς τὴν νύκτα πρὸς τοὺς πολέμους, οἵτινες ὑποπτευθέντες νυκτερινὴν ἔροδον καὶ περιελθόντες εἰς σύγχυσιν ἔδωσαν καιρὸν εἰς τὸν Ἀννίβαν νὰ διαφύγη ἐκείθεν. Ὁ δῆμος τῶν Ῥωμαίων ἤρχισε τότε νὰ καταβοᾷ κατὰ τοῦ Φαβίου καὶ ἐπέκρινε τὸ πολεμικὸν αὐτοῦ σχέδιον. Ὅθεν μετὰ τὴν λῆξιν τῆς δικτατορίας του ἐξέλεξεν ἀντ' αὐτοῦ νέους ὑπάτους, τὸν Αἰμίλιον Παῦλον, ἄνδρα συνετόν, καὶ τὸν Τερρέντιον Οὐάρρων, ἄνδρα δημαγωγὸν καὶ παράφορον, οὗτοι ἄγοντες 80000 πεζοὺς καὶ 6000 ἵππεις ἐπῆλθον κατὰ τοῦ Ἀννίβαν, ὅστις ἐπολιόρκει τὸ ἐν Ἀπουλίᾳ ὀχυρώτατον φρούριον τῶν Καννῶν, ὅπερ ὑψοῦτο πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ ποταμοῦ Αὐρίδου. Ἡ δύναμις, τὴν ὁποίαν στρατηγικώτατα ἀντέταξε ὁ Ἀννίβας κατ' αὐτῶν, δὲν ὑπερέβαινε τὰς 50000 ἀνδρῶν, ἀλλὰ τὸ ἱππικὸν αὐτοῦ ἦτο διπλάσιον τοῦ τῶν πολέμιων καὶ δι' αὐτοῦ πράγματι ἐκρίθη ἡ ἐν Κάνναις μάχη (κατὰ Ἰούνιον τοῦ 216 π. Χ.). Εἰς μάτην ὁ Αἰμίλιος παρέστησεν εἰς τὸν συνῦπκτον τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεως, ἣν εἶχε καταλάβει ὁ ἐχθρὸς, καὶ πρόετινε νὰ ἀναβληθῆ ὁ ἀγὼν, ἀλλ' ὁ ὀρμητικὸς Οὐάρρων, ἅμα περιῆλθεν εἰς αὐτὸν ἡ ἀρχιστρατηγία, προσκάλεσε τὴν μάχην, καθ' ἣν οἱ Ῥωμαῖοι ὑπέστησαν τελείαν πανωλεθρίαν, διότι ἐκ τῆς πολυαριθμοῦ ἐκείνης στρατιᾶς μόλις 4000 διασώθησαν⁽¹⁾, ἐκ δὲ τῶν Καρχηδονίων ἐπρονεύθησαν περὶ τοὺς 6000 μόνον.

(1) 70000 καὶ πλέον ἐκάλυψαν τὸ πεδῖον τῆς μάχης, ἐν οἷς καὶ δ

Μετὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην ὁ Ἀννίβας εἰσέβαλεν ἐκ τῆς Ἀπουλίας εἰς τὴν Καμπανίαν, ἧς ἡ πρωτεύουσα Καπύη ἤνοιξε τὰς πύλας εἰς αὐτόν. Ἀπέστησαν δὲ τῆς συμμαχίας τῶν Ῥωμαίων καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ὁ Ε' καὶ ὁ νέος βασιλεὺς τῶν Συρακουσῶν Ἱερώνυμος καὶ ἠνώθησαν μετὰ τοῦ Ἀννίβα καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐκ τῶν συμμάχων, οἱ μὲν ἐκουσίως, οἱ δὲ βίᾳ. Ἄλλ' αἱ λατινικαὶ πόλεις καὶ αἱ ἀποικίαι παρέμειναν πισταὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ὅπερ τὰ μάλιστα συνετέλεσε πρὸς σωτηρίαν αὐτῆς, διότι ἂν καὶ αὐταὶ ἐξηγείροντο κατ' αὐτῆς, ὁ κίνδυνος ἦτο ἄφευκτος. Οὐχ ἦττον συνετέλεσε καὶ ἡ δραστηρία ἐνέργεια τῆς συγκλήτου καὶ ἡ δολοφονία τοῦ Ἱερωνύμου καὶ ἡ παρὰ τὴν Ἀπολλωνίαν ἀπόμυρσις τοῦ Φιλίππου.

§ 44. Τροπὴ τοῦ πολέμου ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων. Πόλεμος ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ

Ἦδη ὁ Ἀννίβας μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Καπύης εὐρίσκειτο εἰς κατακόρυφον τῆς δόξης καὶ τῆς δυνάμεως, ἀλλὰ κατόπιν ἤρχισε νὰ καταπίπτῃ· διότι ὄχι μόνον οὐδεμίαν ἔλαβε βοήθειαν παρὰ τῶν συμμάχων αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτῶν τῶν Καρχηδονίων, (1) οἵτινες ἐθεώρησαν συμφερότερον νὰ πέμψωσι τὰς δυνάμεις των πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Ἰσπανίας, ἣν οἱ ἀδελφοὶ Σικελιώνες εἶχον ὑποτάξει μέχρι Ζακάνθης, εἰς δὲ τὸν Ἀννίβαν μόλις καὶ μετὰ βίας ἀπέστειλαν 4000 ἵππους καὶ 40 ἐλέφαντας. Τούναντίον δὲ συνέθη παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ἡ ἐν Κάνναις ἦττα ἀντὶ νὰ ταπεινώσῃ ἐξῆρε τὸ φρόνημα καὶ τὴν μεγαλοφυλίαν αὐτῶν, οἵτινες συνελθόντες ἐκ τῆς πρώτης αὐτῶν καταπληξέως ἐπέδειξαν καὶ καρτερίαν ἄκαμπτον καὶ φιλοπατρίαν ἀξιόθαύμαστον. Καὶ ἐν ᾧ αἱ γυναῖκες κατέρρευον εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἄρειος

ὑπατος Παῦλος, οἱ δύο ἀνθύπατοι, οἱ δύο ταμίαι, 29 χιλιάρχοι καὶ 50 συγκλητικοί, 10000 δ' ἠχμαλωτίσθησαν. Τηλικαύτην φοβερὰν πανωλεθρίαν ὑπέστησαν οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὴν ἐν Κάνναις μάχην! Ἐὰν ἐξαιρήσῃ τις τὴν ἐν Πλαταιαῖς πανωλεθρίαν τῶν Περσῶν, ἡ ἱστορία δὲν ἔχει ἀναγράψῃ ἐν μιᾷ μάχῃ φοβερότερον ὄλεθρον ἐκείνου, ὅν οἱ Ῥωμαῖοι ὑπέστησαν ἐν Κάνναις!

(1) Ἀφοῦ ἐπανελημμένως εἰς μάτην ὁ Ἀννίβας ἐξήτησεν ἐπικουρίαν παρὰ τῶν συμπολιτῶν του, ἔλαβε τὴν ἐξῆς ἀπάντησιν: «Ἐὰν μὲν νικᾷς νίκας χρισίμους, τίς ἡ ἀνάγκη ἀποστολῆς ἐπικουριῶν; Ἐὰν δὲ τούναντίον θέλῃς νὰ ἐξαπατᾷς τὴν πατρίδα σου διὰ ψευδῶν νικῶν, εἶσαι πάσης ἐπικουρίας ἀνάξιος».

καὶ παρεδίδοντο εἰς θρήνους ἀγόνους, ἡ σύγκλητος καὶ ὁ δῆμος ἐμε-
 ρίμων δραστηρίως ἐν ὁμοφροσύνῃ πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος. Ἐν-
 δὲ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἐπεκράτησεν αἰσθημα εἰς τὰς σκέψεις καὶ τὰς πρά-
 ξεις πάντων, ἡ σωτηρία τῆς πατρίδος, καὶ πρὸς τοῦτο προέβησαν εἰς
 ὄλως ἔκτακτα μέτρα. Συνεκρότησαν νέους λεγεῶνας, ἐν οἷς κατετά-
 χθησαν καὶ τὰ δεκαεπταετῆ μειράκια, ὀκτακισχίλιοι δούλοι καὶ
 ἐξάκισχίλιοι περυλακισμένοι ἕνεκα χρεῶν. Ἀπηγορεύθη δ' ἡ κτήσις
 κειμηλίων καὶ σκευῶν πέραν ὀρισμένης ἀξίας καὶ ἐτέθη φραγμὸς εἰς
 τὴν πολυτέλειαν τῶν εὐπόρων τάξεων τῶν γυναικῶν, αἵτινες ὑπ' ἀκραι-
 φνοῦς φιλοπατρίας ἐμπνεόμεναι ἐθυσίασάν μέρος τῶν κοσμημάτων τῶν
 ὑπὲρ τῆς πολιτείας. Ἡ δὲ σύγκλητος καὶ ὁ λαὸς ἐξῆλθον ἐκ τῆς πό-
 λεως καὶ ὑπεδέχθησαν τὸν Οὐάρωνα, ἐπανακάμπτοντα κατηρῆ καὶ
 περίλυπον μετὰ τῶν ἐλεινῶν λειψάνων τῆς κραταιᾶς ἐκείνης στρατίας,
 καὶ ὠμολόγησαν εἰς αὐτὸν χάριτας, διότι καὶ μετὰ τὴν ἡτταν δὲν
 ἔπαυσεν ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῆς πολιτείας οὐδ' ἀπήλπισε περὶ τῆς
 σωτηρίας αὐτῆς. Εἰς τὸν αὐτὸν δὲ Οὐάρωνα ἀνέθεσεν ἡ σύγκλητος
 κατὰ πρότασιν τοῦ Φαβίου νὰ ἐκλέξῃ δύο δικτάτωρας, τὸν μὲν τα-
 κτικὸν πρὸς διεξαγωγὴν τῶν ὑποθέσεων, τὸν δ' ἔκτακτον πρὸς ἐκλογὴν
 νέων συγκλητικῶν, ἀντὶ τῶν ἐν Κάννις πεσόντων. Τὰ ἔκτακτα
 ταῦτα μέτρα ἐπήνεγκον σπουδαῖα ἀποτελέσματα. Ὁ Ἀννίβας ἀπο-
 πειραθεὶς νὰ καταλάβῃ τὴν Νεάπολιν καὶ τὴν Νῶλαν ἀπέτυχεν,
 ἐν Νῶλα δὲ καὶ ἡττήθη ὑπὸ τοῦ πραιτώρος Κλαυδίου Μαρκελλοῦ
 (216). Τρεῖς δὲ ὀρωμαῖκα στρατιὰ ἐστενοχώρου αὐτὸν κατὰ τὰ
 δεξιὰ τοῦ Βουλτούρου ποταμοῦ, ἡ μὲν ὑπὸ τὸν ὑπατον Φάβιον Μάξι-
 μον, ἡ δὲ ὑπὸ τὸν συνύπατον Σεμπρωνιον Γράκχον καὶ ἡ τρίτη ὑπὸ
 τὸν ἀνθύπατον Κλαυδίου Μάρκελλον. Διπλῆ δὲ τις ἀπόπειρα τοῦ
 Ἀννίβα νὰ καταλάβῃ τὴν Κύμην καὶ τὴν Νεάπολιν ἀπέτυχεν, ὡς
 καὶ αἱ τοῦ προηγουμένου ἔτους. Ὅθεν ὁ Ἀννίβας ἐγκατέλειπεν ἄθυμος
 τὴν Καμπανίαν καὶ μετέβη νὰ διαχειρμάσῃ εἰς τὴν Ἀπουλίαν (215).
 Ἡ ὑποχώρησις αὕτη τοῦ Ἀννίβα ἰσοδυναμεῖ πρὸς μίαν ἠθικὴν ἡτταν.
 Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἐν ᾧ τὸ προηγουμένον ἔτος εἶχον στρατολογῆται 12
 λεγεῶνας, κατὰ τὸ ἔτος 214 ἐστρατολόγησαν 18, πλὴν τῶν εἰς
 Ἰσπανίαν ἀποσταλέντων. Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἠύξησαν αὐτοὺς
 εἰς 23, ἐξ ὧν 15 ἔμελλον νὰ ἀποσταλῶσιν, οἱ μὲν εἰς τὴν Ἰταλίαν, οἱ
 δὲ εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἡύξηση δὲ καὶ ὁ στόλος τῶν εἰς 150 ναῦς.
 Ὑπατος δ' ἐξελέγη καὶ πάλιν ὁ Φάβιος Μάξιμος, ὁ ἐπικληθεὶς ἀσις

τῆς πολιτείας, συνύπατος δ' αὐτοῦ ὁ Μάρκελλος, ὁ ἐπικληθεὶς ἕλιφος τῆς πολιτείας διὰ τε τὴν ὀξύνοϊαν καὶ τὸ μεγαλεπήβολον τοῦ χαρ- κτῆρος, ὡς ἀνθύπατος δ' ἔμεινεν ὁ Σεμπρώνιος καὶ ὡς πράιτωρ ὁ νεαρὸς Κόϊντος Φάβιος, υἱὸς τοῦ ὑπάτου Φαβίου. Καὶ οἱ μὲν δύο ὑπατοὶ ἐφύλαττον τὴν Καμπανίαν, ὁ Σεμπρώνιος ἐστρατοπέδευσεν ἐν Βενεβέντῳ καὶ ὁ πράιτωρ Φάβιος ἐν Λευκανίᾳ. Ἐπιστρέψας ὁ Ἀννίβας εἰς Καμπανίαν ἀπεπειράθη νὰ καταλάβῃ τοὺς Ποτιόλους, ἀλλ' ἀπεκρούσθη, ὁ δὲ ὑπαρχος αὐτοῦ Ἄνων, προχωρήσας μέχρι τοῦ Βενεβέντου μετὰ 19000 ἀνδρῶν, ὑπέστη ἤτταν ὀλοσχερῆ ὑπὸ τοῦ ἀνθυπάτου Σεμπρωνίου (214).

Ἐκ τούτων ἐνθαρρυνθέντες οἱ Ῥωμαῖοι ἀπέστειλαν τὴν ἐτέραν τῶν ὑπατικῶν στρατιῶν εἰς Σικελίαν ὑπὸ τὸν ὑπατον Μάρκελλον, ὅστις μετὰ τριετῆ περίπου πολιορκίαν ἐκυρίευσεν τὰς Συρακούσας καὶ παρέδωκε τὴν πόλιν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν στρατιωτῶν του (212). Τότε ἐφρονεῦθη παρὰ τὴν ρητὴν διαταγὴν αὐτοῦ καὶ ὁ μέγας μαθηματικὸς Ἀρχιμήδης,⁽¹⁾ ὅστις διὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοηθέντων μηχανημάτων ἠδυνήθη ἐπὶ τριετίαν νὰ ἀποκρούσῃ πάσας τὰς ἐφοδούς.

Ἐτι δεινότερα ὑπέστη καὶ ἡ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος κυριευθεῖσα Καπύη. Πρὸς καθυπόταξιν αὐτῆς οἱ Ῥωμαῖοι ἔστειλαν ἕξ λεγεῶνας ὑπὸ τοὺς δύο ὑπάτους, Φλάκκον καὶ Κλυδίδιον Πούλχερ, καὶ ὑπὸ τὸν πράιτωρα Κλυδίδιον Νέρωνα. Ἡ φρουρὰ τῆς Καπύης μὴ δυναμένη νὰ ἀντιστῆ εἰς τοιαύτην ὑπέρογκον δύναμιν προσεκάλεσε τὸν Ἀννίβαν, ὅστις σπεύσας εἰς βοήθειαν προεκάλεσεν εἰς μάχην τοὺς πολεμίους, ἀλλ' οὔτοι ἀπέφυγον τὴν μάχην. Θέλων δὲ νὰ ἐξαναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως ἐπέδραμεν ἐπὶ τὴν Ῥώμην. Φέβος καὶ τρόμος κατέλαβε τοὺς Ῥωμαίους, ὅτε ἠκούσθη ἡ κραυγὴ ἡ Ἀννίβας πρὸ τῶν πυλῶν (Hannibal ante portas). Ἄλλ' ἡ ἄλω-

(1) Ὁ μέγας οὗτος μαθηματικὸς, καίπερ ἄγων ἤδη τὸ 74 ἔτος τῆς ἡλικίας, εἶχε γενναῖον τὸ φρόνημα καὶ θερμὴν τὴν καρδίαν ὑπὸ φιλοπατρίας. Ἀφιερώσας τὴν μεγαλοφυΐαν αὐτοῦ εἰς τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως παρεσκευάσεν ἀνυπερβλήτους δυσχερείας εἰς τοὺς πολεμίους. Ὅτε δ' ἐκυριεύθη ἡ πόλις, ὁ Ἀρχιμήδης ἦτο τόσον πολὺ προσηλωμένος εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ δαπέδου μαθηματικὰ αὐτοῦ διαγράμματα, ὥστε οὐδὲ ἀντελήθη καὶ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς. Ὅτε δ' εἰς στρατιώτης ἐπῆλθε ξιφῆρης νὰ ἀποκόψῃ τὴν κεφαλὴν του, ὁ σοφὸς γέρον δὲν ἐπέζητει πῶς νὰ ἀποτρέψῃ τὸν κίνδυνον, ἀλλὰ πῶς νὰ διασωθῇ τὰ διαγράμματα, ἀνακράξας: «μή μου τοὺς κύκλους τάραιτε!»

σις τῆς Ῥώμης δὲν ἦτο εὐκολος. Ἡ σύγκλητος συνελθοῦσα ἐκ τῆς πρώτης ἐκπλήξεως ἀντέταξεν ἰσχυρὰν ἄμυναν, ὃ δὲ Ἀννίβας, πρὶν ἢ κυκλωθῆ ὑπὸ τοῦ ἐπερχομένου ὑπάτου Φουλβίου, ἔσπευσε νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἐν ᾧ δὲ κατεδιώκετο κατὰ πόδας, αἰφνης ὑποστρέψας ἐνίκησε τὸν ὑπατον. Ἀλλ' ἡ νίκη αὕτη δὲν μετέβαλε τὴν τροπὴν τοῦ πολέμου, οὐδ' ἐπιεβράδυνε τὴν παράδοσιν τῆς Καπύης, ἥτις μετὰ τὴν παράδοσιν κατῆδαρίσθη, οἱ δὲ κάτοικοι ἐξηνδραποδίσθησαν.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐκυριεύθη διὰ προδοσίας καὶ ὁ Ἀκράγας καὶ ἡ μὲν φρουρὰ ἀπεσπάγη, οἱ δὲ κάτοικοι ἐξηνδραποδίσθησαν καὶ ἡ πόλις ἐλαφροαγωγήθη. Τὴν αὐτὴν συμφορὰν ὑπέστη καὶ ὁ Τάρκς κυριευθεὶς καὶ αὐτὸς διὰ προδοσίας κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος.

§ 45. Πόλεμος ἐν Ἰβηρία. Πόπλιος Σκιπίων.

Μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ δευτέρου Καρχηδονικοῦ πολέμου οἱ Ῥωμαῖοὶ ἔπεμψαν, ὡς εἴρηται, εἰς Ἰσπανίαν τοὺς δύο ἀδελφοὺς Σκιπίωνας, Γναίον καὶ Πόπλιον. Καὶ ὁ μὲν Πόπλιος μαθὼν τὴν ὑπὸ τοῦ τοῦ Ἀννίβας διάβασιν τῶν Πυρηναίων ὑπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐκ Μασσαλίας, ὅπου εἶχεν ἤδη φθάσει, ὃ δὲ Γναῖος διαπερρωθεὶς μετὰ τοῦ πλείστου τῆς στρατιᾶς εἰς τὴν Ἰσπανίαν κατέλαβε τὴν Ἐμπορίαν καὶ δι' ἐπαγγελιῶν ἔπεισε τοὺς ἐν Ἰβηρία λαοὺς νὰ προσχωρήσωσι πρὸς τοὺς Ῥωμαίους. Ἐνίκησε περὶ Κίσσαν καὶ συνέλαβεν αἰχμάλωτον καὶ τὸν στρατηγὸν τῶν Καρχηδονίων Ἄνωνα (218). Μετὰ τὴν νίκην αὐτὴν ὁ μὲν Γναῖος Σκιπίων ἐγένετο κύριος τῆς μεταξὺ Ἰβηρος καὶ Πυρηναίων χώρας, ἡ δὲ Ῥωμαϊκὴ σύγκλητος, ὅπως προεγγάγη τὴν κατὰ κτησιν, ἔπεμψε καὶ τὸν Πόπλιον Σκιπίωνα ὡς ἀνθύπατον μετὰ 8000 ἀνδρῶν. Οἱ δύο Σκιπίωνες κατέκτησαν τὴν Ζάκανθαν, τὴν ὁποίαν ἀνφοδόμησαν ἐκ θεμελίων, καὶ προβάντες πέραν αὐτῆς ἐνίκησαν τὸν Ἀσδρούβαν παρὰ τὴν πόλιν Ἰβηρον (214 π. Χ.). Τότε ἡ Καρχηδὼν, ὅπως παρὰ κωλύσῃ τὴν πρόσodon τῶν Ῥωμαϊκῶν ὄπλων, ἀπέστειλεν ὑπὸ τὸν Μάγωνα, ἀδελφὸν τοῦ Ἀννίβας, μεγάλην στρατιάν πρὸς τὸν Ἀσδρούβαν, ὅστις ἔλαβε βοήθειαν καὶ παρὰ τοῦ Γούλα, βασιλέως τῆς ἐν Ἀφρικῇ ἀνατολικῆς Νουμιδίας. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ὁ Ἀσδρούβας κατέβαλε τὸν βασιλέα τῆς δυτικῆς Νουμιδίας Σύφακα, σύμμαχον τῶν Σκιπιώνων, ἔπειτα δὲ κατετρόπωσε τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον καὶ τοὺς δύο Σκιπίωνας, πεσόντας ἀμφοτέρους ἐν τῷ ἀγῶνι (211). Οἱ Ῥωμαῖοι ἔπεμψαν ἤδη εἰς Ἰσπανίαν τὸν ἀντιστράτηγον Κλαύδιον Νέρωνα

μετὰ 13000 ἀνδρῶν, ἀλλὰ ταχέως ἐγνώσθη καὶ ἡ ἀνικανότης αὐτοῦ. Ὁθεν μετ' ὀλίγον ἐπεμφαν ἀντ' αὐτοῦ ὡς ἀνθύπατον τὸν νεαρὸν Πόπλιον Σκιπίωνα, ὁμώνυμον υἱὸν τοῦ πεσόντος ἐν τῇ μάχῃ Σκιπίωνος καίπερ ἄγοντα ἤδη μόλις τὸ 24 ἔτος τῆς ἡλικίας, ἀλλ' ὅστις λίαν ἐνωρίς εἶχε προσελκύσει τὸν γενικὸν θαυμασμόν διὰ τε τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ καὶ τὴν εὐσέβειαν. Δεκαεξέτης μόλις εἶχε σώσει τὴν ζωὴν τοῦ πατρός του, βαρέως πληγωθέντος εἰς τὴν παρὰ τὸν ποταμὸν Τικίνον μάχην. Μετὰ δὲ τὴν ἐν Κάνναϊς μάχην φέρων βαθμὸν χιλιάρχου ἐξηνάγκασε τοὺς ἐπιζήσαντας Ῥωμαίους γνωρίμους κρατῶν ἀνὰ χεῖρας τὸ ξίφος νὰ μὴ ἐγκαταλίπωσι τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Σκιπίων παραλαβὼν 10000 πεζοὺς, 1000 ἵππους καὶ στόλον 50 πεντήρων νηῶν ἀπέπλευσεν ἐξ Ὠστίας εἰς Ἰσπανίαν καὶ διαχειμάσας ἐν Ταρρακῶνι, προσεκάλεσεν ἐκεῖ καὶ τὸν Νέρωνα μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ (210). Ἐπωφελοῦμενος δ' ἐκ τῆς διαιρέσεως τῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων, προελθούσης ἐκ τῆς ἀντιζηλίας τῶν τριῶν στρατηγῶν, Ἀσδρούβου τοῦ Γίσκωνος, καὶ τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἀννίβα, Ἀσδρούβου καὶ Μάγωνος, ἐπῆλθε κατὰ τὸ ἐπιὸν ἕαρ κατὰ τῆς ὀχυρᾶς Καρθαγένης, φρουρουμένης ὑπὸ χιλιῶν μόνον ἀνδρῶν, καὶ κατέλαβεν αὐτὴν ἐξ ἐφόδου (209). Ἀπειροπληθῆ λάφυρα καὶ πολυάριθμοι ὄμηροι ἐκ τῆς μετημβρινῆς Ἰσπανίας περιῆλθον εἰς χεῖρας τοῦ νικητοῦ. Ἀφήσας δ' αὐτοὺς ἐλευθέρους νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὰς πατρίδας των, προσεῖλκυσε τὴν εὐνοίαν τοῦ ἰσπανικοῦ λαοῦ καὶ τὴν συμμαχίαν τῶν δύο βασιλέων τῆς Νουμιδίας, τοῦ Μασσανάσσου, υἱοῦ τοῦ Γούλα, καὶ τοῦ Σύφακος. Ἐκ τούτων ἐνθαρρυνθεὶς ὁ Σκιπίων ἐπῆλθε κατὰ τοῦ Ἀσδρούβου, ἀδελφοῦ τοῦ Ἀννίβα, καὶ συναντήσας αὐτὸν κατὰ τὴν πόλιν Βαίκυλα παρὰ τὸν ποταμὸν Βαίτιν ἐνίκησεν αὐτὸν φονεύσας 9000 καὶ ζωγρήσας 10000 (209).

Ἡ Καρχηδὼν μετὰ τὰς ἥττας αὐτὰς ἀπέστειλε νέαν στρατιάν ὑπὸ τὸν Ἄννωνα εἰς τὴν Ἰσπανίαν πρὸς ἀνάκτησιν αὐτῆς, ἀντὶ νὰ ἀποστείλῃ καὶ αὐτὴν εἰς Ἰταλίαν. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ὁ Ἄννων προφθάσῃ νὰ ἐνωθῆ μετὰ τοῦ Ἀσδρούβου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Γίσκωνος, ἐπελθὼν κατ' αὐτοῦ ὁ πραιτωρ Μάρκος Σειλανὸς ἐνίκησε καὶ συνέλαβεν αὐτὸν αἰχμάλωτον. Τέλος ὁ Σκιπίων κατετρόπωσε παρὰ τὸν ποταμὸν Βαίτιν παρὰ τὰ Βαίκυλα τὸν Ἀσδρούβου καὶ Μάγωνα, ὅπου καὶ πρότερον εἶχε νικήσει τὸν Ἀσδρούβου. Διὰ τῆς νίκης ταύτης ὁ Σκιπίων ἐπεσφράγισε τὴν καθυπόταξιν τῆς Ἰσπανίας (206).

§ 46. Μάχη παρὰ τὸν Μέταυρον ποταμὸν. Θάνατος τοῦ Ἀσδρούβα.

Μετὰ τὰς ἤττας, ἃς οἱ Καρχηδόνιοι ὑπέστησαν καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Σικελίᾳ, διέταξαν τὸν μὲν Μάγωνα νὰ μεταβῆ εἰς Βαλεριάδας πρὸς στρατολογίαν, τὸν δὲ Ἀσδρούβαν νὰ παραμείνῃ ἐν Ἰσπανίᾳ, τὸν δ' ἕτερον Ἀσδρούβαν, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἀννίβα, νὰ δράμῃ εἰς Ἰταλίαν πρὸς βοήθειαν αὐτοῦ. Ἡτολίαν ἐπίκαιρος ἢ ἔλευσις αὕτη τοῦ Ἀσδρούβα, καθ' ἣν περίστασιν μάλιστα ὁ ὑπατος Μάρκελλος καὶ ὁ συνύπατος αὐτοῦ Κρισπίνος περιπεσόντες ἐν Ἀπουλίᾳ εἰς ἐνέδραν εἶχον φονευθῆ (208). Ἐν ᾧ δὲ ὁ Ἀσδρούβας συνήθροιζε πέραν τῶν Ἄλπεων τοὺς μισθοφόρους αὐτοῦ καὶ ἠτοιμάζετο νὰ κατέλθῃ εἰς Ἰταλίαν πρὸς βοήθειαν τοῦ Ἀδελφοῦ του, εὕρισκομένου ἐν Ἀπουλίᾳ, ἡ σύγκλητος τῶν Ῥωμαίων ἔλαβεν δλα τὰ κατάλληλα μέτρα. Κατὰ μὲν τοῦ Ἀννίβα ἔπεμψε τὸν Κλαύδιον Νέρωνα, κατὰ δὲ τοῦ Ἀσδρούβα τὸν ἕτερον ὑπατον Λίβιον Σαλινάτωρα. Ὁ Ἀσδρούβας, διαβὰς ἀκωλύτως τὸν Πάδον, προανήγγειλε πρὸς τὸν ἀδελφόν του τὴν ὁδόν, δι' ἧς ἔμελλε νὰ διέλθῃ, ὅπως φθάσῃ εἰς τὴν Ὀμβρικὴν καὶ συνενωθῆ μετ' αὐτοῦ. Ἄλλ' αἱ ἐπιστολαὶ περιῆλθον εἰς χεῖρας τοῦ Νέρωνος, ὅστις ἀμέσως ἔγραψε πρὸς τὴν σύγκλητον νὰ ἀποστείλῃ τοὺς δύο ἐν Ῥώμῃ λεγεῶνας πρὸς φύλαξιν τῶν στενῶν τῆς Ναρνίκας, αὐτὸς δ' ἔσπευσε μεθ' 7000 ἀνδρῶν νὰ συνενωθῆ μετὰ τοῦ Λιβίου, ἑστρατοπεδευμένου ἐν Σήνῃ τῆς Ὀμβρικῆς. Ὅτε δ' ὁ Νέρων κατέφθασεν εἰς τὴν Ὀμβρικὴν καὶ ἠνώθη μετὰ τοῦ Λιβίου, ὁ Ἀσδρούβας εἶχεν ἤδη διαβῆ τὸν ποταμὸν Μέταυρον καὶ στρατοπεδεύσει παρὰ τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ ἐν θέσει λίαν ὀχυρᾷ. Ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ἀφίξεως τοῦ Νέρωνος ὁ Ἀσδρούβας ὑποθέσας ὅτι ὁ μὲν Ἀννίβας εἶχεν ἠττηθῆ, ὁ δὲ Νέρων ἤγεν ἀπασαν τὴν ἑαυτοῦ στρατίαν, ἀπεφάσισε νὰ μὴ ἔλθῃ εἰς μάχην καὶ διαλύσας τὸ στρατόπεδον παρεσκευάσθη νὰ διαβῆ τὸν ποταμὸν καὶ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν. Ἄλλ' ἐγκαταλειφθεὶς προδοτικῶς ὑπὸ τοῦ ὀδηγοῦ του, ἐν ᾧ ἐπέζητει νὰ εὕρῃ πόρον τοῦ ποταμοῦ, κατελήφθη ὑπὸ τῶν πολεμίων καὶ ἠναγκάσθη ν' ἀποδεχθῆ τὴν μάχην. Περικυκλωθεὶς δὲ ὑπὸ πολλαπλασίων δυνάμεων καὶ βλέπων ἀπελπιν τὴν θέσιν του, εἰσώρμησεν ἕριππος εἰς τὸ μέσον τῶν πολεμίων καὶ ἔπεσεν ὡς ἦρωσ. Ἡ κεφαλὴ του ἀποκοπίσασα μετηνέχθη καὶ ἐρρίφθη διὰ νυκτὸς εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ

Ἀννίβα. Ὁ Ἀννίβας ἰδὼν τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ βαρυστενάζας εἶπε μετὰ θλίψεως : « Ἡ τύχη ἐβαρύνθη νὰ μοὶ παρέχη καὶ εἰς τὸ ἐξῆς τὴν εὐνοίαν τῆς, ἐν δὲ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀδελφοῦ μου διαβλέπω τὴν πτώσιν τῆς Καρχηδόνος ! » Ἄλλ' οὐδὲ τότε ἠθέλησε νὰ ἐγκαταλίπη τὴν Ἰταλίαν, ἀλλ' ἀποσυρθεὶς εἰς τὴν ἐσχάτην ἄκραν τῆς Βρεττίας παρέμεινεν ἐκεῖ ἐπὶ τέσσαρα ἀκόμη ἔτη. (1) Οὕτω δὲ καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ οἱ Ῥωμαῖοι ἀπέβησαν νικηταί.

§ 47. Σκιπίων ὁ Ἀφρικανός. Ἡ ἐν Ζάμα μάχη.

Ἡ Καρχηδὼν προθύμως ἠθέλειν ἤδη ἀποδεχθῆ τὴν εἰρήνην, παραιτουμένη τῆς κυριαρχίας τῆς Ἰσπανίας, ἐὰν ὁ Σκιπίων δὲν ἐξώθει τὰ πράγματα εἰς τὰ ἔσχατα, ἐπιθυμῶν νὰ ὑπογράψῃ αὐτὸς τὴν εἰρήνην ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Καρχηδόνος. Ὅθεν ἐπιστρέψας ἐξ Ἰσπανίας εἰς Ῥώμην μετὰ πλουσιωτάτων λαφύρων καὶ ἀναγορευθεὶς ὕπατος ἐπέμφθη πρὸς διοικήσιν τῆς Σικελίας ἔχων τὸ δικαίωμα νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Ἀφρικὴν, ἂν ἠθέλειν ἀπαιτήσῃ τοῦτο τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας, ὁ δὲ συνύπατος αὐτοῦ Λικίνιος Κράσσος ἐπέμφθη εἰς Βρεττίαν, ὅπως ἀντιταχθῆ πρὸς τὸν Ἀννίβαν. Ἐπὶ ἐν ἔτος διέμεινεν ὁ Σκιπίων ἐν Σικελίᾳ συλλέγων ἄνδρας καὶ ναυπηγῶν στόλον, κατὰ δὲ τὸ θέρος τοῦ 204 ἐξέπλευσεν ἐκ τοῦ Λιλυβαίου καὶ ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Ἐρμαϊαν ἄκραν μετὰ 30000 πεζῶν καὶ 2000 ἰππέων. Ὁ δὲ Ἀννων ἐπιτεθείς ἤδη μετὰ τὴν ἀπόβασιν κατ' αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἰππικοῦ ἠτήθη καὶ ἐξωγήθη. Ἐκ τῆς ἐπιτυχίας ταύτης ἐνθαρρυνθεὶς ὁ Σκιπίων εἰσέβαλε τολμηρότερον εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας καὶ ἐφώρμησε πρὸς ἐκπολιόρκησιν τῆς Ἰτύκης, ἀλλ' ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ Ἀσδρούβα, υἱοῦ τοῦ Γίσκωνος, καὶ τοῦ Σύφακος, ὅστις λαθῶν σύζυγον τὴν ὠραίαν θυγατέρα τούτου, Σοφωνίβαν, εἶχε προσχωρήσει ἤδη πρὸς τοὺς Καρχηδονίους. Ἐντεῦθεν ὁ Σκιπίων μετεστρατοπέδευσε πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἰτύκης, εἰς θέσιν λίαν ὄχυράν, καιροφυλακτῶν καὶ ἐνεδρεύων τοὺς πολεμίους. Τάχιστα δ' εὐρῶν εὐκαιρίαν ἐπέπεσε διὰ νυκτὸς κατ' αὐτῶν καὶ ἐμβάλων πῦρ εἰς τὰ χαρακώματα καὶ εἰς τὰς καλα-

(1) Τότε ὁ Ἀννίβας ἀνήγειρε βωμὸν εἰς τὴν Λακινίαν Ἦραν, ἐφ' οὗ ἐπέγραψεν ἑλληνιστὶ καὶ καρχηδονιστὶ τὰ ἑαυτοῦ κατορθώματα. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ὁ Πολύβιος ἠρύσθη τὰς πλείστας τῶν εἰδήσεων καὶ τὰς κυριώτερας χρονολογίας κατὰ τὴν συγγραφὴν τῆς ἱστορίας του.

μίνας αὐτῶν σιηνὰς κατέκοψεν ἐν τῇ αἰφνιδίᾳ ταραχῇ περὶ τοὺς 40000 καὶ ἠχμζλώτισεν ὑπὲρ τοὺς 5000. Ἐν δὲ τοῖς *Μεγάλοις Πεδίοις* νικήσας τὰ λείψανα τῆς ἐχθρικής στρατιᾶς ἔπεμψε τὸν *Μασσανάσσην* εἰς *Νουμιδίαν* κατὰ τοῦ *Σύφρακος*. Τοῦτον δ' ἐκείνος νικήσας καὶ ζωγράφσας ἀνέκτησε τὸ βασιλείον του καὶ προσέλαβε καὶ τὸ τοῦ ἠττηθέντος. Ἦδη ἡ *Καρχηδὼν* περιστοιχιζομένη ὑπὸ ἀδιαλλάκτων ἐχθρῶν καὶ ὑπηκόων μισούντων αὐτήν, σπαρασσομένη δ' ἐσωτερικῶς ὑπὸ τῶν φατριῶν, δὲν ἠδύνατο νὰ εὔρη τὴν σωτηρίαν ἐν τῇ φιλοπατρίᾳ τῶν λαῶν τῆς, ὡς εὔρεν αὐτὴν ἡ Ῥώμη μετὰ τὴν ἐν *Κάνναις* μάχην. Ὅθεν οἱ *Καρχηδόνιοι* εἰς μὲν τὸν *Σκιπίωνα* ἔπεμψαν πρέσβεις περὶ εἰρήνης, τὸν δ' Ἄννιβαν καὶ *Μάγων* προσεκάλεσαν νὰ σπεύσωσι πρὸς ἄμυναν τῆς πατρίδος, τὸν δὲ Ἄσδρούβαν, ὡς πκραιτίον τῶν τελευταίων συμφορῶν, κατεδίκασαν εἰς θάνατον. Καὶ ὁ μὲν Ἄσδρούβας διεσώθη διὰ τῆς φυγῆς, ὁ δὲ *Μάγων* ἐτελεύτησε κατὰ τὸν πλοῦν ἐκ τῶν πληγῶν, ἄς εἶχε λάθει, ὅτε εἰσέβαλε τελευταῖον εἰς τὴν χώραν τῶν Ἰνσούβρων. Ὁ δὲ Ἄννιβας ὑπέικων μετὰ θλίψεως εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος διέλυσε τὸ στρατόπεδον, ἔκαυσε πάντα τὰ σκεύη, ἐφόνησε 4000 ἵππους μὴ ἔχων τὰ μέσα τῆς μεταφορᾶς αὐτῶν, καὶ ἀπεβίβασθη εἰς *Λέπτιν*, πόλιν κειμένην κατὰ τὰ *ΝΑ* τοῦ κόλπου τῆς *Καρχηδόνος* (κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 203 π.Χ.). Ἐκεῖθεν μεταβάς εἰς τὸν Ἀδρύμητα ἐπήυξησε τὴν στρατιάν αὐτοῦ διὰ νέων στρατολογιῶν, καὶ ἐκ τῶν μισθοφόρων τοῦ *Μάγων* καὶ ἐξ ἐκείνων, οὓς ἤγαγεν ὁ ἐξόριστος Ἄσδρούβας. Ἄλλ' ὁ *Σκιπίων* ἐπέσπευσε τὴν μάχην. Πρὸ τῆς μάχης ὁ Ἄννιβας ἐζήτητε συνέντευξιν πρὸς εἰρήνην μετὰ τοῦ *Σκιπίωνος*. Ὁ *Σκιπίων* ἀπεδέχθη μὲν αὐτήν, ἀλλ' οἱ ὑπ' αὐτοῦ προταθέντες ὅροι τῆς εἰρήνης ἦσαν τόσον βαρεῖς, ὥστε δὲν ἐγένοντο δεκτοὶ ὑπὸ τοῦ Ἄννιβαν καὶ ἀπεφασίσθη νὰ κριθῇ ὁ ἄγων διὰ τῶν ὀπλίων.

Ὅθεν παρὰ τὰ *Ναράγγαρα* πλησίον τοῦ ποταμοῦ *Βαγράδα* κατὰ τὸν *Λίβιον* ἢ παρὰ τὴν πόλιν *Μάργαρον* κατὰ τὸν *Πολύβιον*, ἀντιπαραταχθέντες οἱ δύο στρατοὶ, ὧν ἠγοῦντο οἱ δύο μέγιστοι στρατηγοὶ τῆς ἀρχαιότητος, συνῆψαν τὴν τελευταίαν κρίσιμον μάχην, ἣτις ἐν τῇ ἱστορίᾳ φέρει τὸ ὄνομα τῆς *Ζάμας* (19 Ὀκτωβρίου 202 π.Χ.).

Ὁ Ἄννιβας κατὰ πρῶτον ἐπαρῆκε τοὺς ἐλέφαντας, ἀλλ' οὗτοι βαλλόμενοι ὑπὸ τῶν τοξοτῶν καὶ ἐπιστρέφαντες ὄρμησαν κατὰ τοῦ ἱππικοῦ τοῦ Ἄννιβαν καὶ διετάραξαν τὰς δύο πτέρυγας τοῦ στρατοῦ, ἔνθα παρετάσσοντο 6000 ἵππεις, ἡ κυριωτέρα τῶν *Καρχηδονίων* δύ-

ναμεις, οἵτινες προσβληθέντες βραγδαίως καὶ ὑπὸ τοῦ πολυαρίθμου ἰππικοῦ τῶν Ῥωμαίων ἐτρόπησαν εὐχερῶς εἰς φυγήν. Οὕτω δὲ τὰ δύο μείναντα γυμνὰ πλευρὰ τοῦ πεζικοῦ, προσβληθέντα κατὰ μέτωπον μὲν ὑφ' ὀλοκλήρου τῆς Ῥωμαϊκῆς στρατιᾶς, κατὰ νῶτον δὲ ὑπὸ τοῦ ἰππικοῦ, ἠττήθησαν ὀλοσχερῶς. Ὁ δὲ Ἀννίβας μόλις διεσώθη μετ' εὐαρίθμων ἰππέων εἰς τὸν Ἀδρύμητα καὶ ἐκείθεν ἀφικόμενος εἰς Καρχηδόνα προέ-
 τρεψε τὴν γερουσίαν εἰς εἰρήνην, ἥτις καὶ συνωμολογήθη ὑπὸ λίαν ἐπαχθεῖς ὄρους. Ἐπιβέλλετο δ' εἰς τοὺς Καρχηδονίους ἡ ἐγκατάλειψις πασῶν τῶν ἐν Ἀφρικῇ κτήσεων, ἡ παράδοσις πάντων τῶν αἰχμαλώ-
 των καὶ αὐτομόλων, τῶν ἐλεφάντων καὶ τῶν πολεμικῶν πλοίων, πλὴν δέκα, ἡ πληρωμὴ 10000 ταλάντων ἐντὸς 50 ἐτῶν, ἡ παράδοσις 100 ὁμήρων κατ' ἐκλογὴν τοῦ νικητοῦ, ἡ ἀπαγόρευσις κηρύξεως πολέμου ἄνευ τῆς συναίνεσως τῆς Ῥώμης καὶ τέλος ἡ ἀπόδοσις εἰς τὸν Μασσα-
 νάσσην πασῶν τῶν ἀπ' αὐτοῦ ἀφαιρεθειῶν χωρῶν τῆς Νουμιδίας (201).

§ 48. Δόξα καὶ θρίαμβος τοῦ Σκιπίωνος. Ἐξορία καὶ θάνατος τοῦ Ἀννίβα.

Μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ἐπέστρεψεν ὁ Σκιπίων εἰς Ῥώμην, ὁ δὲ λαὸς συνέρρεε πανταχόθεν νὰ ἴδῃ τὸν δαφνοστεφεῖ νικητὴν τοῦ Ἀννίβα. Ὁ θρίαμβος αὐτοῦ ὑπερέβη κατὰ τὴν λαμπρότητα πάντας τοὺς πρότερον καταχθέντας ἐν Ῥώμῃ θριάμβους, ἡ δὲ σύγκλητος ἀνταμείβουσα αὐτὸν προσεθηκέν εἰς τὸ ὄνομά του τὸ ἔνδοξον ἐπώνυμον Ἀφρικανὸς καὶ ἱδρυσεν ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου τὴν εἰκόνα του.

Ὁ δὲ ἠττηθεὶς καὶ τόσον ἀτυχήσας μέγας Ἀννίβας ἀνεδείχθη οὐχ ἥττον καὶ μέγας πολιτικὸς ἀνὴρ μετὰ τὴν εἰρήνην, διότι πρῶτος ἄρχων (σουφρέτης) ἐκλεχθεὶς κατώρθωσε διὰ συνετῶν μέτρων καὶ δι' αὐστηρᾶς οἰκονομίας ἐντὸς δεκαετίας νὰ πληρώσῃ εἰς τοὺς Ῥωμαίους πᾶσαν τὴν πολεμικὴν ἀποζημίωσιν. Ἀλλὰ κατηγορηθεὶς ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ, ὅτι συνεννοεῖται κρυφίως μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου πρὸς καταπολέμησιν τῶν Ῥωμαίων, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ πρὸς ἐκείνον, ὅστις εὐμενέστατα ὑπεδέχθη τὸν φυγάδα καὶ ἀνέδειξεν αὐτὸν ναύαρχον. Τὰς συνετὰς ὁμως αὐτοῦ συμβουλὰς ὁ Ἀντιόχος δὲν ἀπεδέχθη, ὅπως μεταγάγῃ τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἰταλίαν, συμμαχῶν μετὰ τῶν Καρχηδονίων. Ἠττηθέντος δὲ τοῦ Ἀντιόχου ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἠναγκάσθη καὶ πάλιν ὁ Ἀννίβας νὰ καταφύγῃ ἐκείθεν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Βιθυνίας Προυσίαν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ καταδιωχθεὶς ὑπὸ τῶν

Ῥωμαίων καὶ μέλλων νὰ παραδοθῆ εἰς τοὺς ἀμειλίχτους ἑαυτοῦ ἐχθροὺς ὑπὸ τοῦ γαμερποῦς Προυσίου κατέστρεψε τὸν βίον (1) διὰ φαρμάκου, ὅπερ ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ (183 π. Χ.). Τὸ αὐτὸ ἔτος ἐτελεύτησε καὶ ὁ Σκιπίων ἐν Καμπανίᾳ καὶ ὁ Φιλοποίμην ὁ Μεγαλοπολίτης ἐν Ἑλλάδι.

§ 49. Ὁ πρὸς τοὺς Γαλάτας τελευταῖος πόλεμος.

Οἱ Γαλάται ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τοῦ πρὸς τοὺς Καρχηδονίους πολέμου τῶν Ῥωμαίων καθυπέταξαν πᾶσαν σχεδὸν τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Πάδου Γαλατίαν, πλὴν δύο μόνον ἀποικιῶν, τῆς Πλακεντίας καὶ τῆς Κρεμῶνος. Τελευταῖον δὲ κυριεύσαντες καὶ τὴν Πλακεντίαν κατέστρεψαν αὐτήν, ἐπολιόρησαν δὲ καὶ τὴν Κρεμῶνα, τὴν ἑτέραν τῶν ἀποικιῶν, ἀλλ' ἀποκρουθέντες ἤδη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὑπέστησαν ἥτταν ὀλοσχερῆ πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως (200 π. Χ.) Ἐκτοτε ἐξακολουθεῖ ἐπὶ δεκαετίαν ἀγὼν φονικός. Καὶ ἐν ἔτει μὲν 198 οἱ Ῥωμαῖοι ἀνέκτησαν τὴν Πλακεντίαν καὶ ἀπέστειλαν εἰς αὐτήν 2000 ἀποίκους. Ἐν ἔτει δὲ 197, προσχωρησάντων πρὸς αὐτοὺς τῶν Κενομανῶν, κατετρόπωσαν τοὺς ὑπὸ τῶν Βοίων ἐγκαταλειφθέντας Ἰνσούβρους, τὸ δ' ἐπιὸν ἔτος νικήσαντες καὶ τοὺς Βοίους ἐκυριεύσαν τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν Φελσίνην, τὴν ὕστερον κληθεῖσαν Βονωνίαν. Κατὰ τὰ δύο δ' ἐπόμενα ἔτη 195 καὶ 194 ὁ πόλεμος ἐξακολουθεῖ ἀμφίροπος καὶ ἄνευ ἀποτελέσματος. Τὸ δὲ 193 ἐνίκησαν πάλιν οἱ Ῥωμαῖοι παρὰ τὴν Μουτίνην ἐν μεγάλῃ μάχῃ τοὺς Βοίους. Τέλος ἐν ἔτει 191 ὁ ὕπατος Σκιπίων Νασικᾶς ἐπεράτωσε τὸν πόλεμον νικήσας τοὺς Βοίους καὶ ἐξαναγκάσας αὐτοὺς εἰς εἰρήνην ἐπὶ παραχωρήσει τοῦ ἡμίσεως τῆς χώρας τῶν πρὸς ἐγκατάστασιν Ῥωμαϊκῶν ἀποικιῶν. (2)

(1) Ὅποτεν αἱ εὐεργεσίαι ὑπερβαίνουσι τὰ ὅρια τῆς ἀνθρωπίνης εὐγνωμοσύνης, ἀνταμείβονται πάντοτε διὰ τῆς ἐσχάτης ἀχαριστίας. Ὁ Ἀννίβας ἀνώτερος τοῦ λαοῦ, ἐν ᾧ ἐγεννήθη, εἴμαρτο νὰ ζήσῃ καὶ νὰ ἀποθάνῃ μακρὰν τῆς πατρίδος! Ἄλλ' ἡ προγραφή καὶ ἡ ἐξορία, αἵτινες παραδίδουσιν εἰς λήθη τὸς κοινούς τῶν θνητῶν, ἀναδεικνύουσιν ἔτι μείζονα τοὺς ἐνδόξους ἄνδρας, διότι ἡ ἀρετὴ ἐν μὲν ταῖς εὐπραγίαις μᾶς ποιεῖ, ἐν δὲ ταῖς ἀτυχίαις μᾶς καταθέλλει. Ὁ Ἀννίβας διέταξε νὰ γραφῆ ἐπὶ τοῦ τάφου του τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα: « Ἀγνώμων πατρίς, δὲν θὰ ἔχῃς τὰ δαστὰ μου! »

(2) Καὶ ἐν Βονωνίᾳ μὲν τῷ 189 π. Χ. ἀπεστάλησαν 3000, μετὰ ἐξαετίαν δ' ἰδρύθησαν καὶ τρεῖς ἕτεραι ἀποικίαι, ἐν Μουτίνῃ, ἐν Πάρμα καὶ ἐν Ἀκυληίᾳ. Κατεσκευάσαν δὲ καὶ στρατιωτικὰς ὁδοὺς, ἵνα συνδέσῃ τὴν

§ 50. Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Φίλιππον τὸν Ε΄.

Οἱ Ῥωμαῖοι διὰ τῆς προδοσίας Δημητρίου τοῦ Φαρίου κατέλαβον τὰ παράλια τῆς Ἰλλυρίας (ἴδε σελ. 70). Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οὗτοι ἀντήμειψαν αὐτὸν διὰ τῆς παραχωρήσεως πολλῶν χωρῶν, ἀλλ' ἔπειτα ἐξέβαλον αὐτὸν ἐκεῖθεν. Οὗτος δὲ κατέφυγε πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Φίλιππον τὸν Ε΄ καὶ προέτρεψεν αὐτὸν νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τῶν Καρχηδονίων κατὰ τῶν Ῥωμαίων πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Ἀπολλωνίας, Ἐπιδάμου καὶ Κερκύρας. Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι ἐγκαίρως ἀποστείλαντες τὸν στόλον τῶν ἐξηνάγκασαν τὸν Φίλιππον νὰ διαλύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀπολλωνίας καὶ ἐνεθάρρουν τοὺς Αἰτωλοὺς νὰ ἀποστῶσι τῆς συμμαχίας αὐτοῦ καὶ νὰ συμμαχήσῃσι μεθ' αὐτῶν (211). Ἐντεῦθεν ἐξερράγη πόλεμος μεταξὺ Αἰτωλῶν καὶ Φιλίππου διαρκέσας ἐπὶ ἑπταετίαν (211—205). Ἔνεκα τοῦ πολέμου τούτου δὲν ἠδυνήθη ὁ Φίλιππος νὰ ἀποστείλῃ οὐδεμίαν βοήθειαν πρὸς τὸν Ἄννιβαν καὶ ἠναγκάσθη νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους. Ἀλλ' ἐπελθούσης ἔριδος μεταξὺ Ἀχαρνάνων καὶ Ἀθηναίων, ἐκείνοι μὲν ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Φιλίππου, οὗτοι δὲ τὴν τῶν Ῥωμαίων, μεθ' ὧν ἠνώθησαν καὶ ὁ Ἄτταλος ὁ Α΄, βασιλεὺς τῆς Περγάμου, καὶ οἱ Ῥόδιοι. Ὄθεν ἡ Ῥώμη εὐροῦσα ἐντεῦθεν εὖλογον ἀφορμὴν ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Φιλίππου (200—197). Καὶ ὁ μὲν κατ' αὐτοῦ ἀποσταλεὶς ὑπάτος Σουλπίκιος Γάλβας οὐδὲν ἐπὶ διετίαν κατώρθωσεν. Ἀλλ' ὁ κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τοῦ πολέμου ἀποσταλεὶς ὑπάτος Φλαμινῖνος, συνδυάζων ἐν αὐτῷ στρατηγικὴν μεγαλοφυίαν, διπλωματικὴν ἰκανότητα καὶ ἔνθερμον φιλελληνισμόν, ἐξηνάγκατε τὸν Φίλιππον νὰ ἐγκαταλίπῃ τὰ στενά, τὰ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἀφίου ποταμοῦ ἐν ταῖς φάραξι τῆς Ἡπείρου, ἅπερ εἶχε προκαταλάβει καὶ ὀχυρώσει, καὶ εἰσβαλὼν εἰς τὴν Θεσσαλίαν κατετρόπωσε αὐτὸν ἐν τῇ παρὰ τὰς Κυνὸς κεραλᾶς συναρθείσῃ μάχῃ (197). Ἐντεῦθεν ὁ Φίλιππος διασωθεὶς εἰς Μακεδονίαν ἐζήτησε καὶ ἔλαβε τὴν εἰρήνην, δι' ἧς ἐπεβάλλετο εἰς αὐτὸν νὰ παραδώσῃ ὅλον τὸν στόλον, πλὴν πέντε νηῶν, νὰ πληρώσῃ χίλια τάλαντα, νὰ ἐλαττώσῃ τὸν στρατὸν του εἰς πεντα-

Γαλατίαν μετὰ τῆς Ῥώμης, τὴν μὲν ἄγουσαν ἀπὸ Ἀριμίνου εἰς Πλακεντίαν, τὴν δὲ ἀπὸ Ἀρρητίου διὰ τῶν Ἀπεννίνων εἰς Βονωνίαν καὶ οὖσαν συνέχειαν τῆς Κασσίας ὁδοῦ.

νά παραδώσῃ πάντα τὸν στόλον, πλὴν 10 νηῶν, ὄλους τοὺς ἐλέφαντας καὶ τοὺς πρόσφυγας Ἑλληνας καὶ 20 ὁμήρους ἐκ τῶν μάλλον ἐγκρίτων, ἐν οἷς συγκατελέγετο καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντιόχου, ὁ Ἀντίβας καὶ ὁ Αἰτωλὸς Θόας (190 π. Χ.). Εἰς τὰς κατὰ θάλασσαν νίκας τῶν Ῥωμαίων συνετέλεσαν τὰ μάλιστα οἱ Ῥόδιοι, εἰς δὲ τὴν τελευταίαν κατὰ γῆν νίκην ὁ βασιλεὺς τῆς Περγάμου Εὐμένης διὰ τοῦ ἵππικου του, εἰς ὃν οἱ Ῥωμαῖοι παρεχώρησαν πλείστας χώρας. Τὸ δ' ἐπιὸν ἔτος οἱ Ῥωμαῖοι ἐκπορθήσαντες τὴν Ἀμβρακίαν ἐξηνάγκασαν τοὺς Αἰτωλοὺς νά παραδοθῶσιν ἄνευ ὄρων ὡς ὑπήκοοι αὐτῶν, νά πληρώσωσι 500 τάλαντα ὡς πολεμικὴν ἀποζημίωσιν καὶ νά παραδώσωσι 40 ὁμήρους (189 π. Χ.).

§ 52. Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὸν Περσέα βασιλέα τῆς Μακεδονίας (171—168 π. Χ.).

Ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ὁ Ε' βαρέως φέρων τὴν ἥττάν του καὶ τοὺς μετ' αὐτὴν ταπεινωτικοὺς ὄρους τῶν συνθηκῶν παρεσκευάζετο δραστηρίως εἰς νέον κατὰ τῆς Ῥώμης πόλεμον. Ἀλλ' ὁ υἱὸς του Δημήτριος τυχῶν μεγάλων ἐν Ῥώμῃ περιποιήσεων, ὅτε διέτελει ὡς ὄμηρος, ἐπανελθὼν εἰς Μακεδονίαν, ἀντετάσσετο κατὰ τοῦ πολέμου, ταχθεὶς ὡς ἀρχηγὸς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κόμματος. Ὁ Φίλιππος εἶχε καὶ ἄλλον υἱόν, τὸν Περσέα, ὅστις ἦτο μὲν πρεσβύτερος τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀλλ' εἶχε γεννηθῆ ἐξ ἀσήμεου γυναικὸς, ὅπερ ἔβλαπτε τὰ δικαιώματά του ὡς πρωτοτόκου. Ἐνεκὰ τούτου φοβούμενος μὴ προτιμηθῆ ὁ Δημήτριος εἰς τὸν θρόνον, δὲν ἔπαυσε νά διαβάλλῃ αὐτὸν πρὸς τὸν πατέρα του καὶ ἐπὶ τέλους κατήγγειλεν αὐτὸν καὶ ἐπὶ ἀποπειρᾷ ἀδελφοκτονίας. Ὁ Φίλιππος πρᾶσθεὶς κατεδίκασεν εἰς θάνατον τὸν Δημήτριον, ἀνκαλύψας δὲ βραδύτερον τὴν ἀθωότητα αὐτοῦ ἀπεφάσισε νά ἀποκληρώσῃ τοῦ θρόνου τὸν ἄθλιον συκοφάντην, ἀλλ' ἐπελθὼν αἰφνης ὁ θάνατος παρεμπόδισε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς δικαίας ἀποφάσεως καὶ ὁ Περσεὺς ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον (179). Ὁ Περσεὺς ἐκληρονόμησε μὲν σὺν τῷ θρόνῳ καὶ τὸ κατὰ τῶν Ῥωμαίων μῖσος τοῦ πατρὸς του, ἀλλ' ὅπως προπαρασκευασθῆ κάλλιον εἰς τὸν ἀγῶνα, ὑπεκρίθη ὑποταγὴν εἰς τὴν σύγκλητον τῶν Ῥωμαίων. Οὕτω δὲ παρῆλθον ἑπτὰ ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα ἐξηκολούθησε τὰς πολεμικὰς παρασκευὰς καὶ ἐζήτησε τὴν συμμαχίαν πάντων τῶν δυσμενῶς πρὸς τὴν Ῥώμην δια-

κειμένων. Οί Καρχηδόνιοι, ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας Ἀντίοχος, ὁ βασιλεὺς τῆς Βιθυνίας Προυσίαις, οἱ Ἀχαιοί, οἱ Βοιωτοί, οἱ Ῥόδιοι, οἱ πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἰστροῦ οἰκοῦντες Γαλάται Βαρστάναι, ὁ βασιλεὺς τῶν ἐν Ἠπειρῷ Ὀδρουῶν Κότυς, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰλλυριῶν Γένθιος καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τῆς Περγάμου Εὐμένης, ὑπεσχέθησαν τὴν συμμάχίαν αὐτῶν. Ἄλλ' ἐπιστάντος τοῦ χρόνου τῆς δράσεως, ἠρνήθησαν πάντες τὴν σύμπραξιν των, διότι ὁ Περσεὺς καὶ ἕνεκα τῆς ἑαυτοῦ ἀνικανότητος καὶ ἕνεκα τῆς ἀκορέστου φιλαργυρίας, ὑπὸ τῆς ὁποίας κατείχετο, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐμπνεύσῃ τὴν πεποιθήσιν, ὥστε πάντες νὰ ἐργασθῶσι μετὰ τόλμης καὶ δραστηριότητος πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐπαπειλοῦντος κινδύνου. Οὕτω δ' ὅτε ἡ Ῥώμη ἐκήρυξε κατὰ τοῦ Περσεῶς τὸν πόλεμον, μόνος ὁ βασιλεὺς Κότυς ὑπῆρξεν ὁ συμμετασχὼν τοῦ ἀγῶνος, ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Ἰλλυριῶν Γένθιος ὑπεσχέθη μὲν τὴν συμμετοχὴν αὐτοῦ ἀντὶ 300 ταλάντων, ἀλλὰ λαθῶν 10 μόνον μετέστη πρὸς τοὺς Ῥωμαίους μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ πολέμου. Ἐπίσης καὶ 20000 Βαστάρναι ἔδραμον νὰ ταχθῶσι μετὰ τοῦ Περσεῶς, ἀλλ' ὅτε ἤλθεν ἡ ὥρα νὰ πληρῶσῃ τὰ συμπεφωνημένα χρήματα, ὁ Περσεὺς ἠθέτησε τὴν συμφωνίαν, οἱ δὲ Βαστάρναι ἀπῆλθον καὶ ἀντεκδικούμενοι ἐδήλωσαν καὶ ἐλαφυραγωγῆσαν δεινῶς τὴν Θράκην. Οὐχ ἤττον κατὰ τὰ τρία πρῶτα ἔτη τοῦ πολέμου ἀνεδείχθη λαμπρῶς ἡ ὑπεροχὴ τῶν μακεδονικῶν ὄπλων καὶ οἱ Ῥωμαῖκοὶ λεγεῶνες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἄλλὰ κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος ἐπελθὼν μετὰ πολυαριθμοτέρης στρατιᾶς ὁ νέος ἐκλεχθεὶς ὕπατος, Αἰμίλιος Παῦλος, κατετρόπωσε τὸν Περσεῶ παρὰ τὴν Πύδναν τῆς Μακεδονίας (168 π.Χ.). Ὁ Περσεὺς ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς μάχης τραπείς εἰς φυγὴν ἐκ δειλίας διεσώθη εἰς Πέλλαν, καὶ συμπαραλαβὼν τοὺς θησαυροὺς τοῦ κατέφυγεν ἐκεῖθεν εἰς Σαμοθράκην, ὅπου συλληφθεὶς ἀπήχθη εἰς Ῥώμην καὶ ἐκόσμησε μετὰ τῶν ἀγγλικῶν υἱῶν τοῦ τὸν θρίαμβον τοῦ νικητοῦ καὶ μετὰ πενταετίαν κατέστρεψεν οἰκτρῶς τὸν βίον ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ τῆς Ἄλβας Λόγγας. Ἡ δὲ Μακεδονία, διαιρεθεῖσα ἤδη εἰς 4 τετράδας, ἀφ' ὧν ἀπηγορεύθη πᾶσα ἐπιγαμία καὶ ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία, ἀφέθη κατὰ τὸ φαινόμενον ἐλευθέρᾳ. Πάντας δὲ τοὺς ἐγκρίτους πολίτας, τοὺς διατελέσαντάς ποτε εἰς στρατιωτικὴν ἢ πολιτικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Περσεῶς, ἐξηνάγκασαν οἱ Ῥωμαῖοι ἐπι ποινῇ θανάτου νὰ μεταναστεύσωσιν εἰς Ἰταλίαν. Αὐστηρότατα δ' ἐτιμωρήθησαν καὶ πάντες οἱ ὀπωσδήποτε συμμαχήσαντες κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον μετὰ τοῦ

Περσέως. Ὁ Γένθιος κατεβιβάσθη τοῦ θρόνου, ἀν καὶ πρὸ τῆς μάχης μετέστη πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, τὸ δὲ βασίλειον τῆς Ἰλλυρίας διεσπάσθη εἰς τρία τμήματα, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἀπηγορεύθη πᾶσα ἐπιγυμία καὶ ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία. Ἡ ἀποστατήσασα Ἡπειρος δεινῶς ἐδῆώθη καὶ ἐλεηλατήθη, 70 δ' αὐτῆς πόλεις κατεστράφησαν καὶ 150000 ἐκ τῶν κατοίκων ἐξηνδραποδίσθησαν. Ἄπασα ἡ σύγκλητος τῶν Αἰτωλῶν ἐκ 550 μελῶν κατεστράφη, ὡς καὶ πλείστοι Αἰτωλοὶ, Ἀκαρνανεὶ καὶ Βοιωτοὶ. Χίλιοι δ' ἐκ τῶν ἐγκριτωτέρων πολιτῶν τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας συκοφαντηθέντες ὑπὸ τοῦ ἀργυρωνήτου Καλλικράτους ὡς συνεννοηθέντες μετὰ τοῦ Περσέως ἀπήχθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἵνα ἀπολογηθῶσιν, καὶ ἐκεῖ ἐκρατήθησαν, δίκην ὀμῆρων, ἐπὶ 17 ὄλα ἔτη, μεθ' ὃ εἰς 300 μόνον ἐπιζήσαντας ἐδόθη ἡ ἄδεια τῆς εἰς τὴν πατρίδα ἐπιστροφῆς, ἐν οἷς συγκατελέγετο καὶ ὁ Δίαιος καὶ ὁ Κριτόλαος καὶ ὁ ἱστορικὸς Πολύβιος. (1)

§ 53. Ὑποταγὴ τῆς Μακεδονίας καὶ Ἑλλάδος ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους (149—146 π. X.).

Τυχοδιώκτης τις ἐξ Ἀδραμυτίου τῆς Μυσίας, Ἀνδρίσκος καλούμενος, ἀποκαλῶν δ' ἐκυτὸν ψευδῶς Φίλιππον ἕνεκα τῆς ὁμοιότητός του πρὸς τὸν ἀποθνήσκοντα υἱὸν τοῦ Περσέως, διὸ καὶ Ψευδοφίλιππος ἐπιλεγόμενος, ἀλλ' ἀνὴρ τολμητίας, ἐπωφελοῦμενος ἐκ τῆς μεγίστης ἐν Μακεδονίᾳ ἐπικρατοῦσης κατὰ τῶν Ῥωμαίων δυσαρεσκείας ἀνακηρύττει ἑαυτὸν βασιλεῖα καὶ καταλαμβάνει ἅπασαν τὴν χώραν τῆς Μακεδονίας, ἀπειλήσας νὰ καταλάβῃ καὶ αὐτὴν τὴν Θεσσαλίαν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐνίκησε τὸν κατ' αὐτοῦ ἀποσταλέντα Ῥωμαϊκὸν στρατὸν ὑπὸ τὸν πράιτωρα Ἰουβέντιον Θάλαν (149 π. Υ.). Ἀλλ' ὁ πράιτωρ Μέτελλος κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος ἐνίκησεν αὐτὸν καὶ συνέλαβεν αἰχμάλωτον, τὴν δὲ Μακεδονίαν μετέβαλεν εἰς ἐπαρχίαν Ῥωμαϊκὴν.

(1) Διατρίψας ἐπὶ διετίαν ὁ Αἰμίλιος ἐν Ἑλλάδι πρὸς διαρρῦθμισιν τῶν ἐν αὐτῇ πραγμάτων ἐπέστρεψεν εἰς Ἰταλίαν καὶ ἐξετέλεσε μεγαλοπρεπέστατον θρίαμβον. Μεταξὺ δὲ τῶν πολυαριθμῶν αἰχμαλώτων ἦσαν καὶ δύο βασιλεῖς, ὁ Περσεὺς καὶ ὁ Γένθιος, ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως τῶν Θρακῶν Κότυος καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ Περσέως. Ἡ δὲ Ῥωμαϊκὴ πολιτεία πλουτίσασα ἐκ τῶν ἀμυθῶν θησαυρῶν, οὓς ἐχόμισεν ὁ Αἰμίλιος Παῦλος εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, καὶ ἐκ τῶν προσόδων τῆς Μακεδονίας καὶ Ἰλλυρίας, ἀπήλλαξε τοὺς πολίτας τῶν δασμῶν ἐπὶ 125 ἔτη.

μεθ' ἧς ἠνώθη καὶ ἡ Ἰλλυρία, ὃ δὲ Μέτελλος ἐπεκλήθη *Μακεδονικός*.

Ὁ χρηστός καὶ ἐπιεικὴς Μέτελλος μάτην προσπαθῆσας νὰ ἀπο-
τρέψῃ τὴν Ἀχαικὴν συμπολιτείαν ἀπὸ τοῦ κατὰ τῆς Σπάρτης κηρυ-
χθέντος πολέμου, ἐπῆλθεν ἐκ Μακεδονίας κατὰ τοῦ πολιορκουέντος
τὴν παρὰ τὴν Οἶτην Ἡράκλειον στρατηγοῦ τῶν Ἀχαιῶν Κριτόλαου
καὶ καταδιώξας αὐτὸν ἐκέκτηεν νίκητε περὶ Σκάρφειαν τῆς Λοκρίδος
(147 π.Χ.). Καὶ ὁ μὲν Κριτόλαος μετὰ τὴν μάχην ἔγεινεν ἄρρατος,
εἴτε καταποντισθεὶς, εἴτε πίων φάρμακον, ὃ δὲ νέος τῶν Ἀχαιῶν
προχειρισθεὶς στρατηγός Δίαιος, ἀποροίψας πάσας τὰς περὶ εἰρήνης
ἐπιεικεῖς προτάσεις τοῦ Μετέλλου, ἠτήθη (1) ἐν τῇ παρὰ τὸν Ἴσθμόν
Λευκοπέτρῃ ὑπὸ τοῦ νέου μετὰ στρατοῦ ἀποσταλέντος ὑπάτου
Λευκίου Μομμίου. Ὁ τραχὺς οὗτος ἀνὴρ, πάσης δὲ ἐπιστήμης καὶ
τέχνης ἀπόκληρος, καταλαβὼν ἀμαχητὴ τὴν Κόρινθον, φρονεῖει ἅπαν-
τας τοὺς ἐν αὐτῇ εὐρεθέντας ἄνδρας, ἐξανδραποδίζει τοὺς παῖδας καὶ
τὰς γυναῖκας καὶ λαφυραγωγῆσας καὶ ἀπογυμνώσας τὴν πόλιν τῶν
πολυτιμοτάτων αὐτῆς καλλιτεχνημάτων (2) ἐπυρπόλησεν αὐτήν. Τὴν
αὐτὴν τύχην ὑπέστησαν καὶ αἱ Θῆβαι καὶ ἡ Χαλκίς. Ἐπειτα περι-
ελθὼν τὴν Πελοπόννησον καταδαρίζει τὰ τεῖχη τῶν πόλεων, ὅσαι
μετέσχον τοῦ πολέμου, ἀροπλίζει τοὺς κατοίκους, διαλύει τὰ συνέ-
δρια τῶν Ἀχαιῶν, τῶν Φωκέων, τῶν Βοιωτῶν, καταλύει τὰ δημο-
κρατικὰ πολιτεύματα, εἰσάγει τὴν τιμοκρατίαν, ἀπαγορεύει τὴν ἔγ-
κησιν καὶ ἐπιβάλλει πρόστιμα καὶ φόρον ἐτησίως πληρωτέον εἰς τὴν
Ῥώμην. Ἡ δ' Ἑλλάς ἤδη σὺν τῷ χρόνῳ μεταβάλλεται εἰς ἐπαρχίαν
Ῥωμαϊκὴν, μετονομασθεῖσα Ἀχαια, διοικουμένη ὑπὸ ἀνθυπάτου ἢ
πρωτόπαυρος, ἐδρεύοντος ἐν Κορίνθῳ.

§ 54. Τρίτος Καρχηδονικὸς πόλεμος (149—146 π. Χ.).

Οἱ Καρχηδόνιοι μετὰ τὸν δεῦτερον καρχηδονικὸν πόλεμον ἀπο-
λαύοντες τῶν ἀγαθῶν τῆς εἰρήνης ἤρχισαν διὰ τῆς ἐμπορικῆς αὐτῶν

(1) Ὁ Δίαιος μετὰ τὴν ἦτταν ἀντὶ νὰ κλεισθῇ ἐν Κορίνθῳ, ἦν ἡδύνατο νὰ
διασώσῃ δι' ἠρωϊκῆς ἀντιστάσεως, κατέφυγεν εἰς τὴν Μεγαλόπολιν καὶ φο-
νεύσας τὴν σύζυγόν του ἰδιοχείρως, ὅπως ἀπαλλάξῃ αὐτὴν τοῦ ὄνείδους τῆς
αἰγμάλωσias, ἠὲ τοκτόνησεν ἐπὶ τοῦ πτώματός της.

(2) Ὁ Μόμμιος ὑπὸ τηλικαύτης ἀπειροκαλίας κατεῖχετο, ὥστε ἠπειλήσε
τοὺς εἰς Ῥώμην ἀπάγοντας τὰ ἀριστουργήματα τῆς καλλιτεχνίας, ὅτι ἐν τῇ
περιπτώσει θραυσθῶσί τινα ἐξ ἀπροσεξίας θὰ ὑποχρεώσῃ αὐτοὺς νὰ κατα-
σκευάσωσιν ἄλλα δι' ἰδίας δαπάνης.

δραστηριότητα και τῶν συνετῶν μέτρων τοῦ Ἀννίβα νὰ προάγωνται ὁσημέραι εἰς ἀκμὴν πλοῦτου και δυνάμεως. Τὴν πρόοδον ταύτην οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἔβλεπον εὐμενῶς, ὅθεν ἐπεζήτησαν ἀφορμὴν πρὸς τελείαν καταστροφὴν τῆς ἀντιζήλου πόλεως. Ὅργανον δὲ τῶν ἐπιβούλων σκοπῶν των εὗρον τὸν βασιλεῖα τῆς Νομιδίας και φίλον των Μασσανάσσην, τὸν ὁποῖον ἔταξαν ὡς ἐπιτηρητὴν τῆς Καρχηδόνας, ἀλλ' οὗτος προέβη και περαιτέρω και ἀρπάσας εὐφόρους τινὰς χώρας τῶν Καρχηδονίων ἐξώργισεν αὐτοὺς εἰς μέγαν βαθμὸν. Οἱ Καρχηδόνιοι κωλυόμενοι ὑπὸ τῶν τελευταίων συνθηκῶν νὰ ἀποκρούσωσιν αὐτὸν διὰ τῶν ὄπλων ἀνηνέχθησαν εἰς τὴν Ῥώμην, ἥτις ἐπεμψε πρὸς ἐξέτασιν τῆς ὑποθέσεως πρέσβεις, ὧν προϊστάτο Κάτων ὁ πρεσβύτερος. Οὗτος ἐκπλαγεὶς ἐπὶ τῇ θέξ τῶν θησαυρῶν και τῆς πολεμικῆς παρασκευῆς τῆς πόλεως κατελήθη ὑπὸ φθόνου και δέους και ἐπανελθὼν εἰς Ῥώμην συνεχῶς ἐπανελέμβανεν ὁμιλῶν ἐν τῇ συγκλήτῳ, ὅτι πρέπει νὰ καταστροφῇ ἡ Καρχηδὼν (delenda Carthago). Ἡ δὲ Ῥώμη ἐπιδιέκασα ὄχι μόνον παρεχώρησεν εἰς τὸν Μασσανάσσην τὰς ὑπ' αὐτοῦ κυριευθεῖσας χώρας, ἀλλὰ και ὑπεχρέωσε τοὺς Καρχηδόνιους νὰ πληρώσωσι και 500 τάλαντα εἰς τὸν ἄρπαγα. Ὁ δὲ πλεονέκτης Μασσανάσσης μὴ ἀρεσθεὶς εἰς αὐτά, ἐπέδραμε και πάλιν ἐπὶ τὴν χώραν τῶν Καρχηδονίων και κατέλαβε τὴν πόλιν Ὀρόσκοπα. Οἱ Καρχηδόνιοι ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ λάβωσι τὰ ὄπλα κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἠττήθησαν και τὸ δεινότερον ἐκήρυξαν και οἱ Ῥωμαῖοι κατ' αὐτῶν τὸν πόλεμον και διέταξαν τοὺς δύο ὑπάτους, Νέπωτα και Κηνωρίνον, νὰ πλεύσωσιν εἰς τὴν Ἀφρικὴν μετὰ 80000 ὀπλιτῶν (149 π. Χ.). Οἱ Καρχηδόνιοι ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τούτῳ ἀπέστειλαν πρέσβεις εἰς Ῥώμην, ἡ δὲ σύγκλητος ὑπεσχέθη τὴν τήρησιν τῆς ἐλευθερίας τῆς Καρχηδόνας, ἀλλ' ἀπῆρτησεν ὡς ἐχέγγυον τῆς εἰρήνης τὴν παράδοσιν 300 ὁμήρων. Οἱ Καρχηδόνιοι παρέδωσαν αὐτοὺς εἰς τοὺς δύο ὑπάτους, ἀλλ' οἱ ὕπατοι μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν ὁμήρων ἀπῆρτησαν και τὴν παράδοσιν πάσης τῆς πολεμικῆς παρασκευῆς τῶν Καρχηδονίων. Διακόσιαι χιλιάδες πανοπλιῶν μετ' ἀπείρου πλήθους πολεμικῶν μὴχανημάτων ἐκομίσθησαν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν, ὃ δὲ παραδοθεὶς στόλος ἐπυρπολήθη ἐντὸς τοῦ λιμένος. Μετὰ δὲ τὸν ἀφοπλισμὸν τῆς πόλεως οἱ ὕπατοι ἀνέγνωσαν τὸ τελευταῖον ψήφισμα τῆς συγκλήτου, δι' οὗ ἐπεβλήθητο εἰς αὐτοὺς ἡ κατασκαφὴ και ἐγκυτάλειψις τῆς πόλεως και ἡ κτίσις ἐτέρας, ἥτις ἔπρεπε νὰ ἀπέχη τῆς θαλάσσης 80 σταδίους,

ἦτοι ὁδὸν τριῶν ὥρων. Ὁ τελευταῖος οὗτος ὄρος ἐπληξέε θνακσίμως τοὺς Καρχηδονίους, πάντες δ' ὁμοθυμαδὸν ἀπεφάσιταν νὰ ἀντιτάξωσι γενναίαν ἄμυναν καὶ ἀνέλαβον μὲ πυρετώδη δραστηριότητα τὴν ὀχύρωσιν τῆς πόλεως καὶ τὴν κατασκευὴν νέων ὅπλων. Ὁλόκληρος δ' ἡ περὶ μμεγίστη ἐκείνη πόλις, ἡ περιλαμβάνουσα περὶ τὰς 700000 κατοίκων, μετεβλήθη εἰς μέγα πολεμικὸν ἐργαστήριον. Οἱ ἄνδρες προσέφερον τὴν περιουσίαν των καὶ αἱ γυναῖκες τὰ κοσμήματά των καὶ αὐτοὺς τοὺς πλοκάμους των, ὅπως δι' αὐτῶν κατασκευασθῶσι νευραὶ διὰ τὰ τόξα καὶ σχοινία διὰ τοὺς καταπέλτας. Ἐπὶ διετίαν οἱ Καρχηδόνιοι ἀπέκρουσαν μετ' ἡρωικῆς γενναιότητος πᾶσαι τὰς ἐφόδους τῶν πολεμίων καὶ ἐνίκησαν ἐπανειλημμένως αὐτούς. Ἀλλ' ὁ κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τοῦ πολέμου ἀποσταλεῖς ὑπατος Σκιπίων ὁ Αἰμιλικὸς (1) κατίσχυσε διὰ τῆς στρατηγικῆς ἐαυτοῦ μεγαλοφυΐας νὰ κυριεύσῃ τὰ κατὰ τὸν ἰσθμὸν χαρκαῶματα, νὰ κατασκευάτῃ ἐπ' αὐτοῦ παχὺ τείχος εἰς ὕψος τριῶν μέτρων καὶ πλέον, νὰ καταλάβῃ τὸν ἐξωτερικὸν λιμένα καὶ νὰ ἀποκλείσῃ τὴν πόλιν διὰ περὶ μμεγίστου θαλασσίου προχώματος. Κατόπιν ἐξεπύρθησε καὶ τὸ κατὰ τὴν Νέφεριν στρατόπεδον τῶν Καρχηδονίων, μετ' ὃ ἐπηκολούθησεν ἡ κατάληψις καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ λιμένος καὶ τῆς ἀγορᾶς. Ἀλλ' οἱ πολιορκούμενοι διεκδικοῦντες σπιθαμὴν πρὸς σπιθαμὴν τὸ ἱερὸν ἔδαφος τῆς πατρίδος ἐπλήρωσαν πτωμάτων τὰς ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς εἰς τὴν βραχὺδῆ ἀκρὰν ἀγούρας τρεῖς ἀνόδους. Κατὰ δὲ τὴν ἕκτην ἡμέραν ὁ ἔσχατος ἀγὼν περιωρίσθη εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ὃ δὲ Σκιπίων, πρὶν ἢ διατάξῃ τὴν κατ' αὐτῆς ἐφοδὸν, ὑπεσχέθη νὰ φεισθῇ τῆς ζωῆς ἐκείνων, οἵτινες ἤθελον ἐξέλθῃ ἐξ αὐτῆς. 50000 δ' οὕτω παραδοθέντες διεσώθησαν, ἐν οἷς καὶ ὁ στρατηγὸς Ἀσδρούβικς, ὅστις ἐπιλήσμων γενόμενος τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντος προσέφυγεν εἰς τὸ ἔλεος τοῦ ἀνθυπάτου. Ἀλλ' ἡ γενναϊόφρων γυνὴ αὐτοῦ θεωμένη αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως κλίνοντα τὸ γόνυ πρὸ τοῦ Σκιπίωνος ἐτιμώρησε τὸν δειλὸν ῥιπτομένη μετὰ τῶν τέκνων τῆς εἰς τὰς φλόγας τοῦ Ἀσκληπείου, τὰς ὁποίας εἶχον ἀνάψει 900 Ῥωμαῖοι αὐτόμολοι καὶ ἐρρίφθησαν εἰς αὐτὰς μετὰ 10000

(1) Οὗτος ἦτο υἱὸς τοῦ Αἰμιλίου Παύλου, ὅστις παρεχώρησεν αὐτὸν πρὸς υἱοθέτησιν εἰς τὸν πρεσβύτερον τῶν υἱῶν Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ. Δεκαεπταέτης μόλις ὢν ἠκολούθησε τὸν πατέρα αὐτοῦ εἰς τὸν κατὰ τοῦ Περσέως πόλεμον. Τὴν ἀνδρείαν καὶ τὸ φιλοπόλεμον τοῦ νεαροῦ πολεμιστοῦ ἄριστα περιγράφει ὁ σοφὸς Χαιρωνεὺς ἐν τῷ βββ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου.

Καρχηδονίων μὴ ἐλπίζοντες ἔλεος, ἐὰν ἤθελον παραδοθῆ εἰς χεῖρας τοῦ ἀνθυπάτου. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐμβάλλουσι τέλος πῦρ εἰς τὴν πόλιν, ἣτις πυρπολουμένη ἐπὶ 17 ἡμέρας μετεβλήθη εἰς σωρὸν ἐρείπειων καὶ τέφραν. Ἐκ δὲ τῶν 700000 κατοίκων τῆς πόλεως μόλις τὸ δέκατον διεσώθη, οἱ δὲ λοιποὶ ἐφρονεύθησαν ἢ συναπώλοντο ἐν τῷ μέσῳ τῶν φλογῶν τῆς πυρπολουμένης πόλεως. Ὁ δὲ πορθητὴς τῆς Καρχηδόνος θεώμενος τὰς οὐρανομήκης φλόγας καὶ οἰοῖται θεόληπτος γενόμενος προεμάντευσε καὶ τῆς Ῥώμης τὴν μέλλουσαν τύχην, ἣτις ἐπλήρου τὴν ψυχὴν του πικρῆς ἀφάτου καὶ ἀπήγγειλε τοὺς ἐξῆς στίχους τοῦ ποιητοῦ, δι' ὧν ὁ Ἔκτωρ προανήγγελλε τὴν πτώσιν τῆς Τροίας :

« Ἔσσειαι ἡμαρ, ὅτ' ἂν ποτ' ὀλώλῃ Ἴλιος ἰοῆ
καὶ Προΐαμος καὶ λαὸς Ἐϋμμελίῳ Προΐάμοιο ». (Ἴλ. Δ. 164)

Ἡ Καρχηδὼν κατεσκάφη ἐκ θεμελίων καὶ ἅπασα ἡ ἐπικράτεια αὐτῆς ἐγένετο ἐπαρχία Ῥωμαϊκὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀφρική, ἔχουσα πρωτεύουσαν τὴν Ἰτύκην. Ὁ δὲ Σκιπίων ἐπιστρέψας εἰς Ῥώμην ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίκμβον καὶ προσέλαβε καὶ τὴν προσωυμίαν Ἀφρικανὸς δευτέρου πρὸς διάκρισιν τοῦ ἐτέρου Σκιπίωνος τοῦ πρεσβυτέρου τοῦ προεπικληθέντος Ἀφρικανοῦ.

§ 55. Οἱ ἐν Ἰβηρίᾳ πόλεμοι. Οὐρίαθος. Καταστροφὴ τῆς Νουμαντίας (197—133 π. Χ.)

Οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Καρχηδονίων ἐκ τῆς Ἰβηρίας εἶχον καθυποτάξει τὴν σημερινὴν Καταλωνίαν, Βαλεντίαν καὶ Ἀνδαλουσίαν, ἀλλ' οἱ κάτοικοι τούτων πιεζόμενοι ἐπανεστάτησαν καὶ μόλις μετὰ διετεῖς ἀγῶνας κατεστάλη ἡ ἀποστασία αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Κάτωνος (195). Μετὰ βραχὺν δὲ χρόνον ἠγέρθη νέα ἐπανάστασις, λαβοῦσα εὐρυτάτας διαστάσεις διὰ τῆς συμμετοχῆς τῶν Λυσιτανῶν καὶ Κελτιβήρων. Μετὰ δεκαπενταετεῖς δ' ἀγῶνας κατεστάλη καὶ αὕτη διὰ τριῶν νικῶν ὑπὸ τοῦ πραίτωρος Σεμπρωνίου Γράκχου (180). Ἐν ἔτει δ' 154 νέα ἐξερράγη ἐπανάστασις ὑπὸ τῆς πόλεως Σεγήδας, ἣτις θελήσασα νὰ συμπεριλάβῃ εἰς τὴν πόλιν τῆς ὁμόρους τινὰς λαοὺς ἤρυνε τὸν περίβολον τῶν τειχῶν τῆς. Ἀλλ' ἡ Ῥώμη ἀντέστη εἰς τοῦτο προβάλλουσα τὰς συνθήκας, οἱ δὲ Σεγηδαῖοι ἐξοργισθέντες ἐπανεστάτησαν καὶ προσκαλέσαντες εἰς βοήθειαν καὶ τοὺς τὴν Νουμαντίαν

οικοῦντας Ἀρουάκους ἀντέταξαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἰσχυρὰν ἀντί-
 στασιν καὶ ἐνίκησαν δύο πραίτωρας. Ἡ ἀποστασία αὕτη ἔλαβεν
 ἔτι εἰρυτέρας διαστάσεις διὰ τῆς συμμετοχῆς τῶν Λυσιτανῶν. Ἀλλ' ὁ
 ὑπάτος Μάρκελλος, ἕγγονος τοῦ πορθητοῦ τῶν Συρακουσῶν, κατα-
 τροπώσας τοὺς Ἀρουάκους παρὰ τὰ τεῖχη τῆς Νουμαντίας, ἐξηνάγ-
 κασε μὲν αὐτοὺς εἰς ὑποταγὴν, ἀλλ' οἱ Λυσιτανοὶ ἐπέμενον γενναίως
 ἀνταγωνιζόμενοι. Ὅτε δ' ὁ πραίτωρ Σουλπίκιος Γάλβας ἔπεισε τρία
 φύλα τούτων νὰ καταθέσωσι τὰ ὄπλα ἐπὶ τῇ παραχωρήσει καταλλη-
 λοτέρων γαιῶν πρὸς οἰκῆσιν καὶ διὰ παρασπονδῆσεως κατέσφαξεν 7000
 ἐξ αὐτῶν, ἐξηγήθη τότε ἔτι μᾶλλον τὸ ἐθνικὸν αὐτῶν φρόνημα. Ποιμὴν
 δέ τις ἀνδρείος καὶ μεγαλόφρων, Οὐϊρίαθός καλούμενος, διασωθεὶς ἐκ
 τῆς σφαγῆς ἀνυψοῦται μεταξὺ αὐτῶν διὰ τῆς εὐφυίας καὶ τῆς τόλμης
 εἰς ἀληθῆ ἥρωα (149). Μετὰ ὅπταστεις νίκας κατὰ τῶν Ῥωμαϊκῶν
 λεγεῶνων ὁ εἰς ἡγεμόνα ἐν τῷ μεταξὺ ἀνγχορευθεὶς Οὐϊρίαθός συγ-
 κλείσας ἐν τινὶ φάραγγι ὀλόκληραν ὑπατικὴν στρατιάν, ἐξηνάγκασε
 τὴν ἀγέρωχον Ῥώμην εἰς συνομολόγησιν ἐπαισχύντου συνθήκης, τὴν
 ὁποίαν ἐπεκύρωσε καὶ ἡ σύγκλητος (141). Ἀλλ' ὁ νέος ἐκλεχθεὶς
 ὑπάτος Σερβίλιος Καίπιων, ἀδελφὸς τοῦ πρῶην ὑπάτου, διετάχθη νὰ
 ἐξακολουθήσῃ τὸν κατὰ τοῦ Οὐϊρίαθού πόλεμον. Ὁ Καίπιων μὴ δυνά-
 μενος νὰ καταβάλῃ αὐτὸν διὰ τῶν ὄπλων προέβη εἰς τὴν ἐντὸς τῆς σκη-
 νῆς τοῦ δολοφονίαν διὰ δύο ἀργυρινήτων Λυσιτανῶν (139). Μετὰ τὴν
 δολοφονίαν τοῦ Οὐϊρίαθού οἱ Λυσιτανοὶ ὑπετάγησαν καὶ ἡ χώρα αὐτῶν
 προσαρτηθεῖσα εἰς τὴν ἐκτὸς Ἰβηρίαν ἐγένετο Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία, οἱ δὲ
 κάτοικοι μετακίσθησαν εἰς τὴν πόλιν Βαλεντίαν, κτισθεῖσαν χάριν
 αὐτῶν ἐπὶ τῶν παραλίων τῆς Μεσσηνίου θαλάσσης. Ἐν τούτοις, ἀν-
 καὶ καθυπετάγη ἡ Λυσιτανία, ἡ ὄχυρά Νουμαντία, κειμένη οὐχί
 μακρὰν τῆς σημερινῆς πόλεως Σορίας ἐν μέσῳ ἀποτόμων ὄρεων παρὰ
 τὰς ὄχθας τοῦ Δορίου ποταμοῦ, ἔμεινε μόνη ἀνταγωνιζομένη ὡς τὸ
 τελευταῖον ἄσυλον τῆς ἰσπανικῆς ἐλευθερίας. Ἡ Νουμαντία ἐπὶ τρι-
 τίαν ὄχι μόνον ἀπέκρουσε πάσας τὰς τῶν πολεμίων ἐφοδούς, ἀλλὰ
 καὶ τὴν ὑπὸ τὸν ὑπάτον Μαγκίνον ὑπατικὴν στρατιάν ἐξ 20000 ἀν-
 δρῶν περιλείψασα ἐντὸς κοιλάδος ἐξηνάγκασε νὰ συνθηκολογήσῃ ἐπὶ
 τῇ ἐγγυήσει τοῦ ὡς ταμίου παρακολουθοῦντος Τιβερίου Γράκχου. Ἀλλ' ἡ
 μὲν ἄπιστος σύγκλητος ἀνεκάλεσε τὸν Μαγκίνον καὶ ἀπέστειλεν ἀντ'
 αὐτοῦ τὸν ἕτερον ὑπάτον, ὁ δὲ δῆμος ἠκύρωσε τὰς συνθήκας καὶ παρέ-
 δωκε τὸν ὑπάτον Μαγκίνον εἰς τοὺς πολεμίους, οἵτινες ὁμῶς ἐκ γεν-

νασιπροσύνης ἀρήκην αὐτὸν ἐλευθέρων (136 π. X.).

Ὁ πόλεμος ἐπανελήφθη καὶ αἱ πολιορκούμενοι ἀνεδείχθησαν κατὰ πάλιν φοβεροὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ὁ κατ' αὐτῶν ἀποσταλὴς ὕπατος Σικιπίων Αἰμιλιανός, ὁ πορθητὴς τῆς Καρχηδόνας, κατώρθωσε μετὰ 15 μηνῶν στενὸν ἀποκλεισμόν νὰ ἐκπορθήσῃ τὴν πόλιν, ἣν παρεδῶκεν εἰς τὰς φλόγας, τοὺς δὲ κατοίκους πάντας ἐξηδραπόδισε, πλὴν 50 ἐκ τῶν εὐπατριδῶν, οὓς ἐξέλεξεν, ὅπως κοσμήσωσι τὸν ἐκυτοῦ θρίαμβον (133 π. X.). Διὰ τῆς πτώσεως τῆς Νουμηντίας συνετελέσθη ἡ καθυπόταξις τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου. Μετὰ δεκαετίας δὲ κατεκτήθησαν καὶ αἱ Βαλεαρίδες νῆσοι. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Περγᾶμου, Ἄτταλος ὁ Γ', ἄτεκνος ἀποθανών, ἐκληροδότησε διὰ διαθήκης τὸ βασίλειόν του καὶ τοὺς θησαυροὺς του εἰς τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων (133). Οὕτω δὲ τὸ βασίλειον τῆς Περγᾶμου προσαυξηθὲν διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Λυκίας, Καρίας καὶ τῆς ἐφ' Ἑλλησπόντῳ Φρυγίας, μετεβλήθη εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, μετονομασθεῖσαν Ἀσίαν.

§ 56. Διοργάνωσις τῶν ἐπαρχιῶν

Διὰ τῶν νέων τούτων κατακτήσεων ἡ Ῥωμαϊκὴ κυριαρχία ἐξετείνετο ἀπὸ τῶν Ἀλπεων μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ ὠκεανοῦ καὶ ἐντεύθεν μέχρι τοῦ Εὐφράτου. Διηροῦντο δ' αἱ κτήσεις αὗται εἰς δύο κυρίως μέρη, εἰς τὴν Ἰταλίαν πρὸς νότον τῶν ποταμῶν Ροῦβίκωνος καὶ Μίκρα, καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας ἢ δασμοφόρους χώρας, αἵτινες ἦσαν αἱ ἐξῆς δέκα : ἡ ἐντεύθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατία, αἱ δύο Ἰβηρίαι, ἥτοι ἡ ἐντὸς καὶ ἡ ἐκτός, ἡ Σαρδῶ μετὰ τῆς Κύρου, ἡ Σικελία, ἡ Ἀφρική, ἡ Μακεδονία μετὰ τῆς Θεσσαλίας, ἡ Ἰλλυρία μετὰ τῆς Ἠπείρου, ἡ Ἀχαΐα, ἥτοι ἡ Ἑλλὰς μετὰ τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἡ Ἀσία. Ἐκάστη δ' ἐπαρχία εἶχεν ἰδίαν διάταξιν, ἥτις ὡς βᾶσιν εἶχε τὴν ἀπὸ τοῦ πνεύματος τῶν ἡττωμένων λαῶν ἐξάλειψιν τοῦ αἰσθήματος τῆς ἰδίας ἐαυτῶν ἐθνικότητος διὰ τῆς διαιρέσεως τῶν συμφερόντων τῶν ὑποτασσομένων ἐπαρχιῶν, αἵτινες διηροῦντο εἰς ὑπατικὰς ἐπαρχίας καὶ εἰς στρατηγικὰς ἐπαρχίας. Καὶ ἕκαστην μὲν ὑπατικὴν ἐπαρχίαν διόφκει εἰς ἀνθύπατος, ἕκαστην δὲ στρατηγικὴν εἰς πραιτώρ ἢ ἀντιπραιτώρ. Τὰ ἀξιώματα ταῦτα παρέχοντο ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου δι' ἐκλογῆς καὶ ἡ διάρκειά τῆς ἐξουσίας αὐτῶν ἦτο συνήθως τριετής. Ἡ ὑπηρεσία αὕτη ἦτο ἄμισθος, ἀλλ' ἡ κατ' ἐπιφάνεια, ἄμισθος αὕτη ὑπηρεσία ἐχρησίμευεν ὡς μέσον ἀργυρολογίας ἀφορήτου, τοσοῦτο μᾶλλον, καθ' ὅσον ὁ διοικητὴς εἶχεν οὐ μόνον τὴν πολιτικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν δικαστικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐξουσίαν, δι' ὧν ποικιλοτρόπως ἐπέβλεπε τοὺς κατοίκους. Καὶ δὲν ἐπλούτου μόνον οἱ ἐπαρχοί, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπὶ πενταετίαν τὰς προσόδους αὐτῶν ἐκμισθοῦντες δημοσιῶνες, ἥτοι ἐνοικιασταί.

Οἱ δὲ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν διηροῦντο εἰς ὑποφόρους ὑπηκόους καὶ εἰς

προνομίους, αἱ δὲ πόλεις εἰς φόρου ὑποτελεῖς καὶ εἰς προνομίους, αἵτινες διηροῦντο εἰς ἕξ τάξεις :

α') εἰς ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας, αἵτινες εἶχον πάντα τὰ πολιτικά δικαιώματα, τὰ παρεχόμενα εἰς ῥωμαίους πολίτας, πλὴν τοῦ τῆς ἐγκτήσεως. β') εἰς ἰσοπολίτας, αἵτινες εἶχον τὰ ἀστικά δικαιώματα τῶν ῥωμαίων πολιτῶν, ἤτοι τῆς ἐπιγαμίας καὶ τῆς ἐμπορικῆς συναλλαγῆς. γ') εἰς λατινικὰς ἀποικίας, ὧν τινες μὲν εἶχον τὸ λατίνιον δίκαιον, ἄλλαι δὲ τὸ τῆς ἐπιγαμίας. δ') εἰς ἐνσπόνδους πόλεις, αἵτινες εἶχον μείναι αὐτόνομοι διὰ συνθηκῶν ἀντὶ πληρωμῆς ἐτησίου φόρου ε') εἰς ἐλευθέραις καὶ φόρου ὑποτελεῖς πόλεις, ὧν τὸ δικαίωμα τῆς αὐτονομίας ἀπέρρεν ἐκ νόμου ἢ ἐκ δόγματος τῆς συγκλήτου καὶ οὐχὶ ἐκ συνθηκῶν καὶ ς') εἰς ἐλευθέραις καὶ ἀφορολογήτους πόλεις.

ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΤΜΗΜΑ Δ'.

---

*Ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῶν Γράκων γενομένης στάσεως μέχρις
Αὐγούστου (133—80 π. X.)*

Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι. — Διαφθορὰ τοῦ πολιτεύματος.

---

§ 57. Νέα μορφωθείσα τάξις. Κατάπτωσις καὶ διαφθορὰ τῶν ἠθῶν.

Ἐνεκὰ τῶν μακρῶν καὶ ἀδιαλείπτων πολέμων ἡ μεσαιὴ τάξις τῶν πολιτῶν, ἐκ τῆς ὁποίας ἐστρατολογοῦντο οἱ λεγεῶνες καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἡ Ῥώμη ὤφειλε κατ' ἐξοχὴν τὴν δόξαν ἐκυτῆς καὶ τὸ μεγαλεῖον, εἶχεν ἐκλίπει σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου, προσέκυψε δ' ἀντ' αὐτῆς νέαις τις τάξις, ἡ τάξις τῶν γνωρίμων (nobiles). Μετὰ τῆς μεσαιῆς δὲ τάξεως συνεξέλιπε καὶ ἡ ἀρχαία φιλοπατρία τῶν Ῥωμαίων καὶ ἡ στρατιωτικὴ πειθαρχία καὶ ἡ αὐστηρότης τῶν ἀρχαίων ἠθῶν, ἀντ' αὐτῶν δ' εἰσήλασε μετὰ τοῦ πλοῦτου ἡ πολυτέλεια καὶ ἡ τρυφή, ἧτις εἶνε πολὺ φοβερωτέρα τῶν ἐκ τοῦ πολέμου δεινῶν. Σημειωτέον δ' ὅτι μετὰ τῆς μεσαιῆς τάξεως συνεξέλιπον καὶ αἱ μικραὶ ἀγροτικαὶ κτήσεις, ἐξ ὧν ἐκεῖνη συνετηρεῖτο, καὶ περιῆλθον εἰς τὴν κατοχὴν τῆς νέας μορφωθείσης τάξεως τῶν γνωρίμων. Ἡ νέα δ' αὕτη μορφωθείσα τάξις ἀπετέλεσε τὴν νέαν ἀριστοκρατίαν τῆς Ῥώμης, ἧτις ἐλάμβανε μόνη πάντα τὰ ἀνώτερα τῆς πολιτείας ἀξιώματα, ἀγορανομίαν, πραι-

τωρίαν, ὑπατείαν, τιμητείαν, καὶ ἐξελάμβανε ταῦτα ὡς πατρῶαν κληρονομίαν ἐκ διαδοχῆς. Οὗτοι ἐν καιρῷ μὲν πολέμου γενομένοι ὑπατοὶ ἢ στρατηγοί, ἐν εἰρήνῃ δὲ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν, συνήθριζον μεγάλα πλοῦτη, τὰ ὅποια ἐπανερχόμενοι εἰς Ῥώμην μετεχειρίζοντο πρὸς ἀγορὰν μεγάλων ἐκτάσεων ἀγρῶν, τοὺς ὁποίους ἐκ σιτοφόρων μετέβαλον εἰς νομάς, αἵτινες ἀπῆτουν ἄπονον ἐργασίαν καὶ μικροτέραν δαπάνην, ἐπειδὴ ἐκαλλιεργοῦντο διὰ δούλων ὠνητῶν, μὴ ὑποχρεομένων εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἔνεκα τούτου οἱ ἐλεύθεροι γεωπόνοι βαθμηδὸν ἐστερήθησαν τῶν ἀγρῶν των καὶ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν κατ' ἀνάγκην συνέρρευσαν εἰς τὴν Ῥώμην, ἔνθα μένοντες ἄεργοι ἀπέβησαν στοιχεῖον ταραχῶν καὶ διαφθορᾶς, ἐπιβλαβὲς εἰς τὴν δημοσίαν εἰρήνην καὶ εἰς τὴν ἀσφάλειαν τῆς πολιτείας. Πρὸς κορεσμὸν δὲ τοῦ ἀργοῦ καὶ πειναλέου ἐκείνου ὄχλου ἡ πολιτεία ἠναγκάζετο ἢ νὰ διανέμη τὸν σίτον δωρεὰν ἢ νὰ πωλῇ αὐτὸν εἰς εὐτελεστᾶτην τιμῇ. Πρὸς ἀντάλλαγμα δὲ τοῦ οὕτω παρεχομένου σίτου ὁ ὄνιος καὶ διαφθαρὲς λαὸς ἐθεράπευε τὴν ἀλαζονείαν τῶν γνωρίμων, πωλῶν τὴν μὲν ψῆφόν του κατὰ τὰς ἀρχαιρείας, τὴν δὲ μαρτυρίαν του ἐν τοῖς δικαστηρίοις.

§ 58. Νόμος Τιβερίου Γράκχου. Θάνατος αὐτοῦ.

Τὴν ὁσημέραι προαγομένην ταύτην διαφθορὰν οἱ χρηστότεροι τῶν πολιτῶν ἐθεώρησαν καθήκον ἑαυτῶν νὰ περιστείλωσι. Τοιοῦτοι ἄνδρες ἦσαν ἄλλοι τε καὶ μάλιστα ὁ Πόρκιος Κάτων ὁ Κησωρίνος, ὁ Γάιος Λαίλιος, ὁ ἐπικληθεὶς Σοφός, καὶ οἱ δύο ἀδελφοὶ Γράκχοι, Τιβέριος καὶ Γάιος. Οὗτοι ἦσαν υἱοὶ τοῦ Σεμπρωνίου Γράκχου καὶ τῆς περιωνύμου Κορνηλίας, θυγατρὸς Σικιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ τοῦ πρεσβυτέρου. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ πατρὸς των, ἡ μήτηρ αὐτῶν Κορνηλία, διαπρέπουσα ἐπ' ἀρετῇ καὶ κάλλει, ἀπέριψε τὴν πρότασιν τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, Πτολεμαίου τοῦ Φιλοπάτορος, περὶ δευτέρου γάμου καὶ ἀφωσιώθη εἰς τὴν ἑλληνοπρεπῆ ἀνατροφὴν καὶ ἐκπαίδευσιν τῶν προσφιλῶν τέκνων της.⁽¹⁾ Καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος τούτων, ὁ Τιβέριος, δεκαεπταέτης ὢν ἠκολούθησε τὸν ὑπατον Σικιπίωνα Αἰμιλία-

(1) Ἡμέραν τιὰ ἐπεσεκέβη τὴν Κορνηλίαν γυνὴ τις ἐκ Καμπανίας καὶ θέλουσα νὰ ἐπίδειξηθῇ διὰ τὰ πολύτιμα ἑαυτῆς κοσμήματα παρεκάλεσε καὶ τὴν Κορνηλίαν νὰ ἴδῃ καὶ τὰ κοσμήματα αὐτῆς. Ἡ Κορνηλία ἐπαρουσίασε τὰ τέκνα αὐτῆς καὶ εἶπεν : « Ἴδου τὰ ἰδικά μου κοσμήματα ».

νόν, τὸν ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ Σεμπρωνίᾳ γαμβρόν του, εἰς τὸν κατὰ τῆς Καρχηδόνας πόλεμον καὶ πρῶτος ἀνέβη ἐπὶ τὰ τείχη τοῦ προαστείου τῶν Μεγάρων Βραδύτερον ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Νουμαντίαν ὡς ταμίας τοῦ ὑπάτου Μαγκίνου, ὅτε ἔσωσε τὸν περικυκλωθέντα ξωμαϊκὸν στρατὸν ἐγγυηθεὶς αὐτὸς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὄρων τῆς συνθήκης, ἣτις ὁμῶς παρεβιάσθη ὑπὸ τῆς συγκλήτου (ἴδε σελ. 95). Κατὰ δὲ τὴν εἰς Ῥώμην ἐπιστροφήν του ἐθλίβη τὴν καρδίαν ἰδὼν ἐρήμους τὰς εὐφόρους πεδιάδας τῆς Τυρρηνίας, ἀπανταχοῦ δ' ἀπασχολουμένους δούλους ὠνητοὺς εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀγρῶν καὶ τούτους ἐτοίμους εἰς ἀποστασίαν, παρασυρομένους ἐκ τοῦ παραδείγματος τῶν ἐν Σικελίᾳ ἀποστατησάντων δούλων.⁽¹⁾ Ἐν Ῥώμῃ δὲ παρέστη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του ἔτι θλιβερότερον θέαμα, ἐπειδὴ εἶδε τὴν πόλιν ταρρασομένην ὑπὸ σμήνους ἀεργῶν καὶ πειναλέων. Ὅθεν συσκευθεὶς μετὰ τῶν ὁμοφρονούντων ἀπεφάσισε νὰ ἐπιδιώξῃ τὸ δημαρχικὸν ἀξίωμα πρὸς εὐκολωτέραν ἐφαρμογὴν τῶν μελετωμένων μεταρρυθμίσεων.⁽²⁾ Δῆμαρχος δ' ἐκλεγείσ ἐν ἔτει 133 εἰσήγαγεν εἰς τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν τὸν γεωμορικὸν νόμον (lex agraria), δι' οὗ ἐλάβθανε τὴν προτέραν αὐτοῦ ἰσχὺν ὁ εἰς ἀχρησίαν περιπεσὼν Δικίνιος-Σέξτιος νόμος. Ὡρίζε δ' ὁ νόμος οὗτος ὅτι οὐδεὶς τῶν πολιτῶν ἠδύνατο νὰ κατέχῃ πλείονα τῶν 500 πλέθρων, ἧτοι 1260 τετραγωνικῶν χιλιομέτρων, δημοσίας χώρας δι' ἑαυτὸν καὶ πλείονα τῶν 250 δι' ἕκαστον τῶν ἀρρένων τέκνων του, ἀλλ' οὕτως ὥστε τὸ σύνολον τῆς δημοσίας χώρας εἰς ἕκαστον οἶκον νὰ μὴ ὑπερβαίῃ τὰ 1000 πλέθρα, ἧτοι 2520 τετραγωνικὰ χιλιομέτρα, τὸ δὲ ὑπόλοιπον νὰ διανεμηθῇ εἰς τοὺς πτωχοὺς πολίτας ὡς ἰδιοκτησία εἰς ἴσους κλήρους, ὧν ἕκαστος νὰ περιέχῃ 30 πλέθρα καὶ ὧν ἀπηγορεύθη ἡ ἀπαλλοτριώσεις. Ἀπενέμετο δ' ἀποζημιώσεις εἰς τοὺς γεωκτῆμονας διὰ τὰς δαπάνας, αἷ εἶχον καταβάλλει πρὸς βελτίωσιν

(1) Ἀφορμὴν εἰς τὸν ἐν Σικελίᾳ δουλικὸν πόλεμον ἔδωκεν ἡ ὀμότης τοῦ Δημοφίλου, πλουσίου γαιοκτῆμονος τῆς πόλεως Ἐννης, πρὸς τοὺς 400 αὐτοῦ δούλους, οἵτινες ἀποστατήσαντες εὗρον μιμητὰς καθ' ὅλην τὴν νῆσον, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἐντὸς ὀλίγου ἀνῆλθεν εἰς 20000 καὶ ἐπὶ τέλος εἰς 200000. Τὴν ἀποστασίαν ταύτην μόλις μετὰ δεκαετίαν ἠδυνήθη νὰ καταβάλλῃ ἡ Ῥώμη.

(2) Αἱ μεταρρυθμίσεις αὗται εἰς τρία τινὰ κυρίως ἀπέβλεπον: α') εἰς τὴν θεραπείαν τῆς δυστυχίας καὶ εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς ἠθικῆς καταπτώσεως τοῦ λαοῦ, β') εἰς τὴν περιστολὴν τῆς δουλείας καὶ γ') εἰς τὸν περιορισμὸν τῆς ἐρημώσεως τῶν ἀγρῶν. Διὰ τούτων ἠδύνατο νὰ ἀποφύγῃ τὴν κοινωνικὴν ἐπανάστασιν, δι' ἧς τὰ πάντα μὲν ἴσο πεδοῦνται, ἀλλὰ καὶ φθείρονται τὰ πάντα

τῶν ἀγρῶν ἢ πρὸς οἰκοδομὴν ἀγροτικῶν οἰκῶν διὰ τοὺς καλλιεργη-
τάς. Ὡρίζε δὲ προσέτι ὁ νόμος οὗτος καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν ἐκάστῳ
ἀγρῷ διαιτωμένων κτηνῶν, ἵνα ἐκλείψῃ ἢ καθιερωθεῖσα κατάχρησις,
ὅπως αἱ γαῖαι χρησιμεύωσιν ὡς νομαί, καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐργαζο-
μένων ἀπελευθέρων ἀνδρῶν. Ἐπειδὴ δ' ὁ συνδῆμαρχος αὐτοῦ, Μάρκος
Ὀκτάβιος, κύριος ὢν μεγάλης ἐκτάσεως δημοσίας χώρας, ἀντέστη εἰς
τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ νόμου ἕνεκα πλεονεξίας, γενόμενος ὄργανον τῆς
τάξεως τῶν γνωρίμων, ὁ Τιβέριος, ἐξαντλήσας πάντα τὰ μέσα τῆς
πειθοῦς καὶ εἰς μάτην ὑποσχόμενος νὰ ἀποζημιώσῃ αὐτὸν καὶ ἐξ ἰδίων,
ἠναγκάσθη νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν πρότασιν περὶ
καθαιρέσεως αὐτοῦ. Τούτου δὲ καθαιρεθέντος, ἐξελέγη δῆμαρχος ὁ
Κόιντος Μόμμιος ἢ Μούκιος. Ὁ νόμος ἐπεκυρώθη καὶ πρὸς ἐκτέλεσιν
αὐτοῦ ἐξελέγη τριμελὴς ἐπιτροπή, συγκειμένη ἐκ τοῦ Τιβερίου Γράκ-
χου, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Γαίου καὶ τοῦ πενθεροῦ τοῦ Ἀππίου Κλαυδίου
Ποῦλχερ. Προσέτι δὲ προτάσει τοῦ Τιβερίου ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς φυλετι-
κῆς ἐκκλησίας, ἵνα οἱ ὑπὸ τοῦ ἀποθανόντος βασιλέως τῆς Περγᾶμου
Ἀττάλου τοῦ Γ' δωρηθέντες θησαυροὶ εἰς τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων
διανεμηθῶσιν εἰς τοὺς διὰ τοῦ γεωμορικοῦ νόμου γενομένους κατόχους
δημοσίας χώρας πρὸς ἀγορὰν γεωργικῶν ἐργαλείων καὶ καλλιέργειαν
αὐτῆς. Ἐνεκα τούτου οἱ συγκλητικοὶ καὶ οἱ πλούσιοι ἐξεμάνησαν καὶ
οὐ μόνον ἐσυκοφάντουν τὸν Τιβέριον, ὅτι ὀρέγεται τοῦ βασιλικοῦ
ἀξιώματος καὶ διέδιδον ὅτι ὁ κομίσας τὴν διαθήκην παρέδωκεν εἰς τὸν
Τιβέριον καὶ τὸ διάδημα καὶ τὴν βασιλικὴν πορφύραν τοῦ Ἀττάλου
ὡς πρὸς μέλλοντα βασιλέα τῆς Ῥώμης, ἀλλὰ καὶ καθοπλίσαντες τοὺς
ἐκυτῶν πελάτας καὶ δούλους ἠπειλοῦν καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν του. Ὅθεν
ὁ Τιβέριος καὶ χάριν τοῦ νόμου καὶ πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς του
ἠναγκάσθη νὰ ἐπιδιώξῃ καὶ κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος τὸ δημαρχικὸν ἀξίω-
μα. Ἀλλ' οἱ συγκλητικοὶ εὐθύς ὡς εἶδον, ὅτι παρὰ τὰς ἐνεργείας αὐτῶν
αἱ δύο πρῶται φυλαὶ εἶχον ψηφίσει ὑπὲρ τοῦ Τιβερίου, ἀνέστειλαν τὰς
ἀρχαιρεσίας καὶ τὴν ἐπομένην συνελθόντες ἐν τῷ πλησίον τοῦ Καπι-
τωλίου ἱερῷ τῆς Πίστειος ἀπεφάσισαν νὰ παρακωλύσωσι διὰ τῆς βίας
τὴν ἐκ νέου ἐκλογὴν τοῦ Τιβερίου. Ὁ ἀρχιερεὺς Σκιπίων Νασικᾶς
ἀπήτησε παρὰ τοῦ ὑπάτου Σκαιόλα νὰ σώσῃ τὴν πολιτείαν κατα-
λύων τὸν τύραννον. Ἀλλ' ὁ ὑπάτος ἀπήνητησε μετὰ προάφτητος· αὐ-
θέντα τῶν πολιτῶν δύνάμει νὰ θανατώσῃ χωρὶς προηγουμένως νὰ
δικασθῇ. Τότε ὁ Νασικᾶς ἐκράυγασεν: « Ἄφου ὁ πρῶτος ἄρχων προ-

δίδει τὴν πολιτείαν, ἅς με ἀκολουθήσωσιν οἱ θέλοντες τὴν σωτηρίαν τῆς πολιτείας» καὶ καλύψας τὴν κεφαλὴν διὰ τοῦ κρασπέδου τῆς τηβέννου ἐξώρμησε πρὸς τὸ Καπιτώλιον παρακολουθούμενος ὑπὸ συγκλητικῶν, πελατῶν καὶ δούλων. Ὁ δῆμος καταληφθεὶς ὑπὸ τρόμου ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν εἰς δολοφόνους μεταβληθέντων συγκλητικῶν ἐτρέπη εἰς φυγὴν συμπαρασύρας καὶ τὸν Τιβέριον, ὅστις προσκρούσας ἐπὶ τινος τῶν πτωμάτων καὶ καταπεσὼν ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ συνδημάρχου Ποπλίου Σατυρηίου πεταχθεὶς διὰ ποδὸς δίφρου τὴν κεφαλὴν. Μετὰ τοῦ Τιβερίου ἐφονεύθησαν καὶ 300 ἐκ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ καὶ τὰ πτώματα πάντων ἐρρίφθησαν εἰς τὸν Τιβέριν (132 π. X.).

§ 59. Νόμοι Γαΐου Γράκχου. Θάνατος αὐτοῦ.

Ὁ Γάιος Γράκχος νεώτερος ὢν κατὰ ἑννέα ἔτη τοῦ Τιβερίου διεσώθη ὡς ἐκ θαύματος ἐκ τῆς σφαγῆς. Ταμίαις δὲ κατόπιν ἐκλεχθεὶς διετάχθη ὑπὸ τῆς συγκλήτου νὰ ἀκολουθήσῃ εἰς Σαρδίαν τὸν ὑπάτον Αὐρήλιον Ὀρέστην. Ἐπανελθὼν δ' εἰς Ῥώμην ἐξελέγη δῆμαρχος καὶ ἀμέσως ἐπεχείρησε νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον τοῦ ἀδελφοῦ του διὰ τῆς ἐπιψηφίσεως νέων νόμων πρὸς βελτίωσιν τῆς ὑλικῆς καταστάσεως τῆς ἀπόρου τάξεως τῶν πολιτῶν, ὅπως ἀνυψώσῃ αὐτὴν εἰς τὴν περιωπὴν τῶν ἀστικῶν ἀρετῶν τῆς ἐκλιπούσης τάξεως τῶν πληθείων (123 π. X.). Ἦσαν δ' οἱ νόμοι οὗτοι οἱ ἐξῆς: α') ὁ κληρουχικὸς νόμος, δι' οὗ ἐδίδετο καὶ εἰς τοὺς Ἰταλοὺς τὸ δικαίωμα τῆς συμμετοχῆς εἰς τὸν ἀναδασμὸν τῆς δημοσίας χώρας, β') ὁ σιτικὸς νόμος, δι' οὗ ἐκατοννίζετο ἡ δημοσία διανομὴ τοῦ σίτου εἰς τοὺς πτωχοὺς ἐπὶ μετρίᾳ πληρωμῇ καὶ ὠρίζετο ἡ τιμὴ αὐτοῦ, γ') ὁ στρατιωτικὸς νόμος, δι' οὗ ἀπηγορεύετο ἡ εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν καταγραφὴ τῶν μὴ ἐχόντων συμπληρωμένον τὸ 17 ἔτος τῆς ἡλικίας καὶ διὰ τοῦ ὁποίου ὑπεχρεοῦτο ἡ πολιτεία εἰς τὴν δαπάνην τοῦ ἱματισμοῦ τῶν στρατιωτῶν καὶ δ') ὁ δικαστικὸς νόμος, δι' οὗ ἀφαιρέτο ἀπὸ τῶν συγκλητικῶν ἡ ὑπ' αὐτῶν καὶ μόνων διαχείρισις τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας καὶ διενέμετο αὕτη μεταξὺ 300 συγκλητικῶν καὶ 300 ἰππέων. Ἐκλεχθεὶς δὲ καὶ κατὰ τὸ ἐπιπὸν ἔτος ὁμοψήφως δῆμαρχος ὑπὸ τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας μετερρῦθμισε καὶ τοὺς ἐξῆς νόμους: α') τὸν περὶ ψηφοφορίας, ὅστις μετερρῦθμιζε τὸ σύστημα τῆς κατὰ συμμορίας ψηφοφορίας ἐν ταῖς λοχίτισιν ἐκκλησίαις καὶ ὠρίζε τὴν διὰ κληρώσεως σειρὰν μέχρι

τῆς συμπληρώσεως τῆς πλειοψηφίας, β') τὸν περὶ ὑπατικῶν ἐπαρχιῶν, ὅστις ὠριζεν, ἵνα εἰς τὸ ἐξῆς ἡ ἀνάθεσις τῶν ὑπατικῶν ἐπαρχιῶν γίνεται πρὸ τῶν ὑπατικῶν ἀρχαιρεσιῶν, γ') τὸν κληρουχικόν, δι' οὗ ἀπεστέλλοντο νέαι ἀποικίαι, ἐκ τῶν ὁποίων μία ἔμελλε νὰ ἰδρυθῆ ἐν τῷ χώρῳ, ὅπου ἦτο ἡ καταστραφεῖσα Καρχηδών, ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἡραία» (Junonia) καὶ δ') τὸν συμμαχικόν, δι' οὗ παρεχωροῦντο καὶ εἰς τοὺς Λατίνους συμμάχους πάντα τὰ δικαιώματα τοῦ ἐλευθέρου Ῥωμαίου πολίτου, ἤτοι τὰ τῆς ἰσοπολιτείας, εἰς δὲ τοὺς Ἴταλοὺς τοὺς μετοικοῦντας εἰς Ῥώμην ἐδίδετο καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου. Ἄλλ' οἱ συγκλητικοὶ περιῆλθον ἤδη εἰς φανερόν πρὸς τὸν Γάϊον ἀγῶνα εὐρόντες κατάλληλον ὄργανον τῶν σκοπῶν τῶν δῆμαρχον Λίβιον Δροῦσον, ὅστις διὰ τοῦ ἐαυτοῦ δικαιώματος τῆς ἐνστάσεως ἐξηνάγκασε τὸν Γάϊον νὰ ἀποσύρῃ τὸν τελευταῖον νόμον αὐτοῦ (lex de sociis). Ἀπελθόντος δὲ τοῦ Γαίου μετὰ τῶν δύο ὁμοφρόνων καὶ συνεπιτρόπων, Φλάκκου καὶ Ῥουβρίου, εἰς Καρχηδόνα, ὅπως διατάξωσι κατὰ χώραν τὰ τῆς οἰκίσεως τῶν νέων ἀποστελλομένων 6000 κληρούχων, οἱ ἔχθροι αὐτοῦ προέτειναν διὰ τοῦ δημάρχου Μινουκίου Ῥούφου τὴν κατάργησιν τοῦ περὶ ἀποικισμοῦ τῆς Καρχηδόνας νόμου. Ὁ Γάϊος μαθὼν τοῦτο ἐπέστρεψεν ἐσπευσμένως μετὰ τοῦ Φλάκκου εἰς Ῥώμην μετ' ἀπουσίαν 70 ἡμερῶν καὶ ἐπιδιώξας καὶ τὸ τρίτον τὸ δημαρχικὸν ἀξίωμα ἀπέτυχε. Καθ' ἣν δὲ ἡμέραν ἐπρόκειτο νὰ συζητηθῆ ὁ περὶ καταργήσεως τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς Καρχηδόνας νόμος, οἱ μὲν περὶ τὸν ὑπατον Λεύκιον Ὀπίμιον συγκλητικοὶ μετὰ τῶν πελατῶν καὶ τῶν δούλων ἐαυτῶν καὶ στίφους Κρητῶν τοξοτῶν κατέλαβον ἀπὸ πρῶτας τὸ Καπιτώλιον, οἱ δὲ περὶ τὸν Γάϊον καὶ Φλάκκον τὸν Ἀβεντίνον λόφον. Ἀλλὰ πρὶν ἢ συγκεντρωθῶσι πάντες οἱ φίλοι τούτων, ἐφώρμησαν οἱ περὶ τὸν Ὀπίμιον καὶ διεσκόρπισαν αὐτοὺς αἰφνιδίως ἐπιπεσόντες. Καὶ ὁ μὲν Φλάκκος καταφυγὼν εἰς βαλανεῖον ἐφονεύθη ἐκεῖ, ὁ δὲ Γάϊος διαβάς τὴν ἐπὶ τοῦ Τιβέρεως ξυλίνην γέφυραν εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἄλσος τῶν Ἐρινύων, ὅπου ἀνακαλυφθεὶς ὑπὸ τῶν διωκόντων ἐσφάγη κατὰ διαταγὴν τοῦ ὑπό τινος τῶν ὑπηρετῶν του, ἵνα μὴ πέσῃ ζῶν εἰς χεῖρας αὐτῶν. Καὶ τὰ μὲν πτώματα αὐτῶν, ὡς καὶ 250 ἄλλων φονευθέντων, ὁ Ὀπίμιος ἔρριψεν εἰς τὸν Τιβέριν, κατόπιν δὲ καταδιώξας ὡς ἐκδικητῆς τῆς φαρτρίας τῶν ὀλιγαρχικῶν ἐφόνευσε 3000 προσέτι πολίτας ἐκ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Γαίου Γράκκου (121 π.Χ.) Οὕτως ἐτελεύτησεν ὁ μέγας τοῦ λαοῦ δῆμαρχος, ὅστις ἀπετόλμησε

νά ἀνυψώσῃ τὰ πλήθη ἐκ τῆς ταπεινώσεως, εἰς ἣν εἶχε περιαγάγει αὐτὰ ἡ ἀργία καὶ ἡ δυστυχία, νά ἀναθρέψῃ αὐτὰ διὰ τῆς ἐργασίας καὶ νά ἀνακαινίσῃ τὴν πολιτείαν διὰ τῆς χορηγήσεως τῆς ἰσοπολιτείας καὶ εἰς τοὺς Ἰταλοὺς. Πάντες δ' οἱ νόμοι αὐτοῦ κατηργήθησαν, πλὴν τοῦ κληρουχικοῦ καὶ τοῦ δικαστικοῦ, ὅστις ὁμως ἔλαβεν οὐσιώδεις τροποποιήσεις. Βραδύτερον ὁ λαὸς ἀνήγειρεν ἀνδραϊάντας εἰς τοὺς Γράκχους καὶ ἴδρυσε βωμοὺς εἰς τὰς θέσεις, ὅπου ἐφρονεύθησαν, καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον προσέφερε θυσίας καὶ ἀναθήματα. Ἡ ἐνδειξις αὕτη τῆς βαθείας εὐγνωμοσύνης παρεμύθει τὴν Κορνηλίαν, ἣτις ἐπέδειξεν ἐν τῇ ἀνεπανορθώτῳ ἑαυτῆς συμφορᾷ γενναιοφροσύνην, οἶαν καὶ ἡ Ἀργιλεωνίς, ἡ μήτηρ τοῦ Βρασίδα. Ἀποσυρθεῖσα δ' ἐκ τῆς Ῥώμης διηγείτο εἰς τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτὴν τὸν βίον καὶ τὸν θάνατον τῶν υἱῶν της χωρὶς νά χύσῃ ἐν δάκρυ, ὡς νά ὠμίλει περὶ ἡρώος τινος τῆς ἀρχαιότητος. «Καὶ τὰ τέκνα μου, ἔλεγεν, ἦσαν ἔγγονοι τοῦ μεγάλου Σικιπίωνος, ἔπεσον ἐντὸς τῶν ἱερῶν ἀλσῶν τῶν θεῶν καὶ ἔχουσι τάφους ἀρμόζοντας εἰς τὰς ἀρετὰς των, διότι ἐθυσίασαν τὴν ζωὴν των ὑπὲρ τῆς εὐδαιμονίας τοῦ λαοῦ».

§ 60. Κυριαρχία τῆς Ῥώμης ἐν τῇ πέραν τῶν Ἰαλιπείων Γαλατίας.

Οἱ κάτοικοι τῆς Μασσαλίας, πόλεως παλαιᾶς καὶ πιστῆς συμμάχου τῆς Ῥώμης, κατατροχόμενοι ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν γειτόνων Σαλῶν ἐξήτησαν τὴν προστασίαν αὐτῆς. Ἡ Ῥώμη θέλουσα νά ἀνοίξῃ τὴν κατὰ γῆν μετὰ τῆς Ἰσπανίας συγκοινωνίαν προθύμως ἐδράξατο τῆς εὐκαιρίας αὐτῆς καὶ καθυποτάξασα τοὺς βαρβάρους ἔκτισε πρὸς ἐπιτήρησιν αὐτῶν τὴν παρὰ τὴν Μασσαλίαν ὄχυράν ἀποικίαν, τὴν ἐπονομασθεῖσαν *Σέξτια ὕδατα* (123 π. Χ.). Ἐπειδὴ δ' ὁ βασιλεὺς τῶν Σαλῶν κατέφυγεν εἰς τοὺς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ῥοδανοῦ οἰκοῦντας μαχίμους Ἀλλόβρογας, οἵτινες δὲν συνήθουν νά παραδώσωσι τὸν φυγάδα, ἡ Ῥώμη ἐκήρυξε καὶ κατ' αὐτῶν τὸν πόλεμον. Καὶ ὁ μὲν ἀνθύπατος Δομίτιος Ἀθηνόβαρδος ἐνίκησε τὸν βασιλέα τῶν Ἀρουέρνων, Βιτύτιον, ἄγοντα περὶ τὰς 200000 ἀνδρῶν (121 π. Χ.). Ὁ δὲ ὕπατος Φάβιος Μάξιμος Αἰμιλιανὸς κατετρόπωσε τὰς συνηνωμένας τῶν συμμάχων δυνάμεις παρὰ τὸν ποταμὸν Ἰσαρα. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἔπεσον καὶ ἐπνίγησαν ἐν τῷ ποταμῷ πλείονες τῶν 100000 βαρβάρων, ὁ δὲ Βιτύτιος προσκληθεὶς εἰς συνέντευξιν καὶ δολίως συλληφθεὶς ἀπεστάλη δέσμιος εἰς τὴν Ῥώμην, ἔνθα καὶ ἐτελεύτησε. Πᾶσα δὲ ἡ χώρα, ἡ μεταξὺ τῆς Λίμνης Δεμάνου, τῆς νῦν Γενεύης, καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ῥοδανοῦ, καὶ ἡ μέχρι τοῦ Κεμένου ὄρους παραλία, περιήλθεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς

Ῥώμης καὶ ἀπετέλεσεν ἕκτοτε νέαν ἐπαρχίαν, κληθεῖσαν *Ναρβωνίτιν* ἀπὸ τῆς πόλεως Νάρβωνος. Πρὸς εὐκολίαν δὲ τῆς ἐπικοινωνίας ἐστρώθη ἡ Δομιτία ὁδός, ἡ ἄγουσα ἀπὸ τοῦ Ῥοδανοῦ ποταμοῦ εἰς τὰ Πυρρηναῖα (115 π.Χ.).

§ 61. Ὁ κατὰ τοῦ Ἰουγούρθα πόλεμος (111-106 π.Χ.).

Ὁ κατὰ τοῦ Ἰουγούρθα πόλεμος εἶνε ἄξιος λόγου κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι ἐν αὐτῷ κατεδείχθη ἡ μεγίστη διαφθορὰ καὶ φιλοχρηματία τῶν ἐν Ῥώμῃ ὀλιγαρχικῶν, ἐν ἧ τὰ πάντα κατέστησαν ὠνητὰ. Ὁ τοῦ Μασσανάσσου υἱὸς Μικίψας πρὸ τοῦ θανάτου του διένειμε τὸ βασιλείον του εἰς τοὺς δύο υἱούς του, Ἀδέρβαλον καὶ Ἰέμψαλον, καὶ εἰς τὸν παρ' αὐτοῦ υἱοθετηθέντα Ἰουγούρθαν, νόθον υἱὸν τοῦ προαποθανόντος ἀδελφοῦ του Μαστανάβα (119 π. Χ.). Ἄλλ' ὁ μογθηρὸς καὶ ἄπληστος Ἰουγούρθας δολοφονήσας τὸν Ἰέμψαλον ἐσφετερίσθη τὰς χώρας αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἀδέρβαλος ἐπιχειρήσας νὰ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ του ἐνίκηθη δις καὶ ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς Ῥώμην καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν προστασίαν αὐτῆς. Ἐπανειλημμένοι δ' ἀποσταλεῖσαι προσβῆαι νὰ κρίνωσι περὶ τῶν ὑποβληθέντων εἰς τὴν σύγκλητον παραπόνων τοῦ Ἀδερβάλου, διαφθαρείται ὑπὸ τοῦ χρυσίου τοῦ Ἰουγούρθα, ἔκριναν πάντοτε μεροληπτικῶς ὑπὲρ αὐτοῦ, ὁ δὲ Ἰουγούρθας ἀποθρασυνθεὶς ἔνεκα τούτων ἐρόνευσε καὶ τὸν Ἀδέρβαλον καὶ ἐσφετερίσθη ὅλον τὸ κράτος τῆς Νουμιδίας (112). Ἄλλ' ὁ δῆμαρχος Γάιος Μέμμιος ἀγανακτήσας ἔνεκα τούτων ἀπήτησε νὰ προσέλθῃ αὐτὸς ὁ Ἰουγούρθας εἰς Ῥώμην καὶ ἀποκαλύψῃ τοὺς συνεργοὺς τῶν κακούργιων του. Ὅτε δ' οὗτος ἀφίκετο, ὁ συνδῆμαρχος αὐτοῦ, Γάιος Βαίβιος, διὰ χρημάτων καὶ οὗτος διαφθαρεὶς, ἐπέβαλε σιγὴν διὰ τῆς ἐνστάσεως. Ἀποθρασυνθεὶς ἐκ τούτων ὁ Ἰουγούρθας ἔτι μᾶλλον, προσῆλθ' ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ εἰς τὴν δολοφονίαν καὶ τοῦ ἐξαδελφοῦ του Μασσίβα, εἰς ὃν ὁ νέος ὑπάτος Ποστούμιος Ἀλβίνος προέτεινε νὰ δοθῇ ὁ θρόνος τῆς Νουμιδίας.

Μετὰ τὸ νέον τοῦτο κακούργημα ἡ σύγκλητος θέλουσα νὰ κατευνάσῃ τὴν γενικὴν ἀγανάκτησιν, ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ φονεύσῃ ἢ νὰ φυλακίσῃ τὸν δολοφόνον, διότι εἶχεν ἐγγυηθῆ περὶ τῆς ἀσφαλείας αὐτοῦ, ἀπέπεμψεν αὐτὸν καὶ ἐκήρυξε κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον ἀναθέσασα τὴν στρατηγίαν εἰς τὸν ὑπάτον Ἀλβίνον (110 π. Χ.). Ὁ Ἰουγούρθας ἀπερχόμενος τῆς Ῥώμης ἐξετόξευσε κατ' αὐτῆς τὸν πολυθρύλητον ἐκείνον ἀποχαιρετισμόν : ὦ πόλις ὦνις, καὶ σὺ θὰ ἐπω-

λεισο, ἂν εὐρίσκητό τις δυνάμενος νὰ σε ἀγοράσῃ». Ἄλλὰ καὶ ὁ Ἄλβινος, εἴτε ἔνεκα ἀδεξιότητος, εἴτε ἔνεκα διαφθορᾶς, μετὰ τινὰς ἀνωφελεῖς πορείας ἐπέστρεψεν ἄπρακτος εἰς Ῥώμην, ὁ δὲ ὑπολειφθεὶς Αὐλὸς Ἄλβινος, ἀδελφὸς καὶ ὑπαρχος αὐτοῦ, κυκλωθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰουγούρθα ἐξηγόρασε τὴν σωτηρίαν ὑποχρεωθεὶς νὰ διέλθῃ ὑπὸ τὸν ζυγὸν καὶ ἐντὸς δέκα ἡμερῶν νὰ κενώσῃ τὴν Νουμιδίαν (109 π. Χ.). Ἡ σύγκλητος μὴ δυνάμενη νὰ ἀνεχθῆ τὸ νέον αἷσχος ἠκύρωσε τὰς συνθήκας καὶ ἀπέστειλε κατὰ τοῦ Ἰουγούρθα τὸν ὑπατον Μέτελλον, ὅστις ἐξέλεξεν ὡς ὑπαρχον αὐτοῦ τὸ Γάιον Μάριον¹. Ὁ Μέτελλος ἀναδιοργανώσας τὸν στρατὸν ἐπῆλθε τὸ ἐπιπὸν ἔτος κατὰ τοῦ Ἰουγούρθα καὶ νικήσας αὐτὸν ἐξηνάγκασε νὰ καταφύγῃ εἰς Μαυριτανίαν πρὸς τὸν πενθερὸν ἑαυτοῦ Βόκχον. Ὁ δὲ Μάριος, ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἐκλεγείς ὑπατος, ἀνέλαβε διὰ ψηφίσματος τοῦ δήμου τὴν διοίκησιν τοῦ κατὰ τοῦ Ἰουγούρθα πολέμου (107). Ὁ Μάριος ἀναλαβὼν τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στρατοῦ καὶ νικήσας παρὰ τὴν Κίρταν τοὺς δύο βασιλεῖς, κατέπεισε τὸν Βόκχον διὰ τοῦ ταμίου Λευκίου Κορνηλίου Σύλλα νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτὸν τὸν Ἰουγούρθαν αἰχμάλωτον (106). Ἐπιστρέψας εἰς Ῥώμην ὁ Μάριος μετὰ ἓν ἔτος καὶ ἀναλαβὼν τὸ δεύτερον τὴν ὑπατείαν ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον, καταστήσας συμμέτοχον αὐτοῦ καὶ τὸν γενναῖον αὐτοῦ ταμίαν Σύλλαν, εἰς ὃν κυρίως ὤφειλετο ἡ ταχέϊα καὶ αἰσία ἐκβάσις τοῦ πολέμου. Ὁ δὲ Ἰουγούρθας παρακολουθήσας δέσμιος μετὰ τῶν υἱῶν του τὸ θριαμβευτικὸν ἄρμα τοῦ Μαρίου ἐρρίφθη κατόπιν εἰς τὸ δεσμωτήριον, ἔνθα ἀπέθανεν ἐξ αἰτίας (104).

§ 62. Εἰσβολὴ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων (113-102).

Τριακοντακισμῦριοι Κίμβροι καὶ Τεύτονες, ἔθνη μάχιμα, γερμανικῆς μᾶλλον ἢ κελτικῆς καταγωγῆς, καταπληκτικῆς δ' ἀνδρείας καὶ

(1) Ὁ Γάιος Μάριος κατήγετο ἐκ τινος ἐν Λατίῳ χωρίου τῆς Ἀρπίνης ἐκ γονέων ἀσήμεων, ἐστερεῖτο δὲ καὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, ἣτις ἐκόσμηε τοὺς τότε Ῥωμαίους εὐγενεῖς. Τὴν ἐκ τῆς ἀσημότητος ταύτης ἀνύψωσιν τοῦ ὤφειλεν εἰς τὴν θαυμαστὴν αὐτοῦ ἀνδρείαν καὶ Ῥώμην καὶ εἰς τὴν ἀκάθεκτον δραστηριότητα. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν διέπρεψεν ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Νουμαντίας ὑπὸ Σχιπίωνα τὸν Αἰμιλιανόν, ὕφ' οὗ ἀνηγορεύθη χιλιάρχος, εἶτα ἐξελέγη δήμαρχος (119), ἔπειτα πραιτωρ (117) μετέπειτα ὑπαρχος (109) καὶ τέλος ὑπατος (107). Ἦτο δὲ λίαν φιλόδοξος καὶ ἀσπονδότατος ἐχθρὸς τῶν γυναικῶν.

ρώμης, κατέχοντες τὰς περὶ τὸν Ῥῆνον χώρας, εἰσήλασιν εἰν τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν ἐπιζητοῦντες νέας χώρας πρὸς οἰκισιν. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν τὴν ἐπίθεσιν αὐτῶν ὑπέστησαν οἱ Βέλγαι, ἔπειτα οἱ Βόιοι τῆς Γερμανίας καὶ Βοημίας, καὶ τελευταῖον τὸ ἔθνος τῶν Ταυρίσκων, οἰκοῦν τὴν σημερινὴν Στεϊρίαν καὶ Καρινθίαν. Οὗτοι προσεκάλεσαν εἰς βοήθειαν ἑαυτῶν τὸν ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ ἐστρατοπεδευμένον ὑπατον Κάρβωνα, ὅστις δεχθεὶς τὴν πρόσκλησιν καὶ συγκροτήσας μάχην παρὰ τὴν πρωτεύουσαν τῶν Ταυρίσκων, Νωρηίαν, ὑπέστη τελείαν ἤτταν (113 π. Χ.). Μετὰ τὴν νίκην οἱ βάρβαροι ἐτράπησαν πρὸς δυσμὰς καὶ μετὰ τριετῆ δῆωσιν τῆς Γαλατίας ἐνίκησαν παρὰ τὴν Ναρβωνίτιν καὶ τὸν ὑπατον Σιλανὸν (109). Μετὰ νέαν δῆωσιν, ἣν ὑπέστη ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἡ Γαλατία, οὗτοι ἀνεφάνησαν πάλιν κατὰ τὰ σύνορα τῆς Ναρβωνίτιδος, ὅπου ἡ Ῥώμη εἶχε προαποστείλει κατὰ τῶν ἀποστατησάντων Τευτοσάγων τὸν ὑπατον Σερβίλιον Καϊπίωνα. Ἦδη δὲ ἀπέστειλεν εἰς τὸν Ῥοδανὸν καὶ νέαν στρατίαν ὑπὸ τὸν ὑπατον Μάνλιον Μάξιμον. Ἄλλ' ἀμφοτέραι αἱ στρατιαὶ ἐξ 80000 ἀνδρῶν ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην ὑπέστησαν τελείαν πανωλεθρίαν ἐν Ἀραυσίῳ καὶ μόλις μετ' εὐαρίθμων λειψάνων διεσώθησαν οἱ δύο στρατηγοὶ (105 π. Χ.). Ἡ Ῥώμη κατὰ πλῆκτος πρὸ τῶν φροβερῶν τούτων ἀτυχημάτων, ἀπολέσασα ἐντὸς ὀκταετίας πέντε στρατίας, ἀνηγόρευσε ὑπατον τὸν Μάριον, καίπερ ἀπόντα εἰς Νουμίδιαν καὶ πρὶν ἢ παρέλθῃ δεκαετία ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ ὑπατείας, καὶ ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἡγεμονίαν τοῦ πολέμου καὶ τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος, παρατείνασα ἐπὶ πέντε συνεχῆ ἔτη τὴν ὑπατείαν αὐτοῦ (104—99).

Μετὰ τὴν ἐν Ἀραυσίῳ τελειάσαν αὐτῶν νίκην οἱ βάρβαροι διαχωρισθέντες ἐτράπησαν οἱ μὲν Κίμβροι ἐπὶ τὴν Ἰσπανίαν, οἱ δὲ Τεύτονας ἐπὶ τὴν Βελγικὴν Γαλατίαν. Ὅτε δὲ μετὰ διετῆ διατριβὴν ἐπανῆλθον πάλιν οἱ Κίμβροι παρὰ τὸν Ῥοδανὸν ποταμὸν, ἦσαν καταβεβλημένοι ἐκ τῆς πρὸς τοὺς γενναίους Κελτίβηρας κρατερᾶς πάλης, ἐν ᾧ οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ἐνιχυθῆ ἐκ τῶν ἐν τῷ μεταξὺ γενναίων ἀσκήσεων καὶ τῆς σιδηρᾶς πειθαρχίας, εἰς ἣν ὑπέβαλλεν αὐτοὺς ὁ Μάριος. Ἦδη ἐπεφάνησαν οἱ μὲν Κίμβροι ἐκ τῆς Ἰσπανίας, οἱ δὲ Τεύτονας ἐκ τῆς Βελγικῆς Γαλατίας, ἀμφοτέροι σκοποῦντες νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, οἱ μὲν Κίμβροι διὰ τῆς καιλᾶδος τοῦ Ἀτισῶνος ποταμοῦ, οἱ δὲ Τεύτονας, μεθ' ὧν ἠνώθησαν καὶ οἱ Ἀμβρωνες, διὰ τῶν παραθα-

λασίων Ἄλπεων. Ὁ Μάριος περιχαρῶν ἔντος ὄχυροῦ στρατοπέδου ὄπισθεν τοῦ Ῥοδανοῦ ποταμοῦ πλησίον τοῦ Ἀρελάτου ἀπέφυγε τὴν μάχην, καίπερ προκληθεὶς ὑπὸ τῶν βαρβάρων, ὅπως ἐθίσθη τοὺς στρατιώτας του εἰς τὴν θῆαν αὐτῶν, καὶ περὶ ὅσῳ εἰς τὴν ὑπερῶσπισιν τοῦ στρατοπέδου του, ὅπερ τρεῖς οἱ βάρβαροι ματαίως ἀπεπειράθησαν νὰ κυριεύσωσιν. Ἐκλαβόντες δ' αὐτὸ ὡς δειλίαν διήλθον πρὸ τοῦ στρατοπέδου καὶ ἐστάθμευσαν παρὰ τὰ Σέξτια ὕδατα. Ὁ Μάριος μετὰ τὴν διάβασιν παρακολουθήσας αὐτοὺς ἐστρατοπέδευσεν ἐπὶ λόφου, ὑπερκειμένου τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἀμβρόνων, καθ' ὧν αἰφνης ἐπιτεθείς, ἐν ᾧ εὗρίσκοντο διεσκορπισμένοι πρὸς ὕδρευσιν, κατετρόπωσεν αὐτούς. Μετὰ δύο δ' ἡμέρας ἀποστείλας τὸ ἵππικὸν καὶ προκαλέσας εἰς μάχην τοὺς Τευτόνας κατετρόπωσε καὶ αὐτούς (102 π. Χ.). Ἐν ἀμφοτέροις δὲ ταῖς μάχαις ἔπεσον καὶ ἐζωγρήθησαν πλείονες τῶν δεκακισμυρίων βαρβάρων, ἐζωγρήθη δὲ μετὰ τὴν μάχην καὶ ὁ τῶν Τευτόνων βασιλεὺς, Τευτόδοδος, ὅστις ἤχθη δέσμιος εἰς Ῥώμην καὶ ἐκόσμησε τὸν θρίαμβον τοῦ νικητοῦ. Ἐντεῦθεν ὁ Μάριος μετέβη εἰς τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν καὶ ἠνώθη μετὰ τῆς ἐτέρας ὑπατικῆς στρατιᾶς ὑπὸ τὸν ὑπατον Κάτλον. Συγκροτηθείσης δὲ μάχης φονικωτάτης ἐν τῷ περὶ τὰς Βαρκέλλας πεδίῳ παρὰ τὸν Πάδον, κατετροπώθησαν οἱ βάρβαροι, ἐξ ὧν ἐρονυθίσθησαν καὶ ἐζωγρήθησαν ὑπὲρ τὰς 180000 (101 π. Χ.). Ὁ δῆμος τῶν Ῥωμαίων εἰς τὸν νικητὴν ἀπένειμε Θεοῦ τιμὰς, ἡ δὲ σύγκλητος ἀνηγόρευσεν αὐτὸν τρίτον κτίστην τῆς Ῥώμης μετὰ τὸν Ῥωμύλον καὶ Κάμιλλον καὶ ἐπέτρεψε, εἰς αὐτὸν νὰ καταγάγῃ διπλοῦν θρίαμβον. Ἀλλ' ὁ Μάριος κατήγαγεν ἕνα μόνον, τοῦ ὁποῦοι συμμετέσχε καὶ ὁ συνύπατος Κάτλος, ἀπὸ δὲ τῆς λείας ἀνήγειρε δύο ναοὺς, τὸν μὲν τῆς Τιμῆς (honor), τὸν δὲ τῆς Ἀρετῆς (virtus).

§ 63. Δημαγωγικαὶ στάσεις Σατορνίου καὶ Γλαυκίου.

Ὁ Ἀπουλήιος Σατορνίος καὶ ὁ Σεβίλιος Γλαυκίας, δημαγωγοὶ βίαιοι καὶ ἐξώλειοι, δῆμαρχοι χρηματίσαντες καὶ θέλοντες νὰ ὑπερισχύσωσι τῶν ὀλιγαρχικῶν, συνεταίρισθησαν πρὸς ἀλλήλους καὶ διὰ δημαγωγικῶν ψηφισμάτων καὶ στάσεων προσείλκυσαν τοῦ δήμου τὴν εὐνοίαν. Ὁ Μάριος μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων ἐπέζητησε τὴν ὑπατείαν καὶ ἔκτην ἤδη φορὰν, ἐπειδὴ δὲ ἡ σύγκλητος ἀντέταξεν εἰς τὴν ὑποψηφίότητα αὐτοῦ τὴν τοῦ Μετέλλου, δὲν ἐδίστασε νὰ τραπῆ πρὸς τὴν δημοτικὴν πατριάν καὶ νὰ συνεταίρισθῇ μετὰ τῶν δύο τούτων δημαγωγῶν. Συνεφώνησαν δὲ

πρὸς ἀλλήλους, ἵνα ὁ μὲν Σατορνίνος ἐκλεχθῆ δῆμαρχος τὸ δεύτερον, ὁ δὲ Γλαυκίας πραιτώρ και ὁ Μάριος ὑπάτος. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ἡ ἐκλογή τοῦ Σατορνίνου ἀπέτυχεν ἐν τῇ φυλετικῇ ἐκκλησίᾳ, οἱ δύο δημαγωγοὶ ἐνήργησαν διὰ στίφους κακοποιῶν τὸν φόνον τοῦ τελευταίου ἐκλεχθέντος δημάρχου, Κοίντου Νωνίου, ἐν ᾧ ἐπανάρχετο εἰς τὴν οἰκίαν του. Τὴν ἐπιούσαν ἡ ἐγκαίρως αὐτοσχεδιασθεῖσα ἐκκλησία ἐξέλεξε τὸν Σατορνίνον δῆμαρχον, ὁ δὲ Μάριος ἀπεισιώπησεν ἀπέναντι τοῦ τελεσθέντος κακουργήματος. ὅπως μὴ διακυβεύσῃ τὴν ἑαυτοῦ ὑποψηφιότητα, και κατὰ τὰς ὑπατικὰς ἀρχαιρεσίας ἐξελέγη ὑπάτος. Ἀμέσως δὲ ὁ Σατορνίνος ἔδωκε πάλιν ἰσχὺν εἰς τὸν Σεμπρόνιον νόμον (σελ. 99), ὅστις εἶχε πέσει εἰς ἀχρησίαν, και προέτεινε νέον ἀγροτικὸν νόμον περὶ ἀναθασμοῦ τῆς ἐν τῇ ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατία δημοσίας χώρας, ἣν εἶχον καταλάβει κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν οἱ Κίμβροι. Ἡ κύρωσις τοῦ νόμου ἐπετεύχθη διὰ τῶν παλαιστράτων τοῦ Μαρίου και οἱ συγκλητικοὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ ὁμόσωσιν ἐντὸς πέντε ἡμερῶν, ὅτι θὰ ἐκτελέσωσι τὸν νόμον. Πρῶτος ὁ Μάριος ἐπίσειων τὸ φόβητρον τῆς στάσεως τοῦ πλήθους ἔδωκε τὸν ὄρκον ἐξαναγκάσας οὕτω και τοὺς λοιποὺς συγκλητικούς νὰ ὁμόσωσι. Μόνος ὁ χρηστὸς Μέτελλος δὲν ἐνέδωκε και ἐπροτίμησε τὴν ἐξορίαν ἀντὶ νὰ ἐξευτελισθῆ μετὰ τῶν ἄλλων συγκλητικῶν. Ἀλλὰ κατὰ τὰς νέας ἀρχαιρεσίας οἱ δύο ἑταῖροι, ἰδόντες ἑαυτοὺς λίαν ἰσχυροὺς, ἀπέκλεισαν τὸν Μάριον τῆς συνθηκολογίας και συνεφώνησαν, ἵνα ὁ μὲν Σατορνίνος ἐκλεχθῆ δῆμαρχος πάλιν τὸ τρίτον, ὁ δὲ Γλαυκίας ὑπάτος. Καὶ κατὰ μὲν τὰς ἀρχαιρεσίας τῶν δημάρχων ἐνίκησαν οἱ δημαγωγοί, ἀλλὰ κατὰ τὰς ὑπατικὰς πρῶτος μὲν ὑπάτος ἐξελέγη ὁ ὑποψήφιος τῶν γνωρίμων, Μάρκος Ἀντώνιος, ὑπερίσχυσε δὲ κατὰ τὴν ψηφοφορίαν τῆς πρώτης φυλῆς και ὁ ἕτερος αὐτῶν ὑποψήφιος, Γάιος Μέμμιος, ὁ πρὸ ἐνδεκαετίας δῆμαρχος, ἀλλὰ πρὶν ἢ περατωθῆ ἡ ψηφορορία, εἰσώρμησαν οἱ δολοφόνου τοῦ Νωνίου εἰς τὴν ἐκκλησίαν και ἐκεῖ ἐνώπιον τοῦ παρισταμένου δήμου ἐφόνησαν αὐτὸν (99 π. Χ.). Τὸ ἀνόσιον τοῦτο κακούργημα ἐξήγειρε τὴν γενικὴν ἀγανάκτησιν και προεκάλεσε στάσιν ἐν Ῥώμῃ, και οἱ μὲν δημαγωγοὶ φοβηθέντες τὸν κίνδυνον κατέφυγον εἰς τὸ Καπιτώλιον μετὰ τῶν ἐνόπλων στίφῶν των, ἡ δὲ σύγκλητος συνελθούσα ἀνέθηκεν εἰς τοὺς ὑπάτους τὴν ἐντολήν, ὅπως μετὰ τῶν στρατηγῶν και τῶν δημάρχων προνοήσωσι διὰ τῶν ὅπλων περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πολιτείας και τῶν νόμων. Ὄθεν ὁ Μάριος μετὰ τινος διαταγμοῦ ὅπλισας τὸν δῆμον ὠδήγησεν εἰς τὸ Καπιτώλιον και ἐλεήσας τοὺς πρῶην ἑταίρους συνώδευσε ἐκεῖθεν εἰς τὸ Ὀστίλιον βουλευτήριον, ὅπως σώσῃ αὐτοὺς, ἀλλὰ τὸ πλῆθος ἐπιπεσὸν ἐρόνησεν αὐτοὺς. Πάραυτα δ' ἀνεκλήθη και ὁ Μέτελλος ἐκ τῆς ἐξορίας, ὅδε ὁ Μάριος μὴ δυνάμενος νὰ ἀνεχθῆ τὴν ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν παρασκευαζομένην θριαμβευτικὴν χάθοδον αὐτοῦ ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀναμένων εὐνοικωτέραν περίστασιν διὰ τὰ φιλόδοξα σχέδιά του.

§ 64 Ὁ συμμαχικὸς ἢ Μαρθικὸς πόλεμος (91—88 π. Χ.)

Οἱ Λατῖνοι και οἱ Ἴταλοὶ ὡς σύμμαχοι τῆς Ῥώμης εἶχον παρὰ-

σχει μεγάλας εἰς τὴν πολιτείαν ὑπηρεσίας καὶ μάλιστα κατὰ τὴν τελευταίαν εἰσβολὴν τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων. Ἀπὸ τριακονταετίας δὲ καὶ πλέον ἐξηπατῶντο, ὅτι καὶ αὐτοὶ ἤθελον ἀξιοθῆ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἰσοπολιτείας, ἀλλ' ὄχι μόνον ταύτης δὲν ἔτυχον, ἀλλὰ καὶ οἱ μὲν νόμοι, οἱ ὑπὸ τοῦ δημάρχου Δρούσου προταθέντες, περὶ τοῦ ἀναδατμοῦ τῆς δημοσίας χώρας καὶ περὶ παροχῆς τοῦ δικαιώματος τῆς ἰσοπολιτείας καὶ εἰς αὐτούς, ἠκυρώθησαν ὑπὸ τῆς συγκλήτου, αὐτὸς δ' ἐδολοφονήθη. Ἡ δολοφονία τοῦ Δρούσου ὑπῆρξε τὸ σύνθημα τῆς ἀποστασίας τῶν λαῶν τῆς Ἰταλίας, διότι πᾶσα αὐτῶν ἐλπίς πρὸς ἐπιψήφισιν τοῦ εἰρημένου νόμου ἐξέλιπε. Πάντες σχεδὸν οἱ λαοὶ τῆς Ἰταλίας, Σαυνίται, Πικεντῖνοι, Πελιγνοί, Βεστῖνοι, Λευκανοί, Μαρρουκῖνοι, Ἀπουλοὶ, Φρεντανοί, Ἰρπῖνοι καὶ οἱ μυχιμώτατοι Μαρρυσί, ἐξ ὧν ὁ πόλεμος ἐπονομάζεται καὶ *Μαρρυσικός*, ἔλαβον τὰ ὄπλα κατὰ τῆς Ῥώμης καὶ ἐκήρυξαν ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν πολιτείαν ἐλευθέραν καὶ τὸ Κορφίνιον, πόλιν τῶν Πελιγνῶν, μετονομασθεῖσαν Ἰταλικήν, ἐκήρυξαν μητρόπολιν τῆς νέας συμμαχίας. Πρὸς ἐντελῆ δὲ ῥῆξιν ἔκοψαν καὶ νόμισμα, ἐφ' οὗ εἰκονίζετο ὁ σαβελλικὸς ταῦρος συντριβῶν τὴν Ῥωμαϊκὴν λύκαιναν. Καὶ τὴν μὲν ἀνωτάτην διευθυνσιν τῶν πραγμάτων τῆς ὁμοσπονδίας ἀνέθεσαν εἰς βουλὴν 500 ἀνδρῶν, τὴν δὲ διοίκησιν τοῦ πολέμου εἰς δύο ὑπάτους, εἰς τὸν Μαρσὸν Πομπαιδίον Σίλωνα καὶ εἰς τὸν Σαυνίτιν Πάπιον Μούτιλον, ὧν ἕκαστος προσέλαβεν ἕξ πραιτώρας. Ἡ σύγκλητος τῶν Ῥωμαίων κατανοήσασα τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου κατώρθωσε διὰ συνετῆς πολιτείας ἔνθεν μὲν νὰ περιορίσῃ τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐπαναστάσεως παραχωρήσασα τὰ δικαιώματα τῆς ἰσοπολιτείας εἰς τοὺς Τυρρηνοὺς, Ὀμβροὺς, Ἰταλοὺς καὶ Γαλάτας, ἐτέρωθεν δ' ἀναθέσασα τὴν σωτηρίαν τῆς πολιτείας εἰς τοὺς διαπρεπεστέρους αὐτῆς στρατιωτικοὺς ἀνδρας κατώρθωσε νὰ ἐξασφαλίσῃ οὕτως ὑπὲρ ἑαυτῆς καὶ τὴν νίκην. Εἰς δὲ τοὺς νέους ἀναδείχθέντας ὑπάτους, Ἰούλιον Καίσαρα καὶ Ρουτίλιον Λούπον, ἔδωκεν ὡς ὑπάρχους τοὺς δοκιμωτέρους τῶν συγχρόνων στρατηγῶν, τὸν Μάριον, τὸν Σύλλαν, τὸν Πομπήιον Στράβωνα, τὸν Μέτελλον Πίον, τὸν Κάπωνα, τὸν Περπένναν, τὸν Καίπιωνα καὶ ἄλλους. Οἱ σύμμαχοι ἤρχισαν τὰς ἐχθροπραξίας ἀπὸ τοῦ Ἀσκλου τῆς Πικεντίνης φονεύσαντες τὸν ὑπατον Σεβίλιον μετὰ τοῦ ὑπάρχου του καὶ πάντας τοὺς ἐν τῇ πόλει Ῥωμαίους, μὴδὲ τῶν γυναικῶν ἐξαίρουμένων. Ἐπειτα προσέβαλον τὰς ἀποικίας τῶν Ῥωμαίων, ὧν ἀξιολογωτάτη ἔστο ἡ Αἰσερνία, ἣτις

εδέσποζε τῆς στρατιωτικῆς ὁδοῦ, τῆς ἀγούσης ἀπὸ τῆς Καμπανίας εἰς τὴν Σαυνίτιν. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ὁ μὲν Καῖσαρ ἐστράτευσεν εἰς Καμπανίαν, ὅπως ἀντιταχθῆ κατὰ τοῦ Μούτιλου, ὁ δὲ Λαῦπος εἰς Πικεντίνην, ὅπως ἀντιταχθῆ κατὰ τοῦ Σίλωνος. Οἱ Ῥωμαῖοι κατ' ἀρχὰς ὑπέστησαν ἀλλεπαλλήλους ἥττας, καὶ ὁ μὲν Καῖσαρ ἐν τῷ βορείῳ θεάτρῳ τοῦ πολέμου ἠττήθη πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πολιορκουμένης Αἰσερνίας, ἣτις μετὰ μακρὰν πολιορκίαν παρεδόθη, ὡς καὶ πλεῖστοι ἄλλαι ἀποικίαι. Οὕτω δ' οἱ Ῥωμαῖοι ἀπώλεσαν πᾶσαν σχεδὸν τὴν Καμπανίαν. Ἐν δὲ τῷ νοτίῳ θεάτρῳ τοῦ πολέμου ὑπέστησαν τρεῖς ἐτι σπουδαιότερας ἥττας. Καὶ ὁ μὲν Πομπήϊος Στράβων ἠττήθη παρὰ τὸ Ἄσκλον, ὁ Περπέννας παρὰ τὴν Φουκίνην λίμνην καὶ ὁ ὑπατος Ῥουτίλιος παρὰ τὸν μικρὸν ποταμὸν Τόλενον, ὅπου καὶ ἐφρονεύθη, ὡς καὶ ὁ ἀνθύπατος Καίπιων ἐξ ἐνέδρας. Ἀλλὰ τὰς ἥττας αὐτὰς ἐπηνώρθωσαν οἱ Ῥωμαῖοι διὰ νέων μαχῶν, καθ' ἃς ὁ μὲν Καῖσαρ ἐνίκησε παρὰ τὰς Ἀχέρρας τὸν Μούτιλον, ὁ Μάριος τοὺς Μαρσοὺς καὶ ὁ Στράβων ἐνίκησεν ἐν Φιρμίῳ τῆς Πικεντίνης τὸν στρατηγὸν Τίτον Λαφρήνιον καὶ ἐφόνευσεν αὐτόν.

Κατὰ δὲ τὸ 6' ἔτος ἐν μὲν τῷ βορείῳ θεάτρῳ τοῦ πολέμου τὴν ἀρχηστρατηγίαν ἀνέλαβον οἱ δύο νέοι ἐκλεχθέντες ὑπατοὶ, Πομπήϊος Στράβων καὶ Κάτων, ἐν δὲ τῷ νοτίῳ ὁ Καῖσαρ, παραταθείσης τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ, ἀλλ' ὅστις ἕνεκα ἀσθενείας παρέδωκε τὴν ἀρχιστρατηγίαν εἰς τὸν ὑπαρχον αὐτοῦ Σύλλαν. Ἐπίσης παρητήθη καὶ ὁ Μάριος, ἀπαξιώσας νὰ στρατεύῃ ὑπὸ ἥττονας ἑαυτοῦ στρατηγούς. Καὶ ὁ μὲν Κάτων ἠττήθη καὶ ἐφρονεῦθη ἐν κρίσιμῳ μάχῃ παρὰ τὴν Φουκίνην λίμνην, ἀλλ' ὁ συνύπατος αὐτοῦ ἠνώρθωσε τὸ ἀτύχημα, κατὰ πρῶτον μὲν ἐξολοθρεύσας ὀλόκληρον στρατιὰν ἐκ 15000 ἀνδρῶν, οἵτινες εἰσέβαλον ἐκ τῆς Ὀμβρικῆς εἰς τὴν Τυρρηνίαν, ἔπειτα δὲ νικήσας λαμπρὰν νίκην παρὰ τὸ Ἄσκλον καὶ ἐξαναγκάσας μετὰ μακρὰν πολιορκίαν τὴν πόλιν νὰ παραδοθῆ. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μεσημβρινῷ θεάτρῳ τοῦ πολέμου οἱ Ῥωμαῖοι ἀνεδείχθησαν πανταχοῦ νικηταί. Καὶ ὁ μὲν ὑπατος Τίτος Δίδιος ἐκυρίευσεν τὸ Ἡράκλειον, ὁ Σύλλας ἐξεπόρθησε τὰς Σταθίας καὶ τὴν Πομπηίαν καὶ ἐξωλόθρευσεν ὀλόκληρον στρατιὰν πλησίον τῆς Νώλας, σπεύδουσαν πρὸς βοήθειαν αὐτῆς. Ἐντεῦθεν ὁ Σύλλας ἔσπευσεν εἰς τὴν Σαυνίτιν καὶ ὑπερφαλαγγίσας τὴν ὑπὸ τὸν Μούτιλον στρατιὰν τῶν Σαυνιτῶν, ἣτις ἀπεπειράθη νὰ ἐμποδίσῃ τὴν πορείαν αὐτοῦ, προσέβαλεν αὐτὴν ἐκ τῶν νότων καὶ ἐπήνεγκε τελείαν πανωλε-

θρίαν, ὁ δὲ Μούτιλος ἐπληρώθη θανασίμως. Μετὰ τὴν ἤτταν αὐτὴν ἐπηκολούθησεν ἡ πτώσις τῆς σαυνιτικῆς πόλεως Βοιανουῦ, ἣτις εἶχεν ἀναδειχθῆ ἔδρα τῆς ἐπαναστάσεως ἀντὶ τοῦ Κορρινίου.

Κατὰ δὲ τὸ γ' ἔτος τοῦ πολέμου τὴν ἀρχιστρατηγίαν ἀνέλαβον οἱ δύο νέοι ἐκλεχθέντες ὑπατοί, Σύλλας καὶ Πομπήιος Ρούφος. Καὶ μετὰ τὰς ἤττας, ἃς ὑπέστησαν οἱ ἀποστάται ἐν Λευκανίᾳ καὶ ἐν Ἀπουλίᾳ, οἱ γενναῖοι Σαυνίται ἐξηκολούθησαν τὸν πόλεμον μετὰ φρονήματος ἀδαμάστου, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πρὸς καταπολέμησιν αὐτῶν ἔστειλαν καὶ ἄλλα τρία νέα σώματα ὑπὸ τὸν ἀνθύπατον Στράβωνα καὶ τοὺς ἀντιστρατήγους Μέτελλον Πίον καὶ Μάρμερκον Αἰμίλιον, οἵτινες ἐπεσφράγισαν τὸν πόλεμον διὰ τελικῶν νικῶν, ὧν ὁ μὲν Αἰμίλιος ἐνίκησεν εἰς πρώτην μάχην τὸν Σίλωνα ἐν Σαυνίτιδι, ὁ δὲ Μέτελλος ἐνίκησεν αὐτὸν εἰς δευτέραν μάχην παρὰ τὴν Νῶλαν καὶ ἐφόνευσεν αὐτόν.

Διὰ τῶν δύο τούτων τελευταίων νικῶν κατέληξεν ὁ συμμαχικός πόλεμος, ὅστις διαρκέσας ἐπὶ τριετίαν ἀνεστάτως πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν καὶ ἔγεινε παραίτιος τοῦ θανάτου 300000 Ἰταλῶν.

§ 65. Πρῶτος ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ Μαρίου καὶ Σύλλας.

Οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τὸ πέρας τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου Μιθριδάτου τοῦ 5' καὶ ἀνέθεσαν τὴν ἀρχιστρατηγίαν εἰς τὸν ὑπατον Δεύκιον Κορνήλιον Σύλλαν, ὅστις διαπρέψας κατὰ τὸν συμμαχικὸν πόλεμον ἐλάμβανεν ἤδη ὡς ἀμοιβὴν τῶν πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσιῶν του τὴν ὑπατείαν (88 π. X.). Ἄλλ' ὁ Μάριος, ζηλοτυπῶν τὸν Σύλλαν ὡς προστάτην τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος καὶ θέλων νὰ λάβῃ αὐτὸς τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ πολέμου κατὰ τοῦ Μιθριδάτου, προσεταιρίσθη τὸν δήμαρχον Σουλπίκιον Ρούφον, ὑποσχθεὶς νὰ πληρώσῃ πάντα τὰ ὑπέρογκα χρέη αὐτοῦ ἐκ 3,000,000 δραχμῶν διὰ τῶν ἐξ Ἀσίας κοιμισθέντων θησαυρῶν. Ὁ Σουλπίκιος περιστοιχούμενος ὑπὸ 3000 ἐνόπλων ἐκ τοῦ ὄχλου καὶ ὑπὸ 600 ἰππέων, οὓς ἀπεκάλει ἀντισύγκλητόν του, ἤγειρε στάσιν, δι' ἧς κατάρθρωσε διὰ ψηφίσματος τοῦ δήμου νὰ λάβῃ τὴν ἀρχιστρατηγίαν ὁ Μάριος ἀναγορευθεὶς ἀνθύπατος. Ἄλλ' ὁ ἐν Νῶλᾳ ἐστρατοπεδευμένος Σύλλας λαβὼν τὴν διαταγὴν νὰ παραδώσῃ τὴν ἀρχιστρατηγίαν εἰς τὸν Μάριον ἀντὶ νὰ ὑπάκουσῃ ἐφόρμησεν ἐπὶ

τὴν Ῥώμην καὶ μετὰ μάχην αἱματηρὰν ἐγένετο κύριος αὐτῆς, ὁ δὲ Μάριος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν προγραφέντες ἐσώθησαν διὰ τῆς φυγῆς. Ὁ Σύλλας ἐπενεγκῶν νομοθετικὰς τινὰς μεταρρυθμίσεις εἰς τὸ πολίτευμα ὑπὲρ τῆς ὀλιγαρχίας καὶ λαβῶν τὸν ὄρκον παρὰ τοῦ δημοκρατικοῦ ὑπάτου Κορηγλίου Κίννα, ὅτι θὰ σεβασθῆ αὐτάς, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἄλλ' ὁ μὲν Κίννας θέλων νὰ ἀνατρέψῃ τοὺς τελευταίους νόμους τοῦ Σύλλα κατέφυγεν εἰς τὴν βίαν, ὁ δὲ συνύπατος αὐτοῦ Γάιος Ὀκτάβιος ἡγούμενος τῶν ὀλιγαρχικῶν ἀντετάχθη κατ' αὐτοῦ καὶ ἡ πόλις διηρέθη ἐκ νέου εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα. Μεθ' αἱματηρὰς δὲ συγκρούσεις, κατ' ὅς ἐφρονεῦθησαν ὑπὲρ τὰς 10000, ὑπερίσχυσεν ὁ Ὀκτάβιος, ὁ δὲ Κίννας μόλις διεσώθη διὰ τῆς φυγῆς. Μετ' ὀλίγον ὁμῶς ὁ Κίννας προσελκύσας πρὸς ἑαυτὸν τὴν ἐν Καμπανίᾳ στρατιὰν τοῦ ἀντιστρατήγου Ἀππίου Κλαυδίου καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ Μαρίου, ἄγοντος ἐκ Νουμιδίας στίφη νομάδων ἐθελοντῶν, εἰσῆλασεν εἰς τὴν Ῥώμην. Ἐπὶ πέντε δ' ἡμέρας καὶ νύκτας διήρκεισεν ὁ φόνος τῶν ὀλιγαρχικῶν, ὁ δὲ Σύλλας καὶ οἱ ὄπαδοί του προεγράφησαν ὡς ἐχθροὶ τῆς πατρίδος καὶ οἱ νόμοι του ἠκυρώθησαν, τὴν δὲ ὑπατείαν ἀνῆρπασαν οἱ δύο δημαγωγοί, Κίννας καὶ Μάριος, μηδόλως περὶ τοῦ δήμου φροντίζοντες (85 π. X.). Μετ' ὀλίγας δ' ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἀναλήψεως τῆς ἐβδόμης ἑαυτοῦ ὑπατείας ὁ Μάριος ἐτελεύτησεν, ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ, Βαλέριος Φλάκιος, διατάχθη νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν πρὸς καταπολέμησιν τοῦ Σύλλα καὶ Μιθριδάτου, ἀλλὰ διαπεραιωθεὶς εἰς Νικομήδειαν ἐφρονεῦθη ὑπὸ τοῦ ὑπάρχου του Φλαβίου Φιμβρίου. Ἐπὶ τέσσαρα ἔτη ὁ Κίννας ἐκράτησεν αὐθαριέτως τὴν ὑπατείαν διορίζων αὐτὸς τοὺς συνυπάτους καὶ μηδέποτε καλέσας εἰς συνέλευσιν τὰς ἐκκλησίας. Ἄλλ' ἐν ᾧ ἐπλήρωσε τὴν Ῥώμην αἵματος, ἀρῆκε νὰ διασωθῶσιν οἱ κινδυνωδέστατοι τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἐπιδειξάς μωροτάτην ἀνικανότητα καὶ ἀσύγνωστον ἀδράνεια. Ὅτε δ' ἔφθασεν εἰς τὴν σύγκλητον ἡ ἀπειλητικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Σύλλα, τότε ἐξηγέρθη ὁ Κίννας ἐκ τοῦ ληθάργου καὶ ἤγαγε βίᾳ τὴν στρατιὰν εἰς Ἀγκῶνα σιοπῶν νὰ διαπεραιωθῆ ἐκεῖθεν εἰς Ἡπειρον καὶ καταπολεμήσῃ τὸν Σύλλαν, πρὶν ἢ οὗτος ἀποβιβάσθῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀλλ' ὁ ὑπ' αὐτὸν στρατὸς στασιάζας ἐφόνευσεν αὐτὸν (84 π. X.). Ὁ δὲ συνύπατος τοῦ Κίννα Παπίριος Κάρβων ἤγαγε τὴν στρατιὰν εἰς Ἀρίμινον καὶ προκηρύξας τὰς νέας ὑπατικὰς ἀρχαιρσίας μετέβη εἰς τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν ὡς ἀνθύπατος.

§ 66 Ὁ κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμος (87—84).

Καθ' ὃν χρόνον οἱ Ῥωμαῖοι διεξῆγον τὸν συμμαχικὸν πόλεμον, ὁ τοῦ Πόντου βασιλεὺς Μιθριδάτης ὁ Σ', ὁ καὶ *Εὐπάτωρ* καὶ *Μέγας* καλούμενος, κατέλαβε τὴν Βιθυνίαν, τὴν Παφλαγονίαν, τὴν Καππαδοκίαν, τὴν Φρυγίαν καὶ πᾶσαν σχεδὸν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Θέλων δὲ νὰ καταστήσῃ ὀριστικὴν τὴν ῥῆξιν τῶν λαῶν τῆς Ἀσίας πρὸς τὴν Ῥώμην διέταξεν ἐξ Ἐφέσου δι' ἀπορρήτων γραμμάτων τὴν σφαγὴν πάντων τῶν ἐπὶ τοῦ ἀσιατικοῦ ἐδάφους διαμενόντων Ῥωμαίων καὶ Ἰταλῶν, ἐξ ὧν κατεσφάγησαν περὶ τὰς 80000. Καὶ ὁ μὲν στρατηγὸς αὐτοῦ Ἀρχέλαος κατέλαβε πᾶσας τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, πλὴν τῆς Ῥόδου, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Ἀρικράθης κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν νικήσας τὸν Ῥωμαίων στρατηγὸν Γάϊον Σέντιον. Ἀπειστάτησαν δὲ ἀπὸ τῆς Ῥώμης καὶ αἱ Ἀθηναῖαι καὶ ἡ Βιωτία καὶ ἡ Ἀχαιΐα καὶ ἡ Εὐβοΐα. Καὶ τοιαύτη ἦτο ἡ θέσις τῶν πραγμάτων, ὅτε ὁ Σύλλας προσωμίσθη εἰς Ἡπειρον ἄγων στρατιὰν μόλις τοισμυρίων ἀνδρῶν καὶ στερούμενος χρημάτων καὶ στόλου (87). Καὶ ὁμοῦ διὰ τῶν ἀνεπαρκῶν τούτων δυνάμεων ἀντεπεξῆλθε κατὰ πολέμου διαθέτοντος περὶ τὰς 250000 πεζῶν, 40000 ἰππέων, καὶ στόλον 300 νηῶν, πλὴν τῶν ἐξ Ἑλλάδος δυνάμεων. Καὶ ὁ μὲν Ἀρχέλαος ἐκδιωχθεὶς ἐκ Χαιρωνείας τῆς Βιωτίας, ὅπου ἦτο ἐστρατοπεδευμένος, κατέφυγεν εἰς τὸν Πειραιᾶ, ὁ δὲ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων Ἀριστίων κατέφυγεν εἰς Ἀθήνας. Ὁ Σύλλας ἐπελθὼν ἐπολιόρκησεν ἀμφοτέρας τὰς πόλεις καὶ μετὰ μακρὰν πολιορκίαν ἐκυρίευσεν αὐτὰς ἐξ ἐφόδου, ἐφόνευσε πολλοὺς τῶν κατοίκων καὶ ἐπυρπόλητε τὸν Πειραιᾶ. Τότε κατέκοψε καὶ τὰς δενδροστοιχίας τοῦ Λυκείου πρὸς κατασκευὴν πολιορκητικῶν μηχανῶν καὶ ἐσύλησε τοὺς ναοὺς τῆς Ἐπιδαύρου, τῆς Ὀλυμπίας καὶ τῶν Δελφῶν. Ἐντεῦθεν ὁρμήσας ἐπὶ τὴν Βιωτίαν, ὅπου αἰσχροῦς κατέφυγεν ὁ Ἀρχέλαος καὶ ἠνώθη μετὰ τοῦ ἐξ Ἀσίας καταφθάνοντος μετὰ νέας στρατίας Ταξίλου, κατετρόπωσεν ἀμφοτέρας τὰς στρατίας παρὰ τὴν Χαιρώνειαν. Ἐκ δὲ τῶν 120000 ἀνδρῶν μόλις 10000 διεσώθησαν ὑπὸ τὸν Ἀρχέλαον εἰς Χαλκίδα. Ἐν τῷ μεταξύ κατέφθασε καὶ ἑτέρα Ἀσιατικὴ στρατιὰ ἐξ 80000 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Δορίλαον. Ἀλλὰ καὶ ταύτην κατετρόπωσεν ὁ Σύλλας παρὰ τὸν Ὀρχομενὸν τῆς Βιωτίας αἰχμαλωτίσας περὶ τὰς 25000. Ἐδραϊώσας ἐνταῦθα ὁ Σύλλας τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριότητα διεπεραιώθη

εις τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἐξηνάγκασε τὸν Μιθριδάτην μετὰ τὴν ἤτταν, ἣν ὑπέστη ὑπὸ τοῦ ὑπάρχου Φλαβίου Φιμβρίου, ἐχθροῦ τοῦ Σύλλα, νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην ἐν Δαρεδάνῳ τῆς Τραφάδος. Οὕτω δὲ ὁ Μιθριδάτης ὑπεχεώθη νὰ ἐγκαταλίπῃ πάσας τὰς ὑπ' αὐτοῦ κατακτηθείσας χώρας, νὰ παραδώσῃ 70 ναῦς, 500 τοξότας καὶ νὰ πληρώσῃ 2000 τάλαντα ὡς ἔξοδα τοῦ πολέμου (84 π. Χ.). Μετὰ ταῦτα ὁ Σύλλας ἐτρέπη κατὰ τοῦ Φιμβρίου, τοῦ ὁποίου οἱ μὲν στρατιῶται πρὸ τῆς μάχης ἠυτομόλησαν πρὸς αὐτόν, ὁ δὲ Φίμβριος καταφυγὼν εἰς Πέργαμον ἐφονεύθη ὑπὸ τινος τῶν δούλων κατ' ἐντολήν του. Ὁ δὲ Σύλλας ἐτιμώρησεν αὐστηρῶς διὰ τὴν ἀποστασίαν τῶν καὶ τὰς ἑλληνίδας πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας διὰ προστίμου 20000 τάλαντων καὶ διὰ τῆς πληρωμῆς τῶν φόρων τῆς τελευταίας πενταετίας, ἤμειψε δὲ γενναίως τοὺς συμμάχους καὶ μάλιστα τοὺς Ῥοδίους. Ἐπιστρέφων δ' εἰς Ῥώμην ἔγραψεν ἐκ Πατρῶν ἀπειλητικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὴν σύγκλητον ἀγγέλλων τὸ τέλος τοῦ πολέμου καὶ τὴν ἐπιστροφὴν του, ὅπως τιμωρήσῃ τοὺς ἐχθροὺς του.

§ 67 Ἐπιστροφὴ τοῦ Σύλλα εἰς Ἰταλίαν. Προγραφαί, δικτωρία καὶ θάνατος αὐτοῦ.

Πλήρης λαφύρων καὶ δόξης ἐπιστρέφων ὁ Σύλλας εἰς Ἰταλίαν ἀφίκετο ἐν ἔαρι τοῦ 83 π. Χ. εἰς Βρενθήσιον ἄγων περὶ τὰς 40000 ἀνδρῶν. Προσῆλθον δὲ πρὸς αὐτόν καὶ ὁ Μέτελλος Πίος, ὁ Δικίνιος Κραῖστος, ὁ Πόπλιος Κέθηγος καὶ ὁ τοῦ Σράβωνος υἱός, νεαρὸς Γναίος Πομπήιος. Ἀπὸ τῆς Ἀπουλίας μετέβη ὁ Σύλλας ἐπὶ τὴν Καμπανίαν, ὅπου ἐστρατοπέδευον αἱ δύο ὑπατικά στρατιαί, καὶ κατὰ πρῶτον μὲν παρὰ τὰ Τροφτιανὰ ὄρη ἐνίκησε τὸν ὑπατον Νωρθανόν, τὸν δὲ ὑπατον Κορνήλιον Σκιπίωνα μετὰ γενομένην ἀνακοχὴν, αὐτομολησάντων τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, συνέλαβεν αἰχμάλωτον. Κατὰ δὲ τὸ ἐπιὸν ἔτος ὑπατοὶ ἐξελέγησαν οἱ τῆς δημοκρατικῆς μερίδος, Πικπίριος Κάρβων καὶ ὁ νεαρὸς Γάιος Μάριος, καὶ ἐκεῖνος μὲν ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Ὀμβρικῆς καὶ Τυρρηνίας, οὗτος δὲ τὴν τοῦ Λατίου καὶ τῆς Ῥώμης. Καὶ κατ' ἐκείνου μὲν ἀπεστάλησαν ὁ Μέτελλος καὶ ὁ Πομπήιος, κατὰ τούτου δ' ἐπῆλθεν ὁ Σύλλας, ὅστις παρὰ τὸ πεδίον, τὸ καλούμενον ἱερὸν λιμένα, μεταξὺ Σιγνίας καὶ Πραίνεστου συναντήσας τὴν στρατιάν τοῦ Μαρίου, ἀνερχομένην εἰς 40000

ἀνδρῶν, ἐπήνεγκεν εἰς αὐτὴν ἀληθῆ πανωλεθρίαν καὶ μόλις ὁ Μάριος διεσώθη μετὰ τινῶν λειψάνων εἰς τὴν ὄχυρὰν Πραίνεστον. Ὁ δὲ Σύλλας ἀφῆσας πρὸς ἐκπολιόρρησιν τῆς πόλεως τὸν ὕπαρχον Λουκρήτιον Ὁφέλλαν, αὐτὸς διηυθύνθη πρὸς τὴν Ῥώμην καὶ κατέλαβεν αὐτὴν ἀμαχητί. Μετὰ βραχείαν δ' ἐν αὐτῇ διατριβὴν ἐπῆλθεν εἰς Τυρρηϊαν κατὰ τοῦ Κάρθωνος, καὶ μετὰ φονικωτάτην ἀμφίροπον μάχην παρὰ τὸ Κλούσιον, διακρέσασαν ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἑσπέρας, ἐξηνάγκασεν αὐτὸν νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ἀφ' οὗ ἔμαθε τὴν ἀπ' αὐτοῦ ἀποστασίαν τῆς πέραν τοῦ Πάδου Γαλατίας, ὁ δὲ ἀκέφαλος αὐτοῦ μείνας στρατὸς διελύθη ὑπὸ τοῦ Πομπηίου. Ἐκεῖθεν ὁ Σύλλας ἐτρέπη πρὸς νότον, ἵνα παρακωλύσῃ τὴν ὑπὸ τὸν Πόντιον Τελεσίνον καὶ Μάρκον Λαμπώνιον στρατιὰν τῶν Σαυνιτῶν καὶ Λευκανῶν ἐξ 70000 ἀνδρῶν, ἐπερχομένην πρὸς βοήθειαν τοῦ πολιορκουμένου Μαρίου καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς δημοκρατικῆς μερίδος. Ἄλλ' αἰφνης εὐρόντες κλεισμένην τὴν ὁδὸν ἐτρέπησαν ἐπὶ τὴν Ῥώμην. Καταφθίσαντος δὲ καὶ τοῦ Σύλλα, συνεκροτήθη πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως μάχη φονικὴ καὶ πεισματώδης, καθ' ἣν ὁ Σύλλας ἐνίκησε νίκην λαμπρὰν διὰ τῆς στρατηγικῆς μάλιστα ἱκανότητος τοῦ Κράσσου, ὅστις ἠγείτο τοῦ δεξιοῦ κέρατος. Ἐκ τῶν συμμάχων ἔπεσον οἱ πλείστοι μετὰ τῶν στρατηγῶν αὐτῶν, 8000 δὲ τούτων ζωγρηθέντες ἐσφάγησαν καὶ αὐτοὶ ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Ἄρεως κατὰ διαταγὴν τοῦ Σύλλα. Καθ' ἣν δὲ ἡμέραν ὁ Σύλλας προσηγόρευε τὴν σύγκλητον ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἐννοῦς, ἠκούσθησαν αἱ σπαρακτικαὶ κραυγαὶ τῶν σφαζομένων. Οἱ συγκλητικοὶ ἀκούσαντες τὰς κραυγὰς ἐτρόμαξαν, ἀλλ' ὁ Σύλλας καθησύχασεν αὐτοὺς εἰπὼν : «δὲν εἶνε τίποτε, τιμωροῦνται τινες τῶν στασιασιῶν κατὰ διαταγὴν μου !» καὶ ἐξηκολούθησε τὴν ἀγόρευσίν του. Ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι δὲ τῆς ἥττης τῶν συμμάχων οἱ ἐν Πραίνεστω πολιορκούμενοι παρεδόθησαν ἕνεκα σιτοδείας, ὁ δὲ Μάριος ἠτύχησεν. Μετὰ τὴν καταπολέμησιν πάντων τῶν ἑαυτοῦ ἐχθρῶν ὁ Σύλλας προσωνόμασεν ἑαυτὸν *Εὐτυχῆ* (Felix). Μεθ' ὃ ἤρξατο τὸ φρικῶδες δράμα τῶν προγραφῶν καὶ τῶν σφαγῶν, ὧν τὰ θύματα ἀνῆλθον εἰς 4700, ἐκ τούτων δὲ 40 μὲν ἦσαν συγκλητικοί, 1600 δὲ ἱππεῖς. Ὅπως δὲ ὁ Σύλλας δώσῃ κύρος τῆς νομιμότητος εἰς τε τὰς προγραφὰς καὶ τοὺς νέους θεσμούς, ἐνήργησε νὰ χειροτονηθῇ δικτάτωρ. Διὰ δὲ τοῦ Κορνηλίου νόμου συνεπλήρωσε τὴν κατάργησιν τῆς δημοκρατικῆς ἐξουσίας καταστήσας αὐτὴν ὅλως ὑποχείριον τῆς συγκλήτου,

εις ἦν εἰσήγαγε 300 νέους συγκλητικούς ἐκ τῆς ταξείως τῶν ἰππέων. Συγκατέλεξε δὲ μεταξὺ τῶν πολιτῶν καὶ 10000 δούλους, ἀπελευθερωθέντας καὶ κληθέντας Κορνηλίους. Ἐν ᾧ δ' ὁ Σύλλας ἀνίδρυσεν ἐν Ῥώμῃ τὴν ὀλιγαρχίαν, ὁ Κόϊντος Σερτώριος ἐν τῇ ἐντὸς Ἰθρίας, ὁ Μάρκος Περπένας ἐν Σικελίᾳ καὶ ὁ Δομίτιος Ἀηνόβορβος ἐν Ἀφρικῇ, προπαρασκευάζοντο πρὸς καταπολέμησιν αὐτῆς. Ἀλλὰ πρὶν ἢ οὗτοι τελειώσωσι τὰς παρασκευάς των πρὸς κοινὴν σύμπραξιν, ὁ Σύλλας ἐξαπέστειλε κατ' αὐτῶν πολυάριθμον στρατὸν καὶ ἐξηνάγκασε τὸν μὲν Σερτώριον νὰ καταφύγῃ εἰς Μαυριτανίαν, τὸν Περπέναν νὰ καταλίπῃ τὴν νῆσον, τὸν δὲ Ἀηνόβορβον καταπολέμησε διὰ τοῦ Πομπηίου εἰς ὃν ἐπέτρεψε κατὰ τὴν εἰς Ῥώμην ἐπιστροφὴν του νὰ καταγάγῃ θρίαμβον καὶ ἐπωνόμασε μέγαν. Ἀλλ' ὁ Σύλλας μετὰ τὰς νέας ὑπαιχτικὰς ἀρχαιεσίας παρητήθη τὴν δικτατωρίαν καὶ ἀπεχώρησεν εἰς τὴν ἐν Κύμῃ τῆς Καμπανίας ἔπαυλίν του, ἀσπασθεὶς τὸν ἰδιωτικὸν βίον καὶ ἀσχολούμενος περὶ τὴν συγγραφὴν τῶν ἑαυτοῦ ὑπομνημάτων (79 π. Χ.). Ἐτελεύτησε δὲ τὸ ἐπίδον ἔτος, οἱ δὲ νόμοι αὐτοῦ μετ' ὀλίγον ἅπαντες σχεδὸν κατηργήθησαν.

§ 68. Πόλεμος κατὰ Λεπίδου καὶ Σερτωρίου (78-72 π. Χ.)

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα τῆς μὲν ἀριστοκρατικῆς μερίδος ἀρχηγὸς ἀνδείχθη ὁ Πομπηίος, τῆς δὲ δημοκρατικῆς ὁ Αἰμίλιος Λέπιδος, ὅστις ὑπάτος ἀναδειχθεὶς ἐζήτησε τὴν ἀνάκλησιν τῶν προγεγραμμένων φυγάδων καὶ τὴν εἰς αὐτοὺς ἀπόδοσιν τῶν κτημάτων των. Καὶ ἀπερρίφθη μὲν ἡ πρότασις αὕτη, καταπολεμηθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐτέρου ὑπάτου Λουτατίου Κάτλου, ἀλλὰ προεκάλεσε νέας ἐμφυλίους ταραχὰς ἀνά πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν, ἃς αἱ στρατιωτικαὶ ἀποικίαι τοῦ Σύλλα δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταστείλωσιν, ἐν δὲ τῇ Τυρρηνίᾳ ἡ ταραχὴ αὕτη μετεβλήθη ταχέως εἰς ἀποστασίαν καὶ οἱ ἀποικοὶ ἐξεβλήθησαν ἐκ τῆς χώρας. Ὅθεν ἡ σύγκλητος ἀπεφάσισε νὰ ἀπομακρύνῃ ἐκ τῆς Ῥώμης τὸν ὑπάτον στασιαστὴν καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν πρὸ τοῦ ὀρισμένου χρόνου εἰς τὴν Ναρβωνίτιν, τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ. Ὁ Λέπιδος εὐθύς ὡς ἀρίχθη εἰς τὴν Ναρβωνίτιν ἀνύψωσεν ἀναφανδὸν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἡγούμενος πλήθους ἐνόπλων φυγάδων ὤρμησεν ἐπὶ τὴν Ῥώμην, ἡ δὲ σύγκλητος ἐκήρυξεν αὐτὸν πολέμιον τῆς πατριδος καὶ ἀπέστειλε κατ' αὐτοῦ τὸν ὑπάτον Κάτλον καὶ τὸν Πομπηίον ὡς

ὑπαρχον αὐτοῦ. Ὁ Λέπιδος δις ἠττηθεὶς κατέφυγεν εἰς Σαρδῶ μετὰ τῶν λειψάνων τῆς ἑαυτοῦ στρατιᾶς, ἔνθα καὶ ἐτελεύτησεν (77 π. Χ.)

Ἦδη οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἐτράπησαν κατὰ τοῦ εἰς Ἰσπανίαν ἐπιστρέψαντος Σερτώριου. Ὁ Σερτώριος, διακρινόμενος διὰ τὸ πρᾶον τοῦ χαρρακτῆρός του καὶ τὰς ἄλλας σπανίας αὐτοῦ ἀρετάς, ταχέως προσεῖλκυσε τὴν ἀγάπην καὶ εὐνοίαν τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ λαῶν καὶ συνεκέντρωσε περὶ ἑαυτὸν στρατιὰν πολυάριθμον ἕκ τε τῶν Ῥωμαίων φυγάδων καὶ τῶν Λυσιτανῶν καὶ Κελτιβήρων, ποθούντων νὰ ἀποτινάξωσι τὸν Ῥωμαϊκὸν ζυγόν. Ὁ κατ' αὐτοῦ ἀποσταλεὶς Μέτελλος Πίος, ὁ πάντας ὑπερέχων ἐπ' ἀνδρεία καὶ πλήθει δυνάμεων, οὔτε νὰ εἰσβάλλῃ κἄν εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἠδυνήθη. Ὅθεν ἡ σύγκλητος ἀπέστειλε μετὰ νέας στρατιᾶς ὡς ἀνθύπακτον τὸν Γναῖνον Πομπήιον, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήθηκε τὴν διοίκησιν τῆς ἐκτὸς Ἰβηρίας. Ἄλλ' ἐν ᾧ ὁ Πομπήιος καὶ ὁ Μέτελλος κατήρχοντο ἐκ τῶν Πυρρηναίων, συγχρόνως ἀνήρχοντο ἐκ τῆς Λυσιτανίας καὶ ὁ Σερτώριος καὶ ὁ Περπένας. Συναντηθέντες δὲ οἱ ἀντίπαλοι στρατοὶ παρὰ τὸν ποταμὸν Σούκρωνα συνεκρότησαν μάχην φονικωτάτην, ἣτις ὑπῆρξεν ἀμφίροπος καὶ ὁ ἀγὼν ἐπὶ διετίαν ἐξηκολούθησεν ἄκριτος. Ὁ Σερτώριος ὄχι μόνον νικῶν, ἀλλὰ καὶ ἠττώμενος, ἐνέπνεεν τὸν τρόμον εἰς τοὺς ἑαυτοῦ ἀντιπάλους διὰ τε τὸ πολυμήχανον καὶ στρατηγικὸν αὐτοῦ πνεῦμα. Ἄλλ' ὁ μοχθηρὸς ὑπαρχος αὐτοῦ Περπένας προσέβη εἰς τὴν δολοφονίαν αὐτοῦ, μόλις ὅμως ἀνέλαβεν τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στρατοῦ, ἐνίκηθη ὑπὸ τοῦ Πομπηίου καὶ συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ἀπεκεραλίσθη (72 π. Χ.).

§ 69. Ὁ δουλικὸς πόλεμος (73—71 π. Χ.).

Οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ τοὺς τελευταίους πολέμους ἤχημκλώτισαν μυριάδας ἀνθρώπων, οὓς εἶχον πωλήσει ὡς δούλους ἀνὰ πάσαν τὴν Ἰταλίαν. Καὶ ἄλλους μὲν τούτων οἱ Ῥωμαῖοι μετεχειρίζοντο εἰς βαρυτάτας ἐργασίας, ἄλλους δ' ἐξηνάγκαζον νὰ γίνωνται μονομάχοι διὰ νὰ τέρπωσι τὸν δῆμον εἰς τὰ ἀμφιθέατρα καὶ ἢ κατεσφάζοντο οὔτοι πρὸς ἀλλήλους ἢ κατεσπαράττοντο ὑπὸ ἀγρίων θηρίων. Τοιοῦτος ἦτο καὶ ὁ ἐκ Θράκης καταγόμενος Σπάρτακος, ὅστις συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ἐπωλήθη ὡς δούλος ἐν Καπύῃ, ἔνθα κατ' ἀνάγκην καὶ ἄκων ἐξήσκει τὸ τοῦ μονομάχου ἐπάγγελμα. Ἀποδράς δ' ἐκείθεν μετ' ἄλλων 77 δούλων κατέφυγεν εἰς τὸν Βεσοῦβιον. Ἐπὶ τῇ προσκλήσει αὐτοῦ πολυάριθμα

ατίρη δούλων ἔσπευσαν νὰ ταχθῶσιν ὑπ' αὐτόν. Περικυκλωθεῖς δ' ὑπὸ τοῦ πραίτωρος Βαρνίου Γλάβρου διέρρηξε τὴν στρατιὰν αὐτοῦ καὶ ἔτρεψεν αὐτὴν εἰς φυγὴν. Ἐκείθεν εἰσώρμησεν εἰς τὴν Λευκανίαν καὶ ὑπέταξε πᾶσαν τὴν χώραν, νικήσας ἐκ δευτέρου τὸν πραίτωρα Βαρνίον. Ἡ σύγκλητος μετὰ τὰς εἰρημένους ἥττας συνέταξεν ἄλλους ὀκτώ λεγεῶνας καὶ ἀνέθηκε τὴν διοίκησιν αὐτῶν εἰς τὸν πραίτωρα Κράσον καὶ συγχρόνως μετεκάλεσε τὸν μὲν Λούκουλλον ἐκ τῆς Θράκης, τὸν δὲ Πομπήιον ἐκ τῆς Ἰσπανίας. Ὁ Κράσος περιέκλεισε τοὺς περὶ τὸν Σπάρτακον ἐν Βρεττία, ὀρύξας τάφρον μετὰ τείχους, διήκουσαν ἀπὸ θαλάσσης εἰς θάλασσαν. Ἄλλ' ὁ γενναῖος Σπάρτακος ἐν νυκτὶ θυελλῶδει διεπέρασεν εἰς τὴν Λευκανίαν καὶ ἐν ᾧ ἔβαινε πρὸς τὸ Βρενδήσιον, ἵνα περαιωθῆ διὰ θαλάσσης εἰς Σικελίαν, καταδιωχθεὶς ὑπὸ τοῦ Κράσσου ἐνίκηθη καὶ ἐφρονεύθη μᾶλλον ὡς ἥρωος ἢ ὡς μονομάχος μαχόμενος (71 π. Χ.). Ἐξακισχίλιοι δὲ τούτων αἰχμαλωτισθέντες ἀνεσταυρώθησαν κατὰ μῆκος τῆς Ἀππίας ὁδοῦ, μεταβληθείσης εἰς γιγάντιον νεκροταφεῖον. Ὁ δὲ Πομπήιος συναντήσας παρὰ τὰς Ἄλπεις περὶ τοὺς πεντακισχιλίους φυγάδας κατέστρεψεν ἅπαντας. Σφραγισθεὶς δὲ τὸ ὄλον κατόρθωμα ἔγραψε πρὸς τὴν σύγκλητον, ὅτι ἂν καὶ ὁ Κράσος ἐνίκησεν αὐτοὺς ἐν μάχῃ, ἀλλ' ὅμως ἡ δόξα ἀνήκει εἰς αὐτόν, διότι ἐξέσπασεν αὐτὴν τὴν ρίζαν τοῦ πολέμου ἕκτοτε κυρίως ἄρχεται τὸ μέγα πολιτικὸν στάδιον τοῦ Πομπηίου.

§ 70. Πρώτη ὑπατεία τοῦ Πομπηίου. Παλινόρθωσις τῆς δημοκρατικῆς ἐξουσίας

Μετὰ δύο στρατηγίας καὶ μετὰ δύο θριάμβους, οὓς κατήγαγεν, ὁ Πομπήιος πρὶν ἢ ταμειύσῃ, δὲν ἠδύνατο ἤδη νὰ στέρξῃ, ἵνα διέλθῃ προηγουμένως τὰ διάφορα στάδια τῶν πολιτικῶν τιμῶν, ἀλλ' ἐπέζητησε τὴν ὑπατείαν ἔχων συνυποψήφιον τὸν Λικίνιον Κράσον, ἐνθέρμως ὑποστηριζόμενον ὑπὸ τῆς συγκλήτου. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐπολεμεῖτο ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν, μετέστη πρὸς τοὺς δημοκρατικούς. Ὑπατος δ' ἐκλεγείς ὁ Πομπήιος καὶ συνδιαλλαγείς πρὸς τὸν Κράσον εἰσήγαγε νόμον, δι' οὗ ἡ δημοκρατικὴ ἐξουσία ἀπηλλάσσετο ἀπὸ τῆς ἐξαρτήσεως τῆς συγκλήτου καὶ ἀνελάμβανε τὴν προτέραν αὐτῆς ἐξουσίαν. Τοιοῦτοτρόπως λοιπὸν ὁ Πομπήιος, ὅστις ὑπῆρξεν, ὡς εἶπεν, ὁ δεξιὸς βραχίον τοῦ Σύλλα κατὰ τὴν καταδίωξιν τῶν δημοκρατικῶν, ἤδη χάριν τοῦ πολιτικοῦ

συμφέροντος μετέστη πρὸς τοὺς δημοκρατικούς καὶ δὲν ἐδίστασε νὰ προβῆ καὶ εἰς τὴν κατάργησιν τῶν νόμων αὐτοῦ. Πλὴν τούτου ἕτερον σπουδαῖον τραῦμα ὑπέστησαν οἱ ὀλιγαρχικοὶ διὰ τοῦ καλουμένου *Αὐρηλίου νόμου*, ὃν εἰσήγαγεν ὁ Αὐρήλιος Κόττας καὶ ὑπεστήριξεν ὁ Πομπήσιος. Διὰ τοῦ νόμου τούτου ὁ κατάλογος τῶν δικαστῶν κατηρτίζετο εἰς τὸ ἐξῆς καὶ ἐκ τῶν τριῶν τάξεων, ἦτοι τῶν συγκλητικῶν, τῶν ἱππέων καὶ τῶν στρατιωτικῶν ταμιῶν. Ἐπὶ τῆς α' ὑπατείας τοῦ Πομπηίου οἱ συγκλητικοὶ ὑπέστησαν μέγαν διωγμὸν, διότι δὲν ἀπώλεσαν μόνον τὴν ἐπὶ τῆς δημαρχίας κηδεμονίαν των καὶ τὴν διαχείρισιν τῆς δικαιοσύνης, ἀλλ' ἀπεβλήθησαν ἐκ τοῦ βουλευτηρίου 64 τούτων ἐπ' αἰτία ἀργυρολογίας.

§ 71. Πειρατικὸς πόλεμος (69—67 π. X.).

Ὁ Πομπήσιος μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ὑπατείας αὐτοῦ ἀντι νὰ μεταβῆ εἰς ἐπαρχίαν τινὰ ὡς διοικητῆς αὐτῆς, ἐπροτίμησε νὰ μένῃ ἐν Ῥώμῃ ὡς ἰδιώτης. Ἡ φαινομενικὴ ὁμῶς αὕτη θυσία τῆς φιλοδοξίας του δὲν ἐβράδυνε νὰ ἀμειψθῆ. Ἡ Ῥώμη νικῆσασα τὸν Σερτώριον καὶ τὸν Σπάρτακον ἐξηκολούθει νὰ ὑφίσταται δεινὸν ἀγῶνα ἐν Ἀσίᾳ κατὰ τῆς πειρατείας, ἣτις κατὰ τοὺς τελευταίους πολέμους ἔλαβε μεγάλην ἐπέδωσιν. Ἐν ἔτει δὲ 144 π. X. οἱ πειραταὶ καταλαβόντες τὴν Κιλικίαν κατέστησαν αὐτὴν μὲν τὸ κύριον ἑαυτῶν ὄρμητήριον, τὴν δὲ Κρήτην καὶ τὴν Μαλέαν ἄκραν τὰ κυριώτατα αὐτῶν κρησφύγετα. Ἐντεῦθεν δ' ὀρμώμενοι ἐλεηλάτουν ἀπάσας τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Ἀνιδρύσαντες δὲ πολλαχοῦ καὶ πειρατικούς ναυστάθμους καὶ καταρτίσαντες στόλον ἀξιόμαχον ἐκ χιλίων νηῶν, ἐλαφυραγώγησαν ὑπὲρ τὰς 400 πόλεις καὶ προσέβησαν ἀπτόητοι μέχρι τῶν προθύρων τῆς Ῥώμης, λεηλατήσαντες καὶ αὐτὴν τὴν Ὠστίαν, τὸ ἐπίγειον τῆς Ῥώμης, καὶ ἑξάνδραποδίσαντες τοὺς κατοίκους αὐτῆς. Οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ πρῶτον μὲν ἐπεμψαν κατ' αὐτῶν τὸν ἀνθύπατον Σερβίλιον Οὐατίην, ὅστις διατρέξας ἐπὶ τριετίαν τὴν Κιλικίαν κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις κατέστησεν αὐτὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, καὶ ἐκπορθήσας ὀχυρὰς τινὰς πόλεις αὐτῆς, ἐν αἷς καὶ τὰ Ἰσαυρα, ἐπέστρεψεν εἰς Ῥώμην λαφύρων κατάφορτος, κατήγαγε θρίαμβον καὶ ἐπωνομάσθη Ἰσαυρικὸς (79 π. X.). Γενικὸν ὄρμητήριον αὐτῶν μετὰ ταῦτα ἀπέβη ἡ Κρήτη. Καὶ ὁ μὲν εἰς τὴν νῆσον ἀποσταλεὶς Μάρκος Ἀντώνιος

νιος κατεναυμαχήθη ὑπὸ τῶν Κρητῶν, ὁ δὲ κατόπιν ἀποσταλεῖς ὕπατος Καικίλιος Μέτελλος περατώσας ἐπιτυχῶς τὸ ἔργον ἐπωνομάσθη Κρητικὸς (68 π. Χ.). Ἄλλ' ἡ πειρατεία δὲν ἠδύνατο νὰ καταβληθῇ διὰ μεμονωμένων ἐστρατειῶν καὶ οἱ πειραταὶ ἀπέβησαν ἤδη βλαβερώτεροι εἰς τὴν Ῥώμην, παρακωλύοντες καὶ τὰς ἐκ Σικελίας καὶ Σαρδοῦς σιτοπομπάς. Ἐνεκα δὲ τούτου συνέβη μεγάλη σιτοδεία ἐν Ῥώμῃ καὶ ἡ σύγκλητος ἠναγκάσθη νὰ ψηφίσῃ νόμον, προταθέντα ὑπὸ τοῦ δημάρχου Γαβινίου, ὅπως ἐκλεχθῇ ἐκ τῶν ὑπατεούτων ἀνδρῶν εἰς ἀνὴρ στρατηγὸς αὐτοκράτωρ καὶ νὰ ἀναλάβῃ ὡς ἀνθύπατος τὴν ναυαρχίαν ἐπὶ τριετίαν καθ' ἅπασαν τὴν Μεσόγειον. Ψηφισθέντος τοῦ νόμου, αἱ φυλαὶ ἐξέλεξαν ὡς στρατηγὸν αὐτοκράτορα ἀπάσης τῆς κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν δυνάμεως τοῦ πολέμου κατὰ τῶν πειρατῶν τὸν μέγαν Πομπηίου. Συμπαλαβῶν δ' οὗτος 24 ὑπάρχους, 500 ναῦς, 120000 πεζοὺς καὶ 5000 ἵππεις, ἐπῆλθε κατὰ τῶν πειρατῶν καὶ διαρέσας τὸν στόλον αὐτοῦ εἰς 13 μοίρας κατεδίωξε τελεσφόρως αὐτοὺς καὶ ἐντὸς 89 ἡμερῶν κατέλυσε τὸν πειρατικὸν πόλεμον (65 π. Χ.).

§ 72. Δεύτερος κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμος.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Βιθυνίας καὶ Παφλαγονίας, Νικομήδης ὁ Γ', ἀποθανῶν ἐκληροδότησε τὸ βασιλεῖόν του εἰς τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων (74 π. Χ.). Ἄλλ' ὁ Μιθριδάτης ἐπὶ τῷ προσχήματι τῆς ἐλευθερίας προλαβὼν τοὺς Ῥωμαίους κατέλαβε τὰς κληροδοτηθείσας χώρας. Ὅθεν ἡ σύγκλητος τῶν Ῥωμαίων ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατ' αὐτοῦ, ἀναθέσασα τὴν στρατηγίαν εἰς τοὺς ὑπάτους, Δικίνιον Λούκουλλον καὶ Αὐρήλιον Κότταν. Καὶ ὁ μὲν Κόττας εἰσβαλὼν εἰς τὴν Βιθυνίαν ἠτήθη κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν, ὁ δὲ Λούκουλλος λύσας τὴν πολιορκίαν τῆς Χαλκηδόνος, ὅπου κατέφυγεν ὁ Κόττας μετὰ τὴν ἦτταν, κατεναυμαχήσας τὸν στόλον τοῦ Μιθριδάτου παρὰ τὴν Λῆμνον κατετρόπωσεν αὐτὸν ἐν Καθεΐροις καὶ ἐξηνάγκασε νὰ σωθῇ διὰ τῆς φυγῆς εἰς Ἀρμενίαν πρὸς τὸν γαμβρὸν του, τὸν βασιλεῖα Τιγράνην τὸν Β'. Ὁ Τιγράνης ὁ Β' ὑπῆρξεν ὁ ἰσχυρότατος τῶν μοναρχῶν τῆς Ἀσίας, νικήσας δὲ καὶ τοὺς Πάρθους καὶ κατακτήσας τὴν Συρίαν, ἐπωνομάζεν ἑαυτὸν πομπωδῶς βασιλεῖα τῶν βασιλέων. Ὁ Λούκουλλος καταλαβὼν τὴν Βιθυνίαν καὶ τὸν Πόντον καὶ ἀπαλλάξας τὰς χώρας αὐτὰς ἀπὸ τῆς καταπίεσεως τῶν τοκογλύφων, εἰσέβαλε μετὰ 20000 ἀν-

δρῶν (1) εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ κατατροπώσας κατὰ κράτος τοὺς δύο βασιλεῖς παρὰ τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἀρμενίας, Τιγρηνόκερτα, ἄγοντας περὶ τὰς 200000 στρατοῦ, ἐξ ὧν ἐφρονεύθησαν 100000, ἐκυρίευσεν τὴν πόλιν καὶ ἐσύλησεν πάντας τοὺς ἐν αὐτῇ μεγάλους θησαυροὺς, μεθ' ὃ καθυπέταξε καὶ μέγα μέρος τῆς Μεσοποταμίας (69 π.Χ.)

Νικήσας δὲ πάλιν ἀμφοτέρους τοὺς βασιλεῖς παρὰ τὰ Ἀρτάξατα, ἠθέλησε νὰ καταδιώξῃ αὐτοὺς καὶ εἰς τὴν Παρθυαίαν, ὅπου εἶχον καταφύγει μετὰ τὴν τελευταίαν ἦταν, ἀλλ' ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἀπειρηκῶς ἐκ τῶν μακρῶν ὁδοιποριῶν καὶ δυσανασχετῶν διὰ τὴν ἀυστηρότητα τοῦ στρατηγοῦ, μὴ ἐπιτρέποντος τὰς δηώσεις καὶ συλήσεις τῶν πόλεων, ἐστασίασε καὶ ἐξηνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Μεσοποταμίαν, ὅτε καὶ κατέλαβε τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς Νισιβιν. Ἐπιστρέφων δ' εἰς Ἀσίαν ἔλαθε τὴν ἀγγελίαν, ὅτι ἡ φυλῆτις ἐκκλησία παρασυρθεῖσα ἐκ τῶν διαβολῶν τῶν ἐχθρῶν του εἶχε ἀναθέσει τὴν διοίκησιν τῆς Βιθυνίας εἰς τὸν ὕπατον Ἀχιλίου Γλαβρίωνα. Ἀλλὰ πρὶν ἢ οὗτος καταφθᾶσῃ εἰς τὴν Ἀσίαν, ὁ Μιθριδάτης ἐνίκησε περὶφανῶς τὸν ὕπατον τοῦ Λουκούλλου, Βαλέριον Τριάριον, παρὰ τὰ Ζήλα, καὶ ἀνέκτησε τὸ βασίλειον τοῦ Πόντου. Πρὶν ἢ ἐπιστρέψῃ εἰς Ῥώμην ὁ Πομπήτιος, ὁ νικητὴς τῶν πειρατῶν, ἡ φυλῆτις ἐκκλησία κατὰ πρότασιν τοῦ δημάρχου Μανιλίου ἀνέστηκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ Μιθριδατικοῦ πολέμου μετ' ἐπεκτάσεως τῆς ἀρχῆς ἐπὶ τὴν Βιθυνίαν, τὴν Κιλικίαν καὶ τὴν λοιπὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ὁ Πομπήτιος ἀνεδείχθη οὐ μόνον στρατηγὸς ἐξοχος, ἀλλὰ καὶ πολιτικὸς ἄριστος. Προσελύσας δ' εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Ῥωμαίων τὸν βασιλέα τῶν Πάρθων, Φραάτην τὸν Γ', ἔπεισεν αὐτὸν νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀρμενίαν καὶ παρακωλύσῃ τὸν Τιγράνην νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τοῦ Μιθριδάτου, ὅστις μετὰ πολλὰς ἡττας ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς Κολχίδα. Πρὸς δὲ τὸν Τιγράνην, ζητήσαντα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, προσηνέχθη γενναιοφρόνως καὶ παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν τὴν Ἀρμενίαν. Οὗτος δ' ἀπέδωκε τὰς λοιπὰς γῶρας καὶ 6000 τάλαντα ὡς ἔξοδα τοῦ πολέμου, ὃ δ' ἠττηθεὶς Μιθριδάτης, προδοθεὶς ὑπὸ τοῦ

(1) Ὁ ἀγέρωχος Τιγράνης εἶπε σκαπτικῶς περὶ τοῦ εὐκρίθμου στρατοῦ τοῦ Λουκούλλου: «Ἄν μὲν οὗτοι ἔρχονται ὡς πρεσβευταί, εἶνε πολλοί, ἂν δ' ὡς στρατιῶται, εἶνε ὀλίγοι». Ἀλλ' οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι τοῦ Λουκούλλου ἦσαν ἀληθεῖς στρατιῶται, τὰ δὲ πλήθη, τὰ ὅποια ἦγεν ὁ Τιγράνης, ἦσαν ἀσύντακτα βαρβαρικὰ στίφη.

ιδίου υίου, Φαρνάκου, και μὴ θέλων νὰ παραδοθῆ ζῶν, ἔπειε δηλητη-
ριον και, ἐπειδὴ αὐτὸ ἐβράδυνε νὰ ἐνεργήσῃ, διέταξεν ἕνα τῶν δούλων
αὐτοῦ νὰ φονεύτῃ αὐτὸν διὰ τοῦ ξίφους (63 π. Χ.).

Οὕτω δ' ὁ Πομπήιος περατώσας και τὸν κατὰ Μιθριδάτου τοῦτον
πόλεμον και καθυποτάξας τὴν Βιθυνίαν, τὸν Πόντον, τὴν Κιλικίαν,
τὴν Συρίαν, τὴν Φοινίκην και τὴν Παλαιστίνην, κατέστησεν αὐτάς
ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας. Διατάξας δ' αὐτογνωμότως τὰ κατὰ τὴν Μικρὰν
Ἀσίαν ἐπέστρεψεν εἰς Ῥώμην, ἔνθα ἐτέλεσε λαμπρότατον θρίαμβον,
διαρκέσαντα ἐπὶ δύο ἡμέρας.

§ 73. Συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα (63—62 π. Χ.)

Καθ' ὃν χρόνον ὁ Πομπήιος περιῆγε νικηφόρα τὰ ῥωμαϊκὰ ὄπλα
καθ' ὄλην τὴν Ἀσίαν, ἡ Ῥώμη διέτρεξε τὸν μέγιστον τῶν κινδύνων
ἐκ συγγεράς τινος συνωμοσίας, τῆς ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Λεύκιος Σέργιος
Κατιλίνας. Ὁ Κατιλίνας ἐκ πατρικίων ἔλικων τὸ γένος και κατα-
ναλώσας ἀσώτως πᾶσαν τὴν ἑαυτοῦ περιουσίαν, ἐπεθύμει νὰ λάβῃ
νέαν δόξαν και θησαυρούς. Διέπραξε δὲ πλείστα κακουργήματα οὐ-
μόνον κατὰ ξένων, ἀλλὰ και κατὰ τὰ ἰδίων ἑαυτοῦ συγγενῶν ἐπὶ τῶν
φοβερῶν τοῦ Σύλλα προγραφῶν ὡς ἡγέτης τῶν δολοφόνων. Ἐσφαξε
τὴν σύζυγόν του και τὸν υἱόν του, ἵνα πείσῃ ἑτέραν γυναῖκα νὰ γείνη
σύζυγός του, ἐφόνευσε τὸν ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρόν του και τὸν ἀδελφόν
του και μετὰ τὸν φόνον παρεκάλεισε τὸν Σύλλαν νὰ συμπεριλάβῃ και
αὐτὸν εἰς τὸν κατάλογον τῶν προγραφέντων. Ἀποσταλεὶς ὡς ἀντι-
πραίτωρ εἰς Ἀφρικὴν ἐνήργησε φρικῶδη ἀργυρολογίαν. Ἐπιστρέψας
ὑπέβλεπεν ὑποψηριότητα διὰ τὴν ὑπατείαν, ἀλλ' ἡ σύγκλητος μα-
θοῦσα τὰς ἐν Ἀφρικῇ καταχρήσεις του διέγραψεν αὐτὸν ἐκ τοῦ κατα-
λόγου. Ἐπιδιώξας δὲ τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα δευτέραν και τρίτην και
τετάρτην φορὰν και ἀποτυχῶν ἐξεμάνη και ἀπεφάσισε νὰ ἀνατρέψῃ
τὰ καθεστῶτα. Ὅθεν συναθροίσας περὶ ἑαυτὸν πάντας τοὺς φαυ-
λοδίους και κακούργους, νέους τῶν αὐτῶν φρονημάτων, συνώμοσε
μετ' αὐτῶν νὰ φονεύσωσι τοὺς ὑπάτους και πάντας τοὺς συγκλητι-
κούς, νὰ πυρπολήσωσι τὴν πόλιν, νὰ καταργήσωσι τοὺς ἰσχύοντας
νόμους και ὑποκινούσας τὴν μὲν Τυρρηνίαν, τὴν Πικεντίνην και τὴν
Ἀπουλίαν εἰς ἀποστασίαν, τὴν δὲ Ῥώμην εἰς στάσιν, τῆς τὴν διορ-
γάνωσιν ἀνέλαβεν αὐτὸς ὁ Κατιλίνας, νὰ ἀνιδρύσωσιν οὕτω τὸ κράτος
τῆς ἀθαιρεσίας και τῆς διαρπῆς.

Ἦτο δὲ καὶ ἡ περίστασις λίαν κατάλληλος, διότι ὁ μὲν στρατός διετέλει εἰσέτι ἐν Ἀσίᾳ μετὰ τοῦ Πομπηίου, τὴν δὲ πόλιν ἐπλήρου ἀργῶς καὶ ἀχαλίνωτος ὄχλος. Ἀλλ' ὁ κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος ἐκλεγείς ὑπάτος, ὁ περιώνυμος ῥήτωρ Μάρκος Τύλλιος Κικέρων, ἀποκαλύψας τὰ τῆς συνωμοσίας, λαμβάνει πάντα τὰ κατάλληλα μέτρα καὶ σώζει τὴν Ῥώμην. Συγκαλέσας δὲ καὶ τὴν σύγκλητον, ἐν ἣ εἶχε τὸ θράσος νὰ προσέλθῃ καὶ αὐτὸς ὁ Κατιλίνας, κατακεραυνοβολεῖ αὐτὸν διὰ λόγου πλήρους δεινότητος καὶ ἀποκαλύπτει πάντας τοὺς καταχθονίους τῆς συνωμοσίας σκοπούς του. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι ἐν Ῥώμῃ συνωμόται συλληφθέντες ἀπηγχονίσθησαν, ὁ δὲ Κατιλίνας διαφυγὼν διὰ νυκτὸς μετ' ὀλίγων ὀπαδῶν του ἀπῆλθεν εἰς Τυρρηνίαν, ἔθξ ὁ ἑταῖρος αὐτοῦ Μάνλιος εἶχεν ἀθροίσει περὶ τὰς 20000 ἀνδρῶν. Κατ' αὐτῶν δέ, οἵτινες ἐκηρύχθησαν πολέμιοι τῆς πατρίδος, ἀπεστάλη ὁ συνύπατος τοῦ Κικέρωνος, Γάιος Ἀντώνιος, μετὰ 20000 ἀνδρῶν, καὶ μάχης ρονικωτάτης συναφθείσης παρὰ τὰ στενὰ τῆς Πιστωρίας, οἱ συνωμόται ἠττήθησαν, ἔπεσε δὲ καὶ ὁ Κατιλίνας γενναίως μαχόμενος (62 π. Χ.). Ὁ δὲ Κικέρων σώσας οὕτω τὴν Ῥώμην ἐπωνομάσθη πατὴρ τῆς πατρίδος (pater patriae).

§ 74. Γάιος Ἰούλιος Καῖσαρ. Πρώτη τριαρχία.

Μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς συνωμοσίας τοῦ Κατιλίνα ἐπανῆλθον εἰς Ῥώμην δύο ἰσχυρότατοι ἄνδρες, ὁ μέγας Πομπηίος ἐκ τῆς Ἀσίας καὶ ὁ νεαρὸς Ἰούλιος Καῖσαρ ἐκ τῆς Ἰβηρίας, ὅπου εἶχε μεταβῆ ὡς ἀντιπραίτωρ. Ὁ Γάιος Ἰούλιος Καῖσαρ ἐγεννήθη περὶ τὸ 100 ἔτος π. Χ. καὶ ἐκαυχᾶτο ὅτι κατήγετο ἀπὸ τοῦ Ἰούλου, υἱοῦ τοῦ Αἰνείου τοῦ υἱοῦ Ἀγχίστου καὶ Ἀφροδίτης. Ἦτο ἀνεψιὸς μὲν τῆς γυναικὸς τοῦ Μαρρίου, γαμβρὸς δὲ τοῦ Κίννα ἐπὶ τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ Κορνηλίᾳ. Ὅτε δὲ ὁ Σύλλας ἐμαίνετο καθ' ὅλων τῶν ὀπαδῶν καὶ συγγενῶν τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν, διστάχθη καὶ ὁ Καῖσαρ νὰ διαζευχθῇ τὴν Κορνηλίαν, ἀλλ' ἠρνήθη ἀποτόμως εἰπὼν «ὅτι οὐδεμία ἀνθρωπίνη προσταγὴ θάδυναθῆ νὰ με ἀποχωρήσῃ ἀπὸ τῆς γυναικὸς μου, τὴν ὅποιαν μέχρι λατρείας ἀγαπῶ». Προγραφεῖς δὲ καὶ καταδικωόμενος ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, συνελήφθη ἐπὶ τέλους ὑπὸ τῶν κατασκόπων τοῦ Σύλλα καὶ μόλις ἐξηγόρασε δι' ἀργυρίου τὴν ζωὴν. Διὰ τῆς μεσιτείας δὲ πολλῶν φίλων του καὶ τῶν Ἐστιάδων ὁ Σύλλας ἠμνήστευσεν αὐτὸν καὶ ἐχά-

ρισε τὴν ζώην εἰπὼν τὰ ἐξῆς: «Μάθετε, ὅτι αὐτός, δι' ὃν μὲ παρακχεῖτε τόσον ἐπιμόνως, θέλει ἐπενέγκῃ ποτὲ τὸν ὄλεθρον τῶν ἀρίστων, ἐπειδὴ ἐν τῷ νεανίσκῳ τούτῳ ἐνορῶ, ὅτι κρύπτονται πολλοὶ Μάριοι». Ὁ Καῖσαρ μετὰ τὴν ἀμνηστίαν ἀπῆλθεν εἰς Ῥόδον, ἔνθα ἐξεπαιδεύθη τὴν ἑλληνικὴν παιδείυσιν καὶ ἐδιδάχθη τὴν ῥητορικὴν παρὰ τῷ περιρήμῳ ῥήτορι Μόλωνι. Κατὰ τὸν πλοῦν συνελήφθη ὑπὸ πειρατῶν, οἵτινες ἐζήτησαν ὡς λύτρα 20 τάλαντα, αὐτὸς δὲ τοῖς ὑπεσχέθη 50. Ἔως οὗ δὲ πληρωθῶσι ταῦτα, αὐτὸς διέμεινεν αἰχμάλωτος ἐπὶ 6 ἑβδομάδας, ἀλλὰ τοσοῦτον σεβασμὸν ἐπέβλεπεν εἰς αὐτούς, ὥστε ἐφκίνητο δεσπότης αὐτῶν μᾶλλον ἢ αἰχμάλωτος, καὶ ἀστειευόμενος ἀπεκάλει αὐτοὺς βαρβάρους καὶ ἠπέιλει, ὅτι θὰ τοὺς συλλάβῃ καὶ θὰ τοὺς σταυρώσῃ, ὅπερ καὶ ἔπραξεν. Ἐπιστρέψας εἰς Ῥώμην μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα ἐπέδειξε θυμωκιστὴν ῥητορικὴν δεινότητα καὶ ἔζυχον περὶ τὰ πολιτικὰ ἐμπειρίαν. Ταμίαις γενόμενος συνώδευσε τὸν στρατηγὸν Ἀντίστιον εἰς τὴν ἐκτὸς Ἰσπανίαν. Ἴδὼν δὲ εἰς τὸν ἐν Γαδείροις ναῦν τοῦ Ἡρακλέους τὸν ἀνδριάντα τοῦ Ἀλεξάνδρου, «οἴμοι!», ἀνέκραξεν, «οὗτος ἐν τῇ ἡλικίᾳ μου εἶχε κατακτήσει τὸν κόσμον ὅλον, ἐγὼ δ' εἰσέτι οὐδὲν ἔπραξα!». Κατόπι τῷ 65 ἐκλεχθεὶς ἀγορανόμος ὑπερηκόνησε πάντας τοὺς προκτόχους τοῦ κατὰ τὴν μεγαλοδορίαν. Ὅπως δὲ προσελκύσῃ ἔτι μᾶλλον τοῦ δήμου τὴν εὐνοίαν κατηνάλωσεν ἀπασὴν τὴν περιουσίαν του καὶ περιέπετεν εἰς χρεὴ ὑπέρογκα, δαπανῶν ἀρειδῶς εἰς ἐπιδόσεις καὶ θέατρα. Τῷ 64 ἐξελέγη κριτὴς τῶν περὶ φόνου γραφῶν, ἐπεβάλλετο δ' εἰς αὐτὸν νὰ καθάρῃ τὴν πολιτείαν πάντων τῶν κακοποιῶν στοιχειῶν. Τῷ 63 ἐγένετο μέγας ἀρχιερεὺς, τῷ 62 πραιτωρ καὶ πρὶν ἢ παρῆλθῃ τὸ ἔτος ἀπεστάλη ὡς ἀντιπραιτωρ εἰς τὴν Ἰθηρίαν πρὸς διοίκησιν αὐτῆς. Συνχρόστως δ' ἐκεῖ ἀπείρους θησαυροὺς ἐξώφλησεν ἐπαυελθὼν εἰς τὴν Ῥώμην ἀπασα τὰ χρεὴ του εἰς 5,000,000 δραχμῶν ἀνερχόμενα.

Ὁ δὲ Πομπήιος διευθετήσας αὐτοβούλως τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐπέστρεψεν εἰς Ῥώμην καὶ ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θοαίχμβόν. Ἀλλὰ διαλύσας ἐν Βρεθιδισίῳ τοὺς λεγεῶνάς του ἔπραξε μέγα πολιτικὸν σφάλμα, καὶ ὅτε ἀπῆλθῃ παρὰ τῆς συγχλήτου τὴν ἐπικύρωσιν τῶν ἐν Ἀσίᾳ ὑπ' αὐτοῦ πεπραγμένων καὶ τὴν ἀμοιβὴν τῶν ὑπ' αὐτὸν στρατευομένων διὰ τῆς ἀπονομῆς γαιῶν, ἢ σύγκλητος, ἦτις ἄλλοτε ἤγετο καὶ ἐφέρετο ὑπ' αὐτοῦ, βλέπουσα ἤδη αὐτὸν ἀνίσχυρον, δὲν ἐνέκρινε ταῦτα.

“Ὅθεν ὁ Πομπήϊος εἰς τὴν δύσκολον ταύτην θέσιν εὐρθεὶς ἀπεράσισε·
νὰ συνεννοηθῆ πρὸς σύμπραξιν μετὰ τοῦ πλουσιωτάτου Λικινίου Κράσ-
σου καὶ τοῦ δημοτικωτάτου Ἰουλίου Καίσαρος, ὃν εὗρε προθυμότατον.
Ὁ Καίσαρ δοξασθεὶς καὶ οὗτος ἐν Ἰβηρίᾳ διὰ τῶν νικηφόρων πολέμων
του πρὸς τοὺς Αὐσιτανούς καὶ Καλαϊκοὺς καὶ ὑπερπληρώσας τὸ βα-
λάντιον δύο τινὰ κυρίως ἐπέδωκε, τὸν θριάμβον καὶ τὴν ὑπατείαν.
Ἄλλ’ ἐπειδὴ οἱ πόθοι του ἀμρότεροι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκπληρωθῶσι,
παρητήθη τοῦ θριάμβου καὶ ἐπέδωξε τὴν ὑπατείαν, πρὸ τῆς ὁποίας
ἐγένετο ἢ μετὰ τοῦ Πομπηίου καὶ Κράσσου συνεννόησις. Καὶ ὁ μὲν
Πομπήϊος καὶ Κράσσος ἔμελλον νὰ χορηγήσωσι τὰς ψήφους τῶν φίλων
των ὑπὲρ τοῦ Καίσαρος, ὅστις μετὰ τὸ πέρας τῆς ὑπατείας ἔμελλε
νὰ λάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας, ὁ δὲ
Καίσαρ γενόμενος ὕπατος ἔμελλε νὰ συντελέσῃ πρὸς ἐπίτευξιν τῶν
αἰτημάτων τοῦ Πομπηίου, ὁ δὲ Λικίνιος Κράσσος, χορηγῶν ὑπὲρ
τῶν ἐταίρων τὸ χρυσίον του, ἔμελλε νὰ λάβῃ ὡς ἀντάλλαγμα-
τιμὰς καὶ τὴν διοίκησιν ἐπαρχιῶν. Οὕτω δ’ ἐπῆλθεν ἡ πρώτη
σύστασις τῶν τριῶν ἀνδρῶν, ἣτις ἐπωνομάσθη *τριαρχία* (*triumvira-
tus*) (60 π.Χ.).

Καὶ ὁ μὲν Καίσαρ ἐξελέγη ὕπατος, ἀλλ’ ἀπέτυχεν ὁ συνοποψή-
ριος αὐτοῦ καὶ ἐπέτυχεν ὁ ὑποψήριος τῶν ὀλιγαρχικῶν Βίβουλος, οὗ-
τινος ἡ ἐκλογή ὑπῆρξε τραῦμα διὰ τοὺς τρεῖς ἀνδρας. Ὅθεν οὗτοι
κατενόησαν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀντιπαλαίσωσιν ἠνωμένοι πρὸς ἐπίτευξιν
τοῦ σχεδίου των. Ὁ Καίσαρ εὐθύς μετὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς ὑπατικῆς
ἀρχῆς εἰσήγαγεν εἰς τὴν σύγκλητον νόμον περὶ ἀναδασμοῦ γαιῶν.
Ἐπειδὴ δὲ Κάτων ὁ νεώτερος ἀντέστη εἰς τὴν ἐπιψήριον τοῦ νόμου, ὁ
Καίσαρ διέταξε τὴν φυλάκισίν του καὶ ἀπεράσισε νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὸν
δῆμον τὸν νόμον πρὸς ἐπιψήριον. Καθ’ ἣν δὲ ἡμέραν ἐπρόκειτο νὰ
συνέλθῃ ὁ δῆμος εἰς ἐκκλησίαν, ὁ Βίβουλος παραλαβὼν τρεῖς τῶν
δημάρχων ὑποχειρίους εἰς τὴν σύγκλητον καὶ πλῆθος πελατῶν προ-
κατέλαβε τὴν ἀγορὰν καὶ ἤρχισε νὰ δημηγορῇ πρὸ τῶν βαθυμίδων τοῦ
Διοσκουρείου. Ἄλλ’ εὐθύς ἐπιπεσὼν τὸ πλῆθος συνέτριψε τὰς ῥάβδους
καὶ ἐτραυμάτισεν αὐτὸν καὶ τοὺς δημάρχους. Οὕτω δ’ ἐψηρίσθη ὁ
περὶ ἀναδασμοῦ τῆς χώρας νόμος καὶ μετ’ αὐτοῦ ἐπεκυρωθῆσαν καὶ
τὰ ἐν Ἀσίᾳ ὑπὸ τοῦ Πομπηίου πεπραγμένα, ἡ δὲ σύγκλητος ἐπε-
κύρωσεν αὐτόν, ἐξαναγκασθεῖσα ὑπὸ δόγματος τοῦ δήμου. Διένει-
μαν δ’ οὗτοι πρὸς ἀλλήλους ἐπὶ πενταετίαν τὴν διοίκησιν τῶν ῥω-

μαϊκῶν ἐπαρχιῶν, καὶ ὁ μὲν Καῖσαρ ἔλαβεν ἐκ προτιμῆσεως τὴν διοίκησιν τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς ἐντὸς τῶν Ἄλπεων Γαλατίας μετὰ τῆς στρατηγίας τριῶν λεγεῶνων, ἡ δὲ σύγκλητος τὴν ἀνάγκην ποιομένη φιλοτιμίαν προσέθηκεν εἰς αὐτὸν καὶ τέταρτον λεγεῶνα καὶ νέαν ἐπαρχίαν, τὴν Ναρθωνίτιν. Ὁ Κράσσος ἔλαβε τὴν Συρίαν καὶ ὁ Πομπήιος θέλων νὰ διαμένῃ ἐν τῇ Ρώμῃ ἐξέλεξε τὴν Ἰβηρίαν.

Ὁ Καῖσαρ θέλων ἔτι μᾶλλον νὰ προσοικειωθῇ τὸν Πομπήιον ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὡς σύζυγον τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα, Ἰουλίαν, μετὰ δὲ τὴν λῆξιν τῆς ὑπατείας αὐτοῦ ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ναρθωνίτιν (58 π. X.). Οἱ δ' ἕτεροι δύο συνάρχοντες διέμειναν ἐν Ρώμῃ καὶ διενήργησαν διὰ τοῦ δημάρχου Κλωδίου τὴν ἐκ τῆς πόλεως ἀπομάκρυνσιν τοῦ Κικέρωνος καὶ Κάτωνος τοῦ νεωτέρου, οἵτινες προΐσταντο τῶν ἀριστοκρατικῶν. Καὶ ὁ μὲν Κικέρων προιδὼν τὴν καταδίκην αὐτοῦ ἐτρέπη ἐκουσίως εἰς τὴν ἐξορίαν, ἀλλ' ὁ Κλωδίου καὶ μετὰ τοῦτο εἰσήγαγεν εἰς δίκην τὸν Κικέρωνα καὶ κατέδικασεν αὐτὸν εἰς ἐξορίαν 400 μιλίων μακρὰν τῆς Ρώμης, ὡς θανατώσαντα παρὰ τοὺς νόμους τοὺς συνωμότας τοῦ Κατιλίνα, καὶ διέταξε τὴν πυρπόλησιν τῆς οἰκίας του, καὶ ὅπως παρεμποδίσῃ τὴν ἐκ νέου ἀνοικοδόμησιν αὐτῆς διέταξε νὰ ἀνεγερθῇ ἐπὶ τοῦ χώρου αὐτῆς ναὸς εἰς τὴν Ἐλευθερίαν. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοῦ Κάτωνος οὐδεμία ἠδύνατο ν' ἀπαγγελθῇ κατηγορία, ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν μετ' ἀξιώματος ταμίου τὴν στρατηγίαν πρὸς κατάκτησιν τῆς Κύπρου. Ὁ Κάτων ὑπέκυψεν ἄκων, ὅπως ἀποφύγῃ τὸν κίνδυνον τῆς ἐξορίας καὶ ἵνα μὴ φανῇ ἀπειθῶν εἰς τὸ ψήφισμα τοῦ δήμου. Ὁ Κλωδίου ἐφαίνετο διενεργῶν κατ' ἔμπνευσιν τῶν τριῶν ἀνδρῶν, ἀλλὰ μόλις ὁ Καῖσαρ ἀπεμακρύνθη τῆς Ρώμης, ἀνεκηρύχθη ἀναφανδὸν πολέμιος αὐτῶν. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἔστρεψε τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ κατὰ τοῦ Πομπηίου ἀποπειραθεὶς μάλιστα καὶ νὰ δολοφονήσῃ αὐτὸν διὰ τινος δούλου. Ἐνεκὰ τούτου ὁ Πομπήιος μετέστη πρὸς τοὺς ἀριστοκρατικούς καὶ διενήργησε διὰ τοῦ δημάρχου Μίλωνος τὴν ἐκ τῆς ἐξορίας ἀνάκλησιν τοῦ Κικέρωνος (57 π. X.). Ὁ δὲ Κάτων μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Κύπρου ἐπιστρέψας εἰς Ρώμην καὶ κομίσας εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον 7000 τάλαντα ἐπέζητησε νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς ἀπουσίας τοῦ Καίσαρος καὶ Πομπηίου καὶ νὰ ἀνορθώσῃ τὸ ἀξίωμα τῆς συγκλήτου. Ἐκ τῆς ἐνισχύσεως ταύτης τῆς μερίδος τῶν ὀλιγαρχικῶν οἱ τρίαρχοι φοβηθέντες συνῆλθον καὶ πάλιν ἐν

Λούκη τῆς Τυρρηνίας καὶ συναπεφάσισαν, ἵνα παραταθῆ ἐπὶ μίαν προσέτι πενταετίαν ἢ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος διοικήσεις τῶν δύο γαλατικῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῆς Ἰλλυρίας καὶ νὰ αὐξηθῶσιν οἱ λεγεῶνες αὐτοῦ ἐκ τεσσάρων εἰς δέκα. Ὁ δὲ Πομπήιος καὶ ὁ Κράσσος ὤρισθη νὰ λάβωσι τὴν ὑπατείαν διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 54, μετὰ δὲ τὴν λήξιν αὐτῆς νὰ ἀναλάβωσιν ἕκαστος ἐπὶ πενταετίαν τὴν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν, τὰς ὁποίας καὶ πρότερον εἶχον. Καὶ ὁ μὲν Κράσσος, πρὶν ἢ λήξῃ τὸ ἔτος τῆς ἑαυτοῦ ὑπατείας, ἀπῆλθεν εἰς Συρίαν, ὅπου πολεμῶν πρὸς τοὺς Πάρθους ἠττήθη καὶ προσκληθεὶς εἰς συνέντευξιν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν συνελήφθη δολίως καὶ ἐφρονεύθη (53 π.Χ.). Αἱ ἀπώλειαι τῆς Ῥώμης κατὰ τὴν ἐστρατείαν αὐτὴν ἀνῆλθον εἰς 200000 φονευθέντας καὶ εἰς 100000 ζωγρηθέντας. Ὁ δὲ Πομπήιος ἐδρεύων εἰς τὰ περίχωρα τῆς Ῥώμης, ὅπως ἐπιτηρῆ ἐκ τοῦ πλησίον τὰ πρῶματα, ἀπέστειλε πρὸς διοικήσιν τῶν δύο Ἰβηρικῶν ἐπαρχιῶν τοὺς ὑπάρχους αὐτοῦ, Ἀφράνιον καὶ Πιερτίον.

§ 75. Νίκαι τοῦ Καίσαρος ἐν Γαλατία, Βρεττανία καὶ Γερμανία (58—50 π. Χ.)

Ὁ Καίσαρ μεταβὰς εἰς τὴν Γαλατίαν εὗρεν ἀφορμὴν νὰ ἐκτελέσῃ τοὺς φιλοδόξους σκοπούς του. Οἱ τῆς Γαλατίας κάτοικοι, Αἰδουοὶ καὶ Σηκουανοί, ἠττηθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀριοβίστου, βασιλέως τῶν Σουήθων, ἐπέζητησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων. Συγχρόνως δ' ἠγγέλθη ὅτι οἱ Ἑλβετοί, περὶ τὰς 500000 περίπου, θέλοντες νὰ ἀπαλλαγῶσι τῶν συνεχῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σουήθων ἀπεφάσισαν νὰ μεταναστεύσωσιν εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Ὠκεανοῦ, εἰς τὴν χώραν τῶν Σαντόνων κατὰ τὸν κάτω Γαρούναν. Πυρπολήσαντες δὲ τὰς ἰδίας ἑαυτῶν κώμας, περὶ τὰς 400, ἀπεφάσισαν νὰ διέλθωσι διὰ τῆς Ναρθωνίτιδος. Ὁ Καίσαρ, ὅπως παρακωλύσῃ τὴν διάβασιν αὐτῶν, κατεσκεύασε κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ῥοδανοῦ ποταμοῦ χαράκωμα 28 χιλιομέτρων, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς λίμνης Λεράνου (νῦν Γενεύης) μέχρι τοῦ Ἰουρασίου ὄρους. Τότε οἱ Ἑλβετοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ τραπῶσι τὴν ὁδόν, τὴν ἄγουσαν διὰ τῆς χώρας τῶν Σηκουανῶν καὶ Αἰδουῶν, ἀλλ' οἱ Αἰδουοὶ ἀντέστησαν εἰς τὴν διὰ τῆς ἰδίας χώρας διάβασιν αὐτῶν. Ὁ δὲ Καίσαρ, καταδιώξας αὐτοὺς καὶ καταφθῆσας κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ Ἀραρος ποταμοῦ (Saône), ἐνίκησεν αὐτούς.

Ἄλλὰ στερούμενος τῶν ἐπιτηδείων ἀπεφάσισε νὰ μεταστρατοπεδεύσῃ πρὸς τὴν πόλιν τὰ Βίβακτρα. Οἱ Ἕλβετοὶ νομίζαντες τὴν μεταστροφὴν ἐκείνην ὡς φυγὴν ἀπεπειράθησαν νὰ ἀποκόψωσι τὴν διάβασιν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐνταῦθα ὑπέστησαν τελείαν σχεδὸν πανωλεθρίαν (58 π.Χ.). Μετὰ τὴν νίκην ταύτην ἐτόλμη ἤδη ὁ Καῖσαρ κατὰ τοῦ Ἀριοβίστου καὶ συνάψας μάχην φονικωτάτην καὶ πεισματώδη παρὰ τὸν Ῥοδανὸν ποταμὸν κατετρόπωσε αὐτὸν κατὰ κράτος, ὁ δὲ Ἀριοβίστος μόλις διεσώθη διαβάς τὸν Ῥοδανὸν ποταμὸν ἐπὶ σχεδίας καὶ ἔκτοτε ἐγένετο ἄφαντος, ἴσως ἀποθανὼν ἐκ τῶν τραυμάτων του. Μετ' αὐτοῦ δὲ συνεξυφανίσθη καὶ ἡ μεγάλη βασιλεία τῶν Σουήθων. Ἐπειτα κατετροπώσας τοὺς Βέλγας παρὰ τὸν Ἄζωνα ποταμὸν, ἐτόλμη πρὸς ἀνατολὰς τῆς Βελγικῆς καὶ κατετρόπωσε καὶ τοὺς Νερβίους μετὰ τῶν συμμάχων αὐτῶν παρὰ τὸν Σάβιν ποταμὸν (57). Οὕτω δ' ὁ Καῖσαρ καθυπέταξεν ὑπὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν τὴν Γαλατίαν καὶ Βελγικὴν, ἡ δὲ σύγκλητος ἐψήφισε δεκαπενθημέρους εὐχαριστηρίους θυσίας εἰς τοὺς θεοὺς καὶ ἑορτὰς πρὸς τιμὴν τοῦ νικηφόρου ἀνθυπάτου. Ἐν φ' δ' ὁ Καῖσαρ διέτριβε περὶ τὴν διαρρῦμιν τοῦ Ἰλλυρικοῦ, αἰφνης ἐπανεστάτησαν οἱ παραθαλάσσιοι λαοὶ τῆς Γαλατίας. Ἄλλ' ὁ Καῖσαρ διὰ τοῦ Δεκίμου Ἰουλίου Βρούτου καταναυμαχήσας τὸν στόλον τῶν Οὐενέτων παρὰ τὴν ἄκραν τῆς Ἀρμορικῆς Βρεττανίας (ταυτὴν Ἄγιος Ἰάκωβος) κατέβαλε τοὺς ἀποστάτας τιμωρήσας αὐτοὺς αὐστηρότατα.

Ἄλλ' αἰφνης δύο γερμανικοὶ λαοί, οἱ Τέγκητροι καὶ οἱ Οὐσιπέται, διωκόμενοι ὑπὸ τῶν Σουήθων, διέβησαν τὸν Ῥῆνον καὶ ἐξεχύθησαν περὶ τὰς 500000 εἰς τὴν Γαλατίαν κατὰ πρόσκλησιν τῶν Βελγῶν, ὅπως βοηθήσωσιν αὐτοὺς εἰς τὴν ἀποτίναξιν τοῦ Ῥωμαικοῦ ζυγοῦ. Ἄλλ' ὁ Καῖσαρ μετὰ τῆς συνηθους αὐτοῦ ταχύτητος προσέλαβε τὴν συνένωσιν αὐτῶν καὶ ἐξωλόθρευσεν αὐτοὺς (56 π.Χ.). Μετὰ ταῦτα γεφυρώσας τὸν Ῥῆνον προέβη πρὸς καταπολέμησιν τῶν Σουήθων, τοὺς ὁποίους δὲν ἐτόλμησε νὰ καταδιώξῃ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας των, ἀλλὰ μετὰ δεκαοκτῶ ἡμερῶν διατριβὴν διέβη πάλιν τὸν Ῥῆνον Ἐντεῦθεν διεπεραιώθη εἰς τὴν Βρεττανίαν, ἀλλὰ καταστραφέντος μέρους τοῦ στόλου, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Γαλατίαν (55). Τὸ δ' ἐπιὸν ἔτος εἰσέβαλε καὶ πάλιν εἰς τὴν Βρεττανίαν καὶ κατῴρωσε νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῇ παραδόσει ὁμήρων καὶ ἐπὶ τῇ πληρωμῇ ἑτησίου φόρου.

Οἱ Γαλάται, μὴ ἐλπίζοντες ἤδη οὐδεμίαν ἐπικουρίαν παρά τε τῶν Βρεττανῶν καὶ τῶν πέραν τοῦ Ῥήνου οἰκούντων λαῶν, ἀπεσφάσισαν ν' ἀναλάβωσι μόνοι τὸν ἔσχατον ἀγῶνα καὶ ἀπεστάτησαν ἐπωφελοῦ-
 μενοι ἐκ τῆς διασπορᾶς τῶν ῥωμαϊκῶν λεγεῶνων. Ἄλλ' ὁ Καῖσαρ μετὰ ἐπτακισχιλίων μόνον ἀνδρῶν κατετρόπωσεν αὐτοὺς εἰς ἐξακισμυρίους ἀνερχομένους. Ἐν ᾧ δ' ὁ Καῖσαρ διέτριβεν ἐν τῇ ἐντεῦθεν τῶν Ἄλ-
 πεων Γαλατία, αἰφνης ἀπεστάτησαν σχεδὸν ἅπαντες οἱ λαοὶ τῆς δυτικῆς Γαλατίας ὑπὸ τὸν γενναῖον πολεμιστὴν καὶ ἐκ βασιλικοῦ γένους κατα-
 γόμενον Βερκιγγεντόριγα, ὅστις βασιλεὺς ἀναγορευθεὶς ἠγείτο ἐντὸς ὀλίγου φεβραῶς συμμαχίας, ἐκτεινομένης ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Γα-
 ρούνα μέχρι τῶν τοῦ Σηκουάνα οἰκούντων λαῶν, μετὰ τῶν ὁποίων συνηνώθησαν καὶ οἱ Αἰδουοὶ, οἱ μέχρι τοῦδε σύμμαχοι τοῦ Καίσαρος. Ὁ ἀνδρεῖος καὶ δραστήριος Βερκιγγεντόριξ διέταξε τὴν ἐκ τριῶν ση-
 μείων προσβολὴν τῆς Ναρβωνίτιδος, ἀλλ' ὁ Καῖσαρ μετὰ φονικωτά-
 την καὶ κινδυνώδη μάχην ἀπέκρουσεν αὐτὸν καὶ ἐξηνάγκασε νὰ ἐγκλει-
 σθῆ εἰς τὸ γείτον δάσος τῆς ὀχυρωτάτης Ἀλυσίας, ἐντὸς δὲ πέντε ἑβδομάδων διὰ τῆς ἐπιπόνου ἐργασίας ἐξακισμυρίων ἀνδρῶν ἐχάραξεν
 ἐν περιμέτρῳ δεκαπέντε μιλίων τριπλῆν βαθείαν τάφρον, τὴν ὁποίαν περιέβαλε διὰ μεγάλων πύργων καὶ προμαχώνων, ὠχύρωσε δὲ καλῶς
 καὶ τὸ στρατόπεδον ἑαυτοῦ. Μόλις δ' εἶχε συντελεσθῆ τὸ ἔργον, ὅτε ἀφίκετο ἡ ἐπικουρικὴ στρατιὰ τῶν Γαλατῶν ἐκ 240000 πεζῶν καὶ
 8000 ἵππέων καὶ λάβρος ἐπετέθη κατὰ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Καί-
 σαρος, ὅστις διέτρεξεν ἤδη τὸν μέγιστον τῶν κινδύνων. Διευθύνων δὲ
 τὴν μάχην ἀπὸ ὑψώματος, ὅτε εἶδεν ἐπαλθοῦσαν τὴν κρίσιμον στιγ-
 μὴν, κατήλθεν αὐτοῦ καὶ εἰσορμήσας ἐν τῷ μέσῳ τῶν πολεμίων καὶ
 κυκλώσας αὐτοὺς διὰ τοῦ ἵππικοῦ κατετρόπωσεν αὐτοὺς κατὰ κράτος
 (50). Ὁ δὲ Βερκιγγεντόριξ παρεδόθη ἐκουσίως εἰς τὸν νικητὴν καὶ
 ἀχθεὶς δέσμιος εἰς τὴν Ῥώμην ἐκόσμησε τὸν θρίαμβον αὐτοῦ. Διὰ τῆς
 νίκης ταύτης ἐκρίθη ἀμετακλήτως ἡ μέλλουσα τύχη τῆς Γαλατίας.

§ 76. Ὁ μεταξὺ Καίσαρος καὶ Πομπηίου ἐμφύλιος πόλεμος (49—48).

Ὁ θάνατος τοῦ Κράσσου ἐπετάχυνε τὴν ῥῆξιν μεταξὺ τοῦ Πομπηίου
 καὶ Καίσαρος, διότι ἀμρότεροι ἀπέβλεπον εἰς τὴν μοναρχίαν. Εἰς
 τοῦτο προσέτι συνετέλεσε καὶ ὁ θάνατος τῆς συζύγου τοῦ Πομπηίου,

Ίουλίαν, θυγατρός τοῦ Καίσαρος, καί ἡ σύζευξις αὐτοῦ μετὰ τῆς Κορνηλίας, θυγατρός τοῦ Καικιλίου Μετέλλου Σκιπίωνος, δι' ἧς ὁ Πομπήιος συνεδέθη στενότερον μετὰ τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος. Ἔτι δὲ μᾶλλον συνετέλεσαν εἰς τὴν ρῆξιν καὶ αἱ ἐν Ῥώμῃ ἐμφύλιοι παραχαί μεταξύ τῶν ὀπαδῶν τῶν δύο ἀσπόνδων ἐχθρῶν, Κλωδίου καὶ Μίλωνος, ὅστις ἐφρονεῖσε τὸν Κλωδίον. Ἡ πόλις διετέλει εἰς μανιώδη ἀναρχίαν, ἡ δὲ σύγκλητος, ἵνα σώσῃ τὴν πολιτείαν, ἀνηγόρευσε τὸν Πομπήιον ὑπάτον ἄνευ συνάροντος (consul sine collega) καὶ ἐπιτρέψασα εἰς αὐτὸν ἀπόλυτον ἐν Ῥώμῃ κυριαρχίαν ἔδωκε τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέξῃ μετὰ δύο μῆνας καὶ τὸν συνύπατον, ὁ δὲ Πομπήιος ἐξέλεξε μετὰ πέντε μῆνας ὡς τοιοῦτον τὸν Μετέλλον Σκιπίωνα, πενθερόν του ἐκ τῆς πέμπτης αὐτοῦ συζύγου. Ὁ Πομπήιος ἐργασθεὶς δραστηρίως ἠδυνήθη νὰ ἀνορθώσῃ τὴν διασαλευθεῖσαν τάξιν καὶ κατεδίδασεν εἰς ἐξορίαν τὸν Μίλιωνα καὶ τοὺς συνενόχους αὐτοῦ. Ἡ σύγκλητος ἐχορήγησεν εἰς τὸν Πομπήιον προσέτι τὸ δικαίωμα τῆς ἐπὶ πενταετίαν διοικήσεως τῶν δύο Ἰθρηκῶν ἐπαρχιῶν καὶ τὴν ἐτησίαν χορηγίαν χιλίων ταλάντων πρὸς συντήρησιν τῶν λεγεῶνων αὐτοῦ. Μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ὑπατείας αὐτοῦ ἐνήργησεν ὁ Πομπήιος, ὥστε κατὰ τὰς νέας ἀρχαιρεσίας ἀνεδείχθη ὑπάτος ὁ κεκηρυγμένος ἐχθρὸς τοῦ Καίσαρος, Κλαύδιος Μάρκελλος, ὅστις μετὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς ὑπατείας ἐπρότεινεν εἰς τὴν σύγκλητον τὴν ἄμεσον ἀνάκλησιν τοῦ ἀνθυπάτου Καίσαρος πρὸ τῆς λήξεως τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ, τὴν διάλυσιν τῶν λεγεῶνων του καὶ τὴν ἐπάνοδόν του εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον. Ἄλλ' ὁ Καίσαρ εἶχεν ἤδη ἐξαγοράσει διὰ χρημάτων τὴν ὑποστήριξιν τοῦ ὑπάτου Αἰμιλίου Παύλου καὶ τοῦ δημάρχου Κουρίωνος, οἵτινες πεισμόνως ἀντέστησαν εἰς τὴν ἐπιψήφισιν τῆς προτάσεως τοῦ Μαρκελλοῦ. Ἐν ᾧ δὲ ἡ πλειοψηφία τῆς συγκλήτου ἦτο ἐτοιμὴ νὰ ψηφίσῃ τὴν πρότασιν, ἐγεροῖς ὁ Κουρίων προσέθηκεν, ὅτι ἐγκρίνει μὲν τὴν πρότασιν, ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη καὶ τὸ δημόσιον συμφέρον ἀπαιτεῖ νὰ ἐφαρμοσθῇ τὸ αὐτὸ μέτρον καὶ ὡς πρὸς τὸν Πομπήιον καὶ ἐτροποποίησε τὴν πρότασιν ὡς ἑξῆς : «Οἱ δύο στρατηγοὶ ὀφείλουσι νὰ καταθέσωσι συγχρόνως τὴν ἀρχήν». Καὶ ὑπὲρ μὲν τῆς προτάσεως τοῦ Κουρίωνος ἐψήφισαν 370, κατ' αὐτῆς δὲ 22. Ὁ Μάρκελλος μετὰ τὴν ἐπιψήφισιν τῆς προτάσεως τοῦ Κουρίωνος ἐξῆλθε τοῦ βουλευτηρίου ἐξωρισμένος καὶ βοῶν : «νικᾶτε, ἀλλὰ θὰ ἔχετε μετ' ὀλίγον δεσπότην τὸν Καίσαρα». Μετὰ τινὰς ἡμέρας διαδοθείσης τῆς φήμης, ὅτι ὁ Καίσαρ ἐλαύνει ἐπὶ

τὴν Ῥώμην, ὁ Μάρκελλος προέτεινεν εἰς τὴν σύγκλητον νὰ καλέσῃ εἰς ἄμυναν τῆς πόλεως τοὺς ἐν Καπύῃ δύο λεγεῶνας, ἐπειδὴ δὲ ὁ Κουρίων ἐνίστατο εἰς τὴν πρότασιν ὡς προκλήθεισαν ἐκ ψευδοῦς διαδόσεως, ὁ Μάρκελλος ἐγερθεὶς ἐκ τῆς ἑδρας αὐτοῦ ἐκραύγασεν, «ἐπειδὴ κωλύομαι νὰ προνοήσω περὶ τῶν συμπερόντων τῆς πολιτείας ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς συγκλήτου, θὰ πράξω τὰ δέοντα μόνος ὡς ὑπάτος». Καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐξῆλθε τοῦ βουλευτηρίου μετὰ τοῦ ὑπάτου Λέντλου καὶ τινων συγκλητικῶν καὶ μετέβη πρὸς τὸν ἕξω τῆς πόλεως διατρίβοντα Πομπήιον καὶ παραδούς τὸ ξίφος ἑαυτοῦ προσέτρεψεν αὐτὸν νὰ ἀναλάβῃ τὴν στρατηγίαν τοῦ ἰταλικοῦ στρατοῦ ὑπὲρ τῆς πατρίδος κατὰ τοῦ Καίσαρος. Ὁ δὲ δῆμαρχος Κουρίων, μὴ δυνάμενος πλέον ν' ἀντιταχθῆ εἰς τὴν βίαν ἐκείνην πρᾶξιν τοῦ ὑπάτου, διεμαρτυρήθη καὶ μὴ νομίζων ἑαυτὸν ἀσφαλῆ ἐν Ῥώμῃ ἀπῆλθε πρὸς τὸν ἐν Ῥαβέννῃ διατρίβοντα Καίσαρα, ἵνα παρακινήσῃ αὐτὸν νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Ῥώμην. Ὁ Καίσαρ ἐπέζητησε τὸν συμβιβασμὸν καὶ ἔγραψε πρὸς τὴν σύγκλητον εὐπαραρησίαστον ἐπιστολήν, ἐν ἣ ἐξέθετε τὰς ὑπὲρ τῆς πολιτείας πράξεις του καὶ ὑπέσχετο νὰ καταθέσῃ τὴν ἀρχήν, ἂν ἔπρατε τοῦτο καὶ ὁ Πομπήιος. Ἄλλ' οἱ ἐχθροὶ τοῦ Καίσαρος ἔπεισαν τὴν σύγκλητον νὰ κηρύξῃ αὐτὸν πολέμιον τῆς πατρίδος, ἂν δὲν ἤθελε καταθέσῃ εὐθὺς τὴν ἀρχὴν καὶ διαλύσῃ τὸν στρατὸν του. Οἱ δὲ ὑπατοὶ, Κορήλιος Λέντλος καὶ Κλαύδιος Μάρκελλος, ἐξέδοκλον τοῦ βουλευτηρίου τοὺς ἐνισταμένους δημάρχους, Κάσσιον Λογγίνιον καὶ Μάρκον Ἀντώνιον, οἵτινες κατέφυγον εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Καίσαρος. Ἡ δὲ σύγκλητος, διατάξασα γενικὴν στρατολογίαν καθ' ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν, ἀνέθεσεν εἰς τὸν Πομπήιον τὸ δικαίωμα νὰ διαθέτῃ κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ τὰ τε δημόσια χρήματα καὶ τὰ τῶν ταμείων τῶν ἰσοπολιτίδων πόλεων. Προσέτι τὴν μὲν ἐκτὸς τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν παρεχώρησεν εἰς τὸν Ἀηνόβαρβον, τὸν ἀσπονδότατον ἐχθρὸν τοῦ Καίσαρος, τὴν δ' ἐντὸς τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν εἰς τὸν Νωνιανόν. Ὁ Καίσαρ ἀποτυχῶν πάσης συνδιαλλαγῆς ἔτρεψε νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς Ῥώμην, ὅπως προλάβῃ τοὺς εἰσέτι ἀνετοιμους ἐχθρούς του. Φθάσας δ' εἰς τὸν Ῥουβίκωνα ποταμὸν, ὅστις διαχωρίζει τὴν Γαλατίαν ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, ἴσαται ἐνδοιάζων ἂν πρέπη νὰ διαβῇ αὐτόν. Ἐπὶ τέλους εἰπὼν «ἀνεροίφθω κῦβος», διέβη αὐτόν. Ὅτε δ' ἀνηγγέλθη, ὅτι ὁ Καίσαρ κατέλαβε τὸ Ἀρίμινον καὶ ἐπελάυνει ἐπὶ τὴν Ῥώμην, οἱ περὶ τὸν Πομπήιον θορυβηθέντες κατέλιπον τὴν πόλιν καὶ κατέφυγον

εις Καπύην και ἐκεῖθεν διὰ Βρενδησίου διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἡπειρον, ἀρήσαντες ἐκ φόβου και ἐξ ἀπρονοησίας ἄθικτον τὸ δημόσιον ταμεῖον, τὸ ὁποῖον κατόπιν κατέσχεν ὁ Καῖσαρ εἰσελθὼν εἰς τὴν Ῥώμην. Ὁ Καῖσαρ κατὰ πρῶτον μὲν προσέβαλεν αἰφνης τὸν ἐν Κορφίνῳ Ἀηνόβαρβον. Τὸ Κορφίνιον μετὰ βραχέϊαν ἀντίστασιν παρεδόθη και ὁ μὲν Ἀηνόβαρβος ἀφέθη ἐλευθερος, ὁ δὲ στρατὸς αὐτοῦ δούς τὸν δροκον τῆς πίστεως ἀπεστάλη εἰς Σικελίαν.

Ἐντὸς ἐξήκοντα ἡμερῶν ὁ Καῖσαρ ἔγεινε κύριος ὅλης τῆς Ἰταλίας και τῶν νήσων, Σικελίας και Σαρδοῦς. Πρὶν ὅμως ἐπέλθῃ κατὰ τοῦ Πομπηίου ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ τραπῇ ἐπὶ τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου ἐστάθμευον τὰ γενναϊότερα τάγματα τοῦ Πομπηίου, εἰπὼν : « Ἄς καταπολεμήσωμεν κατὰ πρῶτον στρατὸν ἄνευ στρατηγοῦ, ἔπειτα δὲ και στρατηγὸν ἄνευ στρατοῦ » Ἐντὸς δὲ 40 ἡμερῶν καθυποτάξας και πᾶσαν τὴν Ἰσπανίαν ἐπέστρεψεν εἰς Ῥώμην, ὅπουθεν ἀπῆλθεν εἰς τὸ Βρενδησίον και ἐκεῖθεν προσωρμίσθη εἰς Ἡπειρον ὑπερνικήσας μυρίους κινδύνους. Τέσσαρες μῆνες ἐνταῦθα κατηναλώθησαν εἰς ἔργα ἐπιμοχθότατα και εἰς συνεχεῖς ἀψιμαχίας, ὅτε τέλος ὁ Καῖσαρ ἠττηθεὶς εἰς σπουδαίαν μάχην πρὸ τοῦ Δυρραχίου κατέφυγεν εἰς Θεσσαλίαν και ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὴν Φάρσαλον ἄγων 22000 πεζῶν και 1000 ἵππεῖς. Ἀπέναντι δ' αὐτοῦ ἐπέλθων ἀντιπαρετάχθη και ὁ Πομπηίος ἄγων 47000 πεζῶν και 7000 ἵππεῖς. Ἐνταῦθα συναφθεῖται μάχη, ἠττήθη κατὰ κράτος ὁ Πομπηίος, ἀπωλέσας 15000 ἐκ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ (9 Αὐγούστου 48). Ὁ Πομπηίος μετὰ τὴν ἠττιαν κατέφυγεν εἰς Λάρισσαν και ἐκεῖθεν διὰ τῶν Τερπῶν καταβάς εἰς τὴν θάλασσαν κατέπλευσεν εἰς Μυτιλήνην. Παραλαβὼν δὲ τὴν σύζυγον Κορνηλίαν και τὸν υἱὸν του Σέξτον ἀπεφάσισε νὰ πλεύσῃ εἰς Ἀσίαν, ἵνα διὰ τῆς βοήθειας τῶν Πάρθων καταπολεμήσῃ τὸν Καῖσαρα. Ἡ ἐχθρική ὁμως στάσις τῶν Ἀντιοχέων και ἡ κατὰ πόδας καταδίωξις τῶν πολεμίων ἐξηνάγκασαν αὐτὸν νὰ καταφύγῃ εἰς Αἴγυπτον πρὸς τὸν τότε βασιλεύοντα Πτολεμαῖον, τὸν ἐπονομαζόμενον Διόνυσον, ὅστις ἐχρεώσται τὸν θρόνον του εἰς τὸν Πομπηίον, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀπόβασιν του ἐδολοφονήθη ὑπὸ τινος στρατηγοῦ τοῦ βασιλέως, Ἀχιλλᾶ, και ὑπὸ τινος Ῥωμαίου, Σεπτιμίου, ἀρχαίου ἐκατοντάρχου, μεταστάντος εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν ὑπηρεσίαν. Καὶ τὸ μὲν σῶμα αὐτοῦ ἐρρίφθη ἄτακρον ἐπὶ τῆς ἀκτῆς, τὸ ὁποῖον παραλαβὼν τὴν νύκτα ὁ ἀπελεύθερος τοῦ Πομπηίου Φίλιππος ἔκρυψε αὐτὸ ἐπιμελῶς, ἡ δὲ ἀκοκοπιετα

κεφαλή, ὡς καὶ ὁ δακτύλιος, προσηνέχθη ὑπὸ τοῦ Θεοδότου, ὑπουργοῦ τοῦ Πτολεμαίου, εἰς τὸν κατόπιν καταπλεύσαντα Καίσαρα, ὅστις μετὰ φρίκης ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον καὶ πικρὰ ἐξ οἴκτου ἔχυσε δάκρυα. Ὁ Καίσαρ καύσας τὴν κεφαλὴν, ἀνήγειρεν ἐν τῇ θέσει ἐκείνη βωμὸν εἰς τὴν θεὰν Νέμεσιν. Οὕτως ἔθανε καὶ ἐτάφη ὁ μέγας Πομπηϊός.

§ 77. Νῆκαι τοῦ Καίσαρος ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Μικρᾷ Ἀσίᾳ.

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἤριζον τότε περὶ τοῦ θρόνου Πτολεμαῖος ὁ Διώνυσος καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Κλεοπάτρα. Καὶ ὁ μὲν Πτολεμαῖος ἐσπεύρισθη τὸν θρόνον, ἡ δὲ Κλεοπάτρα διετέλει ἐξόριστος εἰς Συρίαν, ὁπόθεν ἐπιστρέψασα εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐπεκαλέσθη τὴν προστασίαν τοῦ Καίσαρος. Ὁ Καίσαρ δελεασθεὶς ὑπὸ τῶν θελγῆτρων αὐτῆς ἀνεκήρυξε καὶ αὐτὴν σύναρχον τοῦ ἀδελφοῦ τῆς. Ἐνεκα τούτου ἐπῆλθε πόλεμος καὶ ὁ ἐπίτροπος τοῦ νεαροῦ βασιλέως, Ποθεινός, ἀπεπειράθη μετὰ τοῦ Ἀχιλλᾶ νὰ δολοφονήσῃ τὸν Καίσαρα. Ἡ ἀπόπειρα ὅμως ἀπέτυχε, καὶ ὁ μὲν Ποθεινός ἐφονεύθη, ὁ δὲ Ἀχιλλᾶς συγκεντρώσας στρατὸν 20000 ἀνδρῶν ἐπετέθη κατὰ τοῦ Καίσαρος, ὅστις διεσώθη καταφυγὼν καὶ ὀχυρωθεὶς ἐν τῷ ἐπιθαλασσίῳ ἀνακτόρῳ, ὁπόθεν μετὰ 4000 ἀνδρῶν ἀπέκρουσεν ἐρρωμένως πᾶσας τὰς ἐφόδους τῶν πολεμίων, μεθ' ὧν συνηνώθησαν καὶ οἱ συναποστατήσαντες κάτοικοι τῆς πόλεως, ἀνερχόμενοι εἰς 300000 ἀνδρῶν. Ἐπυρπόλησε δὲ καὶ τὸν ἐν τῷ λιμένι ναυλοχοῦντα αἰγυπτιακὸν στόλον, μεθ' οὗ συνεπυρπολήθη καὶ ἡ πλουσία τῶν Πτολεμαίων βιβλιοθήκη, περιλαμβάνουσα περὶ τὰς 300000 βιβλίων. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Περγᾶμου, Μιθριδάτης, ἐλθὼν ἐπικαίρως μετ' ἐπικουρικῶν στρατοῦ, ἔσωσε τὸν Καίσαρα, ὅστις ἐξελθὼν ἤδη τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ἐνωθεὶς μετ' αὐτοῦ συνῆψε μάχην παρὰ τὸ Δέλτα τοῦ Νεῖλου καὶ ἐπῆνεγκε τελείαν πανωλεθρίαν τῆς αἰγυπτιακῆς στρατιᾶς, οἱ δὲ διασωθέντες ἐκ τῆς σφαγῆς ἐπνίγησαν εἰς τὸν Νεῖλον, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Πτολεμαῖος. Ὁ Καίσαρ ἐντὸς ὀλίγου κύριος γενόμενος τῆς Αἰγύπτου καὶ καταστήσας ἐπὶ τοῦ θρόνου τὴν Κλεοπάτραν μετὰ τοῦ νεωτέρου αὐτῆς ἀδελφοῦ, εἰσέβηλεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν κατὰ τοῦ Φαρνάκου, υἱοῦ τοῦ Μιθριδάτου, καὶ βασιλέως τοῦ Βοσπόρου, καὶ αἰφνιδίως ἐπιπεσὼν κατετρόπωσε αὐτὸν περὶ τὴν πόλιν Ζῆλα (47 π. Χ.). Ἐκπληκτος δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Καίσαρ

ἐκ τοῦ τάχους τῆς νίκης ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Ῥώμην τὸ κατόρθωμα διὰ τῶν τριῶν τούτων λέξεων «veni, vidi, vici» ἤλθον, εἶδον, ἐνίκησα». Διατάξας δὲ πάντα τὰ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ, διεπεραιώθη διὰ τῆς Ἑλλάδος εἰς Ῥώμην κατὰφορος θησαυρῶν καὶ ἀνεδείχθη μεγαλοφρονέστατος μὲν πρὸς τοὺς ἐχθρούς, μεγαλοδωρότατος δὲ πρὸς τοὺς φίλους καὶ τὸ πλῆθος.

§ 78. Πόλεμος ἐν Ἰβηρίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ. Δολοφονία τοῦ Καίσαρος.

Ἀποκαταστήσας ὁ Καῖσαρ ἐν Ῥώμῃ τὴν διασαλευθεῖσαν τάξιν, ἐστράτευσε μετὰ ἕξ λεγεῶνων ἐπὶ τὴν Ἀφρικὴν, ἔθξ μετὰ τὴν ἐν Φαρσάλφ μάχην οἱ ὄπαδοι τοῦ Πομπηίου εἶχον συγκεντρώσει ἀξιόλογον ναυτικὴν καὶ περὶκὴν δύναμιν. Ἦσαν δὲ οὗτοι ὁ υἱὸς τοῦ Πομπηίου Σέξτος, ὁ Μέτελλος Σκιπίων, Κάτων ὁ νεώτερος, ὁ Ἀφράνιος, ὁ Λαβιηνός, ὁ Οὔαρος καὶ ὁ Πετρήιος, ὑποστηριζόμενοι καὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Μαυριτανίας Ἰόβα. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ στρατιὰ ἐστερεῖτο στρατηγοῦ, ἀνετέθη ἡ στρατηγία εἰς τὸν Μέτελλον Σκιπίωνα ὡς ὑπατικὸν καὶ φέροντα εὐδοίαν ὄνομα ἐν Ἀφρικῇ, ἐστερεῖτο ὁμοίως οὗτος τῆς προσηκούσης εἰς τὰς περιστάσεις στρατηγικῆς μεγαλοφυίας καὶ δεξιότητος. Τρικυμία εἶχε διαχωρίσει τὸν στρατὸν τοῦ Καίσαρος καὶ μόλις οὗτος μετὰ τριήμερον πλοῦν ἀπεβίβασθη μετὰ τρισχιλίων μόνον πεζῶν καὶ 150 ἰππέων εἰς τὸν Ἀδρῦμητα τῆς Λιβύας καὶ ἔσπευσε νὰ χαρακωθῇ, πρὶν ἢ καταφθάσῃ οἱ πολέμοιοι, ὅτε δὲ οὗτοι ἔφθασαν, εἶχε καταφθάσει καὶ ἡ λοιπὴ στρατιὰ τοῦ Καίσαρος. Ὁ Καῖσαρ, καίπερ προκλούμενος, ἀπέφευγε νὰ συνάψῃ μάχην ἀναμένων καὶ τὴν ἄριξιν ἐκ Σικελίας τριῶν λεγεῶνων ἐκ τῶν παλαιμύχων αὐτοῦ στρατιωτῶν. Μετὰ τὴν ἄριξιν αὐτῶν αὐτὸς ὁ Καῖσαρ ἐπέσπευσε τὴν μάχην ἐπιτεθεὶς κατὰ τῆς Θάψου καὶ πρὸ αὐτῆς κατετρόπωσε τοὺς ἐαυτοῦ ἀντιπάλους (46 π. Χ.). Μετὰ τὴν ἤτταν ὁ Σκιπίων, ὁ Πετρήιος καὶ ὁ Ἰόβας, ὡς καὶ ὁ ἐν Ἰτύκῃ διατρίβων Κάτων, ἠυτοκτόνησαν, ὁ δὲ Λαβιηνός, ὁ Οὔαρος καὶ ὁ Σέξτος Πομπηῖος, διεσώθησαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου εἶχε μεταβῆ καὶ ὁ Γναῖος Πομπηῖος¹.

(1) Περαιώσας ὁ Καῖσαρ οὕτω μετὰ πέντε μῆνας καὶ τὸν ἐν Ἀφρικῇ πόλεμον ἐπέστρεψεν εἰς Ῥώμην. Καὶ ἡ μὲν σύγκλητος ἐψήφισε τεσσαρακονθήμερον εὐχαριστήριον θυσίαν πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ ἔδωκεν εἰς τὸν νικητὴν τὸ

Ἄλλ' ὁ Καῖσαρ ἠναγκάσθη καὶ πάλιν νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Ἴβη-
ρίαν, ὅπου οἱ Πομπηϊανοὶ εἶχον συναθροισθῆ μετὰ τὴν ἐν Θάψφ ἤτ-
ταν ὑπὸ τοὺς υἱοὺς τοῦ Πομπηίου, Γναίον καὶ Σεξτόν, καὶ τοὺς
στρατηγούς Λαβινηδὸν καὶ Οὐάρον. Συνκρούσεως δὲ παρὰ τὴν Μοῦν-
δαν μάχης φονικῆς καὶ πεισματώδους, ὁ Καῖσαρ κατετρόπωσε κατὰ
κράτος τοὺς ἐκτουτοῦ ἀντιπάλους. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ, ἐν ἣ ὁ Καῖσαρ
ἠναγκάσθη ἐπὶ τινὰς στιγμὰς νὰ προνοήσῃ μᾶλλον περὶ τῆς ἰδίας ζωῆς
ἢ περὶ τῆς νίκης, ἔπεσον τρισμῦριοι μὲν ἐκ τῶν ἀντιπάλων καὶ πάν-
τες οἱ ἀρχηγοί, πλὴν τοῦ Σεξτοῦ, διαφυγόντος εἰς τὰ Πυρηναια, ἐκ

προνόμιον νὰ περὶσταται ἐν τῷ συνεδρίῳ καθήμενος ἐπὶ ἐλεφαντίνου δίφρου
μεταξὺ τῶν δύο ὑπάτων καὶ νὰ ἀποφαίνεται γνώμην αὐτὸς πρῶτος πάντοτε.
Ὁ δὲ δῆμος ἀνέδειξε τὸν Καῖσαρα δικτάτωρα ἐπὶ δεκαετίαν καὶ παρέσχεν
ἐπὶ τριετίαν τὴν τιμητικὴν ἀνευ συνάρχοντος, μεταβληθεῖσαν εἰς ἐπιστασίαν
τῶν ἡβῶν. Προσέτι ἔδωκε τὸ δικαίωμα νὰ διορίζῃ τοὺς ἀρχοντας καὶ νὰ τε-
λέσῃ τοὺς προσεψηφισμένους ἐπινικίους θριάμβους ἐφ' ἄρματος, συρομένου
ὑπὸ τεσσάρων λευκῶν ἵππων, τὸ δὲ θριαμβευτικὸν αὐτοῦ ἄρμα νὰ τεθῆ εἰς
τὸ Καπιτώλιον πρὸ τοῦ βωμοῦ τοῦ Διὸς καὶ νὰ ἰδρυθῆ ἐκεῖ καὶ ὁ χαλκοῦς
αὐτοῦ ἀνδριάς, παριστάνων αὐτὸν ἔχοντα ὑπὸ τοὺς πόδας τὴν γῆνιν σφαῖραν
καὶ ἐπιγραφὴν, ὀνομάζουσαν αὐτὸν *ἡμίθεον*. Κατήγαγε δ' ἐντὸς τεσσάρων
ἡμερῶν τέσσαρας μεγαλοπρεπεῖς θριάμβους, τὸν *γαλατικόν*, τὸν *αἰγυπτιακόν*,
τὸν *ἀσιατικόν* καὶ τὸν *λιβυκόν*. Μετὰ τοὺς θριάμβους αὐτοὺς ἐπηκολούθησαν
αἱ ἑορταὶ καὶ αἱ δωρεαὶ εἰς τὸν δῆμον, ἔγειναν δὲ καὶ ἐστιάσεις ἐπὶ 22000
τρικλίνων τραπεζῶν καὶ ἐτετέλεσθησαν πενθήμεροι θηριομαχίαι, ἐν αἷς ἡγωνί-
σθησαν καὶ λέοντες καὶ ἐλέφαντες, καὶ ἐπικολούθησαν ἀγῶνες μονομάχων,
καὶ πλαστὰι πεζομαχίαι καὶ ἵππομαχίαι, καὶ ναυμαχία μεταξὺ νηῶν Συ-
ρίων καὶ Αἰγυπτίων ἐν λίμνῃ τεχνικῇ, ὀρυχθεῖση πέραν τοῦ Τιβέρεως, καὶ
ἐπεδείχθησαν θησαυροὶ ἀξίας 65000 ταλάντων, διανεμηθέντες εἰς τὸν στρα-
τὸν καὶ εἰς τὸν δῆμον. Καὶ ἕκαστος μὲν ὀπλίτης ἔλαβε 5000 δραχμὰς, ἕκα-
στος λοχαγὸς 10000, ἕκαστος δὲ χιλιάρχος καὶ ὑπαρχος 20000. Ἐκ τῶν
πολιτῶν ἕκαστος ἔλαβεν 100 δραχμὰς, 10 μεδίμνους σίτου καὶ 10 λίτρας
ἐλαίου. Τοὺς δὲ στρατιώτας αὐτοῦ διεσκόρπισεν εἰς τὰς ἰσοπολίτιδας καὶ
τὰς ἀποικίας δωρήσας εἰς αὐτοὺς μὲν τὰς ἐπηγγελμένους γαίας, τὸν δ' ἐν
Ῥώμῃ ἀργὸν ὄχλον, τὸν ἀποζῶντα δημοσίᾳ δαπάνῃ, ἐκ 320000 ἡλάττωσεν
εἰς 150000, εἰς δὲ τοὺς λοιποὺς ἐχορήγησε γαίας ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, τοὺς
δ' εὐφορωτέρους ἀγροῦς ἐλάμβανον οἱ ἔχοντες τρία τοῦλάχιστον τέκνα. Ἀπὸ
τῶν ἀπιστράτων ἀπηγόρευεν ἐπὶ εἰκοσαετίαν τὴν πώλησιν τῶν κλήρων των.
Ὡς μέγας ἀρχιερεὺς ὁ Καῖσαρ μετερρύθμισε διὰ διατάγματος καὶ τὸ
Ῥωμαϊκὸν ἡμερολόγιον, τὸ ὅποιον ἐπηνώρθωσεν ὁ ἐξ Ἀλεξανδρείας ἀστρονό-
μος Σωσιγένης, εἰσαγαγὼν τὸ ἡλιακὸν ἔτος ἀντὶ τοῦ σεληνιακοῦ, ἀριθμοῦντος
355 ἡμέρας, ἐξ οὗ εἶχε προκύψει διαφορὰ τριῶν μηνῶν.

δὲ τῶν τοῦ Καίσαρος ἐφρονεύθησαν χίλιοι (45 π.Χ.)¹. 'Αλλ' αἱ καθ' ἑκάστην δυσἀρέσειαι τῶν Πομπηϊανῶν ἔλαβον ἐπὶ τέλους τὸν τύπον τῆς συνωμοσίας. 'Εξήκοντα τούτων, ἐν οἷς καὶ πολλοὶ φίλοι τοῦ Καίσαρος, συνώμοσαν νὰ φονεύσωσι τὸν τύραννον κατὰ τὰς εἰδοὺς τοῦ *Μαρτίου*, δὲ ἔμελλε νὰ συνεδριάσῃ ἡ σύγκλητος ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ Πομπηίου καὶ νὰ ἀπονείμῃ εἰς αὐτὸν τὴν προσωνομίαν τοῦ βασιλέως. Πρῶτος ὁ Κάσκιος, δοθέντος τοῦ συνθήματος, πλήττει αὐτὸν ἐκ τῶν ὀπισθεν παρὰ τὸν αὐχένα, παραχρῆμα δὲ διατταυροῦνται καὶ τῶν ἄλλων συνωμοτῶν τὰ φονικὰ ξίφη. Ὁ Καίσαρ μόνος ἀμύνεται καθ' ὄλων, ἀλλ' ὅτε εἶδε καὶ τὸν Ἰούνιον Βροῦτον, τοῦ ὁποίου ἐν Φαρσάλῳ εἶχε σώσει τὴν ζωὴν, ἀνυψώσαντα τὸ ξίφος, ἀνέκραξε· «καὶ σὺ υἱὲ μου Βροῦτε!» καὶ καλύψας τὸ πρόσωπον διὰ τῆς τηβέννου κατέπεσε μέγας μεγαλωστὶ πρὸ τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Πομπηίου, φέρων ἐπὶ τοῦ σώματος 23 πληγὰς (15 *Μαρτίου*, 43 π.Χ.).

(1) Ἡ σύγκλητος ἐψήφισεν ἐπὶ τῇ νίκῃ ταύτῃ πεντηκονθήμερον εὐχαιριστήριον θυσίαν εἰς τοὺς θεοὺς καὶ παρέσχεν εἰς τὸν νικητὴν τὸ δικαίωμα νὰ φορῇ διηνεκῶς τὸν πορφυροῦν μανδύαν τῶν θριαμβευτῶν, νὰ περιβάλλεται τὸν ἐκ δάφνης στέφανον καὶ νὰ φέρῃ τὰ ὑψηλὰ ἐρυθρὰ πέδιλα τῶν ἀρχαίων τῆς Ἀλβας βασιλέων. Μετὰ τὴν ἐν Θάψῳ μάχην ἀνεκηρύχθη ἡμίθεος, ἥδη δὲ ἀπεθεώθη τελείως καὶ ὁ ἀνδριάς αὐτοῦ ἰδρυθῆ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Κυρίνου, φέρων τὴν ἐπιγραφὴν *θεῷ ἀνικῆτῳ* (Deo invicto). Ἐτερον ἄγαλμα αὐτοῦ καθιερώθη εἰς τὸ Καπιτώλιον παρὰ τὰ τῶν ἀρχαίων βασιλέων τῆς Ρώμης, καθιερώθη δ' εἰς αὐτὸν καὶ ἴδιος σύλλογος ἱερέων, *Ἰουλίων κληθέντων*. Ἐπεκλήθη *ἐλευθερωτῆς* (liberator) καὶ ἐψηφίσθη. Ἕνα δημοσίαι δαπάνη ἰδρυθῆ ναὸς τῆς ἐλευθερίας πρὸς τιμὴν αὐτοῦ. Τὸ δ' ὄνομα τοῦ αυτοκράτορος (imperator), ὅπερ ἦτο προσηγορικὸν τῶν στρατηγῶν, ὠρίσθη ὡς προσωνομία κληρονομική. Δι' ἀποφάσεως δὲ τοῦ δήμου ἐδωρήθη εἰς αὐτὸν καὶ οἰκία δημοσία ἐπὶ τοῦ Παλατινοῦ λόφου, ἀνεκηρύχθη ἰσόβιος δικτάτωρ καὶ προχειρίσθη ὕπατος ἐπὶ δεκαετίαν. Μὴ ἀρκουμένη δὲ ἡ σύγκλητος εἰς τὴν ἀποθέωσιν τοῦ Καίσαρος, παρέσχεν εἰς αὐτὸν καὶ τὴν ἐπίκλησιν πατρὸς τῆς πατρὶδος, ἐκήρυξεν ἑορτάσιμον τὴν ἡμέραν τῶν γενεθλίων του καὶ τὸν μῆνα, καθ' ὃν ἐγεννήθη, μετωνόμασεν *Ἰούλιον* ἀντὶ *Κυιντιλίου* (Guintilis). Διέταξε προσέτι καὶ τὴν ἀνδρῶσιν ἀνδριάντων τοῦ Καίσαρος ἐν πάσαις ταῖς ἰσοπολίταις καὶ τοῖς ναοῖς τῆς Ρώμης καὶ ἀνήγειρεν εἰς τιμὴν αὐτοῦ καὶ δεῦτερον ναόν, ἀφιερωμένον εἰς τὴν *Ὁμόνοιαν*. Ἀλλ' ἐξ ὄλων τούτων τῶν τιμῶν ἔλειπε μία, ἣτις ἦτο ἡ χορωνὶς ὄλων, ἔλειπεν ἡ προσωνομία τοῦ βασιλέως. Τέλος κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Λυκαίων (Lupercalia 15) 2 44 π.Χ) προσηνέχθη δημοσίαι ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Μάρκου Ἀντωνίου καὶ τὸ βασιλικὸν διάδημα, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἔτυχε τῆς ἐπιδοκιμασίας τοῦ παρισταμένου πλήθους, ὁ Καίσαρ ἀπέριψεν αὐτό.

§ 79. Μάρκος Ἀντώνιος καὶ Γάϊος Ὀκταβιανός.

Ὁ θάνατος τοῦ Καίσαρος ἐνέβαλεν εἰς μέγαν φόβον τοὺς τε συγ-
κλητικούς καὶ τὸν δῆμον, ὃν εἰς μάτην οἱ συνωμόται περιερχόμενοι
ἀνὰ δύο τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως μὲ τὰ ξίφη αἰμοσταγῆ καὶ φέροντες ἐπὶ
δόρατος φρύγιον πῖλον, ὡς τὸ σύμβολον τῆς ἐλευθερίας, προσέκλουν αὐ-
τὸν εἰς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας του, ἀλλ' οὗτος ἐδείχθη ἐντελῶς ἀ-
διάφορος, οἱ δὲ συνωμόται φοβηθέντες ἐκ τῆς βαθμηδὸν κατ' αὐτῶν
ἐξεγέρσεως κατέφυγον μετὰ στίφους μονομάχων εἰς τὸ Καπιτώλιον.
Ὁ δὲ ὑπατος Μάρκος Ἀντώνιος ἀναθρόρησας ἐκ τούτου καὶ συνεννοη-
θεὶς μετὰ τοῦ ὑπάρχου Λεπίδου διέταξε τὴν μεταστάθμισιν ἐνὸς
λεγεῶνος εἰς τὸ πεδῖον τοῦ Ἄρεως ἐκ νήσου τινὸς τοῦ Τιβέρως καὶ
συνεκάλεσε τὴν σύγκλητον εἰς συνέλευσιν ἐν τῷ Ἡσκυλίῳ λόφῳ,
κειμένῳ μακρὰν τοῦ Καπιτωλίου (17 Μαρτίου 43 π.Χ.). Συγχρόνως
κατέλαβε καὶ μετήνεγκεν εἰς τὸν οἶκόν του τὸν τε δημόσιον θησαυ-
ρόν, ἐξ 175000000 περίπου ἀρχαίων δραχμῶν, καὶ τὰ ἔγγραφα καὶ
τὸ ταμεῖον τοῦ Καίσαρος ἐκ 4000 ταλάντων. Ἡ δὲ σύγκλητος κατὰ
πρότασιν τοῦ Κικέρωνος ἔταμε μέσην τινὰ ὁδόν, καὶ οὔτε τὸν Καί-
σαρα ἐκήρυξε τύραννον, οὔτε τοῦ συνωμότας κατεδίκασεν ὡς φονεῖς,
ἀλλ' ἀπένειμε γενικὴν ἀμνηστίαν καὶ λήθην τοῦ παρελθόντος καὶ
ἐπεκύρωσεν διὰ τὰ ἐκ τῶν νόμων τοῦ Καίσαρος κεκτημένα δικαιώ-
ματα. Τὴν ἐπιούσαν συνῆλθεν ὁ δῆμος εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ ὁ Κικέρ-
ων δημηγορήσας λίαν εὐφραδῶς καὶ πάλιν περὶ ὁμοιοῖας καὶ εἰρήνης
συνεκίνησε τὰ πλήθη. Οἱ συνωμόται προσεκληθήσαν νὰ κατέλθωσιν
ἐκ τοῦ Καπιτωλίου καὶ πρὸς ἀσφάλειαν αὐτῶν αὐτὸς ὁ Ἀντώνιος καὶ
ὁ Λέπιδος ἔστειλαν ὡς ὁμήρους τοὺς ἰδίους υἱούς. Ἀλλ' ἀφ' οὗ ὁ Καίσαρ
δὲν εἶχε κηρυχθῆ τύραννος καὶ εἶχον γεῖναι ἔγκυρα τὰ ὑπ' αὐτοῦ πε-
πραγμένα, ἔπρεπε νὰ γείνη δεκτὴ καὶ ἡ διαθήκη του καὶ νὰ τελεσθῇ
δημοσίᾳ ἡ ταφὴ του. Ἄν' ὅτε κατὰ τὴν μεγαλοπρεπῆ κηδείαν αὐτοῦ
ὁ Ἀντώνιος διὰ λαμπροῦ ἐπικηδείου λόγου ἐξῆρε τὰς ἀρετάς, ὑπέμνησε
τὰς ἀγαθοεργίας, ἐπέδειξε τὸν διάτρητον καὶ καθημαχμένον χιτῶνα
καὶ τὸν νεκρὸν τοῦ Καίσαρος, φέροντα 23 πληγὰς, καὶ ὃν ἡ σύγκλητος
εἶχε κηρύξει ἱερὸν καὶ ἄσυλον καὶ πατέρα τῆς πατρίδος, καὶ ἀνέ-
γνωσε τὴν διαθήκην αὐτοῦ, τότε ὁ λαὸς ἐπυρπόλησε τὸ βουλευτή-
ριον καὶ ἐφώρμησε μανιώδης κατὰ τῶν συνωμοτῶν, ἵνα κατασπα-
ράξῃ αὐτούς, ἀλλὰ πάντες προλαβόντες διεσώθησαν διὰ τῆς φυγῆς.

Διὰ τῆς διαθήκης του ὁ Καίσαρ γενικὸν μὲν κληρονόμον καὶ θετὸν υἱὸν του καθίστα τὸν ἀνεψιὸν του Γάϊον Ὀκταβιανόν, τοὺς δὲ πέραν τοῦ Τιβέρεως κήπους του ἐδώρει εἰς τὸν δῆμον, εἰς ἕκαστον δὲ Ῥωμαῖον πολίτην ἐδώρει 75 ἀρχαίας δραχμάς. Ὁ ὕπατος Μάρκος Ἀντώνιος συγκεντρώσας ἤδη εἰς χεῖρας αὐτοῦ πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν ἀπέβη πικροδύναμος, ἀλλ' ἐμπόδιον τῶν φιλοδόξων αὐτοῦ σκοπῶν ἠγεῖρετο ἔνθεν μὲν ὁ Λεπίδος, ἀνὴρ μυριόπλουτος, ἐτέρωθεν δὲ ὁ νεκρὸς Γάϊος Ὀκταβιανὸς ἐπανελθὼν εἰς Ῥώμην ἐκ τῆς Ἀπολλωνίας, ὅπου διετέλει σπουδάζων τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Ἐκεῖ διατρίβων ἔλαβε τὸ δεινὸν ἄγγελμα τοῦ θανάτου τοῦ θεοῦ του Καίσαρος καὶ ὅτι ἀνεκηρύσσεται θετὸς υἱὸς αὐτοῦ καὶ γενικὸς κληρονόμος. Οὕτω δὲ περιήρχετο εἰς αὐτὸν τὸ ὄνομα ἐκείνου καὶ ἡ κληρονομία, διὸ καὶ προσεπωνομάσθη **Καῖσαρ Ὀκταβιανός**. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀντώνιος ἤρνεϊτο νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτὸν τὴν χρηματικὴν περιουσίαν τοῦ Καίσαρος, ὁ Ὀκταβιανὸς ἐξεποίησε πάντα τὰ πατρικά του κτήματα καὶ διένειμεν εἰς τοὺς ἀπόρους πολίτας τὰ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος κληροδοτηθέντα. Διὰ τῆς μεγαλόφρονος ταύτης γενναιοδωρίας προσεῖλκυσε τοῦ πλήθους τὴν εὐνοίαν καὶ ἔνεκα τῆς ἄκρας φιλαρχίας τοῦ Ἀντωνίου προσεῖλκυσε καὶ πολλοὺς τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ μάλιστα τὸν ῥήτορα Κικέρωνα.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Λεπίδος εἶχε μεταβῆ εἰς τὴν ἀνακτεθεισάν αὐτῷ ἐπαρχίαν τῆς Ἰβηρίας, ὁ δὲ Ἀντώνιος διὰ ψηφίσματος τοῦ δήμου παρὰ τὴν γνώμην τῆς συγκλήτου ἀνέλαβεν ἀντὶ τῆς Μακεδονίας τὴν ἤδη ὑπὸ τοῦ Δεκίμου Βρούτου κατεχομένην ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατίας, καὶ ἐπειδὴ ὁ Βρούτος ἠρνήθη νὰ ὑπακούσῃ εἰς τοῦ δήμου τὸ ψήφισμα, ὁ Ἀντώνιος ἐστράτευσε κατ' αὐτοῦ μετὰ πολυκρίθμου στρατοῦ. Ἄλλ' ἡ σύγκλητος ἐκήρυξε τὸν μὲν Δέκιμον Βρούτον ἄξιον ἐπαίνου, τὸν δὲ Ἀντώνιον ἐχθρὸν τῆς πατρίδος καὶ ἐπέμψε κατ' αὐτοῦ τοὺς δύο ὑπάτους, Πάνσαν καὶ Ἴρτιον, καὶ τὸν Ὀκταβιανόν ὡς ἀντιστρατήγον. Ὁ Ἀντώνιος ἐκ τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας μετέβη εἰς τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Πάδου Γαλατίαν καὶ ἀνέλαβε τὴν ἐκπολιόρκησιν τῆς Μουτίνης, ὅπου εἶχεν ἐγκλεισθῆ ὁ Δέκιμος Βρούτος. Συγκροτήσας δὲ μάχην πρὸς τὸν Ἀντώνιον ὁ Πάνσας κατὰ τὴν ἀπὸ Βονωνίας εἰς Μουτίνην ἄγουσαν ὁδὸν ὑπεχώρησε τῆς μάχης λαβὼν κέρριον τραῦμα, ἐξ οὗ καὶ μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν, ἀλλ' αἴφνης ἐπελθὼν ὁ συνύπατος αὐτοῦ Ἴρτιος κατετρόπωσε τὸν Ἀντώνιον. Δευτέρως δὲ μάχης συγκροτηθείσης ὑπ' αὐτὰ τὰ τεῖχη τῆς Μουτίνης, κατετροπώθη ὁ Ἀντώνιος καὶ μόλις

κατώρθωσε νὰ σωθῆ μετ' ὀλίγων ἰππέων καὶ κατέφυγε διὰ τῆς Τυρρη-
νίας εἰς τὴν Ναρθωνίτιν, τὴν δὲ φυγὴν αὐτοῦ διηυκόλουνεν ἐξ ὑστερο-
βουλίας ὁ Ὀκταβιανὸς παρεμβαλὼν πλείστα προσκόμματα εἰς τὸν
Δέκιμον Βροῦτον, σπεύδοντα πρὸς καταδίωξιν αὐτοῦ. Ἐν τῇ μάχῃ
ταύτῃ ἔπεσε καὶ ὁ ὕπατος Ἰρτιος (43 π. X.).

§ 80. Δευτέρα τριαρχία. Προγραφαί. Ἡ ἐν Φι- λίπποις μάχη.

Ἡ σύγκλητος μετὰ τὴν ἐν Μουτινῇ ἦταν τοῦ Ἀντωνίου ἐπέ-
δειξε φανερῶς τὰς συμπαθείας αὐτῆς πρὸς τοὺς φονεῖς τοῦ Καίσαρος.
Καὶ εἰς μὲν τὸν Δέκιμον Βροῦτον ἀνέθηκε τὴν στρατηγίαν τῆς ὑπατι-
κῆς στρατίας πρὸς καταδίωξιν καὶ ἐξολόθρευσιν τοῦ Ἀντωνίου, τὸν
δὲ Γάϊον Κάσιον ἀνεγνώρισεν ὡς διοικητὴν τῆς Συρίας, εἰς δὲ τὸν
Σέξτον Πομπήιον ἐχορήγησε τὴν ναυαρχίαν. Ἐνεκα τούτων ὁ Ὀκτα-
βιανὸς ἀπεφάσισεν ὀριστικῶς νὰ συμφιλιωθῆ μετὰ τοῦ Ἀντωνίου, ἐπειδὴ
τάχιστα ἐπέισθη, ὅτι οὐδὲν ἠδύνατο νὰ προσδοκᾷ ἐκ τῆς συγκλήτου.
Ὁ Ἀντώνιος φθάσας ἀσφαλῶς εἰς Ναρθωνίτιν τῆς Τυρρηνίας κατὰ πρῶ-
τον μὲν ἐκάλεσεν ὑπὸ τὰ ὄπλα τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς δούλους καὶ ἀπε-
τέλεσεν ἐξ αὐτῶν ἰκανὴν στρατιάν, ἔπειτα ἀνεπίστως προσεκόμιτε
πρὸς αὐτὸν καὶ τρεῖς λεγεῶνας ὁ πραιτωρ Βάσπος καὶ ἠνώθη μετ' αὐ-
τοῦ καὶ ὁ ὑπαρχος Λέπιδος, ὅστις εἶχεν ὑφ' ἑαυτὸν ἑπτὰ λεγεῶνας.
Ἐκπρύχθησαν δ' ὑπὲρ τοῦ Ἀντωνίου καὶ ὁ διοικητὴς τῆς πέραν τῶν
Ἄλπεων Γαλατίας Πλάγκος καὶ καὶ ὁ τῆς ἐκτὸς Ἰβηρίας Ἀσίσιος
Πολλίων, ὥστε ὁ φυγὰς Ἀντώνιος εὗρέθη ἐν βραχεὶ ἡγούμενος 23 λε-
γεῶνων. Ὁ δὲ Ὀκταβιανὸς μαθὼν, ὅτι ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Κάσιος
προσεκλήθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, προκατέλαβεν αὐτοὺς φθάσας εἰς
Ῥώμην μετὰ ὀκτὼ λεγεῶνων καὶ ἐξηνάγκασε τὴν σύγκλητον νὰ ὑπο-
χωρήσῃ εἰς ὅλα αὐτοῦ τὰ αἰτήματα, καταλαβὼν δὲ καὶ τὸ δημό-
σιον ταμεῖον διένειμε δωρεὰς εἰς τοὺς στρατιώτας καὶ εἰς τὸν ὄχλον.
Κατὰ δὲ τὰς ἀρχαιρεσίας, καίπερ ἄγων μόλις το εἰκοστὸν ἔτος τῆς
ἡλικίας, ἐξελέγη ὕπατος αὐτὸς καὶ ὁ συγγενὴς του Κόιντος Πεδίος
(43 π. X.). Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ὡς ὕπατος ἐπεδίωξε καὶ ἐπέτυχε
τὴν ἐπικύρωσιν τῆς υἰοθετήσεώς του ὑπὸ τοῦ Καίσαρος διὰ τοῦ φρα-
τρικοῦ νόμου (lex curiata), ἔπειτα διὰ τοῦ συνυπάτου Πεδίου
ἐπρότεινε καὶ ἐπέτυχε τὴν ἀνάκλησιν τῆς προγραφῆς τοῦ Ἀντωνίου.

καὶ Λεπίδου. Μετ' ὀλίγον οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες συνηθόντες ἐν τινι νη-
 σιδίῳ πησίον τῆς Βονωνίας συνέστησαν τὴν δευτέραν τριαρχίαν
 καὶ διενεμήθησαν πρὸς ἀλλήλους τὰς ἐπαρχίας τῆς Δύσεως. Καὶ ὁ
 μὲν Ὀκταβιανὸς ἔλαβε τὴν Ἀφρικὴν, τὴν Νομαδικὴν, τὴν Σικελίαν
 καὶ τὴν Σαρδίαν, ὁ δὲ Λέπιδος τὰς δύο Ἰβηρίας καὶ τὴν Νορβωνίτιν,
 ὁ δὲ Μάρκος Ἀντώνιος τὰς δύο Γαλατίας Ἡ Ἀνατολή, ἐπειδὴ
 κατεῖχετο ὑπὸ τοῦ Βρούτου καὶ τοῦ Κασσίου, ἔμεινεν ἀδιανέμητος,
 ὡς καὶ ἡ Ἰταλία. Καὶ ὁ μὲν Ὀκταβιανὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος ἀνέλαβον
 νὰ πολεμήσωσι τὸν Βρούτον καὶ Κάσσιον, ὁ δὲ Λέπιδος ἔμελλε νὰ
 φρουρῇ τὰ συμφέροντα τῆς τριαρχίας διαμένων ἐν Ῥώμῃ περιβεβλημέ-
 νος τὴν ὑπατείαν. Οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες εἶχον συγκεντρώσει ὑφ' ἑαυτοῦς
 43 λεγεῶνας, ὑπεσχέθησαν δὲ καὶ εἰς ἕκαστον τῶν στρατιωτῶν ἀμοι-
 βὴν 5000 δραχμῶν μετὰ τὸ πέρασ τοῦ πολέμου καὶ τὴν ἀπονομὴν τῶν
 γαιῶν 18 ἰταλικῶν πόλεων. Πρὸς μείζονα δ' ἐδραΐωσιν τῆς φιλίας των
 ὁ Ὀκταβιανὸς ἔλαβε σύζυγον τὴν προγονὴν τοῦ Ἀντωνίου, Κλωδίαν,
 θυγατέρα τοῦ Κλωδίου καὶ τῆς συζύγου τοῦ Ἀντωνίου Φουλβίας.
 Οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες εἰσήλθον εἰς Ῥώμην κατὰ τρεῖς χωριστὰς ἡμέ-
 ρας, ἕκαστος περιστοιχιζόμενος ὑφ' ἑνὸς λεγεῶνος καὶ τοῦ ἰδίου πραι-
 τωρικοῦ λόχου. Πρὸς ἐξασφάλισιν δὲ τῆς ἀρπαγείσης, ἐξουσίας καὶ
 πρὸς συλλογὴν χρημάτων, ὅπως ἐπαρκῶσιν εἰς τὰς δαπάνας, προσέ-
 φυγον ἀμέσως εἰς προγραφὰς καὶ φρικαλέας σφαγὰς, μὴ φεισθέντες
 μήτε συγγενῶν μήτε φίλων. Ἐν βραχείῃ δ' ἐφρονεύθησαν 300 συγκλη-
 τικοὶ καὶ 2000 ἵππεις, ἐν οἷς καὶ ὁ ῥήτωρ Κικέρων. Πᾶς μὲν ἐλεύθερος
 πολίτης κομίζων κεφαλὴν ἐκ τῶν προεγγραμμένων ἐλάμβανεν ὡς ἀμδι-
 βὴν δι' ἑκάστην 25000 δραχμῶν, πᾶς δὲ δούλος 10000 μετὰ τῆς ἐλευ-
 θερίας καὶ τοῦ τίτλου τοῦ πολίτου. Ὁ δῆμος ἐκπληκτος καὶ ἐνεὸς παρε-
 χώρησε διὰ ψηφίσματος τὴν ἀρπαγείσαν ἀρχὴν καὶ οὗτοι ἔλαβον τὴν
 ἐπίσημον προσωνομίαν τριῶν ἀνδρῶν χειροτονηθέντων τοῦ ἀρμόσαι
 καὶ διορθῶσαι τὰ κοινὰ (*tres viri reipublicae constituendae
 corrigeadaeque*). Μετὰ τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ ἦτο συνηνωμένη
 καὶ ἡ ὑπατικὴ ἐξουσία (*consulari imperio*). Οὕτω λοιπὸν οἱ
 τρεῖς οὗτοι ἄνδρες ἀνέλαβον καὶ τὴν ὑπατικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ πενταε-
 τίαν μετὰ τοῦ δικαίωματος νὰ διαθέτωσι κατὰ τὸ δοκοῦν κατὰ τὸ
 χρονικὸν τοῦτο διάστημα πάντα τὰ ἀξιώματα. Τὰ διατάγματα τῶν
 ἔπρεπε νὰ ἔχωσιν ἰσχὴν νόμου καὶ χωρὶς νὰ ὑπόκεινται εἰς τὴν ὑπο-
 χρέωσιν νὰ ὑποβάλλωνται εἰς τὴν ἐπικύρωσιν τῆς συγκλήτου ἢ τοῦ

δήμου. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος εἶχον στρατολογη-
σαι ἐν Ἑλλάδι 20 λεγεῶνας. Οἱ Ἀθηναῖοι ὑπεδέχθησαν αὐτοὺς μετὰ
μεγάλων τιμῶν καὶ ἰδρυσαν πρὸς τιμὴν αὐτῶν δύο χαλκοῦς ἀνδριάν-
τας παρὰ τοὺς τοῦ Ἀρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος. Ἄνευ δυσχε-
ρείας ὁ Βροῦτος καθυπέταξε τὴν Μακεδονίαν, τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ τὴν
Ἑλλάδα, ἐνίκησε δὲ καὶ τὸν κατ' αὐτοῦ ἐπελθόντα Γάϊον Ἀντωνίου
ἐν Ἀπολλωνίᾳ καὶ ἐζώγησεν αὐτόν.

Μετὰ τὰς ἐν Ῥώμῃ διαδραματισθείσας φρικαλέας σφαγὰς ὁ Ὀκτα-
βιανὸς καὶ ὁ Ἀντωνίος ἐπῆλθον κατὰ τῶν δημοκρατικῶν καὶ ἐστρα-
τοπέδευσαν ἀπέναντι αὐτῶν παρὰ τὴν πόλιν Φιλίππους, ὁ μὲν Ἀν-
τωνίος ἔχων ἀντιμέτωπον τὸ στρατόπεδον τοῦ Κασσίου, ὁ δὲ Ὀκτα-
βιανὸς τὸ τοῦ Βρούτου. Αἱ δύο στρατιαὶ ἦσαν σχεδὸν ἰσάριθμοι,
ἀλλ' οἱ δημοκρατικοὶ ὑπερεῖχον κατὰ θάλασσαν καὶ ἠδύναντο νὰ
ἀποκλείσωσι τοὺς πολεμίους, ὥστε οὗτοι νὰ καταστραφῶσιν ἐκ τῆς
σιτοδείας. Ὅθεν τὸ συμφέρον τοῦ Ἀντωνίου καὶ τοῦ Ὀκταβιανοῦ
ἀπῆται νὰ ἐπισπεύσωσι τὴν μάχην καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ
Ἀντωνίος ἐπέδωκε εἰς τὴν ἐκκαφεὴν τάφρου καὶ εἰς τὴν κατασκευὴν
ὀχυρωμάτων, ὅπως προκαλέσῃ εἰς μάχην τὸν Κάσσιον, καὶ τὸ στρατή-
γημα ἐπέτυχε. Καὶ ἐν ᾧ ὁ Κάσσιος περιεχρακοῦτο ἐν τῷ στρατο-
πέδῳ, ὅπως παρακωλύσῃ τὴν προχώρησιν τοῦ Ἀντωνίου, ὁ Ἀντώ-
νιος ἐπιχειροῦν ἔφοδον κατ' αὐτοῦ καὶ φθάσας μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ
λόφου κυριεύει τὸ στρατόπεδον τοῦ Κασσίου. Οἱ περὶ τὸν Κάσσιον
τρέπονται εἰς ἄτακτον φυγὴν, αὐτὸς δὲ καταφυγὼν εἰς παρακείμενον
ὑψωμα καὶ ἰδὼν σῶμα ἰππέων ἐπελαῦνον πρὸς αὐτόν ὑπὸ τὸν Βροῦ-
τον, ὅστις νικητὴς ἤδη ἔσπευδε πρὸς βοήθειάν του, καὶ ἐκλαβὼν αὐτό
ὡς ἐχθρικόν, φοβούμενος μὴ ζωγηθῆ, διέταξε τὸν ἀπελεύθερον αὐτοῦ
Πίνδαρον νὰ φονεύῃ αὐτόν (42 π. Χ.). Ἐτέρωθεν ὁμοίως ὁ Βροῦτος
ἐνίκησε καὶ ἐκυρίευσεν τὸ στρατόπεδον τοῦ Ὀκταβιανοῦ, ὁ δὲ στόλος
τῶν δημοκρατικῶν ἐζώγησε δύο λεγεῶνας τῶν Καισαριανῶν, ἐνῆ
διέ-
πλεον τὸ Ἴόνιον πέλαγος. Καὶ πάλιν πᾶσα ἀναβολὴ τοῦ ἀγῶνος συνέ-
φερον εἰς τὸν Βροῦτον, ἀλλὰ μὴ δυνάμενος νὰ παρακωλύσῃ τὴν αὐ-
τομολῆσιν καὶ τὴν διασπορὰν τῆς στρατιᾶς του ἐπέσπευσε τὴν μάχην
καὶ μετὰ 20 ἡμέρας ἀπὸ τῆς πρώτης μάχης ἐπῆλθε κατὰ τῶν πολε-
μιῶν. Ἡ νίκη ἐκλινεν ἤδη ὑπὲρ τοῦ Βρούτου, ἀλλ' ἐπελθόντος ἐγκαίρως
τοῦ Ἀντωνίου, ὁ Βροῦτος ἠττήθη καὶ μετὰ τεσσάρων λεγεῶνων προσέ-
φυγεν εἰς τὰ πρὸς βορρᾶν τῶν Φιλίππων ὑψώματα. Θελήσας δὲ νὰ

ἐκβιάσῃ τὰς ὑπὸ τῶν πολεμίων κατεχομένους ἐξόδους ἐγκατελείψθη ὑπὸ τῶν ἤδη δειλιχσάντων στρατιωτῶν του καὶ ἀποβαλὼν πᾶσαν περὶ τοῦ μέλλοντος ἐλπίδα διέταξε τὸν ἀπελεύθερον αὐτοῦ Πίνδακρον νὰ φρονεῖσῃ αὐτόν (1). Μετὰ τὴν μάχην 14000 τῆς δημοκρατικῆς στρατιᾶς παρεδόθησαν εἰς τοὺς νικητὰς, οἱ δὲ λοιποὶ τῶν ἐπιζησάντων κατέφυγον εἰς Σικελίαν πρὸς τὸν Σέξτον Πομπήιον.

§ 81. Περουσιανὸς πόλεμος. Καταπολέμησις τοῦ Σέξτου Πομπήιου.

Μετὰ τὴν ἐν Φιλίπποις νίκην, ὁ μὲν Ὀκταβιανὸς ἐπέστρεψεν εἰς Ῥώμην, ἵνα ἀπονείμῃ εἰς τοὺς στρατιώτας του τὰς ὑποσχεθείσας ἀμοιβὰς καὶ καταπολεμήσῃ τὸν Σέξτον Πομπήιον, ὁ δὲ Ἀντώνιος ἀπῆλθεν εἰς Ἀσίαν, ἵνα τιμωρήσῃ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Κασσίου καὶ Βρούτου καὶ συλλέξῃ χρήματα διὰ τὸν στρατόν του. Ἐν Ἐρέσῳ διατριβὼν ὁ Ἀντώνιος ἐπέβαλε βικρυτάτην φορολογίαν εἰς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ, ὅπως ἐντὸς δύο ἐτῶν πληρώσωσι φόρους ἐννεαετίας ὄλης, ἂν καὶ πρὸ μικροῦ εἶχον πληρώσει 200000 ταλάντων εἰς τὸν Κάσσιον. Ἐν Γαρσῷ δὲ τῆς Κιλικίας εὐρισκόμενος ὁ Ἀντώνιος προσεκάλεσε τὴν βασίλισσαν τῆς Αἰγύπτου Κλεοπάτραν, ἵνα δώσῃ λόγον διὰ τὰς πρὸς τὸν Κάσσιον παρασχεθείσας βοηθείας. Ἄλλ' αὕτη διὰ τῶν θεληγῆτρων καὶ τῆς ἐξόχου καλλονῆς τῆς συνήρπασεν αὐτόν. Ὁ Ἀντώνιος ἀφήσας ἤδη τὴν διοίκησιν τῆς Ἀσίας εἰς τοὺς ὑπάρχους αὐτοῦ, αὐτὸς μετὰ τῆς Κλεοπάτρας μετέβη εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἔνθα διῆλθε καθ' ὄλον τὸν χειμῶνα ζῶν ἀσώτως. Ἄλλ' ἐν ᾧ ὁ Ἀντώνιος κατηνῆλκε πολύτιμον χρόνον εἰς ἀναρμόστους ἔρωτας καὶ ἀκολασίας, λησμονῶν καὶ Ῥώμην καὶ Φουλβίαν καὶ Πάρθους, ἡ σύζυγος αὐτοῦ Φουλβία καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Λεύκιος Ἀντώνιος, ὕπατος τότε ὢν, ἐκήρυττον τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Ὀκταβιανοῦ. Καὶ ὁ μὲν Ὀκταβιανὸς

(1) Ἐν ᾧ δ' ἀπέθνησκεν ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν εἶπεν :

«ὦ Ζεῦ, μὴ λάθοι σε τῶν δ' ὅς' αἴτιος κακῶν».

Μετ' ἄκρας δὲ μεμφιμοιρίας εἶπε καὶ τὸ ἐξῆς Ἡράκλειον

«ὦ τλήμον ἀρετῆ, λόγος ἄρ' ἦσθ' ἐγὼ δέ σε
ὡς ἔργον ἦσκουν· σὺ δ' ἄρ' ἐδούλευες τύχη».

Καὶ ὁ μὲν Ἀντώνιος οἰκτείρας τὸν νεκρὸν ἔρριψεν ἐπ' αὐτοῦ τὴν χλαμίδα του, ὁ δὲ Ὀκταβιανὸς διέταξε νὰ ἀποκόψωσι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ καὶ ἀπέστειλεν αὐτὴν εἰς Ῥώμην, ἵνα ἐκτεθῇ ὑπὸ τὸν ἀνδριάντα τοῦ Καίσαρος.

εἶχε συγκεντρώσει 10 μόνον λεγεῶνας, ἀλλ' ἐκ παλαιμύχων ἀνδρῶν, ὁ δὲ Λεύκιος Ἀντώνιος εἶχε συγκεντρώσει ἐν Πραϊνέστῳ τῆς Λατίνης 17 λεγεῶνας, ἀλλ' ἐκ νεοσυλλέκτων ἀνδρῶν, μεθ' ὧν εἰσέβαλεν εἰς Ῥώμην καὶ ἐχειρετίσθη ὡς αὐτοκράτωρ (imperator). Ἀλλὰ μόλις ἐνεφανίσθη ὁ στρατηγὸς τοῦ Ὀκταβιανοῦ Ἀγρίππας, ὁ Λεύκιος Ἀντώνιος ἐκ τῆς Ῥώμης κατέφυγε καὶ ἐνεκλείσθη εἰς τὴν πόλιν Περουσίαν, ἐξ ἧς καὶ ὁ πόλεμος ἐπωνομάσθη Περουσιανός. Ὁ Λεύκιος Ἀντώνιος στενοχωρηθεὶς ὑπὸ τοῦ λιμοῦ ἠναγκάσθη μετὰ μακρὰν πολιορκίαν νὰ παραδοθῆ. Καὶ ἡ μὲν πόλις μετὰ τὴν λαφυραγωγίαν ἐπυρπολήθη, ὁ δὲ Ὀκταβιανὸς ἐκ συνέσεως ἐφείσθη τοῦ Λευκίου Ἀντωνίου, χάριν τοῦ ἀδελφοῦ του, ὡς καὶ τῶν στρατιωτῶν, ἀλλὰ 400 περίπου συγκλητικοὶ καὶ ἵππεις ἀχθέντες εἰς Ῥώμην ἐσφάγησαν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ ἀφιερωμένου εἰς τὸν Καίσαρα. Ἐνεκκ τούτων ὁ Μάρκος Ἀντώνιος ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἰταλίαν.

Μετὰ ταῦτα ἐπῆλθε νέα συνδικλαγῆ καὶ διανομὴ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς νέας ταύτης συμφιλίωσης ὁ Ἀντώνιος ἔλαβε σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ὀκταβιανοῦ, Ὀκταβίαν, ἀπὸ τῆς θανούσης Φουλβίας. Καὶ ὁ μὲν Μάρκος Ἀντώνιος ἔλαβε τὴν Ἀνατολὴν μέχρι τοῦ Ἀδρίου καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Ἀσίαν πρὸς καταπολέμησιν τῶν Πάρθων, ὁ δὲ Λέπιδος ἔλαβε τὴν Ἀφρικὴν καὶ ὁ Ὀκταβιανὸς ἔλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Δύσεως καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ καταπολεμήτῃ τὸν Σέξτον Πομπήιον (39 π.Χ.). Ὁ Ὀκταβιανὸς ἐνισχυθεὶς καὶ ὑπὸ μοίρας τοῦ στόλου τοῦ Ἀντωνίου ἐξ 120 νεῶν κατεναυμάχησε διὰ τοῦ ναυάρχου Ἀγρίππα τὸν Σέξτον, ὅστις κταφυγὼν εἰς τὴν Μίλητον ἐδολοφονήθη βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου (35 π.Χ.). Ἐπειτα διενεχθεὶς καὶ πρὸς τὸν Λέπιδον ἀφῆρσεν ἀπ' αὐτοῦ τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἐπέστρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ φέρῃ μόνον τὸ τοῦ ἀρχιερέως ἀξίωμα μέχρι θανάτου. Οὕτω δὲ τὸ δλον Ῥωμαϊκὸν κράτος περιῆλθεν ὑπὸ τὴν διαρχίαν τοῦ Ἀντωνίου καὶ τοῦ Ὀκταβιανοῦ.

§ 82. Ἡ ἐν Ἀκτίῳ ἦττα τοῦ Ἀντωνίου καὶ θάνατος αὐτοῦ.

Μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς τριαρχίας ἀποχώρησιν τοῦ Λεπίδου ὁ Ὀκταβιανὸς εὐρέθη ἡγούμενος 45 λεγεῶνων, ἦτοι 25000 πεζῶν ὀπλιτῶν, 37000 ψιλῶν καὶ 600 νεῶν. Ἀλλ' ὁ στρατὸς μὴ ἀξιώθεις τῶν ὑπεσχημένων ἀμοιβῶν ἦτο ἔτοιμος νὰ στασιάσῃ, ὁ Ὀκταβιανὸς ὁμῶς κα-

τώρθωσε να προλάβη τὴν στάσιν δούς εἰς ἕκαστον στρατιώτην 500 ἀρχαίας δραχμάς. Ἐπιστρέψας εἰς Ῥώμην, διεκήρυξεν ὁ Ὀκταβιανὸς ὅτι μετὰ τὴν καταπολέμησιν τῶν Πάρθων ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου θὰ καταθέσωσιν ἀμρότεροι τὴν ἐξουσίαν. Ὄθεν ὁ δῆμος ἀνεκήρυξεν αὐτὸν εὐεργέτην, ἐδώρησε δημόσιον οἶκον καὶ ἐχορήγησε τὴν δημαρχικὴν ἀσυλίαν. Ἐν ᾧ δ' ὁ Ὀκταβιανὸς προσεῖλκεν οὕτω τοῦ πλήθους τὴν εὐνοίαν, ὁ Ἀντώνιος ἐτέρωθεν διαχειμάλζων ἐν Ἀθήναις κατηνάλισκε τὸν χρόνον ἐν τρυφηλῇ ἀπραγμοσύνῃ. Ἐν τούτοις οἱ ὑπαρχοὶ αὐτοῦ νικήσαντες τοὺς Πάρθους ἐξεδίωξαν αὐτοὺς πέραν τοῦ Εὐφράτου καὶ ἠλευθέρωσαν πᾶσαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν (1).

Ἐξ Ἀθηνῶν ὁ Ἀντώνιος ἐπλευσεν εἰς Συρίαν, ὅπως διανεμηθῆ μετὰ τῶν ὑπάρχων του τὰς δάφνας τῶν νικῶν αὐτῶν. Ἐνταῦθα μετὰ πολλὰς ἀτυχίας, ὡς ὑπέστη ἐν τῷ πολέμῳ, κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ καθυποτάξῃ τὸ βασίλειον τῆς Ἀρμενίας. Ἦδη ὁ Ἀντώνιος δεσμευθεὶς ὅλως ὑπὲρ τῶν θελγῆτρων τῆς Κλεοπάτρας καὶ πέμψας τὸ διαζύγιον εἰς τὴν ἐνάρετον σύζυγον ἑαυτοῦ, Ὀκταβίαν, διένειμε τὰς χώρας τῆς Ἀσίας εἰς τοὺς υἱοὺς ἐκείνης. Καὶ εἰς μὲν τὴν Κλεοπάτραν καὶ τὸν πρωτότοκον υἱὸν τῆς, Πολεμακίον Καισαρίωνα, ὃν ἀνεγνώρισεν ἐπισήμως ὡς υἱὸν τοῦ Ἰουλίου Καισαρος, ἐδώρησε τὴν Αἴγυπτον, τὴν Κοίλην Συρίαν, τὴν Κιλικίαν μετὰ τῆς Κύπρου καὶ τὴν Κρήτην μετὰ τῆς Κυρηναϊκῆς. Εἰς δὲ τοὺς δύο ἐκ τῆς Κλεοπάτρας υἱοὺς αὐτοῦ παρεχώρησεν εἰς μὲν τὸν Φιλάδελφον τὸ βασίλειον τῆς Συρίας καὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, εἰς δὲ τὸν Ἀλέξανδρον τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὰς πέραν τοῦ Εὐφράτου χώρας (32 π.Χ.). Ἐνεκα τούτων ἡ σύγκλητος ἀφῆρσεν ἀπ' αὐτοῦ τὴν ὑπατείαν, καθῆρσε τῆς ἀρχῆς καὶ διὰ τὴν ἀποφύγη τὴν ὀνομασίαν ἐμφυλίου πολέμου, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον οὐχὶ κατὰ τοῦ Ἀντωνίου, ἀλλὰ κατὰ τῆς Κλεοπάτρας, ὡς σφετερισθείσης ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας. Αἱ δύο ἀντίπαλοι στρατιαὶ εὐρέθησαν ἀντιμέτωποι κατὰ τὰς ἀντικειμένας ἀκτὰς τοῦ Ἀρβρακικοῦ κόλπου, ἡ μὲν τοῦ Ὀκταβιανοῦ ἐξ 80000 πεζῶν καὶ 12000 ἵππων ἐπὶ τῆς ἡπειρωτικῆς παραλίας, ἡ δὲ τοῦ Ἀντωνίου ἐξ 100000

(1) Τὰς νίκας αὐτὰς ὁ Ἀντώνιος ἐώρασεν ἐν Ἀθήναις διὰ δημοσίων ἀγώνων, καθ' οὓς παρέστη ἐνδεδυμένος ὡς Ἡρακλῆς. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, ἀφοῦ ἐξήντησαν πᾶσαν ἐξευτελιστικὴν κολακείαν, ἐτέλεσαν καὶ τοὺς μυστικούς αὐτοῦ γάμους μετὰ τῆς Ἀθηναῖς, ἀλλ' ὑπεχρεώθησαν νὰ πληρώσωσι χίλια τάλαντα ὡς προῖκα διὰ τὴν θείαν τοῦ Ἀντωνίου σύζυγον.

πεζῶν καὶ 12000 ἰππέων ἐπὶ τῆς ἀκαρνανικῆς παρὰ τὸ Ἄκτιον, πρὸ αὐτῶν δ' ἐναυλόχουν καὶ οἱ δύο στόλοι, ὁ μὲν τοῦ Ἀντωνίου ἐκ 500 νεῶν παρὰ τὸν εἰσπλουν τοῦ κόλπου, ὁ δὲ τοῦ Ὀκταβιανοῦ ἐκ 250 νεῶν εἰς ἀπόστασιν 1 $\frac{1}{2}$ χιλιομέτρον ἀπὸ τοῦ στόλου τοῦ ἀντιπάλου (27 βρίου 31 π. X.). Ἡ ναυμαχία ἀρξάμενη περὶ τὴν μεσημβρίαν ἔμενεν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀκριτος, ὅτ' αἰφνης ἡ Κλεοπάτρα μεθ' ἐξήκοντα νεῶν δίδει τὸ σημεῖον τῆς φυγῆς, ὁ δ' Ἀντώνιος παρηκολούθησε τὴν φυγομαχίησασιν Κλεοπάτραν. Μετ' ὀλίγον παρεδόθη καὶ ὁ στόλος αὐτοῦ εἰς τὸν Ὀκταβιανόν, ὡς καὶ ὁ ἐν τῇ ζηρᾷ διατελῶν στρατὸς τὴν ἐβδόμην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ναυμαχίας. Πρὸς τοὺς ἡττημένους προσηνέχθη ἐπιεικῶς ὁ Ὀκταβιανός, ἐπὶ δὲ τῆς χώρας, ἔνθα εἶχε στρατοπεδεύσει, ἔκτισε πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ μεγάλου γεγονότος τὴν *Νικόπολιν* (νῦν *Πρέβεζαν*). Ἀνετίεσε δὲ καὶ τὰ Ἄκτια, τελούμενα ἀνὰ πᾶν πέμπτον ἔτος πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος. Διαχειμάσας δ' ἐν Σάμῳ καὶ διαρρυθμίσας τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀσίαν, ἐν ἔαρι τοῦ ἐπιόντος ἔτους ἐπῆλθε κατὰ τοῦ εἰς Αἴγυπτον φυγόντος Ἀντωνίου, ὅστις ἀπελπισθεὶς μετὰ τὴν αὐτομόλησιν τοῦ ἰππικοῦ καὶ τοῦ στόλου του πρὸς τὸν ἐπιφανέντα νικητὴν καὶ τὴν ἡτταν τοῦ πεζικοῦ μετὰ τὴν συναφθεῖσαν μάχην ἠὺτοκτόνησεν. Ἐπίσης ἠὺτοκτόνησε καὶ ἡ Κλεοπάτρα δηχθεῖσα ὑπὸ ὄψεως, καλουμένου ἀσπίδος, κομισθέντος εἰς αὐτὴν ἐντὸς ὀπωροφόρου κανίστρου.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ (30 π. X.—476 μ. X.)

ΤΡΙΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΤΜΗΜΑ Α'.

Ἐλευθεριάζουσα αὐτοκρατορία.

Αὐτοκράτορες ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Κλαυδίων (30 π. X.—69 μ. X.)

§ 83. Ὀκταβιανὸς Αὐγούστος (30 π. X.—14 μ. X.).

Διατάξας ὁ Ὀκταβιανὸς τὰ κατὰ τὴν Αἴγυπτον καὶ Ἀσίαν ἐπίστρεψε διὰ τῆς Ἑλλάδος εἰς Ῥώμην, ἔνθα ἐτέλεσε τρεῖς μεγαλοπρεπεῖς θριάμβους, ἓνα μὲν διὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἰλλυρίας καὶ Δαλ-

ματίας, ἕτερον διὰ τὴν ἐν Ἀκτίῳ νίκην καὶ τρίτον διὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Αἰγύπτου (29 π. X.). Μετὰ δὲ τὴν λήξιν τοῦ τριημέρου θριάμβου ὁ Ὀκταβιανὸς ἔκλεισε τὸν ναὸν τοῦ Ἰαννοῦ, ὅστις διετέλει ἠνεωγμένος ἀπὸ 205 ἐτῶν, ἐκήρυξε γενικὴν ἀμνηστίαν καὶ διένειμεν εἰς τοὺς ἀπόρους χρηματικὰς ἀμοιβάς. Ἀπὸ τοῦ 31 π. X. εἶχεν ἀναγορευθῆ ὑπατος καὶ ἐπὶ ὀκταετίαν διετήρησε τὴν ὑπατικὴν ἀρχήν, ἥτις παρείχεν εἰς αὐτὸν πᾶσαν τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν. Μετὰ δὲ τῆς ὑπατείας συνενώσας καὶ τὴν τιμητείαν καὶ προσλαβὼν ὡς συνύπατον καὶ τὸν Ἀγρίππαν ἐτέλεσεν ἐν ἔτει 28 π. X. τὰ δύο κυριώτατα ἔργα τοῦ τιμητοῦ, ἦτοι τὴν ἀπογραφὴν¹ καὶ τὴν σύνταξιν τοῦ καταλόγου τῶν συγκλητικῶν ἀπαλείψας ἀπ' αὐτοῦ τοὺς ἀναξίους. Ἐν ἔτει 27 ἡ σύγκλητος ἀνεκήρυξε τὸν Ὀκταβιανὸν αὐτοκράτορα (imperator)², διὰ τοῦ ἀξιώματος τούτου παρείχето εἰς αὐτὸν ἡ ἀνωτάτη ἐξουσία τῶν τε κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν δυνάμεων. Ἐπειδὴ ἡ ἀρχὴ αὕτη συνεπῆγε καὶ τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν ἐπὶ πασῶν τῶν ἐπαρχιῶν, ἡ σύγκλητος διώρισεν αὐτὸν καὶ ἀνθύπατον³. Ἀπένειμε δὲ εἰς αὐτὸν καὶ τὴν προσωυμίαν τοῦ Αὐγούστου⁴, ἦτοι Σεβαστοῦ, τὸν δὲ ὄγδοον μῆνα Sextilim μετωνόμασεν Αὐγουστον, καθ' ὃν χρόνον εἶχε

(1) Κατὰ τὴν γενομένην ταύτην ἀπογραφὴν ὁ μὲν ἀριθμὸς τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν ἀνῆλθεν εἰς 4063000, ὁ δ' ἀριθμὸς τῶν συγκλητικῶν ἀπὸ 1000 περιορίσθη εἰς 600. Κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος τῶν τιμητῶν ὁ Ἀγρίππας κατέστησε τὸν συντιμητὴν πρόκριτον τῆς συγκλήτου (princeps senatus). Διὰ τοῦ ἀξιώματος τούτου παρείχето τὸ δικαίωμα εἰς τὸν Ὀκταβιανὸν νὰ ἐκφράζη πρῶτος γνώμην ἐπ' ὅλων τῶν ζητημάτων. Οὕτω δὲ ἡ σύγκλητος ἐλάμβανε θέσιν συνεδρίου συμβουλευτικοῦ, τὴν ὅποιαν θέσιν κατείχεν ἡ σύνοδος τῶν πατέρων ἐπὶ τῶν βασιλείων.

(2) Τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἡ σύγκλητος ἤθελε νὰ ἀπονεύμῃ ἰσοβίως εἰς τὸν Ὀκταβιανόν, ἀλλ' οὗτος ἀπεδέχθη αὐτὸ μόνον ἐπὶ μίαν δεκαετίαν.

(3) Ἐπειδὴ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνθυπάτου ἐθεωρήθη ὡς μέγα βῆρος διὰ τὸν Ὀκταβιανόν, ἀπεφασίσθη νὰ συμμερισθῆ αὐτὸ μετὰ τῆς συγκλήτου. Οὕτω δὲ τὰς μὲν μᾶλλον ταραχώδεις καὶ ὑπὸ βαρβάρων ἀπειλουμένας ἐπαρχίας ἀνέλαβε νὰ διοικῆ αὐτὸς ὁ Ὀκταβιανός, ἦτοι τὰς δύο Γαλατίας, τὴν ἐντὸς τοῦ Ἰθῆρος Ἴσπανίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, τῶν δ' ἄλλων ἐπαρχιῶν τὴν διοίκησιν ἀφῆκεν εἰς τὴν σύγκλητον. Οὕτω δὲ αἱ ἐπαρχίαι εἶχον διπλὴν διοίκησιν, στρατιωτικὴν μὲν αἱ καισαρικαί, πολιτικὴν δὲ αἱ συγκλητικαί, ἡ δὲ στρατιωτικὴ διοίκησις τούτων ἐμελλε νὰ διεξάγῃται ὑπὸ ὑπάρχων τοῦ Αὐγούστου (legati) καὶ οὐχὶ ὑπὸ τῶν ἀνθυπάτων τῆς συγκλήτου.

(4) Ὅτις ἀπέδιδετο μόνον εἰς τοὺς θεοὺς καὶ εἰς τοὺς ἱεροὺς χώρους.

προσαρτήσῃ εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος τὴν Αἴγυπτον. Ἐν ἔτει 23 π. Χ. ὁ Ὀκταβιανὸς ἀποθέμενος τὴν ὑπατείαν ἔλαβε παρὰ τῆς συγκλήτου διὰ βίου τὸ δημαρχικὸν ἀξίωμα, (tribunicia potestas)¹.

Ἐν ἔτει 23 π. Χ. ὁ Αὐγούστος ἀποδημήσας τῆς Ῥώμης μετέβη εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ παρέσχεν εἰς τοὺς κατοίκους διὰ συνετῶν μέτρων ἀνακούφισιν τῶν δεινῶν των, τὰ ὅποια εἶχον ὑποστῆ κατὰ τοὺς τελευταίους πολέμους, δωρήσας εἰς αὐτοὺς τοὺς καθυστερουμένους φόρους καὶ μετριάσας αὐτοὺς διὰ τὸ μέλλον. Μετὰ τριετῆ ἀπουσίαν ἐπιστρέψας εἰς Ῥώμην εὗρε τὴν πόλιν δυσθυμοῦσαν, ἕνεκα τῶν συμφορῶν τοῦ λοιμοῦ, τῆς πλημμύρας καὶ τῆς σιτοδείας, αἵτινες ἐβασάνιζον αὐτήν. Ἡ σύγκλητος ἀπειλουμένη ὑπὸ τοῦ λαοῦ διώρισε τὸν Αὐγούστον δικτάτωρα καὶ τιμητὴν διὰ βίου, ἀλλ' ὁ Αὐγούστος δὲν ἀπέδεχθη τὰ κινδυνώδη ταῦτα ἀξιώματα, ἀλλὰ μόνον τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ σίτου. Οὕτως ὁ δημόσιος θησαυρὸς καὶ οἱ σιτοβολῶνες τῆς Αἰγύπτου ἐπειήρησαν θαυμασίως ἐπὶ τῆς σιτοδείας. Συγχρόως ἡ σύγκλητος διώρισε αὐτὸν τιμητὴν (censor) ὑπὸ τὸ ὄνομα «ἐπιμηλητῆς τῶν ἠθῶν» (magister morum). Ἐπωφελοῦμενος ἐκ τοῦ ἀξιώματος τούτου ἐξέδωκε διαφόρους εἰδικούς νόμους πρὸς βελτίωσιν τῶν ἠθῶν, τὰ ὅποια πρὸ πολλοῦ ἤρχισαν νὰ διασφθίρωνται, καὶ πρὸς περιορισμὸν τῆς πολυτελείας. Ἰδὼν δὲ καὶ τὴν ὀσημέραι προβαίνουσαν ἐλάττωσιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν διασθορὰν τῶν ἠθῶν, ἐμετῆμνησεν ὑπὲρ τῆς αὐξήσεως τῶν γάμων καὶ δι' εἰδικοῦ νόμου ἐπέβλεπε τὸν γάμον ὡς δημοσίαν ὑποχρέωσιν. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Λεπίδου ἔλαβε καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως (12 π. Χ.).

Ὁ Αὐγούστος πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ὀρίων τοῦ κράτους ἵδρυσε μόνιμα στρατόπεδα (castra stativa) καὶ μάλιστα παρὰ τὸν Ῥήνον, τὸν Δούναβιν καὶ τὸν Εὐφράτην, καθυπέταξε δὲ καὶ τοὺς Ἀστούριους καὶ τοὺς φιλοπολέμους Κανταβροὺς διὰ τοῦ Ἀγρίππα (25 π. Χ.). Διὰ δὲ τῶν προγόνων αὐτοῦ, Τιβερίου καὶ Δρούσου, υἱῶν τοῦ Τιβερίου Κλαυδίου Νέρωνος καὶ τῆς Λιβίας, ἣν ὁ Αὐγούστος ἔλαβε σύζυ-

(1) Ἐκτοτε κυρίως ἀρχεται ἡ ἐποχὴ τῆς ἐν τῇ Ῥώμῃ μοναρχίας. Ἀλλ' ὁ «Αὐγούστος» δὲν εἶνε οὔτε βασιλεὺς, οὔτε δικτάτωρ, οὔτε κἂν ὑπατος, ἀλλὰ πρόκριτος μὲν ἐν τῇ συγκλήτῳ, αὐτοκράτωρ δ' ἐν τῷ στρατῷ, δήμαρχος ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ ἀνθύπατος ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Ἡ δὲ νέα προσωνομία Αὐγούστος, ἀπηλλαγμένη πάσης μισητῆς ἀναμνήσεως, ἀνύψωσεν αὐτὸν ὑπὲρ πάντας τοὺς ἀνθρώπους.

γον ἀντί τῆς Σκριβωνίας, καθυπέταξε τὴν ὄρεινὴν χώραν τῶν Οὐϊνδελικῶν, Ῥαιτῶν καὶ Λιγύων. Ἐπίσης διὰ δύο νέων ἐκστρατειῶν ὁ μὲν Τιβέριος καθυπέταξε τὴν Παννονίαν (11 π. Χ.), ὁ δὲ γενναῖος Δροῦσος δι' ἐπανειλημμένων εὐδοκίμων ἐκστρατειῶν κατὰ τῶν Γερμανῶν ἤγαγε τὰ Ῥωμαϊκὰ ὄπλα μέχρι τοῦ Ἄλβιος ποταμοῦ. Ἀλλὰ κατὰ τὴν εἰς Ῥώμην ἐπιστροφήν του πεσὼν ἀπὸ τοῦ ἵππου ἐρονεύθη (9 π. Χ.). Ἄλλ' ὁ Οὐᾶρος, ἐντεταλμένος τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων, προεκάλεσεν ἕνεκα τῆς καταθλιπτικῆς αὐτοῦ διαγωγῆς τὴν ἀποστασίαν τῶν γερμανικῶν λαῶν ὑπὸ τὸν ἀνδρείον ἡγεμόνα τῶν Χερούσκων, Ἀρμίνιον. Οὗτος περικλείσας τὸν Οὐᾶρον μετὰ τριῶν λεγεῶνων ἐξ 27000 ἀνδρῶν ἐν τῷ Τευτοβουργίῳ δρυμῷ κατέκοψεν ἅπαντας (9 π. Χ.). Ὁ Αὐγούστος ὑπὸ τηλικαύτης κατελήθη λύπης, ὥστε πολλὰκις ἠκούσθη λέγων· «Οὐᾶρε, ἀπόδος μοι τοὺς λεγεῶνάς μου!» Μετὰ τὸ πάθημα τοῦτο τὰ ὄρια τοῦ κράτους περιωρίσθησαν ἐντὸς τοῦ Ῥήνου. Ἐκτατε ἐπὶ δωδεκαετίαν ἐπεκράτησε καθ' ὅλον τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος τελεία εἰρήνη καὶ ἐκλείσθη ἤδη τὸ τρίτον ὁ γὰρ τοῦ Ἰαννοῦ. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ἀροσιωθεὶς ὁ Αὐγούστος εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ κράτους ῥύθμισιν καὶ βελτίωσιν εὖρε προθυμοτάτους συνεργούς, τὸν Ἀγρίππαν, τὸν Μαικήναν, τὸν Μαισάξαν, τὸν Πολλίωνα καὶ ἄλλους, διὰ τῶν ὁποίων προήγαγε τὰς ἐπιστήμας καὶ τέχνας, διὸ καὶ δικαίως ἡ ἐποχὴ αὕτη ἐπωνομάσθη ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς Ῥωμαϊκῆς φιλολογίας καὶ τέχνης.

Ὁ πρόωρος θάνατος προσφιλεστάτων οἰκείων, συγγενῶν καὶ φίλων καὶ ἄλλαι οἰκογενειακαὶ περιπέτειαι, κατεπίκραναν τὸν Αὐγούστον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του. Τὰς θλιβεράς ταύτας περιπετείας ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Αὐγούστου προεκάλεσεν ἡ τρίτη σύζυγος αὐτοῦ Λιβία, γυνὴ φύσει κακοῦργος καὶ μοχθηρὰ, ἣτις πᾶσαν κακοουργίαν ἐμηχανεύθη καὶ ἐξετέλεσεν, ἵνα ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν θρόνον τὸν υἱὸν τῆς Τιβέριον¹. Ὁ Αὐγούστος ἐγνώριζε κάλλιστα τὴν πονηρὰν φύσιν

(1) Ἐκ τῶν τριῶν συζύγων, ἃς ἔλαβεν ἀλληλοδιαδόχως ὁ Αὐγούστος, μόνον ἐκ τῆς δευτέρας, τῆς Σκριβωνίας, ἀπέκτησε μίαν θυγατέρα, τὴν Ἰουλίαν. Ἡ δὲ τρίτη σύζυγος αὐτοῦ Λιβία εἶχε δύο υἱοὺς ἐκ τοῦ πρώτου αὐτῆς συζύγου, τοῦ Τιβερίου Νέρωνος, τὸν Τιβέριον καὶ τὸν Δροῦσον. Καὶ ὁ μὲν Δροῦσος, ὃν ὑπερηγάπα ὁ Αὐγούστος διὰ τὰς ἐξόχους αὐτοῦ ἀρετὰς καὶ εἶχε προορίσει ὡς διάδοχόν του, ἐτελεύτησε πεσὼν ἀπὸ τοῦ ἵππου, ὅτ' ἐπέστρεψε νικητὴς ἐκ τῆς Γερμανίας. Ὁ δὲ Τιβέριος ἦτο ἀνὴρ μοχθηρὸς καὶ ἐθεω-

τοῦ Τιβερίου καὶ ἐθεώρει αὐτὸν ἀνάξιον ἑαυτοῦ διάδοχον. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀπέθανον πάντες ἐκεῖνοι, οὓς ὑπερηγάπα καὶ ἐθεώρει ἀξίους ἑαυτοῦ διαδόχους, ἠναγκάσθη νὰ υἰοθετήσῃ τὸν Τιβέριον καὶ νὰ προσλάβῃ αὐτὸν ὡς συνάρχοντα (13 μ. Χ.). Τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐτελεύτησεν ὁ Αὐγούστος ἄγων τὸ 76 ἔτος τῆς ἡλικίας.

Αὐτοκράτορες ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου (14—48 μ. Χ.).

§ 84. Τιβέριος (14—37 μ. Χ.).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Αὐγούστου τὴν πρώτην θέσιν ὡς διάδοχος αὐτοῦ εἶχεν ὁ νέος Ἀγρίππας, ἀλλ' ὁ Τιβέριος καταλαβὼν τὸν θρόνον διέταξεν εὐθὺς τὸν φόνον αὐτοῦ. Οἱ δὲ παρὰ τὸν Ῥῆνον λεγεῶνες στασιάσαντες ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν προσφιλέστατον Γερμανικόν, υἱὸν τοῦ Δρούσου, ὃν ἄκων εἶχεν υἰοθετήσῃ ὁ Τιβέριος κατ' ἀπαίτησιν τῆς μητρὸς του Λιβίας. Ἄλλ' ὁ μεγαλόφρων νεανίας ἀπέκρουσε τὴν ἀντιποίησιν τῆς ἀρχῆς καὶ μεταχειρισθεὶς πᾶν μέσον κατέστειλε τὴν στάσιν, διατηρήσας δὲ καὶ τὴν κατὰ τὸν Ῥῆνον στρα-

ρεῖτο ἀνάξιος ἑαυτοῦ διάδοχος. Ὅθεν ὁ Αὐγούστος, μὴ ἔχων ἄρρενα τέκνα, εἶχε προορίσει ὡς διάδοχόν του τὸν υἱὸν τῆς ἀδελφῆς του Ὀκταβίας, Κλαύδιον Μάρκελον, δούς εἰς αὐτὸν σύζυγον τὴν θυγατέρα του Ἰουλίαν καὶ υἰοθετήσας αὐτὸν (25 π.Χ.). Ἄλλὰ μετὰ δύο ἔτη ἀπέθανεκαὶ αὐτός, ὁ δὲ Αὐγούστος τότε ἔστρεψε τὸ βλέμμα ἑαυτοῦ ἐπὶ τὸν γηραιὸν Ἀγρίππαν, ὃν καὶ συνέζευξε μετὰ τῆς θυγατρὸς του Ἰουλίας, χήρας τοῦ Μαρκέλλου. Ὁ Ἀγρίππας ἐκ τῆς Ἰουλίας ἐγέννησε πέντε τέκνα, τὸν Γάϊον, τὸν Λεύκιον, τὴν Ἰουλίαν, τὴν Ἀγριππίαν καὶ τὸν Ἀγρίππαν. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ γηραιοῦ Ἀγρίππα ἔλαβεν ὡς σύζυγον εἰς τρίτον γάμον τὴν Ἰουλίαν ὁ Τιβέριος, Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Αὐγούστος ἠνόησε μᾶλλον τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἀγρίππα, Γάϊον καὶ Λεύκιον, καὶ πρωτῶμος ἐχορήγησεν εἰς αὐτοὺς μεγάλας τιμὰς, ὁ Τιβέριος δυσαρεστηθεὶς ἕνεκα τούτου ἀπεχώρησεν εἰς Ῥόδον, ὅπου παρέμεινεν ἰδιωτεύων ἐπὶ 7 ἔτη (6 π. Χ.). Ἡ δὲ Ἰουλία ἕνεκα τῆς κακῆς διαγωγῆς τῆς ἐξωρίσθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς τῆς εἰς τὴν νῆσον Πανδαταρίαν (2 π.Χ.). Μετ' ὀλίγον ἀπέθανε καὶ ὁ Λεύκιος καὶ ὁ Γάϊος, ὁ δὲ Αὐγούστος τότε υἰοθέτησε τὸν Τιβέριον καὶ τὸν νεαρὸν Ἀγρίππαν. Ἄλλ' ὁ Ἀγρίππας ἕνεκα τῆς κακῆς του διαγωγῆς ἐξωρίσθη καὶ αὐτὸς εἰς τὴν νῆσον Πλανασίαν καὶ μετὰ ἕν ἔτος διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους ἐξωρίσθη καὶ ἡ νεωτέρα Ἰουλία. Οὕτως ἢ φορὰ τῶν πραγμάτων εἶχεν ἀπαλλάξει τὸν Τιβέριον τοσοῦτον δεινῶν ἀντιπάλων καὶ διηυκόλυε τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάρρησίν του.

τηρίαν κατετρόπωσε τὸν Ἀρμίνιον εἰς μάχην φονικωτάτην, συγκροτηθεῖσαν κατὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Βισούργιδος (16 μ. Χ.). Ὁ Τιβέριος δὲν ἠδυνήθη νὰ καταστείλῃ τὸ ἀκοίμητον πάθος τῆς δυσπιστίας του καὶ ἀνακαλέσας τὸν Γερμανικὸν εἰς Ῥώμην ἔπεμφεν αὐτὸν ταχέως εἰς τὴν Ἀσίαν διὰ νὰ εἰρηνεύσῃ τὰς στασιαζούσας ἐπαρχίας.

Ὁ Γερμανικὸς, ἀφ' οὗ ἐπανεφέρε τὴν εἰρήνην, αἰφνης ἐτελεύτησε τὸν ἔνδοξον αὐτοῦ βίον ἐν Ἀντιοχείᾳ, δηλητηριασθεὶς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ τῆς Συρίας Πίσιωνος καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ Πλαγκίνιας κατὰ μυστικὴν παραγγελίαν τοῦ Τιβερίου (19 μ. Χ.). Ἀφ' οὗ δ' ὁ Τιβέριος ἀπηλλάγη οὕτω καὶ τοῦ Γερμανικοῦ, ἐπέδειξεν δὲ τὴν κακουργίαν τῆς ψυχῆς του, καὶ εὐρὼν ὄργανον κατέλληλον τὸν ὑπαρχον τῶν πραιτωριανῶν, Σηιανόν, ἐξετραχηλίσθη εἰς πλείους φόνους οἰκειῶν, συγγενῶν καὶ ἄλλων ἐπισήμων ἀνδρῶν διὰ τῆς δημιουργίας τοῦ αἰσχροῦ γένους τῶν μηνυτῶν (delatores). Συγκεντρῶσας ὁ Σηιανὸς ἐντὸς ὠχυρωμένου στρατοπέδου τὴν ἐκ 10000 ἀνδρῶν φρουρὰν τῶν πραιτωριανῶν, ἀπέβη τοσοῦτον παντοδύναμος, ὥστε προσέβη εἰς τὴν δολοφονίαν καὶ αὐτοῦ τοῦ Δρούσου, υἱοῦ τοῦ Τιβερίου, μεταχειρισθεὶς ὡς ὄργανον αὐτὴν τὴν σύζυγον τοῦ Τιβερίου καὶ ἀδελφὴν τοῦ Γερμανικοῦ, Λιβίλλην, ἣτις ἐδηλητηρίασεν αὐτόν. Ὁ θάνατος τοῦ θεοῦ τούτου υἱοῦ τοῦ Τιβερίου ὑπῆρξε βαρὺ τραῦμα εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ καὶ ἀναδείξας διαδόχους τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ Γερμανικοῦ, Νέρωνα καὶ Δρούσον, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν νῆσον Καπρέας, ἐνθα ἐξώκειλεν εἰς πᾶν εἶδος αἰσχροουργίας καὶ κακουργίας (26 μ. Χ.). Καὶ αὐτοὶ οἱ δύο ἀδελφοί, Νέρων καὶ Δρούσος, οἱ προωρισμένοι τοῦ Τιβερίου διάδοχοι, ἔπεσον θῦμα συκοφαντίας μετὰ τῆς μητρὸς των Ἀγριππίνης ὑπὸ τοῦ Σηιανοῦ. Ἀλλ' ἡ μήτηρ τοῦ Γερμανικοῦ ἀποκαλύψασα εἰς τὸν Τιβέριον τὰς διαβολὰς καὶ τὰς κακουργίας τοῦ εὐναουμένου ὑπουργοῦ του ἐξεδικήθη τὸν δολοφόνον τῶν ἐγγόνων της καὶ ὁ Σηιανὸς ἐρονεύθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Τιβερίου (1). Ἦδη ὁ Τιβέριος ὤρισεν ὡς διάδοχόν του τὸν ἀνεψιόν του Γάϊον Καλιγόλαν, υἱὸν τοῦ Γερμανικοῦ, καὶ τὸν Τιβέριον, υἱὸν τοῦ δολοφονηθέντος Δρούσου. Ἀλλ' ὁ Καλιγόλας φοβούμενος περὶ τοῦ ἰδίου μέλλοντος καὶ σπευδῶν νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν ἐδολοφόνησε τὸν Τιβέριον. (2)

(1) Μετὰ ταῦτα ἐπηκολούθησαν φοβεραὶ καταδιώσεις καὶ σφαγαὶ ἀθῶων καὶ ἐνόχων ἀναμιξ μετὰ πρωτοφανοῦς ὀμότητος.

(2) Ὁ Τιβέριος ἀποθνήσκων ἀπεικόνεισε διὰ τῶν ἐξῆς λόγων ὁποῖον τέ-

§ 85. Καλιγόλας (37—41 μ. Χ.).

Ἡ εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τῆς Ῥώμης ἀνύψωσις τοῦ Γαίου Καλιγόλα (1), υἱοῦ τοῦ ἐνδόξου Γερμανικοῦ καὶ τῆς Ἀγριππίνης, ἐπλήρωσε τὸν κόσμον χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως, αἱ δὲ πρῶται πράξεις αὐτοῦ ἐπεκύρωσαν τὴν γενικὴν προσδοκίαν. Ἀλλὰ τὸν ὄγδοον μῆνα ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀνυψώσεώς του προσβληθεὶς ὑπὸ βαρείας ἀσθενείας μετεβλήθη ὁ συνετὸς καὶ πρῶτος ἡγεμὼν εἰς τύραννον ἀπηνῆ καὶ παράφρονα, καὶ τὰς πρῶτας ἀγαθὰς αὐτοῦ πράξεις διεδέχθησαν πάθη ἄγρια, φιλαργυρία καὶ ὠμότης, ἀκολασία καὶ ἀσέβεια. Ἡ μεγίστη αὐτοῦ ἐπιθυμία ἦτο νὰ ἀναγνωρίζεται ὑπὸ πάντων ὡς θεὸς καὶ νὰ τυγχάνῃ θεῶν τιμῶν, περιβαλλόμενος τὰ ὀνόματα πάντων τῶν θεῶν(2). Αἱ εἰς τὸν Ῥῆνον καὶ μέχρι τῆς Μάγχης ἐκστρατεῖαι αὐτοῦ παρουσιάζουσιν ἀληθῆ παρωδίαν ἐκστρατειῶν, διότι ἐκεῖ μὲν τοποθετήσας Γαλάτας τινὰς μετημφισμένους εἰς Γερμανοὺς ἤχημαλώτισεν αὐτούς, εἰς δὲ τοὺς αἰγιαλοὺς τῆς Μάγχης οἱ στρατιῶται ἐφορμήσαντες ἐπλήρωσαν τὰς περικεφαλάς ἑαυτῶν κογχυλίων, δίκην λαφύρων. Διὰ τὰς νίκας ταύτας ὁ Καλιγόλας ἐτέλεσεν ἐν Ῥώμῃ μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον. Ἀξιοσημείωτος δὲ προσέτι εἶνε ἡ ἀσωτεία καὶ σπατάλη αὐτοῦ, ὅστις ἐντὸς τοῦ πρώτου ἔτους κατησώτευσεν τοὺς ὑπὸ τοῦ Τιβερίου καταλειφθέντας θησαυροὺς, εἰς 30000000 ἀρχαίων

ρας ἔμελλε νὰ τὸν διαδεχθῆ, «καταλείπω εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν λαὸν ὄφιν, ἵνα δῆξῃ αὐτόν, καὶ νέον Φαέθοντα, ἵνα τὸν κατακαύσῃ».

(1) Ὁ πατὴρ αὐτοῦ Γερμανικὸς ἐνέγραψεν αὐτὸν μικρὸν ἔτει παιδίον εἰς τοὺς στρατιωτικοὺς καταλόγους, ἐνέδυσεν αὐτὸν στρατιωτικὴν στολὴν καὶ ὑπέδησε μικρὰ στρατιωτικὰ ὑποδήματα (galigula) καὶ ἐξ αὐτῶν ἐπωνομάσθη ἀστεῖως ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν Καλιγόλας, ἧτοι ὑποδηματάκιον.

(2) Αὐτοκληθεὶς Dominus (ἀπεριόριστος κύριος), ἐπεζήτει, ὡς ἀληθεὴς θεὸς, θεῖαν λατρείαν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπεκληθῆ ἡμίθεος, ἔπειτα δὲ ἀνυψώθη εἰς τέλειον θεὸν καὶ ἐνεφανίζετο ὑπὸ διαφόρους μεταμορφώσεις, ὅτε μὲν ὡς Ζεὺς μετὰ κεραυνῶν, ὅτε δὲ ὡς Ποσειδῶν μετὰ τριαίνης, ὅτε δὲ ὡς Ἀπόλλων μετὰ λύρας, ὅτε δ' ὡς Ἰσραηλῆς μετὰ βροπάλου καὶ λεοντῆς καὶ ἄλλοτε ὑπ' ἄλλας μορφὰς θεῶν, ὡς Ἄρης, ὡς Ἀρτεμις, ὡς Ἀφροδίτη, ὡς Κάστιωρ καὶ Πολυδεύκης... Ἀνήγειρε δὲ καὶ ναὸν εἰς ἑαυτόν καὶ ἀνίδρυσεν ἐντὸς αὐτοῦ χρυσοῦν ἄγαλμα, τὸ ὅποιον ἐνέδυσεν ὅμοια ἱμάτια πρὸς τὰ ὁποῖα αὐτὸς ἐφόρει. Ὑπερανθρώπους τιμὰς ἀπένειμε καὶ εἰς τὸν ἵππον του, ὃν ἐχάλει Ἰγκίτατον, ἀνηγόρευσε ὑπατον καὶ μέγαν ποντίφικα καὶ κατεσκεύασε δι' αὐτὸν χρυσὴν φάτνην καὶ μαρμάρινον ἀνάκτορον.

δραχμῶν ἀνερχομένους, ἐν ἐνὶ δὲ καὶ μόνῳ δείπῳ ἐδαπάνησεν ὑπὲρ τὰς 2500000 ἀρχαίων δραχμῶν. Ὅπως ἐπανορθώσῃ τὰς δαπάνας αὐτὰς προσέθη εἰς τὰς προγραφὰς τῶν πλουσιωτάτων πολιτῶν, ἵνα σφετερισθῇ τὴν περιουσίαν αὐτῶν, καὶ ἐφόνευσεν ἐξ ἀπλοῦ ἔρωτος πρὸς τὸν φόνον καὶ ἐδυσφόρει, διότι σύμπασα ἡ ἀνθρωπότης δὲν εἶχε μίαν κεφαλὴν, ἵνα ἀποκόψῃ αὐτὴν δι' ἐνὸς κτυπήματος! Ἐπὶ τέλους μετὰ τετραετῆ παράφρονα αὐτοκρατορίαν χιλιάρχος τις τῶν πραιτωριανῶν, Χαιρέας, ἐφόνευσεν αὐτὸν μετ' ἄλλων συνωμοτῶν πλήξας αὐτὸς πρῶτος διὰ τοῦ ξίφους (41 μ. Χ.).

§ 86. Κλαύδιος (41—54).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καλιγόλα οἱ πραιτωριανοὶ ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν πεντηκοντούτη θεῖον αὐτοῦ καὶ ἀδελφὸν τοῦ Γερμανικοῦ, Τιβέριον Κλαύδιον, τὸν ὁποῖον ἀνεῦρον κεκρυμμένον καὶ πτήσοντα ἐκ τοῦ φόβου ἐν τινὶ γωνίᾳ τοῦ παλατίου ὄπισθεν παραπετάσματος καὶ ἤγαγον ἐκεῖθεν εἰς τὸ στρατόπεδον. Ὁ Κλαύδιος ἡμειψὲν ἕκαστον τῶν πραιτωριανῶν διὰ 375 ἀρχαίων δραχμῶν. Οὕτω δὲ καθιέρωσε τὸ ὀλέθριον σύστημα τῆς διὰ χρημάτων ἐξωνήσεως τῆς στρατιᾶς. Νοσήρδς δ' ὦν τὸ σῶμα, ὑποσιάζων προσέτι καὶ ὑποτραυλιζῶν, παρημελήθη ὅλως καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν γονέων του. Διὰ τὴν ὑβριστικὴν δὲ ταύτην παραμέλησιν καὶ τὴν πολιτικὴν ἀφάνειαν ἐξήτει παραμυθίαν ἐν τῇ μελέτῃ καὶ ἔγραψεν ἔργα ἀξιόλογα ἱστορικὰ καὶ γραμματικά. Ἄλλ' ἂν καὶ ἡ μελέτη ἠδυνήθη νὰ ἀναπτύξῃ αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, ἡ ψυχὴ ὅμως αὐτοῦ ἔμεινεν ἀσθενὴς καὶ ἄμοιρος παντὸς γενναίου φρονήματος, διότι ἀπόκληρος ὦν τῆς κοινωνικῆς συναναστροφῆς, ἀπεμακρύνθη ἐκ τοῦ κόσμου καὶ συζῶν μετὰ γυναικῶν καὶ ἀνθρώπων ἀπελευθέρων ἀπέβη ταπεινόφρων καὶ ἀσθενὴς τὸν χαρακτῆρα. Ἡ βασιλεία ὅμως αὐτοῦ ἐλαμπρύνθη διὰ μνημείων μεγαλοπρεπῶν, δι' ἐνδόξων κατορθωμάτων καὶ νομοθετικῶν μεταρρυθμίσεων. Πρῶτον ἔργον αὐτοῦ εἶνε ὁ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τιβέρεως ἐξωρυχθεὶς ῥωμαϊκὸς λιμὴν (portus Romanus), δι' ὃν ἐδαπανήθησαν περὶ τὰ 7500000 ἀρχαίων δραχμῶν καὶ ἐξησραλίσθη ἡ Ῥώμη ἀπὸ τῆς σιτοδείας διὰ τῆς ἀσφαλοῦς προτορμίσσεως τῶν σιταγωγῶν ὀλκάδων. Δεύτερον ἔργον εἶνε ἡ κατασκευὴ δύο ὑδραγωγείων, δι' ὧν ἠύξθη κατὰ τὸ τρίτον τὸ πόσιμον ὕδωρ τῆς Ῥώμης. Ἐδα-

πανήθησαν δὲ διὰ τὸ ἔργον αὐτὸ περὶ τὰ 14000000 ἀρχαίων δραχμῶν. Τὸ ἔργον αὐτὸ ὁ Πλίνιος ὀνομάζει ἐν τῶν θαυμάτων τοῦ κόσμου. Τρίτον δ' ἔργον ἔτι μᾶλλον κολοσσιαῖον εἶνε ἡ ἀποξηράνσις τῆς Φουκίνης λίμνης. Περὶ τὴν ἐξόρουξιν τῆς σήραγγος, ἐχούσης μῆκος 5600 μέτρων καὶ ἐξαχούσης τὰ ὕδατα διὰ τῶν βράχων τῶν Ἀπεννίνων εἰς τὸν Λίριν ποταμόν, ἡσχολήθησαν ἐπὶ ἑνδεκά ἔτη 30000 ἐργάται ¹.

Ὁ Κλαύδιος διὰ μὲν τῶν περιφανῶν στρατηγῶν αὐτοῦ, Παυλίνου καὶ Γέτα, καθυπέταξε τὴν Μαυριτανίαν, διὰ δὲ τοῦ Πλαυτίου τὴν Βρεττανίαν καὶ διὰ τοῦ Κορβούλωνος κατεπολέμησε τοὺς Γερμανοὺς καὶ Φρισσίους. Ἀνακληθεὶς δ' αἰφνης οὗτος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τοὺς παρὰ τὸν Ῥῆνον σταθμοὺς διετάφρευσε διὰ τῶν λεγεῶνων του διώρυγα, ἐνοῦσαν τὸν Μόσαν καὶ Ῥῆνον.

Οὐχ ἦττον ἀξιοσημεῖωτα εἶνε διάφορα ἀστικά αὐτοῦ νομοθετήματα, δι' ὧν ἐβελτιοῦτο ἡ τύχη τῶν δούλων καὶ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας κατὰ τῆς αὐθαριέτου παντοδυναμίας τοῦ οἰκοδεσπότου. Ὡς τιμητῆς δὲ ὁ Κλαύδιος κατέστησε Ῥωμαίους πολίτας μέγαν ἀριθμὸν ἀπελευθέρων δούλων ² καὶ παρεχώρησε τὸ δικαίωμα νὰ μετέχωσι τῆς συγκλήτου καὶ οἱ πέραν τῶν Ἄλπεων τῆς Γαλατίας πολῖται. Προσέτι κατέλυσε καὶ τὴν λατρείαν τοῦ Καλιγόλα καὶ ἀποκατέστησε τὰ ἀρχαῖα θρησκευτικὰ νόμιμα. Ὡς πρὸς δὲ τὰς ἄλλας λατρείας ἐπέδειξε θαυμαστὴν ἀνεξιθρησκείαν καὶ μίαν μόνην θρησκείαν ἐκ τῶν ἰθαγενῶν κατεδίωξε, τὴν τῶν Δρυϊδῶν. Πρὸς δὲ τοὺς Ἰου-

(1) Μετὰ τὸ πέρασ τοῦ ἔργου ὁ αὐτοκράτωρ ἐτέλεσεν ἐπισήμως τὰ ἐγκαίρια διὰ θεάματος πλαστῆς ἐν τῇ λίμνῃ ναυμαχίας, καθ' ἣν ἐπ' 150 νεῶν ἐνεφανίσθησαν 19000 καταδικῶν, οἵτινες προελάσαντες πρὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἀνεβόησαν τὸ ἐπιθανάτιον ἐκεῖνο σύνηθες προσφώνημα, («ave, Caesar imperator, morituri de salutant. ἤτοι χαῖρε, Καῖσαρ αὐτοκράτωρ, οἱ μέλλοντες νὰ ἀποθάνωσι σὲ προσαγορεύουσιν)». Ὁ Κλαύδιος ἀντεφώνησεν αὐτοὺς εἰπὼν, «καὶ ἡμεῖς γε χαίρετε!». Οἱ ἀπόκληροι τῆς τύχης ἐκεῖνοι ναυμάχοι ἐνόμισαν, ὅτι ἀποδίδεται εἰς αὐτοὺς χάρις, καὶ ῥίψαντες τὰ ὄπλα ἤρνηθησαν νὰ ναυμαχήσωσιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ ὤμος αὐτοκράτωρ, ἵνα μὴ ἀπολέσῃ τὴν εὐχαρίστησιν τοῦ θεάματος, ἤπειλῃσεν ὅτι θὰ διατάξῃ τὴν πυρπόλησιν πάντων, ἂν ἐπιμείνωσιν, ἀνέλαβον τὰ ὄπλα καὶ ἤρχισαν τὸν ἀποτρόπαιον ἀγῶνα. Ὅτε δὲ ἡ λίμνη ἐγένετο ἐρυθρὰ ἀπὸ τοῦ αἵματος, ὁ αὐτοκράτωρ διέταξε τὴν παῦσιν τοῦ ἀγῶνος καὶ ἔδωκε χάριν εἰς τοὺς ἐπιζῶντας.

(2) Κατὰ τὴν ἐν ἔτει 48 μ. Χ. γενομένην ἱπογραφὴν ὁ ἀριθμὸς τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν ἀνῆλθεν εἰς 5984072. Ἡ αὔξησις αὕτη προῆλθε κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν δούλων.

δαίους υπῆρξεν ἐλευθεριώτατος, χορηγήσας εἰς αὐτοὺς τὴν ἄδειαν νὰ λατρεύωσι τὸν θεόν των οὐ μόνον ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσιν.

Ἄλλὰ δυστυχῶς ἡ διοίκησις τῶν κοινῶν παρεδόθη εἰς τοὺς κακοὺς αὐτοῦ συμβούλους, οἱοὶ ἦσαν οἱ ἀπελεύθεροι, Νάρκισσος καὶ Πάλλας, Κάλλιστος καὶ Πολύβιος, καὶ ἡ περιβόητος ἐπὶ κακοηθείᾳ τρίτη σύζυγος αὐτοῦ, Μεσσαλίνα, καὶ ἡ μετ' αὐτὴν τετάρτη αὐτοῦ σύζυγος, ἡ κακοῦργος Ἀγριππίνα. Οὗτοι γνωρίζοντες τὸν δειλὸν τοῦ Κλαυδίου χαρακτῆρα καὶ τὴν ἀσθενῆ αὐτοῦ θέλησιν κατώρθωσαν νὰ δεσπόσωσιν αὐτοῦ. Ὁ Κλαύδιος διαζευχθεὶς τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην τὰς δύο αὐτοῦ συζύγους, ἔλαβεν ὡς τρίτην τὴν περιβόητον ἐπὶ αἰσχρότητι Μεσσαλίναν, ἣτις συμμαχήσασα μετὰ τῶν ἐν τῇ αὐτῇ ἀπελευθέρων ἀπέβη παντοδύναμος. Μετὰ πλείστας δ' ὄσας κακουργίας καὶ αἰσχουργίας ἐτόλμησε νὰ ἐορτάσῃ δημοσίᾳ καὶ τοὺς νέους αὐτῆς γάμους πρὸς τὸν ἐραστὴν αὐτῆς, Σιλανόν, καὶ νὰ ἐπιβουλευθῇ τὴν ζωὴν τοῦ Κλαυδίου, ἀπουσιάζοντος ἐν Ἀσίᾳ, ὅπως αὕτη ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου. Ἄλλ' ὁ Σιλανὸς καὶ οἱ συνένοχοι αὐτοῦ ἐτιμωρήθησαν διὰ θανάτου, τὴν δὲ Μεσσαλίναν ἔσπευσε νὰ φονεύσῃ ὁ Νάρκισσος, ἐπειδὴ ὁ Κλαύδιος ἦτο διατεθειμένος νὰ συχωρήσῃ αὐτὴν. Ὁ Κλαύδιος, ἂν καὶ εἶχεν ὁμώσει εἰς τοὺς πραιτωριανούς, ὅτι θὰ ζήσῃ εἰς τὸ ἐξῆς ἐν χηρείᾳ, ἔλαβεν ὁμως καὶ τετάρτην σύζυγον, τὴν Ἀγριππίναν, ἀνεψιὰν ἑαυτοῦ καὶ θυγατέραν τοῦ Γερμανικοῦ, ἣτις προηγουμένως εἶχε λάβει δύο συζύγους, τὸν Ἀηνόβαρβον, ἐξ οὗ ἔτεκε τὸν Νέρωνα, τὸν μετὰ ταῦτα αὐτοκράτορα, καὶ τὸν Πασσηινόν, τὸν ὁποῖον, ὡς λέγεται, ἐφαρμάκωσεν, ὅπως τὸ ταχύτερον γείνη κληρονόμος τοῦ μεγάλου αὐτοῦ πλοῦτου, ὃν ἐκληροδοτεῖ εἰς τὸν Νέρωνα. Ὁ κυριώτατος πόθος ἤδη αὐτῆς ἦτο νὰ ἀνυψώσῃ εἰς τὸν θρόνον τὸν υἱὸν τῆς Νέρωνα, ὃν ὁ Κλαύδιος ἐμνήστευσε μετὰ τῆς θυγατὸς του Ὀκταβίας καὶ κατόπιν υἱοθέτησεν, ἂν καὶ εἶχεν υἱόν, τὸν Βρεττανικόν. Ἔβηκε δὲ εἰς πρᾶξιν πᾶν κακούργημα συντελοῦν πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῆς. Ἡ φαρμακίς Λοκοῦστα προπαρεσκευάσασα κατ' ἐντολὴν τῆς προσφιλεῖς ἔδεσμα εἰς τὸν Κλαύδιον, ἦτοι μύκητας, ἀλλὰ δηλητηριώδεις, καὶ ἐπειδὴ τὸ δηλητήριον δὲν ἐπενήργει δραστηρίως, ἐπέζητήθη καὶ ἡ συνδρομὴ τοῦ ἱατροῦ. Ὁ θάνατος αὐτοῦ διέμεινεν ἀπόρητος, ἕως οὗ διὰ δῶρων ἡ Ἀγριππίνα ἔπεισε τοὺς πραιτωριανούς νὰ ἀναγορεύσωσιν αὐτοκράτορα ἀντὶ τοῦ Βρεττανικοῦ τὸν δεκαεπταετῆ υἱὸν τῆς

Νέρωνα, ἡ δὲ σύγκλητος διὰ ψηφίσματος ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν ¹.

§ 87. Νέρων (54 - 68).

Ἡ ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀνάβασις τοῦ Νέρωνος ἐπανηγουρίσθη τὸ κατ' ἀρχὰς ὑπὸ πάντων μετ' ἐνθουσιασμοῦ, διότι ἤλπιζον ὅτι ἔληξεν ἡδὴ τὰ δεινὰ τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ ἀληθῶς κατὰ τὰ πρῶτα πέντε ἔτη ὁ Νέρων ἀνεδείχθη ἐπιεικὴς καὶ δίκαιος, ἀλλὰ κατόπιν ἀπέβη ὁ κακουργότερος τῶν τυράννων, διότι πλὴν τῶν ἀναριθμητῶν φόνων, οὓς διέπραξεν, εἴτε ἐκ πλεονεξίας, εἴτε ἐξ ὠμότητος, προέβη καὶ εἰς τὸν φόνον πολλῶν ἐκ τῶν πληττιστάτων αὐτοῦ συγγενῶν.

Ὁ Νέρων, ἂν καὶ εἶχε σύζυγον ἐναρτωτάτην, τὴν θυματέρα τοῦ Κλαυδίου, Ὀκταβίαν, παρημέλησεν ὅμως αὐτὴν καὶ ἐνεκολπώθη αἰσχροῦς ἔρωτας. Ἡ Ἀгриππίνα, ἣτις ἀνέθρεψε τὸν υἱὸν μετὰ μεγάλῃς αὐστηρότητος, ὅπως ἐθίσθη αὐτὸν εἰς τὴν εὐπειθειαν, ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ δεσπόζῃ ἐπ' αὐτοῦ, ἤλεγχεν αὐτὸν διὰ τὸν ἀκόλαστον αὐτοῦ βίον καὶ ἠπέλιπεν, ὅτι θὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἀπόδοσιν τῶν δικαιωμάτων ἐπὶ τοῦ θρόνου εἰς τὸν Βρεττανικόν, υἱὸν τοῦ προφῆν αὐτοκράτορος Κλαυδίου καὶ τῆς Μεσσαλίνης. Τοῦτο προεκάλεσε τὴν ἀπὸ τῆς θέσεως ἀπόλυσιν τοῦ ὑπὸ τῆς μητρὸς του εὐνοουμένου Πάλλαντος καὶ τὴν ἐν συμποσίῳ δηλητηρίασιν τοῦ Βρεττανικοῦ. Ὁ Νέρων διὰ νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν ἐνόχλησιν τῆς μητρὸς τοῦ ἐξεδίωξε αὐτὴν ἐκ τοῦ παλατίου.

Ἐν τούτοις οἱ ὑπουργοὶ τοῦ Νέρωνος, Σενέκας καὶ Βούρρος, περιέστειλάν τὰς καταχρήσεις τῶν διοικητῶν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ ἀπέδωκαν τὴν ἐκλιποῦσαν γοητείαν εἰς τὴν δικαιοσύνην, οὐδὲ ἀμοιρεῖ πολεμικῆς δόξης ἢ διοικήσεως αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν Κορβούλων καθυπέταξεν ἐκ νέου τὴν Ἀρμενίαν, καταπολεμήσας τοὺς Ἀρμενίους καὶ Πάρθους, ὁ δὲ Παυλῖνος κατετρόπωσεν ἐν μάχῃ φονικωτάτῃ τοὺς Βρεττανούς. Ἀλλὰ καθ' ὃν χρόνον οἱ δύο οὗτοι στρατηγοὶ προῆγον τὴν δόξαν τῶν ῥωμαϊκῶν ὄπλων ἐν Ἀσίᾳ καὶ Βρεττανίᾳ, τὰ ἀνάκτορα τῆς Ῥώμης ἐμολύνοντο διὰ βδελυρωτάτων κακουργιῶν μητροκτονίας καὶ συζυγοκτονίας. Εἰς τὴν ἐσχάτην ταύτην κακουργίαν ἐξώθησε τὸν Νέ-

(1) Ἡ Ἀгриππίνα χάριν διαψεύσεως τῶν φημῶν ἐνήργησεν, ὅπως ἀποδοθῶσι θεοῦ τιμαὶ εἰς τὸν Κλαύδιον. Ὁ δὲ Νέρων ἐξεφώνησε καὶ ἐπιτάφιον ἐγκωμιάσας τὰς ἀρετὰς τοῦ θεοῦ πατρὸς του. Τὸν ἐπιτάφιον συνέταξεν ὁ Σενέκας, ὅστις ἔγραψε κατόπιν τὴν ἀποκολοκύνθωσιν, διακωμωδῶν δι' αὐτῆς τὴν γελοίαν τοῦ Κλαυδίου ἀποθέωσιν.

ρωνα ἡ Σαβίνα Ποππαία. Αὕτη ἐπαιρομένη διὰ τὴν ἔξοχον ἑαυτῆς καλλονὴν ἐθυσίαζε πᾶν ἀνώτερον εὐγενὲς αἶσθημα. Διαζευχθεῖσα ἀπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρός, Κρισπίνου, ἔλαθε δευτέρον σύζυγον τὸν Ὀθωνα, τὸν μετέπειτα αὐτοκράτορα, ἄνδρα πλουσιώτατον καὶ συνοργιαστὴν τοῦ Νέρωνος. Ὁ Νέρων ἐτρώθη ὑπὸ τοῦ κάλλους αὐτῆς καὶ ἠράσθη αὐτῆς ἐμμανῶς. Ὅθεν ὅπως λάβῃ αὐτήν, ἀπέστειλε τὸν Ὀθωνα ὡς διοικητὴν τῆς Λυσιτανίας (58 μ. Χ.). Ἡ Ποππαία δὲν ἠρέκειτο νὰ εἶνε παλλακὶς τοῦ Νέρωνος, ἀλλ' ἐφιλοδοξεῖ νὰ γείνη καὶ σύζυγος αὐτοῦ καὶ αὐτοκράτειρα. Ἐμπόδιον ὁμως τῶν φιλοδοξῶν αὐτῆς σκοπῶν παρίστατο ἡ Ἀγριππίνα καὶ ἡ Ὀκταβία καὶ αὐτὰς ἀπεφάσισε νὰ ἄρῃ κατὰ πρῶτον ἐκ τοῦ μέσου καὶ προέτειναν εἰς τὸν Νέρωνα τὸν θάνατον αὐτῶν. Ὁ Νέρων παρασυρθεὶς ὑπὸ τῶν θελγῆτρων αὐτῆς δὲν ἐδίστασε νὰ δεχθῇ τὴν πρότασιν, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ ἐξευρεθῇ καὶ μέσον, ὥστε νὰ καλυρθῇ τὸ ἐγκλημα. Ὅθεν δι' ἐπινοίας τοῦ ναυάρχου Ἀνικήτου κατεσκευάσθη πλοῖον, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο διὰ μηχανήματος νὰ διανοιγεται κίτῳθεν καὶ οὕτω νὰ καταποντίζωνται αἰφνιδίως οἱ ἐν αὐτῷ. Ὁ Νέρων, ἐπιδαφιλεύσας πλείστας περιποιήσεις εἰς τὴν μητέρα του, μετέβη μετ' αὐτῆς εἰς Βαβυλῶνα κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ἀθηῶνα, μετ' ὃ παρέδωκεν αὐτήν εἰς τὸν Ἀνίκητον, ἵνα συνοδεύσῃ αὐτήν εἰς τὴν ἑπαυλίν της. Ἐν ᾧ δ' ἔπλεον ἐν τῇ σιγῇ τῆς νυκτός, αἴφνης ἠκούσθη πάταγος φοβερόν, ἀλλ' ἡ ἐκτέλεσις τοῦ μυσταροῦ ἐγκλήματος ἀπέτυχεν. Ἡ Ἀγριππίνα διεσώθη, καὶ κατενόησε μὲν τὴν ἐπιβουλὴν, ἀλλὰ προσηποιοῦντο ὅτι δὲν ἐνόησέ τι καὶ δι' ἀγγέλου ἐμήνυσε εἰς τὸν υἱὸν της, ὅτι διέφυγε μέγαν κίνδυνον δι' ἐνόιας τῶν θεῶν. Ὁ Νέρων κατελήφθη ὑπὸ τρόμου, ἀλλ' ὁ Ἀνίκητος ἐμηχανεύθη ἕτερον μέσον πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς μελετηθείσης κακουργίας, ἔθεσε ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ ἀποσταλέντος ἀγγέλου ξίφος καὶ κατήγγειλεν αὐτόν, ὅτι δῆθεν ἀπεστάλη νὰ φονεύσῃ τὸν Νέρωνα. Ὅθεν ἀμέσως ἐπορεύθη μετὰ στίφους δολοφόνων (1) εἰς Βαβυλῶνα τῆς Καμπανίας, ὅπου διέτριβεν ἡ Ἀγριππίνα, ὡς ἐκδικητῆς τῆς δολοφονικῆς ἀποπείρας καὶ ἐκεῖ ἐρόνευσε αὐτήν ! Πρὸς κάλυψιν δὲ τοῦ ἀνοσιουργήματος ὁ μὲν Βοῦρρος ἀπέστειλε τοὺς ἐκκτοντάρχους καὶ χιλιάρχους νὰ συγχαρῶσι τὸν Νέρωνα διὰ τὴν σωτηρίαν του, ὁ δὲ

(1) Εἰς τούτων ἐκτύπησε κατὰ πρῶτον, τὴν Ἀγριππίναν διὰ βροχάλου, ἕτερος ὤρμησε μετ' ὃ ξίφος γυμνόν, ἡ δὲ Ἀγριππίνα γυμνώσασα τὴν γαστέρα εἶπε: «παῖε ταύτην, ὅτι Νέρωνα ἔτεκεν».

Σενέκας κατήγγειλεν εἰς τὴν σύγκλητον τὴν ἀνοσίαν ἐπιβουλὴν τῆς Ἀγριππίνης, ἣτις μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ἠτύοκτόνησε. Τὸ πλῆθος ἐπίστευσε εἰς τὸ μύθευμα τοῦτο καὶ ὁ Νέρων ἀνῆλθεν ἐπευφημούμενος εἰς τὸ Καπιτώλιον, ἵνα ἀποδώσῃ χάριτας εἰς τοὺς θεοὺς διὰ τὴν σωτηρίαν του. Ἦδη τῆς Ποππαίας ὁ πόθος ἐξεπληρώθη κατὰ τὸ ἥμισυ. Ὁ Νέρων εἶχε πολλάκις ἀποφασίσει νὰ ἀποπέμψῃ τὴν Ὀκταβίαν, ἀλλ' εὔρεν ἰσχυρὰν ἀντίστασιν ἐκ τῶν ὑπουργῶν του. Γενομένου δὲ ἤδη λόγου περὶ διαζυγίου, ὁ Βοῦρρος θαρρήσας εἶπεν εἰς τὸν Νέρωνα νὰ ἀποδώσῃ εἰς αὐτὴν τὴν προσήκουσαν θέσιν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οὗτος μὲν ἀπέθανε, πιθανώτατα φαρμακευθεὶς, ὁ δὲ Σενέκας ἐκ φόβου ἀπεσύρθη τοῦ παλατίου (62 μ. Χ.). Ἡ δ' Ὀκταβία, γενομένη θύμα μυσαρᾶς συκοφαντίας, ἐξωρίσθη εἰς τὴν νῆσον Πανδαταρίαν, ὅπου ἀπεστάλη ἢ κατ' αὐτῆς θανατικὴ ἀπόφασις. Ἀφ' οὗ συνεσφίγγθη διὰ δεσμῶν, ἠνοίχθησαν αἱ φλέβες, καὶ ἐπειδὴ ἕνεκα τοῦ τρόμου τὸ παγωμένον αὐτῆς αἷμα ἔρρεε βραδέως, ἐθανατώθη διὰ τοῦ ἀτμοῦ ζέοντος λουτροῦ. Ὁ Νέρων ὑπὸ κτηνώδους ὀργῆς κχταληρηθεὶς ἐρόνευτε βραδύτερον καὶ τὴν Ποππαίαν κατενεγκῶν θανατηφόρον λάκτισμα κατὰ τῆς γαστρὸς αὐτῆς ἐγκυμονούσης.

Ὁ Νέρων ἀπέβη οὐχ ἥτιον μισητὸς καὶ διὰ τὰς ἄλλας μωρίας αὐτοῦ καὶ μάλιστα διὰ τὴν μαγίαν, ἣν εἶχε νὰ ἐπιδεικνύεται ὡς μέγας τεχνίτης, ἀπομιμούμενος τὰ ἔθιμα τῶν Ἑλλήνων. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἠγωνίσθη ὡς ἠνίοχος ἀρματῆλατῶν ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Βατικανοῦ. Παρσταθεὶς δ' ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ ὡς τεχνίτης, καθιέρωσε τὰ Νερώνια, παρωδίαν τῶν Ὀλυμπίων, ἀγῶνα μέλλοντα νὰ τελεῖται καθ' ἕκαστον πέμπτον ἔτος δημοσίᾳ δαπάνῃ. Κατὰ τὴν πρώτην τελεσὴν τῶν ἀγῶνων διεγωνίσθη καὶ αὐτὸς ὁ Νέρων ὡς τεχνίτης καὶ ἔλαβε τὸ ἄθλον τῆς εὐγλωττίας καὶ κιθαρωδίας, ἣ δὲ σύγκλητος ἐψήφισε χάριτας εἰς τοὺς θεοὺς διὰ τὴν νίκην, ἣτις περιέβαλε διὰ νέας δόξης τὴν Ῥώμην! Ἐν τῷ μέσῳ τῶν θεαμάτων αὐτῶν συνέβη ἐν Ῥώμῃ μεγάλη πυρκαϊά, ἣτις διαρκέσασα ἐπὶ 9 ἡμέρας ἀπετέφρωσεν ἐκ τῶν 14 τὰ 10 διαμερίσματα τῆς πόλεως. Ἡ Κυβέρνησις θέλουσα νὰ ἀπαλλάξῃ τὸν Νέρωνα ἀπὸ τῆς γενικῆς κατακραυγῆς τοῦ πλῆθους, τὸ ὅποιον ἀπέδιδεν εἰς αὐτὸν τὸν ἐμπρησμόν τῆς πόλεως, ἐπέριψε τὴν εὐθύνην εἰς τοὺς ἐν Ῥώμῃ τότε πολυαριθμοὺς χριστιανούς. Ἐνεκα τούτου συνέβη ὁ πρῶτος κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμός, καθ' ὃν ἡ ὤμοτης ἐφεῦρε τὰς φοβερωτέρας βασάνους. Ἐνέδυν

αυτούς με δώρας ζώων και παρέδιδον εις τὰ θηρία, ἵνα τοὺς κατασπαράξωσιν, ἔθαπτον αὐτοὺς ζῶντας, ἔθετον αὐτοὺς ἐπὶ σταυροῦ ἢ περιαλείφοντες τὰ γυμνὰ αὐτῶν σώματα διὰ ῥητίνης προσέδεον ἐπὶ πασσάλων και ἔκαιον ζῶντας. Ὁ Νέρων ἐπωχούμενος ἐφ' ἄρματος ἐθεάτο τὸ φρικτὸν θέαμα τῶν καιιομένων ἐσάρκων ἐκείνων λαμπάδων ! Ἡ πυρποληθεῖσα πόλις ἀνεκτίσθη ὠραιότερα και αἱ ῥῦμαι αὐτῆς ἐχαράχθησαν εὐρύτεραι, τὸ δὲ παλάτιον τοῦ Νέρωνος, ἐπικληθὲν χρυσοῦς οἶκος, ἐκτίσθη ἐπὶ εὐρυτάτου χώρου μετὰ ἐξαιρετικῆς πολυτελείας και λαμπρότητος. Πρὸς ἀνοικοδόμησιν δ' αὐτοῦ και καλλωπισμὸν ἐφορολογήθησαν ἀπηνώς αἱ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους, ἡ δ' Ἑλλάς ἀπεγυμνώθη τῶν ἀρχαίων αὐτῆς κειμηλίων. Ἡ γενικὴ ἀγανάκτησις και τὸ μῖσος εἶχον κορυφωθῆ και ὑπὸ τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ Πίσωνος, ἀνδρὸς πλουσίου, εὐγλώττου και γενναίου, συνώμοσαν οἱ ἄριστοι τῶν Ῥωμαίων. Ἀποκαλυφθείσης τῆς συνωμοσίας, ἐθανατώθησαν πάντες οἱ ὅπωςδήποτε ἐνοχοποιηθέντες διὰ μυρίων βασάνων, ἐν οἷς και ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ Σενέκας και πλῆθος ἄλλων ἐπιφανῶν ἀνδρῶν ἐπὶ τῷ προσχήματι τῆς συνωμοσίας. Θέλων δ' ὁ Νέρων νὰ καταπνίξῃ τὰς τύψεις τοῦ συνειδότος διὰ τὰς τοσαύτας σφαγὰς και κακουργίας και νὰ ἐπιδείξῃ τὴν μεγάλην του καλλιτεχνικὴν ἀξίαν, ἀπεδήμησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα παρουσιαζόμενος εἰς τὰ πλῆθη, ὅτε μὲν ὡς αἰοῖδὸς και ὑποκριτῆς, ὅτε δὲ ὡς ἀθλητῆς και ἀρματηλάτης. Διηγωνίσθη δὲ καθ' ὄλους τοὺς ἀγῶνας και ἔλαβε 1800 στεφάνους, ἀνακηρύττων αὐτὸς λυγηρᾶ τῇ φωνῇ τὰς ἑαυτοῦ νίκας. Ἐν Κορίνθῳ, τελουμένων τῶν ἀγῶνων, συγκαλέσας εἰς ἐκκλησίαν τὸν λαὸν ἀνεκήρυξεν αὐτὸς ἰδίᾳ φωνῇ ἅπαντας τοὺς Ἑλληνας ἐλευθέρους και αὐτονόμους και ἀπήλλαξεν αὐτοὺς πάσης φορολογίας, ἀλλ' ἐξώκειλεν εἰς τὰς ἐσχάτας αἰσχροουργίας, ἐλεηλάτησε πᾶσαν τὴν χώραν, ἀπεγύμνωσε τοὺς ναοὺς, ἵνα κοσμηθῇ τὰ ἴδια ἀνάκτορα, και ἐφόνευσεν ἀναριθμήτους ἀνθρώπους, ἵνα σφετερισθῇ τὰς περιουσίας των. Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐπεχείρησε και τὴν διώρυξιν τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, ἣν πρὸ αὐτοῦ εἶχον ἐπιχειρήσει ὁ Περίανδρος, Δημήτριος ὁ Πολιορκητῆς, ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ και ὁ Καλιγόλας, αὐτὸς δὲ ὁ Νέρων προκατήρξατο τοῦ ἔργου πλήξας τρεῖς τὴν γῆν διὰ χρυσῆς δικέλλης. Ἐπιστρέψας εἰς Ῥώμην εἰσήλασεν ὡς Ὀλυμπιονίκης, κρημνισθέντος μέρους τῶν τειχῶν. Ἐπὶ 14 ὄλα ἔτη ἐπίσσε βαρύτερον ἐφιάλτου ὁ Νέρων τὴν ἀνθρωπότητα, και ἐπὶ τέλους ὁ κόσμος ἀπηλλάγη δι' ἐπαναστάσεως. Πρῶτο-

ἐπανεστάτησαν οἱ ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ Γαλατίᾳ λαοὶ ὑπὸ τὸν διοικητὴν τῆς Λουγδουνσίας, Ἰούλιον Οὐίνδικα, ὅστις συναθροίσας στρατιὰν ἐξ 100000 ἀνδρῶν ἀνεκήρυξε τὴν δημοκρατίαν, ἀλλ' οἱ ἐν Ἰσπανίᾳ λεγεῶνες καὶ οἱ παρκρρήνιοι ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν διοικητὴν τῆς Ἰσπανίας Γάλβαν καὶ ὤρμησαν ἐπὶ τὴν Ῥώμην.

Ὁ Νέρων μαθὼν τὴν ἐπανάστασιν ἐπιζητεῖ τὴν σωτήριαν διὰ τῆς φυγῆς. Ἐκ τούτου ἐνθαρρυνόμενοι ἐπανεστάτησαν καὶ οἱ ἐν Ῥώμῃ πραιτωριανοί, ἡ δὲ σύγκλητος ἐκήρυξε τὸν Νέρωνα πολέμιον τῆς πατρίδος. Ὁ Νέρων, ἐγκρυβεὶς εἰς τι ἀγροπῆπιον τοῦ ἀπελευθέρου του Φάωνος καὶ μέλλων νὰ συλληφθῆ ὑπὸ τῶν δικόντων ἰππέων, ἀπέσφαξεν αὐτὸς ἑαυτόν. Σὺν τῷ Νέρωνι συνεξέλιπε καὶ ὁ οἶκος τοῦ Αὐγούστου ἦτοι τὸ γένος τῶν Κλαυδίων.

§ 88. Γάλβας, Ὅθων, Βιτέλλιος (68—69 μ. Χ.)

Ὁ Σουλπίκιος Γάλβας ἤγειν ἤδη τὸ ἑβδομηκοστὸν τρίτον ἔτος τῆς ἡλιχίας, θέλων δὲ νὰ ἐνισχυθῆ καὶ ὑπὸ τῆς συγκλήτου υἱοθέτησε τὸν Πίσωνα, ἀπόγονον τοῦ μεγάλου Πομπηίου καὶ Κράσσου, ἀλλ' οἱ πραιτωριανοὶ μὴ ἀμειφθέντες ἤδη διὰ τῶν συνήθων δώρων καὶ βλέποντες, ὅτι ἀφηρεῖτο ἀπ' αὐτῶν τὸ δικαίωμα τοῦ διαθέτειν τὰ τοῦ θρόνου, ἐστασίασαν καὶ ἐφόρευσαν καὶ τὸν Γάλβαν μετὰ ἐπτάμηνον κυβέρνησιν καὶ τὸν Πίσωνα καὶ ἀνηγόρευσαν ἀντ' αὐτοῦ αὐτοκράτορα τὸν Σάλβιον Ὅθωνα. Ἀλλὰ καὶ οὗτος ἠττηθεὶς ὑπὸ τῶν παραρρηνίων λεγεῶνων, οἵτινες εἶχον προαναγορεύσει ἀντὶ τοῦ Γάλβαν τὸν Βιτέλλιον, ἠτύχων μετὰ τρίμηνον αὐτοκρατορίαν. Ὁ Βιτέλλιος ἦτο μὲν ἀνὴρ ἀγαθός, ἀλλὰ τὴν ἀγαθότητα ταύτην κατέστησεν ἀφόρητον ἢ ἀκόρεστος λεμαργία. Κατηνύλωσε δὲ εἰς τὰς περὶ τὴν γαστέρα ἡδονὰς μετὰ ἑξτάμηνον αὐτοκρατορίαν περὶ τὰ 22500000 ἀρχαίων δραχμῶν Ὅθεν οἱ λεγεῶνες τῆς Ἀνατολῆς ἀγανακτήσαντες ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν Φλάβιον Βεσπασιανόν, τὸν δὲ Βιτέλλιον συλλαβόντες περιήγαγον ἀνὰ τὴν πόλιν μὲ τὰς χεῖρας ὀπισθεν δεδεμένας καὶ μετὰ πολλὰς ὕβρεις φονεύσαντες ἔρριψαν τὸ σῶμα αὐτοῦ εἰς τὸν Τίβεριν.

ΤΡΙΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΤΜΗΜΑ Β'.

Ἀγαθοποιόσα ὑπεκρατορία (70—130 μ. Χ.).

Αὐτοκράτορες ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Φλαβίων (70—79 μ. Χ.).

§ 89. Τίτος Φλάβιος Βεσπασιανὸς (70—79 μ. Χ.).

Ὁ Βεσπασιανὸς κατήγετο ἐκ Σαβίνης ἐκ γένους ἀφανοῦς, ὧφειλε δὲ τὴν εἰς τὸν θρόνον τῆς Ῥώμης ἀνύψωσίν του εἰς τὰς μεγάλας

καὶ σπανίας αὐτοῦ ἀρετάς, ὅστις διὰ τῆς ἔμφρονος ἑαυτοῦ διοικήσεως ἑστερέωσε καὶ ἐλάμπρυνε τὴν πολιτείαν. Καὶ διὰ μὲν τῆς αὐστηραῆς οἰκονομίας καὶ τῆς ἴσης καὶ δικαίας φορολογίας ἠνώρθωσε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, διὰ δὲ τῶν νέων ἐσόδων ἠδυνήθη νὰ ἀνοικοδομήσῃ καὶ τὸν κατὰ τὸν τελευταῖον ἐμφύλιον πόλεμον πυρποληθέντα ναὸν τοῦ Καπιτωλίου Διός, νὰ ἀνεγείρῃ θριαμβευτικὴν ἀψίδα τοῦ υἱοῦ τοῦ Τίτου, καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς ἀμφιθέατρον, τὸ καλούμενον κολοσσαῖον, δυνάμενον νὰ περιλάβῃ περὶ τὰς 87000 θεατῶν καὶ μεγαλοπρεπῆ ναὸν τῆς Εἰρήνης. Ἄνδρυσες δὲ καὶ σχολεῖα δημόσια, ἐν οἷς ἐδίδασκον ἐπὶ ἀδρῶ μισθῶ Ἕλληνες καὶ Λατῖνοι καθηγηταί. ἠνώρθωσε δὲ καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς συγκλήτου διαγράψας ἐκ τοῦ καταλόγου πάντας τοὺς ἀναξίους τοῦ ἀξιώματος καὶ ἀντικαταστήσας αὐτοὺς διὰ τῶν ἐπιφανεστέρων ἀνδρῶν. Διωργάνωσε τὸν στρατὸν καὶ ὥρισε τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τοῦ κράτους εἰς 30 λεγεῶνας. Ἐπὶ τέλους ἔστρεψε τὴν προσοχὴν τοῦ ἔθνους μὲν εἰς τὴν διοργάνωσιν τῶν ἐπαρχιῶν, ἧτις ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀσφάλειαν αὐτῶν καὶ εἰς τὸν ἐκρωμαισμόν τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν, ἐτέρωθεν δὲ εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς κατακτήσεως τῆς Βρεττανίας, ἧς ἡ τελεία καθυπόταξις συνετελέσθη διὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἰουλίου Ἀγρικόλα, διὰ δὲ τοῦ στρατηγοῦ Κερελίου κατέστειλε τὴν ἐπανάστασιν τῶν Κελτῶν καὶ Γερμανῶν. Τὸ σπουδαιότατον δὲ τῶν κατορθωμάτων τοῦ Βεσπασσιανοῦ εἶνε ἡ καταστολὴ τῆς ἐπὶ Νέρωνος ἐκραγείσης ἐπαναστάσεως τῶν Ἰουδαίων διὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Τίτου, ὅστις μετὰ μακρὰν καὶ πείσμονα πολιορκίαν, καθ' ἣν ἐφρονεύθησαν περὶ τὰς 500,000 καὶ ἐξηνδραποδίσθησαν περὶ τὰς 100000 Ἰουδαίων, ἐξεπόρθησε τὴν Ἰερουσαλήμ, ἧτις ἐπυρπολήθη, ὡς καὶ ὁ ναὸς τοῦ Σολομῶντος (79 μ. Χ.).

§ 90. Τίτος (79 – 81 μ. Χ.).

Τὸν Βεσπασσιανὸν διεδέχθη ὁ πρεσβύτερος τῶν υἱῶν τοῦ Τίτου, ὁ ἐκπορθητῆς τῆς Ἰερουσαλήμ. Ἡ πραότης, ἡ μεγαλοφροσύνη καὶ ἡ δικαιοσύνη, κατέστησαν αὐτὸν τὸν ἀγαπητότατον τῶν ἡγεμόνων, διὸ καὶ ἐπεκλήθη ἀγάπημα καὶ ἐντροφήμα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους (*amor et delicia generis humani*). Ὀνομαστὴ μάλιστα κατέστη ἡ πρὸς τὸ εὐεργετεῖν τάσις αὐτοῦ, διὸ καὶ ἐθεώρει ὡς ἀπολεσθεῖσαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ' ἣν δὲν ἐποίησε εὐεργεσίαν τινά. Ἡ δὲ μεγαλοφροσύνη

αὐτοῦ μάλιστα ἐξεδηλώθη, ὅτε ὁ νεώτερος ἀδελφός του, Δομιτιανός, ἤγειρε στάσιν πρὸς ἀρπαγὴν τοῦ θρόνου, ὁ Τίτος ἀντι νὰ τιμωρήσῃ αὐτὸν προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας αὐτοῦ σεισμός φοβερός ἐκλόνησε τὸ ἔδαφος, τρεῖς δὲ πόλεις, τὸ Ἡράκλειον, ἡ Πομπηία καὶ αἱ Σταβίαι, ἐκαλύφθησαν ὑπὸ χειμάρρου λάθης καὶ τέφρας τοῦ ἐκραγέντος Βεσουβίου⁽¹⁾. Πυρκαϊὰ δὲ διαρκέτατα ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἀπετέρωσε τὸ πλείστον μέρος τῆς Ῥώμης καὶ λοιμοὶ διαδοθῆναι ἀνά πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν ἠρέμασε πλείστους οἴκους.

Ὁ Τίτος ἀπεπεράτωσε καὶ τὸ κολοσσαῖον ἀμφιθέατρον καὶ ἔκτισε τὰς φερωνύμους αὐτοῦ Θέρμας, αἵτινες δὲν ἐχρησίμευον μόνον ὡς λουτρά, ἀλλὰ καὶ ὡς κέντρα πνευματικῆς ἀναπτύξεως κοσμηθεῖσαι καὶ διὰ θεάτρου καὶ βιβλιοθήκης. Ἄλλ' αἴφνης καταληφθεὶς ὑπὸ σφοδροῦ πυρστού ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν. Ὁ πρόωρος καὶ αἰφνίδιος αὐτοῦ θάνατος παρέσχε τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του. Ἡ Ῥώμη ἐν τῷ Τίτῳ ἀπώλεσεν ἓνα τῶν ἀρίστων ἡγεμόνων της, ὁ δὲ λαὸς ἐθρήνησεν αὐτὸν ὡς κοινὸν καὶ φιλόστοργον πατέρα.

§ 91. Φλάβιος Δομιτιανὸς (84—96).

Ὁ Δομιτιανὸς εἶχεν ἐπιδείξει ἐκ νεαρῆς ἡλικίας τὴν διάστροπον φύσιν του, ἀναδειχθεὶς ὦμος καὶ θρασὺς ἐν ταῖς εὐτυχίαις, δειλὸς δὲ καὶ χαμπερτῆς ἐν ταῖς δυσπραγίαις, καὶ δὲν ἐβράδυνε νὰ ὑπερβῇ κατὰ τὴν ὠμότητα τὸν Τιβέριον, τὸν Καλιγόλαν καὶ τὸν Νέρωνα, ἐκτραχηλισθεὶς εἰς ἀγρίας σφαγὰς⁽²⁾. Ἐξεδίωξεν δ' ἐκ τῆς Ἰταλίας πάντας τοὺς Στωϊκοὺς καὶ ἐκήρυξεν αἰματηρὸν διωγμὸν κατὰ τῶν χριστιανῶν. Ζηλώσας δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ πολέμου δόξαν ἐξεστράτευσεν ἐπὶ τοὺς πέραν τοῦ Ῥήνου οἰκοῦντας Χάττους καὶ χωρὶς κἂν νὰ ἴδῃ οὐδὲ ἀπὸ μακρόθεν τοὺς πολεμίους, ἐπέστρεψεν εἰς Ῥώμην καὶ κατήγαγε θρίαμβον, σύρων ὀπίσθεν τοῦ θριαμβευτικοῦ ἄρματος δούλους μὲ γερμανικὰς ἐνδυμασίας καὶ προσηγορευθῆ νέος *Γερμανικὸς*. Ἐτέραν

(1) Ἐν ἔτει 1711 ἐκ τυχαίας συμπτώσεως ἐδόθη ἡ πρώτη ἀφορμὴ καὶ γενομένων ἀνασκαφῶν ἀνεκαλύφθη ἐν ἔτει μὲν 1730 τὸ Ἡράκλειον, ἐν ἔτει δὲ 1755 ἡ Πομπηία. Αἱ ἀνασκαφαὶ αὗται ἤγαγον εἰς φῶς σπουδαιοτάτας ἀνακαλύψεις καὶ μοναδικὸν μνημεῖον ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ παρελθόντος.

(2) Οἱ καταδόται δὲν ἐβράδυναν νὰ ἀναφανῶσι καὶ μετ' αὐτῶν καὶ αἱ θανατικαὶ ἐκτελέσεις. Τὸν ἐξἀδελφόν του Σαβίνον ἐφόνευσε δι' οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ διότι ὁ κήρυξ ὠνόμασεν αὐτὸν ἐκ παραδρομῆς αὐτοκράτορα ἀντὶ ὑπατον.

ἐκστρατεῖαν ἐπεχείρησε κατὰ τῶν Δακῶν, ἀλλὰ μόλις εἶδε τοὺς πολεμίους διαβαίνοντες τὰ σύνορα, ἐτρέπη εἰς φυγὴν ἀκατάσχετον, ἐξαγοράσας τὴν εἰρήνην ἀπὸ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Δεκεβάλου (89). Τέλος ἐδολοφονήθη ὑπὸ συνωμοτῶν, προδιαγεγραμμένων ὑπ' αὐτοῦ, ἐν οἷς συγκατελέγετο καὶ ἡ σύζυγός του Δομιτία, ἣτις ἀπεκάλυψε τὸν κατάλογον, τὸν περιέχοντα τὰς προγραφάς. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δομιτιανοῦ ἐξέλειπεν ὁ οἶκος τῶν Φλαβίων.

ΑΙΩΝ ΤΩΝ ΑΝΤΩΝΙΝΩΝ (96—192)

§ 92. Νέρβας καὶ Τραϊανός.

Ἡ σύγκλητος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δομιτιανοῦ ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτορα τὸν γηραιὸν ὑπατικὸν Μάρκον Κοκκήσιον Νέρβαν, ἄνδρα μεγαλόφρονα, ἀγαθὸν καὶ ἐνάρετον. Ἀπ' αὐτοῦ ἄρχεται νέα ἐποχὴ λαμπρῶν αὐτοκρατόρων, διαρκέσασα ἐπὶ 84 ἔτη καὶ ἣτις ἐπωνυμάσθη Αἰὼν τῶν Ἀντωνίων. Ὁ Νέρβας κατήργησε καὶ τὰς ἐπ' ἀσειβείᾳ πρὸς τὴν πολιτείαν δίκας καὶ τὰς κατὰ τῶν χριστιανῶν καταδιώσεις καὶ ἠπέλιψε δι' αὐστηρῶν ποινῶν τοὺς ψευδομηνυτάς. Ἠλάττωσε τοὺς φόρους καὶ ἔστειλε τρεῖς κληρουχίας χάριν τῶν ἐν Ῥώμῃ πενήτων καὶ ἐδώρησεν εἰς αὐτοὺς γαίας, ὧν ἡ ἀξία ἀνήρχετο ἐν ὄλφ εἰς 15000000 ἀρχαίων δραχμῶν. Προσέτι διέταξεν, ὅπως τὰ ἐξ ἀπόρων γονέων τέκνα διατρέφονται δημοσίᾳ δαπάνῃ μέχρι ἐνηλικίωσης. Συνορῶν δ' ἐαυτὸν ἀνίκανον διὰ τὸ γῆρας νὰ χαλιναγωγήσῃ τοὺς πραιτωριανούς, ἀνέβη εἰς τὸ Καπιτώλιον καὶ πρὸ τοῦ ἀγάλματος τοῦ Διὸς παρόντων καὶ τῶν συγκλητικῶν καὶ τῶν ἱππέων, υἱοθέτησε τὸν Τραϊανόν, τὸν ἐξοχώτερον τοῦ κράτους στρατηγόν, καὶ κατέστησεν αὐτὸν συμμέτοχον τῆς δημαρχίας καὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας.

Ὁ Τραϊανός κηδεύθη ἐν τοῖς στρατοπέδοις παρακολουθήσας τὸν πατέρα του λίαν νεαρὸς εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὸν ἰουδαϊκὸν πόλεμον. Ἐπὶ δεκαπενταετίαν εἶχεν ὑπηρετήσει ὡς χιλιάρχος ἐν Συρίᾳ καὶ παρὰ τὸν Ῥῆνον, κατόπιν ὡς πραιτωρ, ἔπειτα ἀνηγορεύθη ὑπάτος καὶ τέλος διοικητὴς τῆς ἄνω Γερμανίας, καθ' ἃν χρόνον ἠσχολήθη περὶ τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα τῶν παραρρηνίων συνόρων, ἔνθα παρέμεινε μέχρι τοῦ 99.

Ὁ Τραϊανός ἐπροτιμήθη ὑπὸ τοῦ Νέρβα ὡς διάδοχος αὐτοῦ ἀντὶ παντὸς ἄλλου συγγενοῦς του διὰ τὰς ἐξόχους στρατιωτικὰς καὶ πολιτικὰς αὐτοῦ ἀρετάς, ἐξ ὧν ἀξιοσημεῖωτοι μάλιστα εἶνε ἡ ἀπλότης

τῶν ἡθῶν καὶ ἡ βαθυτάτη συναίσθησις τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς δικαιοσύνης. Ὅτε παρέδιδε τὸ ξίφος εἰς τὸν ὑπαρχον τῶν πραιτωριανῶν, τὸν Δικίνιον Σούραν, εἶπε τοὺς ἐξῆς λίαν βαρυσημάντους λόγους: «Τὸ ξίφος αὐτὸ θέλεις μεταχειρισθῆ ὑπὲρ ἐμοῦ μὲν, ἂν πράττω τὸ ἀγαθόν, κατ' ἐμοῦ δέ, ἂν πράττω τὸ κακόν».

Ἐπειδὴ ὁ Δομιτιανὸς εἶχεν εἰρηνέυσει πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Δακῶν Δεκέβαλον ἐπὶ πληρωμῇ ἑτησίου φόρου, ὁ Τραϊανὸς θέλων νὰ ἀποπλύνῃ τὴν ἀδοξίαν αὐτὴν ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Δακίαν ἡγούμενος 60000 ἀνδρῶν (101 μ. Χ.). Κατασκευάσας γέφυραν ἐπὶ τοῦ κάτω Δουνάβεως εἰσέβαλεν εἰς τὴν σημερινὴν Τρανσυλθανίαν καὶ νικήσας τὸν Δεκέβαλον εἰς δύο μάχας ἐξηνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἀποδεχθῆ ὑπὸ βαρυτάτους ὄρους τὴν εἰρήνην. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ, ἐπειδὴ ὁ Δεκέβαλος ἠθέτησε τὰς συνθήκας, ὁ Τραϊανὸς εἰσέβαλε τὸ δεύτερον εἰς τὴν Δακίαν καὶ μετέβαλεν αὐτὴν εἰς ἐπαρχίαν ῥωμαϊκὴν.

Ὁ Τραϊανὸς ἐπιστρέψας εἰς Ῥώμην ἐκ τοῦ πολέμου ἀφιερῶθη εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ κράτους διοίκησιν, εἰς ἣν ἀνέπτυξε τοιαύτας ἀρετάς, ὥστε ἡ σύγκλητος καὶ ὁ λαὸς ἀπένειμεν εἰς αὐτὸν τὴν προσωνυμίαν τοῦ Ἀρίστου (optimus). Διὰ τῆς φειδωλῆς διαχειρίσεως τῶν δημοσίων χρημάτων ὁ Τραϊανὸς κατεσκεύασε πλείστα κολοσσιαῖα καὶ ὠφέλιμα ἔργα, οἷον λιθίνην γέφυραν ἐπὶ τοῦ Ἰστρου, βασιζομένην ἐπὶ 20 τόξων καὶ ἔχουσαν μῆκος 1100 μέτρων, τὸν Τραϊανέιον κίονα (Forum Trajana) μετὰ τῆς θριαμβευτικῆς ἀψίδος ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ (columna Trajana), μνημεῖον ἐπιφανές τῆς κατακτήσεως τῆς Δακίας. Τὸ ἔργον εἶνε δωρικῶς ῥυθμοῦ, ἔχει δὲ ὕψος 30 μέτρων καὶ περικοσμεῖται ὑπὸ 2500 ζυφίδων, ἅτινα ἐξεικονίζουσι ζωηρῶς τὰ βάρβαρα ἦθη τῶν Δακῶν. Συνέστησε πολλαχοῦ ἀποικίας καὶ ἐχάραξε καὶ ἐπεσκεύασε πλείστας στρατιωτικὰς ὁδοὺς. Ἐξέδωκε καὶ νόμον περὶ ἀνατροπῆς τῶν ἀπόρων παιδῶν, οἵτινες ἐδιδάσκοντο νὰ ἀγαπῶσι τὴν πατρίδα ὡς μητέρα, καὶ νὰ εἶνε στήριγμα μὲν αὐτῆς ἐν πολέμῳ κόσμημα δ' ἐν εἰρήνῃ.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ 113 ἔτους εἰσβαλὼν εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἀνέκτησεν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Πάρθων, καὶ διαβάς τὸν Τίγριν ἐκυρίευσεν τὰ Σοῦσα, τὴν Σελεύκειαν καὶ τὴν Κτησιφῶντα, καὶ τέλος κατέστησε ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας καὶ τὴν Μεσοποταμίαν καὶ Ἀσυρίαν (116). Ἐπιστρέφων εἰς Ῥώμην ἐτελεύτησεν ἐν Σελινούντι τῆς Κιλικίας (117 μ. Χ.). Ὁ Τραϊανὸς ὑπῆρξεν ὁ μέγιστος τῶν μετὰ τὸν

Αὐγούστου αὐτοκράτορων, ἀλλὰ πολὺ ἐκείνου ἀγαθώτερος. Διὸ καὶ ἡ σύγκλητος συνήθως ἠύχετο εἰς πάντα νέον αὐτοκράτορα: «Ἔσο μὲν εὐτυχέστερος τοῦ Αὐγούστου, κρίσσω δὲ τοῦ Τραϊανοῦ (Felicior Augusti, melior Trajani).

§ 93. Πόπλιος Αἴλιος Ἀδριανὸς (117—138)

Ὁ Τραϊανὸς δὲν κατατέλιπε τέκνα, οὐδ' εἶχεν ὀρίσει πρὸ τοῦ θανάτου διάδοχόν του, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατόν του ἡ χήρα αὐτοῦ Πλωτῖνα διεκήρυξεν, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ βίου του στιγμὰς εἶχεν υἱοθετήσῃ τὸν ἀνεψιὸν του Αἴλιον Ἀδριανόν, ὅστις εἶχε παρακολουθήσῃ αὐτὸν εἰς πάντας τοὺς πολέμους, τότε δὲ διέτριβεν ἐν Ἀντιοχείᾳ. Ὁ στρατὸς ἀνεκήρυξεν αὐτὸν παραχρῆμα αὐτοκράτορα, ἡ δὲ σύγκλητος ἐπεκύρωσε τὴν ἐγκλογὴν του. Ὁ Ἀδριανός, φροντίζων ἤδη μᾶλλον περὶ τῆς ἀσφαλείας τοῦ κράτους ἢ περὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν ὀρίων αὐτοῦ, παρεχώρησεν εἰς μὲν τοὺς Πάρθους πάσας τὰς πέραν τοῦ Εὐφράτου χώρας, τοὺς δὲ Ἀρμενίους κατέστησε φόρου ὑποτελεῖς ὑπὸ ἴδιον ἡγεμόνα. Ἐπίσης κατέλιπε καὶ τὴν μεσημβρινὴν Σκωτίαν καὶ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Βρεττανίας κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Πικτων καὶ Σκώτων ἀνήγειρε μέγα τείχος, φέρον τὸ ὄνομά του (vallum Hadriani). Προσέτι καὶ ἐν Γερμανίᾳ ἀνήγειρε πολλὰ προχώματα παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ῥήνου καὶ Ἰστρου. Φροντίζων δὲ καὶ περὶ τῆς εὐημερίας τῶν ἀπανταχοῦ ὑπηκόων του μετὰ πενταετῆ εἰρηνικὴν βασιλείαν περιώδευσε πεζῇ καὶ ἄσκεπῆς ὁλόκληρον τὴν ἀχανῆ αὐτοκρατορίαν ἀπὸ τῆς Βρεττανίας καὶ Ἰβηρίας μέχρις Αἰγύπτου καὶ Ἀρμενίας, κχταναλώσας εἰς τὴν περιοδείαν 14 ὄλα ἔτη. Κατὰ τὴν περιοδείαν του αὐτὴν ἀνεδείχθη εὐεργετικώτατος, θεραπεύων μὲν τὰς ἀνάγκας τῶν πόλεων, κολάζων δὲ τὰς κακίας τῶν πολιτῶν ἢ βραβεύων τὴν ἀρετὴν αὐτῶν. Εὐηργέτησε πλείστας πόλεις τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐξετέλεσε διάφορα ἔργα, π. χ. ἐχάραξεν ἀπ' Ἀθηνῶν μέχρι Κορίνθου στρατιωτικὴν ὁδὸν καὶ κατασκεύασεν ὑδραγωγεῖον ἐν Κορίνθῳ, δι' οὗ ἔφερον εἰς τὴν πόλιν ἄφθονον ὕδωρ ἐκ τῆς ἐν Στυμφαλίᾳ λίμνης. Ἐν Νεμέᾳ κατασκεύασεν ἵπποδρόμιον καὶ ἐν Μαντινείᾳ μεγαλοπρεπῆ ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Μεγάροις καὶ ἐν Ἀβαίς τῆς Φωκίδος. Ἀλλ' ἡ πόλις ἐκείνη, ἣτις ἐφείλκυσε τὰ μάλιστα τοῦ Ἀδριανοῦ τὴν εὐνοίαν, ὑπῆρξαν αἱ Ἀθῆναι, ἃς πεντάκις ἐπεσκέσθη καὶ ἐπι μακρὸν χρόνον ἐν τῇ πόλει διατρίψας ὡς πολίτης Ἀθηναίας

ἐμυήθη καὶ τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια. Ἀνήγειρεν ἐν αὐτῇ ναὸν τῆς Ἥρας καὶ τοῦ Διός, καὶ ἱερὸν εἰς ὄλους τοὺς θεοὺς, καὶ γυμνάσιον, καὶ μεγαλοπρεπῆ στοὰν ἐξ 120 κιόνων ἐκ λίθου φρυγίου, περιλαμβάνουσαν καὶ πλουσίαν βιβλιοθήκην. Ἐφερεν εἰς πέρας καὶ τὸν ἐπὶ Πεισιστράτου ἀρξάμενον μέγαν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ἔχοντα 4 σταδίων περίμετρον καὶ περιστύλιον 124 κιόνων, καὶ κατεσκευάσας τὸ μέχρι τῆς σήμερον σωζόμενον ὑδραγωγεῖον. Προσέτι ἀνήγειρε πρὸς τὸ ΝΑ μέρος τῆς Ἀκροπόλεως παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισσοῦ νέαν ὁμώνυμον πόλιν, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου τῆς μέχρι τῆς σήμερον σωζομένης πύλης τοῦ Ἀδριανοῦ :

«Αἰ δ' εἰς Ἀθῆναι Θεσέως ἡ πρὶν πόλις

«Αἰ δ' εἰς Ἀθῆναι Ἀδριανοῦ καὶ οὐ Θεσέως πόλις».

Ἄλλὰ καὶ τὴν Ῥώμην ἐκαλλώπισε διὰ μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομημάτων. Ἀνήγειρεν ἐν αὐτῇ τὸν μεγαλοπρεπῆ ναὸν τῆς Ἀφροδίτης καὶ ἔκτισε τὸ ἴδιον αὐτοῦ πελώριον μαυσωλεῖον (Moles Hadriani) πλησίον τοῦ Τιβέρεως ἐπὶ βάσεως τετραγώνου, ἐπικεκαλυμμένης διὰ παρίου μαρμάρου καὶ φερύσης ἀγάλματα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξεῖχε τὸ κολοσσαῖον τοῦ Ἀδριανοῦ. Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας τὸ μαυσωλεῖον μετεβλήθη εἰς φρούριον, ἀντὶ δὲ τῶν ὑπὸ τῶν Γόθων καταστραφέντων ἀγαλμάτων ἰδρύθη τὸ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, τοῦ ὁποίου φέρει καὶ τὴν προσωμίαν, Πύργος τοῦ Ἀγγέλου, ὡς καὶ ἡ Αἰλία γέφυρα, ἡ συνδέουσα αὐτὸ μετὰ τῆς πόλεως. Ἐκτίσας δὲ καὶ τὴν ἐν Τιβούροις τῆς Λατίνης ἔπαυλιν καὶ ἐγκατέστησεν ἐν αὐτῇ, ἔχουσα περίμετρον 5 περίπου χιλιομέτρων, ἀπότυπα τῶν θαυμασιωτάτων κτιρίων τοῦ Λυκείου, τῆς Ἀκαδημίας, τοῦ Πρυτανείου καὶ τῆς Ποικίλης Στοᾶς τῶν Ἀθηνῶν, καὶ συνελέγησάν ἐν αὐτῇ ἅπαντα τὰ ἐκ τῆς Ἑλλάδος καὶ Αἰγύπτου συληθέντα καλλιτεχνήματα. Ἐν Θράκῃ ἔκτισε νέαν πόλιν, ὀνομάσας αὐτὴν Ἀδριανούπολιν. Ἐξ Ἀθηνῶν ὁ Ἀδριανὸς διέπερασεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ διαδραμὼν τὴν Ἀραβίαν διέβη εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου διατρέβων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἔμαθε τὴν ἀποστασίαν τῶν ἐν Παλαιστίνῃ Ἰουδαίων. Ἀφορμὴν πρὸς τὴν ἀποστασίαν ἔδωκε τὸ διάταγμα τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς ἰδρυσιν νέας ἀποικίας ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τὸ ὄνομα Αἰλία Καπιτωλίνα (Aelia Capitolina) καὶ πρὸς ἀνέγερσιν ναοῦ τοῦ Καπιτωλίου Διός ἐν τῷ χώρῳ, ἐφ' οὗ ἴστατο ὁ ναὸς τοῦ Ἰεχωβᾶ. Τὸ διάταγμα προσέβαλε καὶ τὸ ἔθνικόν καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἰσθημα τῶν Ἰουδαίων. Τὴν ἡγεμο-

νίαν τῆς στάσεως ἀνέλαβε νέος τις, Σίμων Βαρχωχεβᾶς, ἥτοι υἱὸς Ἀστέρος, ὅστις ἐπωνόμαζεν ἑαυτὸν *Μεσσίαν*. Ὁ Ἀδριανὸς κατώρθωσε μετὰ τριετείς φονικούς ἀγῶνας νὰ καταστείλῃ τὴν στάσιν, καταδράσας περὶ τὰς 1000 πόλεις καὶ φονεύσας ὑπὲρ τὰς 500000 ἀνθρώπων τοὺς δ' ἐπιζήσαντας ἐξανδραποδίσας (132—135).

§ 94. Τίτος Ἀντωνῖνος ὁ Εὐσεβῆς (138—161).

Ὁ Τίτος Ἀντωνῖνος, ὁ ἐπομασθεὶς Εὐσεβῆς, κατήγετο ἐκ τῆς γαλατικῆς πόλεως Νίμης. Ἐγρημάτισεν ὕπατος, κριτῆς ἐν Καμπανίᾳ, διοικητῆς ἐν Ἀσίᾳ καὶ τέλος μέλος τοῦ συμβουλίου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ, ὅστις διὰ τὰς ἐξόχους αὐτοῦ ἀρετὰς υἰοθέτησεν αὐτόν. Καὶ διὰ μὲν τὴν ἄκραν αὐτοῦ εὐσέβειαν καὶ φιλοστοργίαν πρὸς τὸν θετὸν πατέρα Ἀδριανὸν ἐπεκλήθη *Εὐσεβῆς* καὶ *Φιλόστοργος*, διὰ δὲ τὴν ἄκραν αὐτοῦ δικαιοσύνην καὶ πραότητα καὶ τὰς ἄλλας ἐξόχους ἀρετὰς νέος *Νουμᾶς* καὶ διὰ τὴν ὄντως πατρικὴν του διοίκησιν καὶ φιλοπατριὰν πατῆρ τῆς πατρίδος. Ἐπὶ τῆς μακρᾶς αὐτοῦ βασιλείας τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἀπῆλαυσε τῶν ἀγαθῶν τῆς εἰρήνης, ὁ δὲ φιλειρηνικώτατος βασιλεὺς τοιαύτην εἶχεν ἀποστροφὴν πρὸς τὸν πόλεμον, ὥστε ἔλεγε «προτιμῶ νὰ σώσω τὴν ζωὴν ἐνὸς Ῥωμαίου πολίτου ἢ νὰ φονεύσω χιλίους ἔχθρους». Δι' ἐδικῶν τιῶν διατάξεων, αἵτινες ἐνεπνεύστησαν ὑπὸ τοῦ φιλελευθέρου πνεύματος τοῦ αὐτοκράτορος, ἀνύψωσε τὸ ἀξίωμα τῆς γυναίκος καὶ ἔλαβον καὶ αἱ γυναῖκες τὸ δικαίωμα τοῦ διαθέτειν τὰ τῆς ἰδίας περιουσίας. Προσέτι ἀνύψωσε καὶ τὴν θέσιν τοῦ δούλου, κηρύξας ἀνδροκτόνον τὸν φονεύοντα τὸν ἑαυτοῦ δούλον. Τὰ μάλιστα θαυμάζεται ἡ λιτότης ἐν τῷ βίῳ καὶ ἡ φειδωλὴ τοῦ δημοσίου πλοῦτου διαχειρίσις, ἥτις ἀπεδείχθη ἐκ τῆς εὐπορίας τοῦ δημοσίου ταμείου, τὸ ὅποιον μετὰ τὸν θάνατόν του περιεῖχε πλέον τῶν 600000000 ἀρχαίων δραχμῶν. Εἰς τὴν σύζυγόν του συνιστῶν τὴν οἰκονομίαν ἔλεγε «δὲν ἔχομεν ἰδίαν περιουσίαν καὶ ἀπ' ὅτου ἀνήλθομεν εἰς τὴν ἀρχήν, περιουσία τοῦ ἡγεμόνος εἶνε ἡ εὐδαιμονία τοῦ λαοῦ του». Ὁ Ἀντωνῖνος πρὸ τοῦ θανάτου του εἶχεν υἰοθετήσει τὸν ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρόν του, τὸν φιλόσοφον Μάρκον Αὐρήλιον καὶ τὸν Λεύκιον Οὐῆρον.

§ 95. Μάρκος Αὐρήλιος (161—180).

Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον συνήνητησε πολλὰ

προσκόμματα, αντίθετα ὅλως πρὸς τὰς θεωρίας τοῦ ἰδεώδους βίου, ὡς ὡς φιλόσοφος ἐπρέσβευεν. Ἰδίως ἐξ ἀρχῆς ἐπείκρανεν αὐτὸν ὁ θετὸς αὐτοῦ ἀδελφός, Λεύκιος Οὐῆρος, ὃν αὐτὸς ὑπέκλων εἰς αἴσθημα κακῶς ἐννοουμένης γενναιοφροσύνης κατέστησε γαμβρόν τοῦ καὶ συνάρχοντα, ἂν καὶ οὗτος κατέχετο ὑπὸ πλείστων ἐλαττωμάτων. Ὁ Λεύκιος Οὐῆρος ἀποσταλεῖς κατὰ τῶν ἀποστατησάντων Πάρθων, ἀντὶ νὰ δράμῃ εἰς τὸ θέατρον τοῦ πολέμου, ἐδαπάνησεν ἐν Ἀντιοχείᾳ πολὺ τιμὸν χρόνον εἰς ἡδυπαθεῖς διασκεδάσεις καὶ εὐωχίας, ὥστε ὁ Μάρκος Αὐρήλιος μετὰ τὴν κατατρόπωσιν δύο ῥωμαϊκῶν στρατιῶν ἐν Συρίᾳ ἠναγκάσθη νὰ ἀποστείλῃ ἀντ' αὐτοῦ τοὺς δύο ἀρίστους στρατηγούς, Πρίσκον καὶ Κάσσιον. Τούτων ὁ μὲν Πρίσκος εἰσβαλὼν εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἐξεδίωξεν ἐξ αὐτῆς τοὺς πολεμίους καὶ ἐκυρίευσεν τὴν πρωτεύουσάν αὐτῆς Ἀρτάξαττα, ὁ δὲ Κάσσιος εἰσβαλὼν εἰς τὰ βόρεια τῆς Μεσοποταμίας ἐνίκησε τοὺς Πάρθους εἰς δύο φονικὰς μάχας καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Ἐδεσσαν καὶ τὴν Νίσιβιν. Ἐπειτα διελθὼν τὴν Μεσοποταμίαν ἔφθασεν εἰς τὸν κάτω Τίγριν καὶ προελάσας ἐκυρίευσεν τὴν πρωτεύουσάν τῶν Πάρθων, Κτησιφῶντα, καὶ τὴν Σελεύκειαν. Οὕτως ἀπηλευθερώθη ἡ Ἀρμενία καὶ ἀνεκτήθη ἡ Μεσοποταμία. Ἀλλ' ἡ ἐκ τοῦ παρθικοῦ πολέμου κοινὴ εὐφροσύνη μετεβλήθη εἰς πένθος γενικὸν ἕνεκα τοῦ λοιμοῦ, τὸν ὁποῖον μετήγαγον ἐξ Ἀσίας εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος οἱ νικηφόροι λεγεῶνες. Ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἐπηύξησε τὸ κακὸν ἡ δεισιδαιμονία τοῦ ὄχλου, ἐξ οὗ πιεζόμενος ὁ Μάρκος Αὐρήλιος προσέφυγε πρὸς καταπολέμησιν τοῦ κακοῦ εἰς πάντας τοὺς θρησκευτικούς ἐξιλασμούς. Μεταξὺ τῶν ἐξιλαστηρίων θυμάτων συμπεριελήφθησαν καὶ οἱ χριστιανοὶ καὶ δι' αὐτοκρατορικοῦ διατάγματος ἀπηγορεύθη ἡ εἰσαγωγή παντὸς νέου θρησκευύματος, διαταράττοντος τὰς ψυχὰς τοῦ λαοῦ. Ἐνεκα τούτου ἐξηγέρθη σφοδρὸς διωγμὸς κατὰ τῶν χριστιανῶν. Ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τῶν δεινῶν τούτων ἐνέσκηψεν ἔτι μεγαλύτερα θύελλα πρὸς βορρᾶν τοῦ κράτους, ἡ ἀποστασία τῶν γερμανικῶν φύλων, τὰ ὅποια συνεμάχησαν μετὰ τοῦ μεγάλου ἔθνους τῶν Μαρκομάννων, οἵτινες ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τοῦ παρθικοῦ πολέμου εἰσέβαλον εἰς τὴν Παννονίαν. Κατ' αὐτῶν ἀπεστάλη ὁ ὕπαρχος τῶν πραιτωριανῶν, Μακρίνος Οὐίνδιξ, ὅστις συνάψας φονικωτάτην μάχην ἐν Στειρίᾳ ἠττήθη καὶ ἔπεσε καὶ αὐτὸς ἐν τῇ μάχῃ μετὰ δυσμερίων Ῥωμαίων, οἱ δὲ βάρβαροι ὑπερκαταβάντες τὰς Ἄλπεις ἐπεχείρησαν τὴν ἐκπολιόρκησιν τῆς Ἀκυλίας. Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος ἕνεκα τῆς ἐκ

τοῦ λοιμοῦ λειψανδρίας ἠναγκάσθη νὰ ἐξοπλίσῃ τοὺς δούλους καὶ μονομάχους, ἐξ ὧν ἀπαρτίσας στρατιὰν ἀπέστειλε κατὰ τῶν βαρβάρων καὶ ἔσωσε τὴν πολιορκουμένην πόλιν. Καταφθάσας κατόπιν καὶ αὐτὸς ἐξηνάγκασε τοὺς βαρβάρους νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια (168).

Τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐτελεύτησεν ὁ Οὐῆρος, ὁ δὲ Μάρκος Αὐρήλιος ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ πάλιν εἰς τὰς παριστρίους χώρας ἕνεκα νέας ἐπιδρομῆς τῶν Μαρκομάννων, ὅπου πρὸς καταπολέμησιν αὐτῶν παρέμεινεν ἐπὶ ἐξαετίαν (169—175). Διαρκοῦντος τοῦ πρὸς τοὺς Μαρκομάννους πολέμου, ὁ διοικητὴς τῆς Συρίας Κάσσιος ἀπεισπάτησεν ἐπὶ τῇ ψευδεῖ ἀγγελίᾳ τοῦ θανάτου τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ ἀνακηρυχθεὶς αὐγούστος κατέλαβε τὴν Συρίαν καὶ Αἴγυπτον. Ἐν φ' δ' ὁ Μάρκος Αὐρήλιος ἠτοιμάζετο νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τοῦ Κάσσιου, οὗτος ἐφρονεύθη ὑπὸ δύο ἀξιωματικῶν καὶ τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος διέφυγε τὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Ἡ σύγκλητος ἀπένειμε πρὸς τὸν Μάρκον Αὐρήλιον κατὰ τὴν εἰς Ῥώμην ἐπιστροφὴν του πανηγυρικὰς τιμὰς καὶ ἀνίδρυσεν ἐπὶ μὲν τοῦ Καπιτωλίου τὸν ἔφιππον αὐτοῦ ἀνδριάντα, σωζόμενον μέχρι τῆς σήμερον, ἐν δὲ τῷ πεδίῳ τοῦ ἄρειως θριαμβευτικὴν ἀψίδα καὶ τὸν Ἀντωνίνειον κίονα. Ἡδὴ ὁ Μάρκος ἀνέλαβε τὴν ῥύθμισιν τῶν οικονομικῶν, τὰ ὅποια εἶχον περιέλθει εἰς μεγίστην ἀνωμαλίαν ἕνεκα τῶν τελευταίων πολέμων, καὶ ἵνα δυνηθῇ νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς κατεπειγούσας ἀνάγκας τοῦ κράτους, ἠναγκάσθη νὰ κάταρτύγῃ εἰς αὐστηρὰς οικονομίας καὶ νὰ ἐκποιήσῃ πάντα σχεδὸν τὰ αὐτοκρατορικὰ κοσμήματα. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀπεισπάτησεν καὶ πάλιν οἱ βάρβαροι, ὁ Μάρκος Αὐρήλιος ἠναγκάσθη καὶ πάλιν τὸ τρίτον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν Ἰστρον, συμπαραλαβὼν καὶ τὸν υἱόν του, Κόμμοδον, ὕπατον ἤδη ὄντα, καὶ ἐνίκησεν αὐτοὺς ἐν μάχῃ κρισίμῃ. Ἐν φ' δ' ἐμελέτα νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς ἐχθρικῆς χώρας καὶ μεταβάλῃ αὐτὴν εἰς ἐπαρχίαν ῥωμαϊκὴν, ἀπέθανεν αἰφνης ἐν Οὐίνδεβόνη, τῇ σημερινῇ Βιέννῃ, εἰς ἡλικίαν 60 ἐτῶν (180 μ.Χ.).

ΤΡΙΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΤΜΗΜΑ Γ'.

Στρατιωτικὴ ἀναρχία (180—285 μ. Χ.)

Παρακμὴ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.

§ 96. Οἱ ἀπὸ Κομμόδου μέχρι Διοκλητιανοῦ
αὐτοκράτορες (180—285 μ. Χ.).

Τὸν Μάρκον Αὐρήλιον διεδέχθη ὁ ὅλως ἀνάξιος υἱὸς αὐτοῦ Κόμμοδος, ὅστις εἰρηνεύσας πρὸς τοὺς Μαρχομάνους ἐπὶ τῇ παραχωρήσει πάντων τῶν φρουρίων, τὰ ὅποια ὁ πατὴρ του εἶχεν ἀνεγείρει ἐπὶ τῆς χώρας τῶν πολεμίων, ἔσπευσε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ῥώμην, ὅπως καταλάβῃ τὸν θρόνον. Ἀπ' αὐτοῦ ἄρχεται νέα θλιβερὰ ἐποχὴ διὰ τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος. Ὁ Κόμμοδος ἀπέδειξεν ἀπ' αὐτῆς τῆς παιδικῆς του ἡλικίας τὰ ἔνστικτα τῆς θηριώδους ψυχῆς του, ὁ δὲ πατὴρ του θέλων νὰ ἀπαλλῆξῃ τὴν ψυχὴν τοῦ παιδὸς του ἀπὸ τῶν κακούργων καὶ ταπεινῶν τάσεων ἐνωρίτατα περιέβαλεν αὐτὸν διὰ τῶν μεγίστων ἀξιομάτων. Ἀλλ' ὁ Κόμμοδος, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του ἀποπτύσας πάντα σωφροσύνης χαλινόν, μετέβαλε τὸ παλάτιον εἰς οἶκον ἀκολασίας. Καὶ ἐν ᾧ ὁ πατὴρ του εἶχεν ἐθρονίσει ἐν αὐτῷ τὴν ἀρετὴν, ὁ ἀνάξιος αὐτοῦ υἱὸς καὶ διάδοχος εἰσήγαγε τὴν αἰσχροτήτα μετὰ τῆς τυραννίδος. Ἐνεκεν τούτου οἱ μᾶλλον ἐνάρετοι ἄνδρες συνώμοσαν κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ ἀναλαβὼν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου προβάς ὀσυνέτως ἔδωκε καιρὸν εἰς μὲν τὸν Κόμμοδον νὰ ἀποφύγῃ τὸ τραῦμα, εἰς δὲ τοὺς σωματοφύλακας αὐτοῦ νὰ διασώσωσιν αὐτόν (183). Μετὰ τὴν ἀπόπειραν ταύτην ὁ Κόμμοδος ἀπέβη ὠμότερος μὲν τοῦ Δομιτιανοῦ, μιαιώτερος δὲ τοῦ Νέρωνος, πολλοὶ δὲ τῶν συγγλητικῶν καὶ τῶν πλησιεστάτων αὐτοῦ συγγενῶν ἔπεσον θύματα τῆς αἰμοδόρου ψυχῆς του. Ἡ αὐτοκρατορία αὐτοῦ εἶνε διηνηκῆς σειρὰ ὠμῶν ἔργων καὶ ἀδικημάτων, μωρίας καὶ ἀσωτείας. Ἐπαιρόμενος ἐπὶ τῇ ἀθλητικῇ αὐτοῦ ῥώμῃ ἐνεφάνιζετο εἰς τὸ μέγα κολοσσαῖον θέατρον ὡς μονομάχος, καὶ τοσοῦτον κατήσχυε καὶ ἐξηυτέλιζε τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα διὰ παντοίων ὠμοτήτων καὶ βδελυρῶν πράξεων, ὥστε ἐπὶ τέλους ἐδολοφονήθη ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀυλικῶν του, οὓς εἶχε προδιαγράψει (192). Ἡ σύγκλητος ἀνηγόρευσε ἐντ' αὐτοκράτορα τὸν γηραιὸν ἑπαρχὸν τῆς πόλεως, *Περτινακα*, ὅστις θελήσας νὰ θεραπεύσῃ τὴν ἀχαλίνωτον πλεονεξίαν τῶν πραιτωριανῶν ἔπεσε θύμα τῆς γενναίας ἐκείνης ἀποπείρας μετ' αὐτοκρατορίαν 81 ἡμερῶν.

Οἱ πραιτωριανοὶ ἀποθρασυθέντες ἤδη ἐξέθησαν εἰς πλειστηριασμὸν τὸν θρόνον τοῦ Αὐγούστου καὶ ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν Δίδιον Ἰουλιανόν, πλειοδοτήσαντα τοῦ ἀνταγωνιστοῦ του Σουλπικιανοῦ, ἐξ ὧν οὗτος μὲν προσήνεγκε 5000 δραχμὰς εἰς ἕκαστον τῶν πραιτωριανῶν, οἵτινες ἀνῆρχοντο εἰς 12000, ὁ δὲ Δίδιος 6250 ἤτοι 7500000 ἀρχαίων δραχμῶν. Ἀλλ' οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις λεγεῶνες ἀγανακτήσαντες ἕνεκα τοῦ ἐξευτελισμοῦ τούτου

ἐπανεστάτησαν καὶ ἀνεκίρουν αὐτοτράτορας τοὺς ἑαυτῶν στρατηγούς, ο μὲν ἐν Βρεττανίᾳ τὸν Κλαύδιον Ἀλβίνου, οἱ δ' ἐν Συρία τὸν Περσέσιον Νίγρον καὶ οἱ ἐν Παννονίᾳ τὸν Σεπτίμιον Σεβήρον, ὅστις πλεῖστον ὦν τῆς Ῥώμης κατίσχυσε τῶν ἄλλων καὶ κατέλαβε τὸν θρόνον. Ὁ Σεβήρος ἀφικόμενος εἰς Ῥώμην ἐκάλεσε τοὺς πραιτωριανούς νὰ παρουσιασθῶσιν ἔξω τῆς πόλεως ἄοπλοι καὶ δαφνηφοροῦντες, περικυκλώσας δ' αὐτοὺς διὰ τῶν Ἰλλυρικῶν λεγεῶνων διέλυσεν αὐτούς. Καὶ ὁ μὲν Δίδιος ἐφρονεῦθη καταδικασθεὶς εἰς θάνατον ὑπὸ τῆς συγκλήτου, ὁ δὲ Σεβήρος καταλαβὼν τὸν θρόνον κατὰ πρῶτον μὲν ἐστράφη κατὰ τοῦ Νίγρου, ὃν φεύγοντα πρὸς τὸν Εὐφράτην ἀπέκτεινεν, ἔπειτα ἐστράφη κατὰ τοῦ Ἀλβίνου, ὅστις ἤττηθεις παρὰ τὸ Δούγδουον τῆς Γαλατίας ἠτύοκτόνησεν. Ὁ Σεβήρος εἰσελθὼν νικητὴς εἰς τὴν Ῥώμην δεινῶς περιῦθρισε τὴν σύγκλητον καὶ 29 ἐκ τῶν συγκλητικῶν ἐφόνευσεν ὡς φρονήσαντας τὰ τοῦ Ἀλβίνου. Ἐπειτα ἐστράτευσε κατὰ τῶν Πάρθων, οἵτινες εἰσέβαλον εἰς Μεσοποταμίαν καὶ νικήσας αὐτούς, πολιορκοῦντας τὴν Νίσιβιν, εἰσήλασεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Βαβυλῶνα, τὴν Σελεύκειαν καὶ τὴν Κτησιφῶντα, ἣν δεινῶς ἐλεηλάτησε καὶ ἀπῆγαγεν 100000 αἰχμαλώτους. Ἐπιστρέψας εἰς Ῥώμην ἀνεδείχθη ὄλως ἄλλος ἄνθρωπος (202 μ. Χ.). Εἰσήγαγε νόμους πρὸς βελτίωσιν τῶν ἡθῶν, διεχειρίσθη μετὰ φειδοῦς καὶ χρηστότητος τὰ οἰκονομικὰ καὶ ἐβελτίωσε τὰ τῆς δικαιοσύνης διὰ σοφῶν διαταγμάτων τῶν νομομαθῶν συμβούλων, Παπινιανοῦ, Παύλου καὶ Οὐλπianoῦ Μετὰ ἐξαετῆ συνετὴν καὶ ἀγαθὴν διοίκησιν ἐστράτευσεν εἰς Βρεττανίαν κατὰ τῶν εἰς αὐτὴν ἐπιδραμόντων Καληδονίων, συμπαραλαβὼν μετ' ἑαυτοῦ καὶ τοὺς δύο υἱοὺς του, Βασσιανὸν καὶ Γέταν, οἵτινες καὶ διεδέχθησαν αὐτὸν ἀποθανόντα ἐν Ἐβοράκῳ τῆς Βρεττανίας (211). Ὁ Βασσιανός, ὁ ἐπονομασθεὶς Καρακάλλας, εὐθύς ὡς παρέλαβε τὴν ἀρχὴν, παρέσχε τὰ δείγματα τῆς θηριώδους ψυχῆς του φονεύσας τὸν Γέταν ἐν αὐταῖς ταῖς ἀγκάλαις τῆς μητρὸς του καὶ 20000 ἄλλους πολίτας, ὡς φίλους ἐκεῖνου. Μετὰ τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ του διέταξε τὴν ἀποθέωσιν αὐτοῦ εἰπὼν: «ἔστω Θεός, ἀρκεῖ μόνον νὰ μὴ ὑπάρχη εἰς τὴν ζωὴν». Δικαιολογῶν δὲ καὶ τὸν φόνον αὐτοῦ, ὑπέμνησεν εἰς τὴν σύγκλητον ὅτι «καὶ ὁ θεμελιωτὴς τῆς Ῥώμης ἐφόνευσεν τὸν ἀδελφόν του». Ἀπὸ δὲ τοῦ νομοδιδασκάλου Παπινιανοῦ ἀπῆτησε νὰ συντάξῃ ἀπολογία τῆς ἀδελφοκτονίας, ἀλλ' ὁ ἐνάρετος ἐκεῖνος ἄνθρωπος ἀπῆντησεν: «εὐκολώτερον εἶνε νὰ διαπράξῃ τις τὸ ἔγκλημα ἢ νὰ δικαιολογήσῃ αὐτό», ἕνεκα τούτου διέταξε καὶ ἐθανάτωσεν αὐτόν. Ἐπὶ ἐξαετίαν ἐξηκολούθησεν ὁ νέος οὗτος Κόμμοδος σφάζων καὶ ἀργυρολογῶν, εἴτε ἐν Ῥώμῃ, εἴτε ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Ἐδολοφόνησεν αὐτὸν ὁ ὑπαρχος τῶν πραιτωριανῶν, Μακρίνος, ἐν τῇ κατὰ τῶν Πάρθων ἐκστρατείᾳ καὶ κατέλαβεν αὐτὸς τὸν θρόνον (217).

Ὁ Μακρίνος, πωλήσας τὴν εἰρήνην πρὸς τοὺς Πάρθους, καθρέθη τοῦ θρόνου μετὰ βασιλείαν ἐνδὸς περίπου ἔτους διὰ στάσεως τοῦ στρατοῦ καὶ αὐτοκράτωρ ἀνηγορεύθη ὁ Βήριος Ἀβίτος, παρασταταθεὶς ὡς υἱὸς τοῦ Καρακάλλα καὶ ἐπονομασθεὶς Ἐλεγάβαλος ἀπὸ τοῦ ἐν Ἑμέσῃ λατρουομένου θεοῦ Ἐλ-Γαβάλ, ἐν ᾧ ἱεράτευε (218—222).

Ὁ Ἐλεγάβαλος κατήνεγκε θανάσιμον πληγὴν εἰς τε τὰ ἀρχαῖα ῥωμαϊκὰ ἦθη καὶ εἰς τὴν θρησκείαν. Θέλων νὰ ἔχῃ καὶ πλήρη ἐλευθερίαν εἰς τὰς κτηνώδεις αὐτοῦ ἀκολασίας, ἀφῆκε πᾶσαν φροντίδα περὶ τῶν τῆς πολιτείας εἰς τὴν μάμμην καὶ μητέρα αὐτοῦ, ἀλλ' οἱ πραιτωριανοὶ στασιάσαντες ἐφόνευσαν αὐτὸν καὶ ἀνηγόρευσαν ἀντ' αὐτοῦ αὐτοκράτορα τὸν Ἀλέξανδρον Σεβήρον (222). Ὁ Σεβήρος φύσει ὦν ἀγαθὸς καὶ φιλοδίκαιος ἀνὴρ ἠγάπα τὴν ἀρετὴν καὶ ἐμίσει τὴν κακίαν καὶ ταχέως ἀποκατέστησε τὴν ἰσχὴν τῶν νόμων καὶ τοῦ δικαίου ὑπὸ τὰς συνετὰς συμβουλάς τοῦ διασήμου νομομαθοῦς Δομιτίου Οὐλπιανοῦ, ὅστις προῆδρευεν ἐκκαίδεκαμελοῦς συμβουλίου. Ἀλλ' αἴφνης τὴν εἰρηνικὴν βασιλείαν τοῦ Σεβήρου διετάραξεν ὁ νέος ἀναφανείς τῶν Περσῶν βασιλεὺς, Ἀρταξέρξης ὁ Α', ὅστις ἐπαναστατήσας κατὰ τοῦ Ἀρταβάνου τοῦ Δ', κατέλυσε τὴν τῶν Πάρθων ἡγεμονίαν μετὰ διάρκειαν 470 ἐτῶν καὶ ἐπὶ τῶν ἐρείπιων αὐτῆς ἀνήγειρε τὸ νέον περσικὸν κράτος (227). Θελήσας δὲ νὰ ἀνακτήσῃ καὶ πάσας τὰς ἀρχαίας αὐτοῦ ἐπαρχίας εἰσώρμησεν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν. Ὅθεν ὁ Σεβήρος ἐστράτευσεν εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἀναστειλάς τὴν πρόδον τῶν περσικῶν ὄπλων ἐπετάχυνε τὴν εἰς Ῥώμην ἐπιστροφὴν του καὶ ἀμέσως ἐπεχείρησε νέαν ἐκστρατείαν εἰς τὴν Γαλλатиαν, ὅπως ἀποκρούσῃ τὰς νέας ἐπιδρομὰς τῶν Γερμανῶν, ἀλλ' ὁ στρατὸς στασιάσας ἐφόνευσεν αὐτὸν καὶ ἀνηγόρευσεν ἀντ' αὐτοῦ τὸν ἐκ Θράκης χιλιάρχον Μαξιμίον (235 — 238).

Ὁ Μαξιμίος ἐξ εὐτελοῦς οἰκογενείας τῆς Θράκης καταγόμενος ἦτο υἱὸς Γόθου ποιμένος. Γιγάντιον δ' ἔχων ἀνάστημα καὶ ἔξοχον ἀθλητικὴν βώμην διέπρεπεν ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ὡς ποιμὴν μὲν καταδιώκων τοὺς ληστὰς καὶ ὡς στρατιώτης ἐν ταῖς μάχαις. Ἡ ἀνδρεία ὅμως αὐτοῦ ἦτο ὦμῃ καὶ θηριώδης, διὸ καὶ ἐπέσυρε τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου τὸ μῖσος, οἱ δὲ λεγεῶνες τῆς Ἀφρικῆς στασιάσαντες ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν ἀνθύπατον Γορδιανὸν μετὰ τοῦ ὁμωνύμου υἱοῦ του, οὗς ἀνεγνώρισε καὶ ἡ σύγκλητος, τὸν δὲ Μαξιμίον ἐκέρυξεν ἐχθρὸν τῆς πολιτείας. Οἱ δύο Γορδιανοὶ ἠττηθέντες ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ τῆς Μυριτανίας ἐφονεύθησαν, ἡ δὲ σύγκλητος ἐκ φόβου μὴ δυναμένη νὰ ὀπισθοχωρήσῃ ἀνεκέρυξεν ἀντ' αὐτῶν δύο συγχρόνως αὐγούστους, τὸν Πουπιανὸν καὶ τὸν Βελθίνον, καὶ ἕνα καίσαρα, Γορδιανὸν τὸν Γ'. Ὁ Μαξιμίος ἐπελαύνων ἐπὶ τὴν Ῥώμην εὔρε τὴν πρώτην ἀντίστασιν ἐν Ἀκυληίᾳ, τῆς ὁποίας ἐπεχείρησε τὴν ἐκπολιόρκησιν, ἀλλ' ἠτύχοντο μετὰ τὴν ἀποστασίαν τῶν ἰδίων αὐτοῦ λεγεῶνων. Οἱ πραιτωριανοὶ φονεύσαντες ἀμφοτέρους τοὺς αὐγούστους ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν καίσαρα Γορδιανόν, μόλις ἄγοντα τὸ 13 ἔτος τῆς ἡλικίας, ἀλλ' οὗτος χειραγωγούμενος ὑπὸ τοῦ πενθεροῦ του, Τιμησιθεοῦ, ἐκυβέρνησε συνετῶς τὸ κράτος καὶ ἀνέκτησε τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Σαπῶρ καταληφθεῖσαν Συρίαν καὶ Μεσοποταμίαν. Ἀλλὰ Φίλιππος ὁ Ἄραψ φονεύσας τὸν Γορδιανὸν κατέλαβεν αὐτὸς τὸν θρόνον (244—249). Μετὰ ἐξαετῆ βασιλείαν ὁ κατὰ τὴν Ἰλλυρίαν στρατὸς στασιάσας ἀνηγόρευσε αὐτοκράτορα τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ Δέκιον, ὅστις συνάψας μάχην πρὸς τὸν Φίλιππον καὶ νικήσας ἐφόνευσεν αὐτὸν (249—251).

Ὁ Δέκιος ὑπῆρξεν εἰς τῶν λαμπροτέρων αὐτοκρατόρων. Ἐπελθὼν κατὰ

τῶν Γότθων, καὶ πολλάκις νικήσας αὐτοὺς ἔπεσεν ἐν τελευταίᾳ τινὶ συγκρο-
 τηθείσῃ κρίσιμῳ μάχῃ. Ἄντ' αὐτοῦ οἱ λεγεῶνες ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα
 τὸν Γάλλον, ὅστις ἔξαγοράσας τὴν εἰρήνην παρὰ τῶν Γότθων ἐπανήλθεν εἰς
 Ῥώμην (251). Ἄλλ' ὁ διοικητὴς τῆς Μοισίας, Αἰμιλιανός, νικήσας τοὺς
 Γότθους ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ἀντὶ τοῦ Γάλλου, φονευθέντος ὑπὸ τῶν
 ἰδίων στρατιωτῶν (253). Ἀλλὰ καὶ τοῦτον φονευθέντα μετὰ τέσσαρας μῆ-
 νας διεδέχθη ὁ νικητὴς τῶν Ἀλαμαννῶν, Οὐαλεριανός, συμπαραλαβὼν συν-
 ἄρχοντα καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Γαλλιγνὸν (254—260). Ὁ Οὐαλεριανὸς ἀποκρού-
 σας ἀπὸ μὲν τοῦ Βοσπόρου τοὺς Γότθους, ἀπὸ δὲ τῆς Συρίας τοὺς Πέρσας
 καὶ σπεύδων πρὸς βοήθειαν τῆς ὑπ' αὐτῶν πολιορκουμένης Ἐδέσσης, ἐζω-
 γρήθη καὶ ἐδολοφονήθη ὑπ' αὐτῶν. Ἐπὶ τοῦ Γαλλιγνοῦ τὸ Ῥωμαϊκὸν κρά-
 τος, πλὴν τῶν ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν, ὑπέστη καὶ τὰ δεινὰ τῆς πολυαρχίας
 καὶ τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν, διότι οἱ ἐν ταῖς διαφόροις ἐπαρχίαις λεγεῶνες
 ἀνεκήρυξαν ἰδίους αὐτοκράτορας, ὥστε ἡ ἐποχὴ αὕτη ἐπεκλήθη ἐποχὴ τῶν
 τριάκοντα τυράννων, ἃν καὶ οἱ ἀνακηρυχθέντες ἦσαν ἐν ὄλῳ 19 μόνον.
 Πάντες ὁμῶς σχεδὸν οὗτοι ἐφονεύθησαν, οἱ μὲν ὑπ' ἄλλήλων, οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ
 Γαλλιγνοῦ. Ἀλλὰ καὶ οὗτος ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῶν Ἰλλυρικῶν λεγεῶνων καὶ
 ἄντ' αὐτοῦ ἀνηγορεύθη ὁ Κλαύδιος (268). Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐν τῷ
 μέσῳ τῆς φοβερᾶς ἀναρχίας στίφη Γότθων δεινῶς ἐληλάτησαν καὶ ἐδήωσαν
 τὰς παραλίους πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς
 Στερεᾶς Ἑλλάδος, τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλ' οἱ μὲν Ἀθη-
 ναῖοι ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τοῦ ἱστορικοῦ Δεξιππου κατεπολέμησαν τοὺς βαρ-
 βάρους τούτους καὶ ἐξέβαλον ἐκ τῆς Ἀττικῆς. Ὁ δὲ Κλαύδιος ἐξώσας κατὰ
 πρῶτον τοὺς Ἀλαμαννοὺς ἐκ τῆς Ἰταλίας, ἐτράπη ἔπειτα κατὰ τῶν Γότθων,
 καὶ κατατρόπωσας αὐτοὺς καὶ φονεύσας περὶ τὰς 300000 ἐπεκλήθη «Γορδι-
 κός». Ἀλλὰ πλὴν τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν διέφθειρε τὰς πλείστας Ῥωμαϊ-
 κὰς ἐπαρχίας καὶ ὁ τότε ἐνσκήψας λοιμός, ἐξ οὗ ἐτελεύτησε καὶ ὁ γενναῖος
 Κλαύδιος, οἱ δὲ λεγεῶνες τοῦ Δουνάβεως ἄντ' αὐτοῦ ἀνηγόρευσαν αὐτοκρά-
 τορα τὸν ἰκανώτατον τῶν στρατηγῶν, Αὐρηλιανὸν (270—275). Ὁ Αὐρηλιανὸς
 κατὰ πρῶτον μὲν ἐνίκησε τοὺς εἰσβαλόντας εἰς Παννονίαν Σκύθας, Μαρκο-
 μάννους καὶ Ἀλαμανοὺς, ἔπειτα ἐτράπη κατὰ τῶν Γότθων καὶ μεθ' αἵμα-
 τηρὸν καὶ ἄκριτον μείνισαν μάχην ἐξηνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ὑποχωρήσωσι
 παραχωρήσας διὰ συνθήκης εἰς αὐτοὺς πρὸς οἴκησιν τὴν Δακίαν, τοὺς δὲ
 πρῶην κατοίκους αὐτῆς μετόπισεν εἰς τὴν Μοισίαν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ
 Ἰστρου, ὃν κατέστησε σύνορον τοῦ κράτους. Ἐπὶ τέλους στρατεύσας ἐπὶ τὴν
 Γαλατίαν καὶ καθυποτάξας αὐτὴν ἐτράπη πρὸς τὸ Ἰλλυρικόν, ἔνθα καὶ ἐδο-
 λοφονήθη, ἡ δὲ σύγκλητος ἄντ' αὐτοῦ ἀνηγόρευσε αὐτοκράτορα τὸν συγκλη-
 τικὸν Γάκιτον (275). Ἀλλ' οἱ λεγεῶνες μετὰ ἐπτάμηνον περίπου βασιλείαν
 ἐφόνευσαν καὶ αὐτὸν καὶ ἄντ' αὐτοῦ ἀνηγόρευσαν τὸν Πρόβον (278—282).
 Ὁ Πρόβος κατὰ τὸ βραχὺ διάστημα τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἀνεδείχθη εἰς τῶν ἀ-
 ρίστων αὐτοκρατόρων. Ἀφ' οὗ ἀποκατέστησε τὴν τάξιν πρὸς βορρᾶν τῶν
 Ἀλπεων, κατεπολέμησεν ἐν Ἰλλυρίᾳ μὲν τοὺς Σαρμάτας, ἐν Θράκῃ τοὺς

Γέτας καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ τοὺς πειρατὰς τῆς Ἰλλυρίας, ἐδολοφονήθη καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῶν λεγεῶνων καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἀνηγορεύθη ὁ Κᾶρος, ὅστις παρέλαθεν ὡς συνάρχοντας καὶ τοὺς δύο υἱοὺς του, Καρῖνον καὶ Νουμεριανόν. Ὁ Κᾶρος, νικήσας τοὺς ἐν Θράκῃ εἰσβαλόντας Σαρμάτας καὶ παραδοὺς τὴν διοίκησιν τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν εἰς τὸν Καρῖνον, αὐτὸς ἐστράτευσε μετὰ τοῦ Νουμεριανοῦ ἐπὶ τοὺς Πέρσας, ἀλλ' ἐδολοφονήθη ἐν τῇ σκηνῇ του ὑπὸ τῶν ἑαυτοῦ στρατιωτῶν. Μετ' αὐτοῦ πολὺ ἐφονεύθη καὶ ὁ Νουμεριανός, οἱ δὲ λεγεῶνες μετὰ πέντε ἡμέρας ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν ἐκ Δαλματίας Διοκλητιανόν, ὅστις κατατροπώσας τὸν Καρῖνον ἐν Μοισίᾳ ἀνεγνωρίσθη μόνος αὐτοκράτωρ τοῦ ὅλου ῥωμαϊκοῦ κράτους (285).

§ 97. Ὁ Διοκλητιανὸς καὶ ἡ τετραρχία (285—305).

Ὁ Διοκλητιανὸς ἐγεννήθη ἐν Δαλματίᾳ ἀπὸ πατρὸς δούλου. Νεώτατος καταπαχθεὶς εἰς τὸν στρατὸν προήχθη ταχέως ὑπὸ τοῦ Αὐρηλιανοῦ καὶ τοῦ Πρόβου εἰς τοὺς ἀνωτάτους στρατιωτικούς βαθμούς. Ἐπὶ τοῦ Πρόβου ἐγένετο ὑπάτος, διοικητὴς τῆς Μοισίας καὶ ἀρχηγὸς τῶν σωματοφυλάκων τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ ἄρχεται νέα διὰ τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἐποχὴ, καθ' ἣν οὗτος ἠδυνήθη νὰ ἀποδώσῃ εἰς αὐτὸ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀσφάλειαν. Πρῶτος αὐτὸς κατανοήσας, ὅτι μόνος δὲν ἐπῆρκει εἰς τὴν διοίκησιν τῆς ἀχανοῦς αὐτοκρατορίας καὶ ἕνεκα τῶν ἐπωτερικῶν στάσεων καὶ ἕνεκα τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιδρομῶν, προσέλαβε καὶ ἕτερον συνάρχοντα, τὸν ἐκ Παννονίας γενναῖον αὐτοῦ στρατηγόν, Μαξιμιανόν, προταγορεύσας αὐτὸν κατὰ πρῶτον μὲν καίσαρα, ἔπειτα δὲ αὐγουστον, καὶ παραχωρήσας εἰς αὐτὸν τὴν διοίκησιν τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν, Ἰταλίας, Ἀφρικῆς, Ἰσπανίας, Γαλατίας καὶ Βρεττανίας, ὥρισεν ὡς ἕδραν ἐκεῖνου μὲν τὸ Μεδιόλανον, ἑαυτοῦ δὲ τὴν Νικομήδειαν τῆς Βιθυνίας. Μετὰ πενταετίαν δ' ἕκαστος προσέλαβε καὶ ἕτερον συνάρχοντα, κληθέντα καίσαρα, ὁ μὲν Διοκλητιανὸς τὸν ἐκ Δακίας Γαλέριον, ὁ δὲ Μαξιμιανὸς τὸν ἐκ Δαρδανίας Κωνσταντίον, τὸν ἕνεκα τῆς ἄκρας ὠχρότητος κληθέντα Χλωρόν (391). Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῶν παριστρῶν ἐπαρχιῶν, Μακεδονίας, Ἑλλάδος καὶ Κρήτης, καὶ ὡς ἕδρα αὐτοῦ ὥρίσθη τὸ Σίρμιον, ὁ δὲ Κωνσταντῖος ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Ἰσπανίας, Γαλατίας καὶ Βρεττανίας, καὶ ὡς ἕδρα αὐτοῦ ὥρίσθη ἡ Αὐγουστα Τριβηρῶν. Μετὰ τὴν νέην ταύτην διανομὴν τοῦ κράτους ἐπῆλθε καὶ νέα τῶν ἐπαρχιῶν διαίρεσις, καὶ αἱ μὲν πρότερον 57 ἐπαρχίαι διηρέ-

ρέθησαν εἰς 96, αἵτινες ἐτάχθησαν ὑπὸ 12 διοικήσεις. (1)

Ἄφ' οὗ δὲ οὗτοι ἀνέλαβον τὴν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τὴν ἄμυναν τῶν ὁρίων τοῦ κράτους, ἔπαυσαν καὶ αἱ ἐξωτερικαὶ ἐπιδρομαὶ καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ στάσεις, πανταχοῦ δὲ τοῦ κράτους ἐπεκράτησεν ἡσυχία καὶ τάξις. Ἀλλὰ ταύτην διετάραξε μετ' οὐ πολὺ τὸ ὑπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ ἐκδοθὲν διάταγμα κατὰ προτροπὴν τοῦ Γαλερίου κατὰ τῶν χριστιανῶν, τὸ ἀπαγορεύον τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῶν θρησκευτικῶν ἑαυτῶν καθηκόντων (303 μ. Χ.). Μετὰ δύο ἔτη νοσήσας ὁ Διοκλητιανὸς ἀπέθεσε τὴν ἀρχὴν καὶ διήγαγε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου εἰς τὴν ἐν Σαλῶνι τῆς Δαλματίας ἔπαυλίν του, ὡσαύτως ἀπέθεσε τὴν ἀρχὴν καὶ ὁ Μαξιμιανός. Οἱ δὲ δύο καίσαρες, Κωνσταντῖος καὶ Γαλέριος, ἀνηγορεύθησαν αὐτοκράτορες, καίσαρες δὲ ὁ Σεβήρος καὶ ὁ Μαξιμῖνος. Μετ' ὀλίγον ὁ Κωνσταντῖος ἀπεβίωσεν, οἱ δὲ λεγεῶνες ἀνηγόρευσαν αὐγουστον τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀναγορεύεται αὐγουστος, ἀντὶ τοῦ Σεβήρου, φονευθέντος, ὁ Μαξέντιος, υἱὸς τοῦ Μαξιμιανοῦ, ὅστις ἀνέλαβε πάλιν τὸ τοῦ αὐγουστοῦ ἄξιωμα, ὁ δὲ Γαλέριος ἀντὶ τοῦ φονευθέντος Σεβήρου ἀνεκήρυξεν αὐγουστον τὸν Δικίνιον. Τοιοῦτοτρόπως ὑπῆρχον ἐν Ῥώμῃ συγχρόνως ἐξ αὐγουστοί, Μαξιμιανός, Γαλέριος, Μαξέντιος, Μαξιμῖνος, Κωνσταντῖνος καὶ Δικίνιος. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γαλερίου ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ ἐπονομασθεὶς μέγας, κατέβαλε πάντας τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον καὶ ἀπέβη μόνος αὐτοκράτωρ τοῦ ὅλου Ῥωμαϊκοῦ κράτους. (2)

(1) Αἱ διοικήσεις αὗται ἦσαν αἱ ἐξῆς : 1) ἡ τῆς Ἀνατολῆς, περιλαμβάνουσα τὴν Αἴγυπτον, τὴν Συρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν καὶ τὴν Ἀραβίαν, 2) ἡ τοῦ Πόντου, 3) ἡ τῆς Ἀσίας, 4) ἡ τῆς Θράκης, 5) ἡ τῆς Μοισίας, 6) ἡ τῆς Παννονίας, 7) ἡ τῆς Ἰταλίας, 8) ἡ τῆς Ἀφρικῆς, 9) ἡ τῆς Ἰσπανίας μετὰ τῆς Τιγγιτανῆς Μαυριτανίας, 10) ἡ τῆς Γαλατικῆς Βιέννης, περιλαμβάνουσα τὴν Ναρβωνίτιν καὶ τὴν Ἀκυτανίαν, 11) ἡ τῆς Γαλατίας καὶ 12) ἡ τῆς Βρεττανίας.

(2) Ἴδε ταῦτα ἐκτενεστέρον ἐξιστορούμενα ἐν ἀρχῇ τῆς Βυζαντιακῆς μου ἱστορίας.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εἰσαγωγή. Σύντομος γεωγραφία τῆς ἀρχαίας Ἰταλίας 3. Οἱ πρῶτοι λαοὶ τῆς Ἰταλίας 6. Διαίρεσις τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας 8.

Περίοδος Α'. Βασιλεία. Κτίσις τῆς Ῥώμης 9. Ῥωμύλος. Οἰκισμὸς τῆς Ῥώμης 11. Νουμᾶς 12. Τύλλος Ὀστίλιος 13. Ἄγκος Μάρκιος 14. Λεύκιος Ταρκύνιος 15. Σέρβιος Τύλλιος 17. Ταρκύνιος ὁ ὑπερήφανος 20. Πολίτευμα τῆς Ῥώμης ἐπὶ τῆς βασιλείας 23.

Περίοδος Β'. Δημοκρατία. Ἰδρυσις τῆς δημοκρατίας, Ὑπατεία. Ἀπόπειραι τοῦ Ταρκυνίου πρὸς ἀνάκτησιν τῆς βασιλείας 25. Πόλεμος Πορσῆνα κατὰ Ῥωμαίων 27. Τελευταῖαι προσπάθειαι τοῦ Ταρκυνίου. Ἰδρυσις τῆς δικτατορίας 29. Ἀποχώρησις τῶν πληθείων εἰς τὸ ἱερὸν ὄρος. Σύστασις τῆς δημαρχίας 30. Πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων κατὰ τῶν Οὐόλσκων. Κοριολανός 32. Ἀγροτικὸς νόμος Κασσίου 33. Ὁ οἶκος τῶν Φαβίων καὶ ἡ ἐν Κρεμέρα πανωλεθρίας τῆς γενεᾶς αὐτῶν 34. Δολοφονία τοῦ δημάρχου Γενουκίου. Νόμος Ποπλίου Βολέρωνος 35. Νόμος Τερεντιλίου. Κιγλινᾶτος 36. Νέα προσκτηθέντα δικαιώματα ὑπὸ τῶν πληθείων. Σύστασις τῆς δημαρχίας 38. Ἀνασύστασις τῆς δημαρχίας καὶ ὑπατείας. Νόμοι Βαλερίου καὶ Ὁρατίου 41. Ἐπιγαμία, χιλιαρχία, τιμητεία, ταμεία 42. Πόλεμος πρὸς τοὺς Τυρρηνοὺς. Ἄλωσις τῶν Οὐήτων καὶ Φαλερίου 43. Πυρπόλησις τῆς Ῥώμης ὑπὸ τῶν Γαλατῶν 45. Μεταρρύθμισις τῆς πολεμικῆς τέχνης ὑπὸ Καμύλλου. Νέα εἰσβολὴ τῶν Γαλατῶν 47. Καταδίκη Μανλίου Καπιτωλίου 48. Νόμος Στόλωνος καὶ Σεξτίου 49. Πολιτικὴ ἰσότης μεταξὺ τῶν δύο τάξεων 50. Χαρακτηρισμὸς τῆς ἐλευθέρως ῥωμαϊκῆς πολιτείας 52. Στρατιωτικὸς ὀργανισμὸς 53. Πρῶτος Σαυνιτικὸς πόλεμος 55. Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Λατίνους 57. Δεύτερος Σαυνιτικὸς πόλεμος 58. Τρίτος Σαυνιτικὸς πόλεμος 60. Πόλεμοι πρὸς τοὺς Ταραντίνους καὶ Πύρρον βασιλέα τῆς Ἠπείρου 61.

Συνοπτικὴ ἱστορία τῆς Καρχηδόνος 65. Πρῶτος Καρχηδονικὸς πόλεμος 66. Κατάκτησις Σαρδοῦς καὶ Κύρνου, Ἰλλυρίας καὶ Γαλατίας 69. Κατακτήσεις τῶν Καρχηδονίων ἐν Ἰβηρίᾳ 71. Δεύτερος Καρχηδονικὸς πόλεμος. Εἰσβολὴ τοῦ Ἀννίβα εἰς Ἰταλίαν 72. Νίκα

τοῦ Ἀγνίβα ἐν Ἰταλίᾳ 73. Τροπὴ τοῦ πολέμου. Πόλεμος ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ 75. Πόλεμος ἐν Ἰβηρίᾳ. Πόπλιος Σκιπίων 78. Μάχη παρὰ τὸν Μέταυρον ποταμὸν 80. Σκιπίων ὁ Ἀφρικανός. Ἡ ἐν Ζάμα μάχη 81. Θρίαμβος τοῦ Σκιπίωνος. Ἐξορία τοῦ Ἀγνίβα 83. Ὁ πρὸς Γαλάτας τελευταῖος πόλεμος 84. Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ Φιλίππου τοῦ Β' 85. Πόλεμος κατὰ Ἀντιόχου τοῦ Γ' 86. Πόλεμος κατὰ Περσέως 88. Ὑποταγὴ Μακεδονίας καὶ Ἑλλάδος ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους 90. Τρίτος Καρχηδονικὸς πόλεμος 91. Οἱ ἐν Ἰβηρίᾳ πόλεμοι. Καταστροφὴ τῆς Νουμαντίας 94. Διοργάνωσις τῶν ἐπαρχιῶν 96. Νέα μορφωθείσα τάξις. Διαφθορὰ τῶν ἠθῶν 97. Τιβέριος Γράκχος 98. Γάιος Γράκχος 101. Κυριαρχία τῆς Ῥώμης ἐν τῇ πέραν τῶν Ἀλπεων Γαλατίᾳ 103. Πόλεμος κατὰ Ἰουγούρθα 104. Εἰσβολὴ Κίμβρων καὶ Τευτόνων 105. Δημαγωγικαὶ στάσεις Σατορνίου καὶ Γλαυκίου 107. Συμμαχικὸς ἢ Μαρσικὸς πόλεμος 108. Πρῶτος ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ Μαρίου καὶ Σύλλα 111. Ὁ κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμος 113. Ἐπιστροφὴ τοῦ Σύλλα εἰς Ἰταλίαν, δικτατορία καὶ θάνατος αὐτοῦ 114. Πόλεμος κατὰ Λεπίδου καὶ Σερτωρίου 116. Ὁ δουλικὸς πόλεμος. Σπάρτακος 117. Πρώτη ὑπατεία τοῦ Πομπηίου 118. Πειρατικὸς πόλεμος 119. Δεύτερος κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμος 120. Σύνωμοσις τοῦ Κατιλίνα 122. Καίσαρ. Πρώτη τριαρχία 123. Νίκαί τοῦ Καίσαρος ἐν Γαλατίᾳ, Βρεττανίᾳ καὶ Γερμανίᾳ 127. Ὁ μεταξὺ Καίσαρος καὶ Πομπηίου ἐμφύλιος πόλεμος 129. Νίκαί τοῦ Καίσαρος ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Μικρᾷ Ἀσίᾳ 133. Πόλεμος ἐν Ἰβηρίᾳ καὶ Ἀφρικῇ. Δολοφονία τοῦ Καίσαρος 134. Μάρκος Ἀντώνιος καὶ Γάιος Ὀκταβιανὸς 137. Δευτέρα τριαρχία. Προγραφαί. Ἡ ἐν Φιλίπποις μάχη 139. Περουσιανὸς πόλεμος. Καταπολέμησις Σέξτου Πομπηίου 142. Ἡ ἐν Ἀκτίῳ ἦττα τοῦ Ἀντωνίου καὶ θάνατος αὐτοῦ 143.

Τρίτη περίοδος. Αὐτοκρατορία. Ὀκταβιανὸς Αὐγουστος 145. Τιβέριος 149. Καλιγόλας 151. Κλαύδιος 152. Νέρων 155. Γάβλος. Ὄθων. Βιτέλλιος 158. Βεσπασιανὸς 159. Τίτος 160. Φλάβιος Δομιτιανὸς 161. Αἰὼν τῶν Ἀντωνίων. Νέρβας καὶ Τραϊανὸς 162. Ἀδριανὸς 164. Ἀντωνίνος ὁ Εὐσεφής 166. Μάρκος Αὐρήλιος 167. Στρατιωτικὴ ἀναρχία. Οἱ ἐπὶ Κοιμῶδου μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ αὐτοκράτορες 169. Ὁ Δοσκλητιανὸς καὶ ἡ τετραρχία 173.

Ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως αἱ ἐξῆς ἱστορίαι.

Α'. Ἱστορίαι διὰ τὰ γυμνάσια καὶ διδασκαλεῖα

Κατὰ τὸ τελευταῖον πρόγραμμα τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας

- 1) Ἱστορία τῶν Ῥωμαίων μέχρι τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου διὰ τὴν Α' Τάξιν (Ἔκδοσις) 1905 3,
- 2) Ἱστορία τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κ/λεως ὑπὸ τῶν Τούρκων μετὰ τῶν κυριωτάτων γεγονότων τῆς ἱστορίας τῆς Δύσεως κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα διὰ τὴν Β' τάξιν Ἔκδ. 1905. 3,0
- 3) Ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μυθ. χρόνων μέχρι τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους διὰ τὴν Γ' τάξιν Ἔκδ. 1903 3,50
- 4) Ἱστορία τῆς νέας Εὐρώπης καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως διὰ τὴν Δ' τάξιν. Ἔκδοσις 1905. 3,0

Β'. Ἱστορίαι διὰ τὰ ἐλλ. σχολεῖα καὶ παρθεναγωγεῖα

ἐγκριθεῖσαι κατὰ τὸν διαγωνισμὸν τῶν διδακτικῶν βιβλίων

- 1) Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μυθικῶν χρόνων μέχρι τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης διὰ τὴν Α' τάξιν. Ἔκδοσις 1902 1,50
- 2) Ἑλληνικὴ Ἱστορία ἀπὸ Φιλίππου τοῦ Β' Βασιλέως τῆς Μακεδονίας μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων μετὰ τῶν σημαντικωτέρων γεγονότων τῆς Ἱστορίας τῶν Ῥωμαίων διὰ τὴν Β' τάξιν. Ἔκδοσις 1902. 1,50
- 3) Ἑλληνικὴ ἱστορία ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κ/λεως ὑπὸ τῶν Λατίνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων μετὰ τῶν σημαντικωτάτων γεγονότων τῆς ἱστορίας τῆς Εὐρώπης διὰ τὴν Γ' τάξιν. Ἔκδ. 1901. 1,50

Γ'. Ἱστορίαι διὰ τὰ δημ. σχολεῖα καὶ παρθεναγωγεῖα

ἐγκριθεῖσαι κατὰ τὸν διαγωνισμὸν τῶν διδακτικῶν βιβλίων

- 1) Ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος μετὰ εἰκόνων διὰ τὴν Γ' τάξιν τῶν κοινῶν δημοτικῶν σχολείων. 0,25
- 2) Ἱστορία τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος μετὰ εἰκόνων διὰ τὴν Δ' τάξιν τῶν κοινῶν δημοτικῶν σχολείων. 0,31
- 3) Ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος μετὰ εἰκόνων διὰ τὴν Δ' τάξιν τῶν πλήρων δημοτικῶν σχολείων. 0,35
- 4) Ἱστορία τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους καὶ τοῦ δουλεύσαντος ἑλληνικοῦ ἔθνους μετὰ εἰκόνων διὰ τὴν Ε' τάξιν τῶν πλήρων δημοτικῶν σχολείων. 0,45

Τιμᾶται Δραχ. 3,00

